

**T. C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABLİM DALI**

**FİRDEVSÎ-İ RUMÎ, SÜLEYMAN-NÂME (39. CİLT)
İNCELEME-TRANSKRİPSİYONLU METİN**

**Aytan ŞAN
1430205108**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Aliye YILMAZ**

ISPARTA-2019

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Tez Savunma Sınav Tutanağı 2

Öğrencinin Adı Soyadı	Aytan ŞAN	
Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı	
Tez Başlığı	Firdevsî-i Rumî, Süleyman-nâme (39. cilt), İnceleme-Transkripsiyonlu Metin”	
Yeni Tez Başlığı ¹ (Eğer değişmesi önerildi ise)		
Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Yüksek Lisans Tez Savunma Sınavında Jürimiz 22/03/17 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Yüksek Lisans tezi için; ☒ OY BİRLİĞİ ☐ OY ÇOKLUĞU² ile aşağıdaki kararı almıştır. ☒ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez KABUL edilmiştir. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin REDDEDİLMESİ³ kararlaştırılmıştır.		
TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	İmza
Danışman	Dr. Öğr. Üyesi Aliye YILMAZ , SDÜ	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Selami TURAN, SDÜ	
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Şevkiye KAZAN NAS, Akdeniz Üniversitesi	
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		

¹ Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.

² OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

³ Tezi REDDEDİLEN öğrenciler için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır. Tezi reddedilen öğrenci, yeni tez konusu belirler.

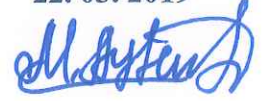
T. C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Firdevsî-i Rumî, Süleyman-nâme (39. cilt), İnceleme-Transkripsiyonlu Metin**” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerinde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografiya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Aytan ŞAN

22. 03. 2019

(ŞAN, Aytan, *Firdevsî-i Rumî, Süleyman-Nâme-i Kebîr (39. Cilt) İnceleme-Transkripsiyonlu Metin*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2019)

ÖZET

Bu çalışmanın ana konusunu, 15. yüzyılın sonu ve 16. yüzyılın başlarında Firdevsî-i Rumî tarafından kaleme alınmış *Süleyman-nâme-i Kebîr (39. cilt)* adlı eserin çeviri yazılı metni ve incelenmesi oluşturmaktadır. Eserin tespit edilen iki nüshasından biri Topkapı sarayı Müzesi Kütüphanesi 1529 numarada kayıtlı olup, diğeri ise Manisa İl Halk Kütüphanesi, Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu, 45 Ak Ze 226'de bulunmaktadır. Çalışmada Manisa nüshası esas alınmış, ayrıca Topkapı nüshası da değerlendirilmiştir. Eser, Süleyman Peygamberin menkabevî hayatını anlatan, manzum ve mensur karışık yazılmış didaktik bir eserdir.

Çalışmamız üç bölüm şeklinde tertip edilmiştir. Giriş bölümünde kutsal kitaplarda Süleyman Peygamber konusu ve Süleyman-nâme türlerine değinilmiştir. Tezin 1. Bölümünde, hakkında kaynaklarda bilgiler bulunan Firdevsî'nin hayatı ve eserleri hakkında açıklamalar yapılmıştır. 2. Bölüm, *Süleyman-nâme-i Kebîr*'in 39. cildinin incelenmesine ayrılmış olup, burada eserin genel özelliklerine değinilerek muhtevası ve şekil özellikleri değerlendirilmiştir. 3. Bölümde ise *Süleyman-nâme-i Kebîr*'in 39. cildinin çeviri metni oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Süleyman-nâme türü, Kutsal kitaplarda Süleyman Peygamber, Firdevsî-i Rumî, Metin İncelemesi

(ŞAN, Aytan, *Firdevsi-i Rumi, Suleyman-nama-i Kebir (39th volume)*
Investigation-Transcribed Text, M. Sc. Thesis, Isparta, 2019)

ABSTRACT

The major theme of this work is the translated text and exploration of Suleyman-nama-i Kebir (39th volume) which was written by Firdevsi-i Rumi in the end of the 15th century and the beginning of the 16th century. One of the two manuscripts that have been found is registered in the Topkapı Palace Museum Library at the number of 1529 and the other one is in the ManisaPublic Library, Akhisar Zeynelzade Collection, 45 AkZe 226. In this study, Manisa copy has taken as basis, on the other hand Topkapi copy has been taken into account as well. The vestige is both didacticand miscellaneously written about the “mankabevi” life of the Prophet Suleyman.

Our work is organized in three sections. In the introduction, Prophet Suleyman’s the main subject in the holy books and the Suleyman-nama species has been mentioned. In the first part of the thesis, detailed explanations are made about the life and works of Firdevsi according to the subsequent information that lies out in the source. Second part is devoted to the study of the 39th paragraph of Suleyman-nama-i Kebir. Content and form features of the work are evaluated referring to general features of the work. In the third part, the translated text of the 39th paragraph of Suleyman-nama-i Kebir was formed.

Key words: Suleyman-nama genre, Prophet Suleyman in the Holy Books, Firdevsi-i Rumi, Text Analysis

İÇİNDEKİLER

TEZ SAVUNMA TUTANAĞI.....	i
YEMİN METNİ	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar DİZİNİ	viii
ŞEKİLLER DİZİNİ	ix
KISALTMALAR	x
ÖNSÖZ.....	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM FİRDEVSÎ-RUMÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. FİRDEVSÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ	12
1.1.1. Hayatı	12
1.1.2. Eserleri	14
1.1.2.1. Firdevsî'nin Kütüphane Kayıtlarında Mevcut Olan Eserleri	15
1.1.2.2. Firdevsî'nin Kütüphane Kayıtlarında Mevcut Olmayan Eserleri	17
1.1.2.3. Firdevsî'ye Ait Tercüme Eserler	19
1.1.3. Süleyman-Nâme-i Kebir	21
1.1.3.1. Süleyman-nâme Üzerinde Yapılmış Çalışmalar	22
1.1.3.2. Süleyman-nâme'nin Ciltleri	23
1.2. YÖNTEM.....	25
1.2.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi	26
1.2.2. Çalışmaya Esas Olan Nüshanın Seçilmesi	26

İKİNCİ BÖLÜM SÜLEYMAN-NÂME-İ KEBÎR'İN 39. CİLDİNİN İNCELENMESİ

2.1. ESERİN GENEL ÖZELLİKLERİ	27
2.1.1. Adı.....	27
2.1.2. Yazılış Sebebi	27
2.1.3. Yazılış Tarihi.....	27
2.1.4. Eserin Manzum Bölümlerindeki Beyit Adedi.....	28
2.2. ESERİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ.....	28
2.2.1. Nesir Bölümlerinin Şekil Özellikleri	28
2.2.2. Nazım Bölümlerinin Şekil Özellikleri	29
2.2.2.1. Vezin	30
2.2.2.2. Kafiye ve Redif	30
2.2.3. Eserin Dil ve Üslûp Özellikleri	33
2.2.3.1. Dil Özellikleri.....	34
2.2.3.2. İmlâ Özellikleri	35
2.2.4. Ayetler.....	36
2.2.5. İktibaslar.....	37

2.3. ESERİN MUHTEVA ÖZELLİKLERİ	39
2.3.1. Tertibi	39
2.3.2. Eserde Yer Alan Meclislerin Özeti	41
2.3.2.1. Giriş	41
2.3.3. Ana Konu	42
2.3.4. Bitiş Bölümü	49
2.4. Eserde Görülen Tahkiye Unsurları	49
2.4.1. Anlatıcı ve Bakış Açısı	50
2.4.2. Olay Örgüsü	52
2.4.3. Şahıs Kadrosu	58
2.4.4. Zaman	70
2.4.5. Mekân	71

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ÇEVİRİ YAZILI METİN

3.1. TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	73
3.2. ÇEVİRİYAZIDA İZLENEN YOL	73
3.3. METİN	75
3.3.1. Süleymân-nâme'nün Yüz Toksan Birinci Meclisinün Zikrindedür.	78
3.3.1.1. Dāsītān-ı Kāhīrbīn Sām-ı Sūvār	80
3.3.1.2. Helāk Şoden Gurgurhayı Dīv Bādest-i Kāhīrbīn Sām-ı Sūvār.	83
3.3.1.3. Māis Hān 'Acāyibha-yı Koften Kāhīr Rā	93
3.3.1.4. Dāsītān-ı Ceng-i Süleymān u Aḥeng Kerden Benī Aşfar Melik Atfaşhān Aşferī	95
3.3.1.5. Der-Beyān-ı Temşīlāt-ı Dāsītān-ı Māzi	112
3.3.1.6. Der-Beyān-ı Meclis-i Āhīr.	113
3.3.2. Süleymān-nâme'nün Yüz Toksan İkinci Meclisinün Zikrindedür.	115
3.3.2.1. Kışsa-ı Süleymān 'Asker-i Keşiden Berāyi Ceng-i Benī Aşfar U Kışsa-ı İşān.	115
3.3.2.2. Kışsa-i Hased Kerden Racīm Taht-ı Süleymān 'Aleyhi's-selām... ..	146
3.3.2.3. Kışsa-ı Rüstēm-i Zāl Dastān u Kışsa-ı Keykubād u Kışsa-ı Sām-ı Sūvār	149
3.3.2.4. Der Beyān-ı Temşīlāt-ı Dāsītān-ı Māzi	155
3.3.2.5. Der Beyān-ı Meclis-i Āhīr.	157
3.3.3. Süleymān-nâme'nün Yüz Toksan Üçüncü Meclisinün Zikrindedür. ...	158
3.3.3.1. Āgāh Şoden Sām-ı sūvār.	159
3.3.3.2. Dāsītān -ı Ceng-i Kerden Keykubād Zāl-ı Destān Rüstēm Sām-ı Sūvār Peḥlevān	167
3.3.3.3. Dāsītān-ı Sām-ı Sūvār.	170
3.3.3.4. Kışsa-yı İskender-i Kübra.	181
3.3.3.5. Der- Beyan-ı Temşīlāt-ı Dāstān-ı Māzī	200
3.3.3.6. Der -Beyān-ı Meclis-i Āhīr	201
3.3.4. Süleymān- name'niñ Yüz Toksan Dördüncü Meclisiniñ Zikrindendir. 203	
3.3.4.1. Hikāyet-i Efrāsiyāb-ı Türk ve Kışsa-ı Ğayyūr-ı Cāzū.	204
3.3.4.2. Dāsītān-ı Sīmurğ u kışsa-ı Süleymān'am ve Sergüzeşt-i Sīmurğ-u Kāf	229
3.3.5. Süleymān-nâme'nün Yüz Toksan Beşinci Meclisinün Zikrindedür	235

3.3.5.1. Dāsītān-ı Sīmurġ-u Qāfve Qıŝŝa-i Süleymān - ‘Aleyhi’s-selām.	236
3.3.5.2. Der Beyān-Āmed Ber Hüdhd Hāzret-i Süleymān-‘A. S. - Āverden-i Nāme-i Efrāsiyāb	244
3.3.5.3. Qıŝŝa-ı Ğayyūr-ı Cāzū Ve İġvā- Kerd-i Ŗeytān-ı Racīm	249
3.3.5.4. Dāsītān-ı Ğayyūr-ı Cāzū Ve Āmeden –i Be- Hāzret-i Süleymān Ve Ender-Sıfat‘-ı Asker-i Sāhır.....	264
3.3.6. Der-Du‘ā-yı Firdevsī Ve Der- Hātm-ı Kitābü’l- Cildü’t-Tāsi‘ü’ŝ- Ŗelāŝūn	272
3.3.7. Der Du‘ā-yı Pādiŝāhu’l- İslām-Ve’l-Müslimīn.....	273
SONUÇ	275
KAYNAKÇA	277
ÖZGEÇMİŖ	282

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1.1. Hz. Süleymân Peygamberden bahseden Süleymân-nâmeler	8
Tablo 1.2. Kanûnî Sultan Süleymân'dan bahseden Süleymân-nâmeler	11
Tablo 1.1. Firdevsî'nin kütüphane kayıtlarında mevcut olan eserleri.....	15
Tablo 1.2. Firdevsî'nin kütüphane kayıtlarında mevcut olmayan eserleri.....	17
Tablo 1.3. Firdevsî'ye ait tercüme eserler.....	19
Tablo 1.4. Süleymân-nâme üzerinde yapılmış çalışmalar	23
Tablo 2.1. Vezin.....	30
Tablo 2.2. Kafiye ve Redif.....	31
Tablo 2.3. Süleymân-nâme-i Kebîr'in genel tertip planı	40
Tablo 2.4. Şahıs kadrosu	58
Tablo 3.1. Transkripsiyon Alfabesi.....	73

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1. Anlatıcı ve bakış açısı	52
Şekil 2.2. Olay örgüsü	53
Şekil 2.3. Olay örgüsü	55
Şekil 2.4. Olay örgüsü	56

KISALTMALAR

a. g. e.	: Adı Geçen Eser
a. s.	: Aleyhisselâm.
bkz.	: Bakınız
b.	: Bin (oğlu)
c. c.	: Celle celalühü.
c.	: Cilt.
Çev.	: Çeviren.
H.	: Hicrî
Haz.	: Hazırlayan.
Hz.	: Hazret
M.	: Milâdî.
nr.	: Numara.
r. a.	: Radıyallâhu Anh.
s.	: Sayfa.
s. a. s.	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem.
v.	: Varak.
DİA	: Diyânet İslam Ansiklopedisi
TDV	: Türkiye Diyânet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu.
TDK.	: Türk Dil Kurumu.
Yay.	: Yayınları, yayınevi.
yk.	: Yaprak (Sahife)
[]	: Varak numaralarını gösterir.
()	: Metinde olmayıp sonradan eklenen harf ve ibareleri gösterir.
—	: Metinde iki kelimenin bitişik okunarak ulama yapılması gerektiğini gösterir.
c./v./_	: Cilt numarası/varak numarası/Satır-Beyit numarasını gösterir.
-/-	: Sûre Numarası/Âyet numarasını gösterir.

ÖNSÖZ

Eski Türk edebiyatında yazdığı eserlerin uzunluğu bakımından Firdevsî-i Tavîl veya Uzun Firdevsî olarak anılan Firdevsî-i Rûmî, XV. yüzyılın ikinci yarısı ile XVI. yüzyılın başlarında yaşamıştır.

Firdevsî-i Rûmî, kırktan fazla telif ve tercüme eser ortaya koymuştur, fakat ona asıl ün kazandıran, kendisinin Hz. Süleyman Peygamberi konu ettiği ve 81. ciltten oluşan eseri *Süleyman-nâme-i Kebîr*'dir.

Eski Türk edebiyatında bir edebî tarz olarak, farklı şair ve yazarlar tarafından hem Hz. Süleyman Peygamber hem de Kanunî Sultan Süleyman konulu *Süleyman-nâme*'ler yazılmıştır.

Çalışmada söz konusu edilen ve Hz. Süleyman Peygamberi anlatan, 81. ciltten oluşan *Süleyman-nâme-i Kebîr*'e dair şimdiye kadar birçok bilimsel çalışma bulunmakta ve yeni çalışmalar da devam etmektedir. Hem eski edebiyatımız hem Türk dili için fazlasıyla önemli olan bu eser, Süleyman Peygamberin yer yer efsaneleşmiş hayat hikâyesini içermesi bakımındanda ilgi ve dikkati hak etmektedir.

Geçmişten bu yana yapılan özverili çalışmalar sonucunda, *Süleyman-nâme-i Kebîr*' in büyük bir kısmı eski harflerden Latin harflerine aktarılmış ve okuyucuya sunulmuştur. Buna rağmen, eserin hâlen günyüzüne çıkarılmamış ciltleri de mevcuttur. Bu 81 ciltlik hacimli çalışma, bilim insanları ve araştırmacılar tarafından bir bütün olarak ortaya çıkarıldığı takdirde şimdiye kadar bilinen diğer ciltler de yetersiz kalmayacak ve bize ışık tutacak bu değerli eser tam olarak okuyucunun istifadesine sunulmuş olacaktır.

Biz de bu değerli yazarı sevgi ve rahmetle anarak, yazmış bulunduğu ve üzerinde bugüne kadar çalışılmayan, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Akhisar Zeynelzâde Koleksiyonu 45 Ak Ze 226'de kayıtlı olan *Süleyman-nâme-i Kebîr*' in 39. cildi üzerinde çalışmayı uygun görerek sahaya katkı sağlamak istedik.

Özetle bu çalışmanın maksadı, Firdevsî-i Rûmî'nin 81cilt olarak yazmış olduğu eserinin 39. cildini tanıtarak, onu edebiyat tarihimize kazandırmaktır.

Bu bağlamda, çalışmamızda, eserin söz konusu cildi günümüz alfabesine transkribe edilmiş, şekil ve muhteva özellikleri bakımından incelenmiş, mevcut kaynaklardan hareketle Firdevsî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Çalışma ön söz, giriş, üç ana bölüm, sonuç ve kaynakçadan oluşmakta ve her bölüm de kendi içerisinde bir takım alt başlıklara ayrılmaktadır.

Giriş kısmında, kutsal kitaplarda; Tevrat, İncil ve Kur'ân'da Süleyman Peygamber konusu, kısas-ı enbiyâlar ve Süleyman-nâme türlerine değinilmiş, eserin iyi anlaşılabilmesi için mevcut kaynaklara dayanılarak ayrıntılı bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Birinci bölümde Firdevsî'nin hayatı ve eserleri üzerinde durulmuş, yazarın eserinin diğer ciltleri ve bunlarla ilgili olarak şu ana kadar yapılmış çalışmalar okuyucuya aktarılmış; aynı zamanda çalışmanın amacı, önemi, çalışmaya esas olan nüshanın neden seçilip çalışıldığı bir yöntem olarak ortaya konulmuştur.

İkinci bölüm ise *Süleyman-nâme-i Kebîr*'in 39. cildinin incelenmesine ayrılmıştır. Bu bölümde eserin adı, yazılış sebebi ve tarihi, eserin manzum bölümlerinin beyit adedine ilişkin bilgiler verilmiş; ayrıca eserin şekil ve muhteva özelliklerine ait unsurları ele alınmıştır.

Şekil özelliklerinin incelenmesinde, nazım ve nesir bölümlerinin biçimsel özellikleriyle beraber vezin, kafiye, redif gibi, eserin dil ve üslup özellikleri, metinde geçen ayet ve iktibaslar tespit edilmiştir.

Muhteva özelliklerinin incelenmesinde ise, eserin tertibi hakkında bilgiler verilerek, bölümlerinde yer alan konular özetlenmiş, hikâye sanatının tahlil metotları kullanılarak eserin tahkiye unsurları açıklanmıştır.

Üçüncü bölüm tezin en hacimli kısmı olup, burada eserin transkripsiyonlu metnine yer verilmiştir. Gentium Plus Transkripsiyon alfabesi kullanılan metin bölümünde, orijinal eserin harake sistemine sadık kalınmış, aynı zamanda eserde

geçen ayet, söz ve beyitler de metinde transkribe harfleriyle sunulmuş, dipnotlarda bunların Türkçe çevirisi yazılmıştır.

Sonuç kısmında, incelemede varılan noktalar özetlenmiş, eserin Eski Türk edebiyatındaki edebî değeri hakkında tarafımızca varılan tespitlere yer verilmiştir.

Kaynakçada, doğrudan veya dolaylı yollarla yararlandığımız ve dipnotlarda gösterdiğimiz kaynaklar belirtilmiştir.

Bu çalışma sürecindeki dikkat ve titizliğimize rağmen, yine de eksik ve hataların olduğunu düşünerek, bunların hoş görüleceğini; nihayetinde, çalışmamızın bu alanda yapılacak diğer araştırmalara bir katkı sunacağını umuyorum.

Çalışma boyunca yardım ve desteklerini esirgemeyen, tezimde eserlerinden dolaylı veya doğrudan istifade ettiğim herkese ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Aytan MAMMADLI

Isparta, 2019

GİRİŞ

1. Kutsal Kitaplarda Süleyman Peygamber

Süleyman-nâme türü, Süleyman Peygamberin hayatını ve menkıbelerini konu alan eserlerin genel adıdır. Bunun yanında, Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanatını anlatan eserlerin de Klasik Türk edebiyatında bu tür içinde yer aldığı görülmektedir.

Hem Süleyman Peygamber hem de Kanunî Sultan Süleyman'dan bahseden eserlerin pek çoğunun *Süleyman-nâme* veya *Süleymânîyye* adıyla anılması, ismi aynı olan bu iki şahsiyetin saltanat kurmuş olmadaki yakınlıklarını göstermektedir (Alper, 2015: 15).

Süleyman Peygamberin Tevrat, İncil ve Kur'an'da da zikredildiği görülmektedir. Bu nedenle dekutsal kitaplardaki Süleyman Peygamber görünümüne kısaca değinilmelidir.

1.1. Tevrat'ta Süleyman Peygamber

Süleyman Peygamber Tevrat¹'ta "Krallar" bölümünde Kral Davut'un oğlu olarak geçer ve babasının tahtı için üvey kardeşiyle giriştiği mücadelenin galibi olur. Kardeşini ve onun tarafını tutan devlet erkânını öldürür, saltanatını pekiştirmek için Firavun'un kızıyla evlenir ve güçlü bir hükümdar olur (I. Krallar, Bap: 1/46, 343).

Tevrat'ta Hz. Süleyman kraldır ve kudretli bir kral kadargüçlüdür:

"... Güzel bir yaşlılık döneminde öldü. Zenginlik, onur dolu günler yaşadı. Yerine oğlu Süleyman kral oldu" (I. Krallar, Bap: 1/26-27, 342).

"Ya RAB Allah, babam Davut'a verdiğin söz yerine gelsin! Beni yeryüzünün tozu kadar çok olan bir halkın kralı yaptın"

"Şimdi bu halkı yönetebilmem için bana bilgi ve bilgelik ver. Başka türlü senin bu büyük halkını kim yönetebilir?"

¹Tevrat Kutsal Kitapında Süleyman peygamberle ilgili bilgiler Krallar kitabının ilk 11 bölümünde ve II Tarihler kitabının ilk 9 bölümünde geçmektedir.

“Sana bilgi ve bilgelik verilecektir. Sana ayrıca öyle bir zenginlik, mal mülk ve ün vereceğim ki, benzeri ne senden önceki krallarda görülmüştür, ne de senden sonrakilerde görülecektir. ” (II. Tarihler, Bap: 1/9-10-12, 435)

H. Süleyman, T. Tevrat'ta “Fırat Irmağından Filistin bölgesine, oradan da Mısır sınırına dek uzanan bölgedeki bütün krallara egemendi. ” (II. Krallar, Bap: 9/26, 384) diye tarif edilen İsrail topraklarından daha da büyük bir araziye sahip devletin başına geçmiştir. Ülkenin batısını teşkil eden topraklar ise Akdeniz'e sınırdı ve bu kıyılar deniz ticaretinin limanlarını oluşturuyordu.

H. Süleyman'ın “I. Krallar” bölümünde Edom'da Kızıldeniz kıyısında gemiler yaptırdığı belirtilir:

“Kral Süleyman Edomlular'ın ülkesinde, Kızıldeniz kıyısında Eylat yakınlarındaki Esyon-Gever'de gemiler yaptırdı” (I. Krallar, Bap: 9/26, 355).

“Hiram'ın gemilerinin yanı sıra, kralın da denizde taşıdığı ticaret gemileri vardı. Bu gemiler üç yılda bir altın, gümüş, fildişi ve değişik maymunlarla yüklü olarak dönerlerdi” (I. Krallar, Bap: 10/22, 356).

Süleyman Peygamber, aynı zamanda yapı işlerine de ağırlık vermişti. Tevrat'ta kendisinin inşaatlarının çok büyük olduğu ve yapılarının yıllarca sürdüğüyle anlatılır:

“Süleyman iki yapıyı Rab'bin Tapınağı'yla kendi sarayını yirmi yılda bitirdi” (I. Krallar, Bap: 9. 10. 354).

“Kral Süleyman Rab'bin Tapınağı'nı, kendi sarayını, Millo'yu ve Yerusallm' insurlarını yaptırmak; ayrıca Hasor, Megiddo ve Gezer kentlerini onarıp güçlendirmek amacıyla angaryacıları toplamıştı” (I. Krallar, Bap: 9. 15. 35).

Tevrat'ta Süleyman Peygamberin koltuğundan da bahsedilmiştir:

“Kral fildişinden büyük bir taht yaptırıp saf altınla kaplattı”

“Tahtın altı basamağı, arka kısmında yuvarlak bir başlığı vardı. Oturulan yerin iki yanında kollar, her kolun yanında birer aslan heykeli bulunuyordu”

“Altı basamağın iki yanında on iki aslan heykeli vardı. Hiç bir krallıkta böylesi yapılmamıştı” (I. Krallar, Bap: 10/ 18, 19, 20, 356).

Tevrat, Kral Süleyman'ın evlilik hayatı ve karıları hakkında da pek çok bilgi ihtiva etmektedir:

“Kral Süleyman Firavunun kızının yanısıra Moavlı, Ammonlu, Edomlu, Saydalı ve Hithitli birçok yabancı kadın sevdi”.

“Bu kadınlar Rab’bin İsrail halkına, “Ne siz onların arasına girin, ne de onlar sizin arınıza girsinler; çünkü onlar kesinlikle sizi kendi ilahlarının ardınca yürümek üzere saptıracaklar. “ dediği uluslardandı. Buna karşın, Süleyman onlara sevgiyle bağlandı. ”

“Süleyman’ın kral kızlarından yedi yüz karısı ve üç yüz cariyesi vardı. Karıları onu, yolundan saptırdılar”. Süleyman yaşlandıkça, karıları onu başka ilahların ardınca yürümek üzere saptırdılar. Böylece Süleyman bütün yüreğini Tanrısı Rab’be adayan babası Davut gibi yaşamadı. ”

“Saydalılar’ın tanrıçası Aştoret’e ve Ammonlular’ın iğrenç ilahı Molek’e taptı” (I. Krallar, Bap: 11/1-5, 357).

Tevrat’ta, Kral Süleyman’ın ölümünden sonra yerine oğlu Rehavam’ın geçtiği, fakat ülkeyi iyi idare edemediği, bu yüzden İsrail Krallığının Yahuda ve İsrail olarak ikiye bölündüğü de şöyle anlatılmaktadır:

“İhtiyarların öğüdünü reddeden Kral Rehavam, gençlerin öğüdüne uyarak halka sert bir yanıt verdi: Babamın size yüklediği boyunduruğu ben daha da ağırlaştıracağım. Babam sizi kırbaça yola getirdiyse, ben sizi akreplerle yola getireceğim”.

“Kralın kendilerini dinlemediğini görünce, bütün İsraililer, ey İsrail halkı, haydi evimize dönelim!”

“Rehavam da yalnızca Yahuda kentlerinde yaşayan İsraililer’e krallık yapmaya başladı”.

“İsraililer Kral Rehavam’ın gönderdiği angaryacı başı Hadoram’ı taşa tutup öldürdüler. Bunun üzerine kral Rehavam savaş arabasına atlayıp Yeruşalim’e kaçtı. ”

“İsrail halkı, Davut soyundan gelenlere hep başkaldırdı” (II. Tarihler, Bap: 10/13-19, 444).

1.2. İncil’de Süleyman Peygamber

İncil²’de Tevrat’ın aksine Süleyman Peygamberle ilgili çok az bilgi bulunmaktadır. Bu bilgiler şunlardır:

“İşay Kral Davud’un babasıydı, Davud Uriya’nın karısından doğan Süleyman’ın babasıydı”

² İncil’de Süleyman peygamberle ilgili bilgi Matta kısmında sadece üç bölümde geçmektedir. (Matta 1/6-7, Matta 6/29, Matta 12/42)

“Süleyman Rehavam’ın babasıydı, Rehavam Aviya’nın babasıydı, Aviya Asanın babasıydı” (Matta, Bap: 1/6-7, 1).

“Ama size şunu söyleyeyim, bütün görkemine karşın Süleyman bile bunlardan biri gibi giyinmiş değildi” (Matta, Bap: 6/29, 7).

“Güney Kraliçesi yargı günü bu kuşakla birlikte kalkıp bu kuşağı yargulayacak. Çünkü kraliçe, Süleyman’ın bilgece sözlerini dinlemek için dünyanın ta öbür ucundan gelmişti. Bakın, Süleyman’dan daha üstün olan buradadır” (Matta, Bap: 12. 42. 13).

1.3. Kur’ân’da Süleyman Peygamber

Saltanat ve peygamberliğin miras kalışı, hakemlik olayı, nimetlerinin geçici bir süre geri alınıp denenmesi, çeşitli varlıkların ve madenlerin emrine amade kılınması, kuşdilinin öğretilmesi, bütün bu nimetlere karşı şükredip, taşkınlık yapmaması, Hüdhüd ve Belkıs olayı, mabedin inşası ve vefatı gibi kıssanın tamamlayıcı unsurlarında bizzat adının geçtiği ayetlerde³, Hz. Süleyman, özellikleri ile hatırlatılır (Işık, 2015: 227)

Kur’ân’da Hz. Süleyman, babası Davud’un ölümünden sonra onun tahtına varis olmuş; hükümdarlıktan başka, Allah ona peygamberlik de vermiştir.

“And olsun ki Davud’a ve Süleyman’a bir ilim verdik” (Neml: 27/15, 377).

“Hz. Davud’un peygamberlik ve saltanatı, vefatından sonra oğulları arasından Hz. Süleyman’a miras kalmıştır (Neml: 27/16, 377).

“Davud ve Süleyman’a da (lûtfettik). Bir zaman, bir ekin konusunda hüküm veriyorlardı. Bir gurup insanın koyun sürüsü, geceleyin başıboş bir vaziyette bu ekinin içine dağılıp ziyan vermişti. Biz onların hükmünü görüp bilmekteydik. Böylece bunu (bu fetvayı) Süleyman’a biz anlatmıştık. Biz onların her birine hüküm ve ilim verdik. Kuşları ve tesbih eden dağları da Davut’a boyun eğdirdik. (Bunları) biz yapmaktayız. ” (Enbiya: 21/78-79, 327)

Hz. Süleyman’a babasından kalan hükümdarlığın yanında, Allah ona bir de peygamberlik ihsan etmiştir (Nisa: 4/163; Neml: 27/15). Krallık ve ayrıca peygamberlikle görevlendirildiği sırada kendisine verilen vazifeyi yerine getirirken,

³ Kur’ân-ı Kerim 7 değişik surede, on altı yerde isim olarak Süleyman Peygamberden bahsetmektedir. 45 ayet ise Süleyman Peygamberle ilgili detayları anlatmaktadır. Bu ayetler şunlardır: Bkz: Bakara: 2/102; Nisa: 4/163; Enam: 6/84; Enbiya: 21/78-82; Neml: 27/15-44; Sebe: 34/12-14; Sad: 38/30-34.

sahip olduğu nimetlerin bir kısmından kısa bir süreliğine mahrum bırakılmış ve daha sonra bunlar kendisine fazlasıyla geri verilmiştir (Işık 2015: 230).

Aşağıdaki ayette kendisine kuş dilinin öğretildiğinden ve çeşitli nimetlerin verildiğinden bahsedilmektedir:

“Süleyman, Davut’a varis oldu ve dedi ki: Ey insanlar! Bize kuşdili öğretildi ve bize her şeyden (nasip) verildi. Doğrusu bu apaçık bir lütuftur. ” (Neml: 27. 16. 377.)

Lütuf olarak verilenler arasında karıncaların konuşmasını anlama, (Neml: 27/18-19) kuşlardan, cinlerden ve insanlardan oluşan düzenli ordulara sahip olma gibi hususlar da yer almaktadır (Neml: 27/17).

Sahip olduğu nimetler arasında atlar da vardır. Kur’ân-ı Kerim’de Süleyman’ın atları ve bunlara olan sevgisi üzerinde durulur:

“Ona bir akşamüstü, çalımlı cins koşu atları sunulmuştu. Süleyman: ‘Doğrusu ben bu iyi malları, Rabbimi anmayı sağladıkları için severim. ’ demişti. ” (Sad: 38/31-32, 454).

Hz. Süleyman babasının zamanından devam edegelen bu hükümdarlığını korumak için çeşitli savaşlar yapmış, bu savaşlardan aldığı ganimetler yanında esirler, köleler edinmiştir.

“Rabbinin izniyle yanında iş gören Cinleri onun buyruğu altına verdik. ” (Sebe: 34/12, 428).

“Dalğışlık yapan ve bundan başka işler de gören Şeytanlardan da onun buyruğu altına verdik” (Enbiya: 21/ 82, 328).

Kur’ân’da geçen önemli hususlardan biri de Sebe melikesi ve Hüdhüd hadisesidir. Sebe Melikesi ile Hz. Süleyman arasında geçen olaylar öncesinde;

“Ey insanlar! Bize Mantikut-Tayr öğretildi. ” (Neml: 27/16, 377).

denilerek açıklanan bu özellik aynı zamanda Sebe’den haber getirip, diyalogu sağlayan Hüdhüd kuşunun Süleyman’la anlaşmasını izah etmiş oluyordu:

“Şu yazımı onlara götür, onlara at. ” (Neml: 27/28, 378).

Kuşların mantığını çok iyi kavrayan Süleyman onları istediği yerlerde kullanmayı başarmıştı.

Kur'ân-ı Kerim'de peygamberlerin vefatı ile ilgili pek bilgi olmamasına rağmen Hz. Süleyman ile ilgili şu beyan yer almaktadır:

“Süleyman'ın ölümüne hükmettiğimiz zaman, (cinlere) onun öldüğünü değneğini yiyen bir ağaç kurdu gösterdi. (Böylece o) yere yıkılınca, cinlerin de gaybı bilmedikleri ortaya çıktı. Eğer onlar gaybı bilselerdi, o küçük düşürücü azaba düşmezlerdi. ” (Sebe: 34/14, 428).

Bu ayette, Hz. Süleyman'ın ölümü ile birlikte cinnîlerin de gaybı bilemediklerinin ortaya çıktığına işaret edilmektedir (Işık, 2015: 240).

Yukarıda yer alan açıklamalar bağlamında, Hz. Süleyman ile ilgili bilgiler değerlendirildiğinde, O'nun Kur'ân'da yer alan üstünlüklerine dayanarak çeşitli müstakil eserlerin yazılmasındaki etken ve kaynak olduğu anlaşılmaktadır.

Ayrıca Hz. Süleyman konusuna yer veren eserlerin başında peygamberlerle ilgili hikâyeler içeren ve kaynağını Kur'ân-ı Kerim'den alan “*kısas-ı enbiyâ*” türündeki eserler Türk edebiyatının en zengin ve önemli eserleri arasındadır. Yüzyıllar içerisinde Kur'ân kıssalarından birinin seçilip müstakil bir konu olarak ele alınıp işlenmesi Türk edebiyatında dabu türün ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Bu tür, İslamiyet'in tesiriyle önce Arap edebiyatında görülmeye başlamış, daha sonra zamanla Türk edebiyatında da yer almıştır.

Türün ilk örneği Arap edebiyatında yer alan İbn İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim en-Nişâburî Es- Sa'lebî'nin (öl. 427/1035) *kısas-ı enbiyâ* olarak anılan *Arâisü'l-Mecâlis* adlı eseridir (Karataş, 2010; Akkaya, 1988).

Bir peygamber olması hasebiyle Hz. Süleyman'la ilgili bilgiler bu tür eserlerin hemen hemen hepsinde yer almaktadır. Aşağıda, müellifi belli olmayan *kısas-ı enbiyâ*'dan Süleyman Peygamber ile ilgili bir örneğe yer verilmiştir:

“..... ve şolından söylerdi kim baña mûti' olmasa aña 'azâb kılam. Herci 'âlem içinde kuşlar ve geyikler ve dîvler ve periler kamu anda hazır oldılar kim bu melîklik kime deger ve bu mes'eleye kim cevâb virür. Dâvud'uñ on bir oğlu var-

ıdı. Süleymān en küçüğü-’ıdı. Andan oğlanların okıdı ve kendü taht önünde örü tırdı. Ben size bir mes’ele sorışarım. Her kim bilür oğlanlarımdan? Cevāb viriñ. Dāvud eyitdi: Yā oğlanlarım, imān ne içindedür? Hiç kimse cevāb virmedi. Süleymān eyitdi: Yā ata, destūr virürseñ ben cevāb virem. Dāvud eyitdi: Yā Süleymān, cevāb vir. Süleymān eyitdi: Yā ata, imān göñüldedür, dos (t)lık ağızdadur, oğ gözdedür, akıl başdadur ve güç süñükdedür. Dāvud eyitdi: Yā oğul, mes’eleye cevāb budur ve Şallallāhu ‘alā seyyidinā Muḥammedin ve ālihi ecma’in” (Özer, 2006: 102).

Görüldüğü üzere Kur’ân’da geçen peygamber kıssaları tefsirlere dayanılarak genişletilmiş, zamanla Klasik Türk edebiyatında ayrı bir edebî tür olarak ortaya çıkmıştır. Bu türün Türkçe olarak yazılan başlıca eserleri şunlardır:

Rabgûzî (ö. 710/1310), *Kısâsü’l- Enbiyâ*: Türkçe telifi ilk *Kısas-ı Enbiyâ* olarak kabul edilen bu eser Doğu Türkçesiyle 1310 yılında kaleme alınmıştır.

Yazıcıoğlu Ahmed Bican (ö. 870/1465), *Envârü’l- Âşıkîn* eseri halk için yazılan *Kısas-ı Enbiyâ* mahiyetindedir.

Kara Çelebi-zâde Abdulaziz (ö. 1068/1658), *Mir’âtü’s-Safâ*: Eser *Kısas-ı Enbiyâ* türündendir.

Ahmed Cevdet Paşa (ö. 1313/1895), *Kısas-ı Enbiyâ*: Bu eserde Kur’ân-ı Kerim’deki peygamberlerle ilgili bilgiler geçmektedir.

Kısas-ı Enbiyâ: Yazarı ve müstensihî bilinmeyen bir eserdir. (Akkaya, 1988: 44-47)⁴

Son zamanlarda yazılmış olan bu türün bazı örnekleri de şunlardır:

Şakir Berki, *Kur’ân’da Peygamberler Tarihi* (Ankara 1958)

Mustafa Âsım Köksal, *Peygamberler Tarihi* (Ankara 1990)

Ahmet Lütü Kazancı, *Peygamberler Tarihi* (İstanbul 1997)

Abdullah Aydemir, *İslami Kaynaklara göre Peygamberler* (Ankara 1992)

⁴ Bu kısım hazırlanırken Hüseyin Akkaya’nın “Şemseddin Sivasî’nin Süleymaniyye’si” isimli Yüksek Lisans Tezi çalışmasından yararlanılmıştır.

M. Dikmen- B. Ateş, *Peygamberler Tarihi* (İstanbul 1977) (Şahin, TDVİA 2002: c.25, 495)

Kur’ân-ı Kerim ve İslâm kaynaklarında Süleyman Peygamber hakkında geçen bilgiler Divan edebiyatçılarının da ilham kaynaklarından biridir.

Hazret-i Süleyman, kutsal kitaplarda ve peygamber kıssalarında olduğu gibi mucizevî bir gücün ve iktidarın sembolü olarak karşımıza Divan şiirinde de çıkar. Klasik edebiyatın manzum ve mensur eserlerinde, sözlü kültürde yer alan hikâye, efsane ve menkıbelerde, Süleyman Peygamberin hayatı ile ilgili motifler çok zengin bir malzeme oluşturmaktadır (Türkdoğan, 2015: 84).

Yine Klasik Türk edebiyatında da Hz. Süleyman’ın yer aldığı çok sayıda eser bulunmaktadır. Bunlara göre sayısı daha az olmakla birlikte, Hz. Süleyman’ın hayat hikâyesini Türk edebiyatında müstakil olarak ele alan Süleyman-nâmelerin tablosu şöyledir:

Tablo 1.1. Hz. Süleymân Peygamberden bahseden Süleymân-nâmeler

HAZRET-İ SÜLEYMAN PEYGAMBERDEN BAHSEDEDEN SÜLEYMAN-NÂMELER			
MÜELLİF	ESER	BEYİT SAYISI	TARİH
Firdevsî-i Rûmî	Süleyman-nâme-i Kebîr	81cilt1830 meclis	1512
Sirozlu Sâdî	Süleyman-nâme	3500 beyit	-----
Şemseddin Sîvasî	Süleymânîyye	1684 beyit	1557
-----	Menâkıb-ı Süleyman b. Dâvûd	-----	-----
-----	Kıssa-i Süleyman Peygamber Aleyhi’s- selâm	-----	1833
Hakî	Kıssa-i Süleyman	800	-----

Yakın dönemde Hz. Süleyman’la ilgili yazılan eserler ise şunlardır:

- M. Fahrettin Pakkan, *Hazreti Süleyman ile Zaloğlu Rüstem* (İstanbul 1960)
- Selilmi M. Yurdatap, *Hz. Süleyman Mühr-i Süleyman’ın İzinde* (İstanbul 1971)
- Selilmi M. Yurdatap, *Hazreti Süleymanile Seba Melikesi Belkıs* (İstanbul 1973) (Akkaya, TDVİA 1988: C. 38, 61).
- Kaygusuz Abdal, *Kitab-ı Miglate* (Ankara 1983)

e. Müellifsiz, *Kaza vü Kader ve Kıssa-i Simurg*

f. Manisalı Birri, *Bülbüliyye (İzmir 2004)* (Akkaya, TDVİA 1988: C. 38, 61).

Kısaca Hz. Süleyman'ı anlatan *Süleyman-nâme*'lerin genellikle Kur'ân'daki kıssalar çerçevesinde kurgulandığı görülmektedir.

Kanunî Sultan Süleyman'ın hayatı etrafında telif edilen *Süleyman-nâme* 'ler ise Sultan'ın tahta cülûs ettiği dönemden ölümüne kadar olan safhayı ya da belli bir bölümünde geçen olayları anlatmaktadır. Her iki Süleyman-nâme türü de, birbiriyle bağlantılı olmasa da, her iki türdekieserler Osmanlı Devleti'nin yükseliş dönemine dayanarak telif edilmiştir (Alper, 2014: 147).

Kanunî Sultan Süleyman konulu Süleyman-nâmeler'inzafer-nâme, fetih-nâme, gazavât-nâme adı ile de yer aldığı görülmektedir.

Genellikle manzum ve hamâsî olan bu tür Süleyman-nâmelerde ağırlıklı olarak Kanûnî'nin büyüklüğü, ihtişamı, cesareti, cömertlik ve fazileti savaşımlara paralel bir şekilde konu edilir (Karataş, 2009: 66).

Türk edebiyatında daha çok manzum olarak ve mesnevi şeklinde düzenlenengazavât-nâmeler, konu itibariyle zafer-nâme veya fetih-nâmelerden çok farklı değildir (Erkan, 1996: 439).

Gazavât-nâme geleneği Türk edebiyatında 15. yüzyılda başlar ve 16. yüzyılda büyük gelişme gösterir. Özellikle Yavuz Sultan Selim ile Kanunî Sultan Süleyman'ın seferleri üzerine pek çok gazavât-nâme yazılmıştır. Türk edebiyatında kırkı manzum olmak üzere iki yüz elli civarı gazavât-nâme tespit edilmiştir (Levend, 2000: 1).

Agâh Sırrı Levend, gazavât-nâmeleri üç başlık altında göstermiştir:

1. Genel olarak padişahlardan birinin hayatını merkeze koyarak onun zamanındaki belli başlı olayları tasvir eden manzum ve mensur eserler: *Süleyman-nâme*, *Selîm-nâme* vb.

2. Ünlü kumandan ve devlet adamlarından birinin gazâlarını tasvir edenler: *Gazavât-ı Hayreddin Paşa, Gazavât-ı Özdemiroğlu Osman Paşa, Gazavât-ı Mustafa Paşa* vb.
3. Sadece belli bir sefer ya da kalenin alınmasını tasvir eden eserler: *Feth-i Kal'a-i Belgrad, Fetih-nâme-i Üngürüs, Zafer-nâme-i Ali Paşa* vb. (Levend, 2000: 4).

Levend'in yapmış olduğu tasnifden yola çıkarak XVI. yüzyıldan itibaren Türk edebiyatında görülmeye başlanan Süleyman-nâmelerin manzum olanlarına Hadidi'nin *Süleyman-nâmesi*, Mahremi'nin *Şeh-name* veya *Süleyman-nâme'si*, Eyyubi'nin *Süleyman-nâme* yada *menakıb-ı Sultan Süleyman Han*, Senayi'nin, Hâkî'nin, Fetullah Arifi Çelebi'nin, *Süleyman-nâme'lerini* örnek verebiliriz.

Kemalpaşa-zade'nin *Zafer-nâme-i Sultan Süleyman*, Celal-zâde Kocanişancı Mustafa Paşa'nın *Tabakât'ül-Memâlik ve Derecât'ül-Mesâlik'i*, Karaçelebi-zâde Abdulaziz'in, Sinan Çavuş'un, Matrakçı Nasûh'un, Kastamonlu Hariri'nin, Hâyatî'nin *Süleyman-nâme'si* ise mensur eserlerin en mühimlerindenidir.

Bunların dışında, Kanûnî devrinde yazılmış, yazarları bilinmeyen veya yazarları bilindiği hâlde nüshaları tespit edilemeyen pek çok *Süleyman-nâme* vardır.

Kanûnî Sultan Süleyman ile ilgili yazılmış olan *Süleyman-nâme* nüshaları, ciltleri, tezhipleri ve devrin önde gelen nakkaşlarına çizdirilen minyatürleri ile sanat tarihi açısından da büyük bir kıymete sahiptirler (Karataş, 2009: 67).

Aşağıdaki tabloda Kânunî Sultân Süleyman konulu *Süleyman-nâme* telif eden müelliflerin isimleri yüzyıllara göre gösterilmiştir:

Tablo 1.2. Kanûnî Sultan Süleymân'dan bahseden Süleyman-nâmeler

KANÛNÎ SULTAN SÜLEYMÂNDAN BAHSEDEEN SÜLEYMAN-NÂMELER		
MÜELLİF	ESER	YÜZYIL
Hadidî	Süleyman-nâme	XVI
Mahremî	Şeh-nâme (Süleyman-nâme)	XVI
Bursalı Şemsî	Süleyman-nâme	XVI
Sinan Çavuş	Süleyman-nâme	XVI
Bostan Çelebi	Süleyman-nâme ya da Gazavat-ı Sultan Süleymân	XVI
Gubârî	Süleyman-nâme	XVI
Senâyî	Süleyman-nâme	XVI
Kastamonulu Hâirî	Süleyman-nâme	XVI
Hâyatî	Süleyman-nâme	XVI
Tebrizli Şâhî bin Kâsım Çelebi	Süleyman-nâme	XVI
Matrakçı Nasûh	Süleyman-nâme	XVI
Fethullah Ârifî Çelebi	Süleyman-nâme	XVI
Fethullah Ârifî Çelebi	Süleyman-nâme	XVI
Celâl-zâde Kocanişancı Mustafa Paşa	Tabakât'ül Memâlik ve Derecât'ül Mesâlik	XVI
Kemalpaşazâde	Zafer-nâme-i Sultân Süleymân	XVI
Eyyûbî	Süleyman-nâme yada menakıb-ı Sultân Süleymân Hân	XVI
Taşlıcalı Yahyâ	Süleyman-nâme	XVI
Hâkî	Süleyman-nâme	XVI
Karaçelebi-zâde Abdulazîz	Süleyman-nâme	XVII

Hız. Süleyman-nâmelerle ilgili çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır. Bunların içerisinde hem hacim hem de konusu ile dikkate değer olanı Firdevsî-i Rumî'nin *Süleyman-nâme-i Kebîradlı* eseridir.

Çalışmamıza konu olan, kaynaklarda 81 cildi tespit edilebilmiş olan bu eserin Manisa İl Halk Kütüphanesi, Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu, 45 Ak Ze 226'de bulunan 39. cildi üzerine inceleme yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

FİRDEVSÎ-RUMÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. FİRDEVSÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1.1. Hayatı

Firdevsî-i Rûmî, Firdevsî-i Tavîl, Uzun Firdevsî, İlyas Firdevsî Çelebi ve Türk Firdevsî diye tanınan yazar, XV. yüzyılın sonu ve XVI. yüzyılın başlarında yaşamıştır. Hayatı ve eserleri hakkında bilgiler, kendi eserlerinde ve tezkirelerde geçmektedir.

Latîfî Tezkiresi 'nde yazarın tarihçi yönü öne çıkarılarak adı “Uzun Firdevsî” olarak gösterilmiştir⁵. Bursalı M. Tahir'in *Osmanlı Müellifleri* eserinde yazarın adı “İlyas bin Hızır” olarak gösterilmiştir.⁶

Yazarın *Süleyman-nâme-i Kebîr* adlı eserinin 75. cildinin ön sözünden yola çıkarak, M. Fuad Köprülü, Firdevsî'nin asıl adının “Şerefeddin Musa” olduğunu göstermektedir (Köprülü, 1988: 4/649). Ayrıca, Firdevsî-i Rûmî'nin *Teşhisü'l-İnsan* adlı eserinin 7b varağında⁷ve *Süleyman-nâme-i Kebîr*'in 81. cildinde ise adı “Orhan bin Genek” olarak geçmektedir.⁸

Kırktan fazla telif ve tercüme eseri ile şöhret kazanan Firdevsî, hayatını Edincik, Bursa, Manisa, Balıkesir ve İstanbul'da geçirmiştir. Balıkesir'de uzun süre kalması *Da'vat-nâme* ve *Firaset-nâme* adlı eserlerini yazmasına sebep olmuştur. Oldukça geniş ve ansiklopedik malumat sahibi olan Fîrdevsî'nin, gayretli bir müellif olduğu ve gerek Süleyman-nâme'den evvel, gerek sonraki muhtelif mevzularda manzum ve mensur eserler yazdığı bilinmektedir.

⁵ Bkz: Latîfî, Latîfî Tezkiresi, hzl. Mustafa İsen, Ankara, Akçağ Yayınları 301, Kaynak Eserler 82, 1999, s. 178

⁶ Bkz: Bursalı M. Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C II, hzl. Fikri Yavuz, İsmail Özen, İstanbul, Meral Yayınevi, 1972, s. 106.

⁷ Bkz: Asuman Akay, “*Firdevsî Süleyman-nâme (44. Cilt), Metin ve Filler Üzerine Bir İnceleme.*” İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, İstanbul, 1990, s. X.

⁸ Bkz: Firdevsî-i Rûmî, *Süleyman-nâme-i kebîr*, Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum Nu. 317, C 81 s. 55a/06.

Balıkesir’den başka, bir süre büyük bir ihtimalle Şehzade Korkud’un Manisa’daki sarayında da yaşamıştır. Firdevsî’nin telif ve tercüme, kırtan fazla eseri kaydedilmesine rağmen, bunlardan bir kısmı günümüze ulaşamamıştır. Bursalı Mehmet Tahir’in *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde bu eserlerden sadece on dördü hakkında bilgi verilmektedir (Güleç, 2006: 243-244).

Firdevsî-i Rûmî, Süleyman-nâme’nin 20. cildinde ailesinin hayat hikâyesini veciz bir şekilde özetlemiştir. Bu esere göre yazarımızın soyu, III. Alâaddin Keykubad dönemine kadar gitmektedir. Firdevsî’nin büyük dedesi, Gazi Genek Bey, Sultan Alâaddin-i Selçukî’nin hizmetinde iken, Bilecik’in fethi sırasında Osman Gâzi’ye intisap etmiş ve kendisine Sultanöyüğü (Eskişehir) dirlik olarak verilmiş, burada bir cami ile bir hamam inşâ ettirmiştir.

Gazi Genek Bey’in oğlu İlyas Bey ise, Orhan Gazi devrinde Gelibolu sancak beyliğinde bulunmuştur. Onun oğlu Hızır Bey dedesinin zeâmeti olan Sultanöyüğü’nü tasarruf etmiş, oğlu ve Firdevsî’nin dedesi Bazarlu Bey, Ankara savaşında Yıldırım Bayezid’in yanında yer almıştır. Babası Hacı Genek Bey ise, İstanbul’un fethinde bulunmuştur ve gösterdiği yararlılıklar neticesinde kendisine Edincik zeâmet olarak verilmiştir. Firdevsî, Hacı Genek Bey’in oğludur.

Firdevsî-i Rûmî’nin böyle köklü bir aileden gelmesi, onun aile geleneğini sürdürmesini ve verimli eserler üretmesini sağlamıştır. Firdevsî-i Rûmî’nin atalarını böyle belirtmesine rağmen kaynaklarımızda onlar hakkında herhangi bir kayda rastlanmamaktadır. Ancak bugün Eskişehir’de aynı adla anılan bir mahalle ve mescidin hâlâ yaşamakta olduğunu söyleyebiliriz. Bu da Firdevsî’nin soyu ile ilgili olarak verdiği bilgileri doğrular niteliktedir (Biçer, 2005: 15).

1453 yılında Edincik’te doğan Firdevsî-i Rûmî’nin ölüm tarihi ve yeri hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ancak *Süleyman-nâme-i Kebîr’in* 81. cildinin Yavuz Sultan Selim’e dua ve sena ile başlaması ve kendisinin İstanbul’dakaleme aldığı *Hayat u Memât* adlı risalesinin önsözünde 82. cildi tamamladığını belirtmesi, onun Sultan II Bayezid’in ölümünden sonra İstanbul’da olduğunu göstermektedir (Biçer, 2005: 37).

1.1.2. Eserleri

Firdevsî-i Rûmî ve eserleriyle ilgili bilgileri hem kendi eserlerinden hem de Latifî'nin *Tezkiretü's-Şuârâ* ve *Tabsiratü'n-Nuzamâ*, Kınalı-zâde Hasan Çelebi'nin *Tezkiretü's-Şuârâ*, Beyânî'nin *Tezkiretü's-Şuârâ*, Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Künhü'l-Ahbâr*, Kâtib Çelebi'nin *Keşf ez-Zünûn*, Bursalı Mehmet Tahir'in *Osmanlı Müellifleri*, M. Fuad Köprülü'nün *İslâm Ansiklopedisi* "Firdevsî" maddesi, Franz Babinger'in *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Vasfi Mahir Kocatürk'ün *Türk Edebiyatı Tarihi*'nden öğrenmekteyiz. Ayrıca bu eserleri temel alarak yazar ve eserleriyle ilgili bize bilgi veren edebiyat, dil ve tarih ansiklopedileri, makaleler ve araştırmalar da bulunmaktadır (Jafarova, 2010: 3).

Firdevsî'nin manzum, mensur ve manzum-mensur karışık olmak üzere, telif ve tercüme kırktan fazla eserinin varlığından söz edilmektedir. Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*'nde Firdevsî'nin on dört eserinin adını anmıştır. Bunların bir kısmının adına *Münâzara-i Seyf ü Kalem* ve *Satranç-nâme* adlı eserlerde rastlanmaktadır (Şakar, 2009: 724).

Çalışmamızda Firdevsî-i Rûmî tarafından ismi zikredilen eserler hakkında aşağıda kısaca bilgi vereceğiz. Aynı zamanda yaptığımız araştırmalara göre kütüphane kayıtlarında mevcut olan eserleri ile beraber, ismi geçen fakat kütüphane kayıtlarında mevcut olmayan eserlerinin de var olduğu bilinmektedir. Kaynaklardan aldığımız bilgilere göre ise yazarın on adet tercüme eseri olduğu görülmektedir.

Tüm bunlardan yola çıkarak Firdevsî'nin sadece bir müellif değil, aynı zamanda da iyi bir mütercim olduğunu da söyleyebiliriz.

1.1.2.1. Firdevsî'nin Kütüphane Kayıtlarında Mevcut Olan Eserleri

Tablo 1.1. Firdevsî'nin kütüphane kayıtlarında mevcut olan eserleri

FİRDEVSÎ'NİN KÜTÜPHANE KAYITLARINDA MEVCUT OLAN ESERLERİ		
ESERİN ADI		KONUSU
1.	Hayât u Memât (Hayât-nâme)	Tasavvuf, İslam ahlaki
2.	Terceme-i Silahşor-nâme	Silahlar ve askerlik
3.	Satranç-nâme-i Kebîr	Satranç oynama şekilleri
4.	Kutb-nâme	II. Beyazıt devrinde fransızların açtığı savaş
5.	Teşhisü'l- İnsan	-----
6.	Davet-nâme	Astronomi, büyü, tılsım ve garip ilimler
7.	Münâzara-i Seyf ü Kalem	Kalem ve kılıcın karşılaştırması
8.	Firaset-nâme	Tasavvuf
9.	Hakayık-nâme	Soru ve cevap
10.	Tali-i Mevlud-i Kebîr	Arapça dualar ve çiçek adları hakkında açıklamalar
11.	Terceme-i Câmeşûy-nâme	Kumaş ve lekelerin temizlenmesi
12.	Şerh-i Hadis-i Erbain	Kırk hadis tercümesi
13.	Kur'an-ı Kerim'den Tefeüle Dair Bir Risâle	Fal bakmaya dair
14.	Pendnâme-i Eflâtun	Sağlık hakkında küçük risale
15.	Gülistan Tercümesi	-----
16.	Vilayet-nâme	-----
17.	Süleyman-nâme Muhtasarı	Süleyman-nâmenin bir nüshası olan eser
18.	Kıssa-nâme-i Süleyman Aleyhisselam	H. Süleyman hikayesini ele alan ilk eser
19.	Süleyman-nâme-i Kebîr	Süleyman Peygamberle ilgili eser

1. Hayât u Memât (Hayât-nâme): (Bkz: Firdevsî'ye Ait Tercüme Eserler)

2. Terceme-i Silahşor-nâme: (Bkz: Firdevsî'ye Ait Tercüme Eserler)

3. Satranç-nâme-i Kebîr: Üç nüshası bulunan *Satranç-nâme-i Kebîr*'in yazmaları Berlin numara 1631, Münih numara 250 ve Nuruosmaniye Kütüphanesi 3553 / 4073'te kayıtlıdır. Eserde sayfa sayfa çizilmiş satranç oynama şekilleri ve tarîhî kişilerin satranç oyunları ile ilgili örneklerinden bahsedilmektedir (Babür, 2013: 7).

4. Kutb-nâme (Kıssa-nâme-i Midilli): Her iki adla kayda geçen eser İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi 643 numarada kayıtlı tek nüsha olup, 146 varaktan oluşmaktadır. Firdevsî bu eseri H. 909 / M. 1503 yılında yazmış ve padişah II. Bayezit'e hitafen sunmuştur. Eserin konusu Venedik ve Fransızların birleşerek II. Bayezit devrinde Midilli adasına yapılan savaşları anlatmaktadır (Biçer, 2005: 62).

5. Teşhisü'l- İnsan: (Bkz: Firdevsî'ye Ait Tercüme Eserler)

6. Davet-nâme: (Bkz: Firdevsi'ye Ait Tercüme Eserler)

7. Münâzara-i Seyf ü Kalem: Fatih Millet Kütüphanesi, 576 numarada kayıtlı olan eser 1485 tarihinde Balıkesir'de yazılmıştır. Bu yazma eser 54 varaktan oluşmaktadır. Konusu itibariyle kılıç ve kalemin mukayesesini içermektedir (Erdem, 2005: 10).

8. Firâset-nâme: *Münâzara-i Seyf ü Kalem* adlı eserinin mukaddimesinde böyle bir eseri olduğu hakkında bilgi vermiştir. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 5151 arşiv numarasıyla kayıtlı olan eser 114 varak ve 11 satırdan oluşmaktadır. Harekeli nesihle ve nazım-nesir karışık olarak yazılmış eser tasavvufi konuyu içermektedir (Büke, 2015: 27).

9. Hakayık-nâme: (Bkz: Firdevsi'ye Ait Tercüme Eserler)

10. Tâli'-i Mevlûd-i Kebîr: *Münâzara-i Seyf ü Kalem*'de adı geçen bu eser araştırmacılar tarafından Firdevsî ile ilgili yapılan çalışmalarda nushası bulunamamış olarak gösterilmiştir. Fakat en son Himmet Büke⁹ tarafından yapılan doktora tezi çalışmasında eserin nüshası tespit edilmiş olup, eser Millî Kütüphane, Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, 06 Hk 3204'te, 1386 DVD numarasında kayıtlıdır. Eserde arapça dualar ve bazı çiçeklerle ilgili açıklamalar yer almaktadır.

11. Terceme-i Câmeşûy-nâme: (Bkz: Firdevsi'ye Ait Tercüme Eserler)

12. Şerh-i Hadis-i Erbain: (Bkz: Firdevsi'ye Ait Tercüme Eserler)

13. Kur'an-ı Kerim'den Tefeüle Dair Bir Risâle (Hazâ el-Kitâb-Fâlû Kur'an-ı Azîm): İbrahim Paşa'ya sunulan Kur'an'dan fal bakmaya dair olan bu eser, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü numara 816'da bulunmaktadır. Fâl-ı Kur'an metni, harakeli nesihle yazılmış olan bu yazmanın 61b-79b varakları arasında yer almaktadır (Aksoy, 2000: 44).

⁹ Detaylı bilgi için bkz: Himmet Büke, "Firdevsî-İ Rumî, Süleymannâme (38. Cilt), Dil Özellikleri, Metin, Söz Dizini", Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Isparta, 2015, s. 29

14. Pendnâme-i Eflâtun: (Bkz: Firdevsi'ye Ait Tercüme Eserler)

15. Gülistan Tercümesi: (Bkz: Firdevsi'ye Ait Tercüme Eserler)

16. Vilâyet-nâme: Nevşehir Hacıbektaş İlçe Kütüphanesinde 200 numarada kayıtlı olan bu eser birçok araştırmacılar tarafından Firdevsî'ye ait olup olmadığı tartışılan söz konusu olan eserlerden birisi olarak bilinmektedir (Jafarova, 2010: 9).

17. Süleyman-nâme Muhtasarı: Firdevsî'nin *Süleyman-nâme Muhtasarı* adlı eserine tarama çalışmalarımız sonucu olarak sadece Bekir Biçer¹⁰ ve Himmet Büke¹¹ tarafından bu eser hakkında bilgiye rastlamaktayız. Her iki araştırmacı eserin iki nüshasının olduğunu bildirmektedir. Nüshalardan biri İstanbul Millet Kütüphanesi 297. 9'de AETrh316 demirbaş numarasıyla kayıtlı 349 varak 13 satır, diğeri ise İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesinde 297. 91'de NEKTY00715 barkod numarasıyla kayıtlı olup 195 varak ve 17 satırdan oluşmaktadır.

18. Kıssa-nâme-i Süleyman Aleyhisselâm: Firdevsî-i Rûmî'nin bu eseri 74-75-76 ciltten oluşmaktadır. Eserin iki nüshası bulunmaktadır. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde Hazine 1231 numarada kayıtlı olan nüsha 21 satır, 357 yaprak, Hazine 1536 numaralı nüsha ise 21 satır, 595 yapraktan oluşmaktadır (Erdem, 2005: 2-3).

19. Süleyman-nâme-i Kebîr: (Bkz: 1. 3. SÜLEYMAN-NÂME-İ KEBÎR)

1.1.2.2. Firdevsî'nin Kütüphane Kayıtlarında Mevcut Olmayan Eserleri

Tablo 1.2. Firdevsi'nin kütüphane kayıtlarında mevcut olmayan eserleri

FİRDEVSÎ'NİN KÜTÜPHANE KAYITLARINDA MEVCUT OLMAYAN ESERLERİ		
ESERİN ADI		KONUSU
1.	Hadis-i Ahsen	-----
2.	Tecnisatı Süleyman ü Belkıs-nâme	Hiz. Süleyman ve Belkıs hikâyesi
3.	Muhtar-nâme	-----
4.	Tûf-i Şehristân-ı Tarikat	-----

¹⁰ Bkz: Bekir Biçer, "Firdevsî-i Rumî ve Tarihçiliği", Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Konya, 2005, s. 56

¹¹ Bkz: Himmet Büke, "Firdevsî-i Rumî, Süleymannâme (38. Cilt), DilÖzellikleri, Metin, Söz Dizini", Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Isparta, 2015, s. 34.

1. Hadis-i Ahsen: *Münâzara-i Seyf ü Kalem* adlı eserde bahsedilmiştir. Araştırma sonucundageldiğimiz kanaata göre, yazarın bu eserimüstakil bireser olarak var olup olmadığıbirçok araştırmacılar tarafından tartışılmıştır (Tanyıldız, 2005: 56).

2. Tecnisat-ı Süleyman ü Belkıs-nâme: Araştırma taramamız neticesindeFırdevsî'nin bu eserinin bir çok araştırmacılar tarafından iki ayrı eserler olarak adlandırdıklarını görmekteyiz. Şimdiye kadar nüshası bulunamayan bu eseri bazı araştırmacılar *Tecnisat-ı Süleyman* (Babür 2013; Vanlı 2012; Genç 1995; Jafarova 2010), bazıları ise *Belkıs-nâme veyaSüleyman-nâme vü Belkıs-nâme* (Genç 1995; Biçer 2005; Jafarova 2010) olarak adlandırmışlar. Himmet Büke¹² tarafından yapılan araştırmayagöre bu eserin adı*Tecnisat-ı Süleyman ü Belkıs-nâme*olarak nitelendirilmiştir. Eser hakkında bilgiiseFırdevsî tarafından yazılan *Satraç-nâme* adlı eserin bir bölümünde geçmektedir.

3. Muhtar-nâme: (Bkz: Fırdevsî'ye Ait Tercüme Eserler).

4. Tûtî-i Şehristân-ı Tarikat: (Bkz: Fırdevsî'ye Ait Tercüme Eserler)

¹² Bkz: Himmet Büke, “Fırdevsî-i Rumî, Süleymannâme (38. Cilt), DilÖzellikleri, Metin, Söz Dizini”, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Isparta, 2015, s31.

1.1.2.3. Firdevsî'ye Ait Tercüme Eserler

Tablo 1.3. Firdevsî'ye ait tercüme eserler

FİRDEVSÎ'YE AİT TERCÜME ESERLER			
ESERİN ADI	KAYNAK METNİN YAZARI	DİLİ	KONUSU
1. Hayât u Memât (Hayât-nâme)	Gazalî, Muhyiddin-i Arabî, Attar'dan yararlanmış	FarsçadanTürkçeye	Tasavvuf, İslam ahlaki
2. Terceme-i Silahşör-nâme	-----	FarsçadanTürkçeye	Silahlar ve askerler hakkında bilgi
3. Şerh-i Hadis-i Erbain	-----	Farsçadan Türkçeye	Kırk hadis tercümesi
4. Gülistan Tercümesi	-----	Farsçadan Türkçeye	-----
5. Tûtî-i Şehristân-ı Tarikat	Şeyh Attar	Farsçadan Türkçeye	-----
6. Hakayık-nâme	Mevlânâ İlâhî	Farsçadan Türkçeye	Tasavvuf
7. Muhtar-nâme	Ferid'üd-din Attar	Farsçadan Türkçeye	-----
8. Pend-nâme-i Eflâtun	Hıfz'es-Sihhay	Farsçadan Türkçeye	Sağlık
9. Terceme-i Cameşuy-nâme	Nâsirü'd-dîn Tûsî	Farsçadan Türkçeye	Kumaşlar ve lekelerin temizlenmesi hakkında
10. Teşhisü'l-İnsan	-----	Farsçadan Türkçeye	-----
11. Davet-nâme	-----	Farsçadan Türkçeye	Astroloji

1. Hayat u Memât (Hayât-nâme): Ahlâk ve tasavvuf konulu mensur eser olup, Farsçadan Türkçeye tercüme edilmiştir. Eserin iki nüshası mevcuttur. Bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi 2333 numarada Orhan bin Genek adına, diğeri ise Beşiktaş Yahya Efendi Kütüphanesinde Firdevsî-i Osmanî adına “*Hayat-nâme*” adıyla kayda geçmektedir (Biçer, 2005: 71).

2. Terceme-i Silahşör-nâme: Konu olarak silahlar ve askerlik hakkında bilgiler içeren bu eser H. 909/M. 1503 tarihinde yazılmış olup, iki nüshası vardır. Nüshalardan biri İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphanesi, Muallim Cevdet Yazmaları 355 numarada kayıtlı olup, 16 bölümden oluşmaktadır (Büke, 2015: 23). Diğeri ise Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H. 625'te kayıtlı 77 varaktır. Farsçadan Türkçeye çevrilmiştir (Jafarova, 2010: 6).

3. Tercüme-i Hadis-i Erbain: Kırk hadis tercümesi olan eser Millet Yazma Eser Kütüphanesinde 297. 3 arşiv ve AEfrs6 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser 5 varak, 17 satırdan oluşmaktadır. Ayrıca Himmet Büke¹³ tarafından araştırılarak eserinin Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi, 34 Atf 2846/9 arşiv numarasıyla kayıtlı 226-227 yapraktan oluşan bir nüshası daha tespit edilmiştir.

4. Gülistan Tercümesi: *Gülistan Tercümesi* eseri ile ilgili tez tarama çalışmalarımızda bu eser hakkında çok az bilgiye rastladık. Kaynaklardaki bilgiye göre eserin iki nüshası mevcuttur. Bursalı Mehmet Tahir¹⁴ tarafından eserin İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan nüshası ve ayrıca Bekir Biçer¹⁵ tarafından Osmanlı Müzesi Kütüphanesinde bulunan nüsha ise bu eserin yazara ait olduğunu söylemelerine neden olmuştur.

5. Tûtî-i Şehristân-ı Tarikat: Yazar, “*Hakâyık-nâme*” adlı eserinde Yavuz Sultan Selim Han'ın emriyle Şeyh Attar Hazretleri'nden “*Tûtî-i Şehristân-ı Tarikat*” adında bir eseri Türkçe'ye çevirdiğini dile getirmiştir (Biçer, 2005: 75; Jafarova, 2010: 5).

6. Hakayık-nâme: Yaptığımız araştırmada eserle ilgili farklı kaynaklarda farklı bilgilere rastlamaktayız. Kaynaklardaki bilgilere göre yazarın bu eseri üç adla; “*Tuhfetü'l- Hâdî*”, “*Hakâyık-nâme*” ve “*Hakikat-nâme*” adıyla şöhret kazanmıştır. Şeyh Abdullah el-Îlâhî menkıbesini kapsayan bu eser, Türkçeye tercüme olunup, Hazine Darbaşı Ali Ağa'nın oğlu Mehmed Bey'e armağan olarak yazılmıştır (Şakar, 2003: XV) Tasavvufî konulu eser soru-cevap biçiminde yazılmıştır. Eserin Güllü Araç¹⁶ tarafından yapılan çalışmada 14 nüshası olduğu belirtilmiştir.

¹³ Bkz. Himmet Büke, “Firdevsî-i Rumî, Süleyman-nâme (38. Cilt), Dil Özellikleri, Metin, Söz Dizini”, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Isparta, 2015, s.32.

¹⁴ Bkz: Bursalı M. Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C II, (Haz. Fikri Yavuz, İsmail Özen), İstanbul, Meral Yayınevi, 1972, s. 105.

¹⁵ Bkz: Bekir Biçer, “Firdevsî-i Rumî ve Tarihçiliği”, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Konya, 2005, s. 73.

¹⁶ Detaylı bilgi için bkz: Güllü Araç, *Uzun Firdevsi ve Hakayıknamesi (İnceleme, Metin, Sözlük) (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010. s. 26

7. Muhtar-nâme: Her iki araştırmacı Biçer (Biçer, 2005: 74) ve Araç (Araç, 2010: 16) yazarın *Muhtar-nâme* adlı eserinin Ferid'üd-din Attar'dan tercüme ettiğini zikretmektedirler.

8. Pend-nâme-i Eflâtun: Sağlık ve temizlik konusunda yazılmış bu eser Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi 164 numarada kayıtlı olup, 105 varaktan oluşmaktadır. Eser Hıfz'es-Sıhhay'a ait küçük bir tercümedir (Çatıkkaş, 1983: 176).

9. Terceme-i Câmeşûy-nâme: Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45Hk 2730 numarada kayıtlı olan bu eser, nesih hattıyla yazılmış olup 18 yaprak, 19 satırdan oluşmaktadır. Nasîreddîn Tûsî (1201-1274) tarafından 9 bölüm olarak kaleme alınan bu eseri, Firdevsî-i Rûmî bir bölüm ekleyerek Farsçadan Türkçeye tercüme etmiştir. Kumaş ve boya sanayi tarihî bakımından önemli olan bu kitapta kumaşlardaki lekelerin çıkarılması yöntemlerinden bahsedilmektedir (Şakar, 2009: 726).

10. Teşhisü'l-İnsan: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Seminer kitaplığında kayıtlı bulunan *Teşhisü'l-İnsan* adlı eseri yazar, H. 886/ M. 1481 da Farsçadan Türkçeye tercüme edip, Ahmet Paşa'ya sunmuştur. Eser, 143 varaktan oluşmaktadır (Babür, 2013: 10).

11. Davet-nâme: Astroloji kitabı özelliği taşıyan bu eser, H. 893 / M. 1487 yılında Balıkesir'de yazılmıştır. Eser, astronomi, astroloji, büyü, tılsım ve cin, melek, periler gibi garip bilgilerden toplanmış konuyu taşımaktadır. Yazar bu kitabı Arapça ve Farsça yazılmış Davet-nâme kitaplarından Türkçeye tercüme etmiştir. Teknüşha olup, İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Yazma Eserler Biriminde kayıtlıdır (Vanlı, 2012: 21).

1.1.3. Süleyman-Nâme-i Kebir

Firdevsî-i Rumî'nin en çok bilinen ve hayatı boyunca büyük uğraş verdiği en hacimli eseri *Süleyman-nâme-i Kebîr'dir*. Eser 81 ciltten oluşur. Firdevsî, *Süleyman-nâme-i Kebîr*'in 81. cildinde, adı geçen eseri elli yıl gibi uzun bir sürede yazdığını şöyle belirtmiştir:

“Anuñ-ıçun işbu Firdevsî haķır

*Elli yıl çekdi emek tã oldı pîr
Ol Süleymân-nâme'sini iy kibâr
Kendüsinden soñra qodı yâdigâr”¹⁷*

Firdevsî, bu eseri Allah'ın 99 ismine (Esmâü'l-Hüsna) hürmeten 99 cilt olarak plânladığını 81. cildin “Sebeb-i telif” kısmında (26. ve 123. varaklarında) dile getirmiş, ancak bugüne kadar ilk 5 cildi ve 81. ciltten sonraki ciltler bulunamamıştır (Çelik, 2010: 2).

Çeşitli kaynaklardan edindiğimiz bilgilere baktığımızda ise eserin büyüklüğü ile ilgili farklılıkların ortaya çıktığını görüyoruz. Eserin cilt sayısını Latîfî ve Gelibolulu Alî 360 olarak göstermiştir. Hasan Çelebi, Beyanî ve Şemseddin Sâmî ise 380 cilt olarak belirtmişlerdir. Kâtip Çelebi 330 cilt, Bursalı M. Tahir ise 366 cilt ve 499 meclis olarak göstermiştir. M. F. Köprülü, kendisinde bulunan *Latîfî Tezkiresi*'ne dayanarak eserin 1836 meclise ayrıldığını, her mecliste bir kıssa anlatıldığını, 720 tevhid ve kasideyi ihtiva ettiği bilgileri kaydetmektedir (Köprülü, 1988: 4/649).

Firdevsî-i Rûmî, Tevrat, İncil, Kur'ân'dan ve peygamber kıssalarından yararlanarak bu eserinde Hz. Süleyman'la beraber ayrı zamanlarda ve mekânlarda yaşamış, farklı milletlerden olan birçok kahramanları da ele alarak işlemiştir.

Firdevsî'nin Süleyman Peygamberle ilgili tek eseri *Süleyman-nâme-i Kebîr* olmayıp, bunun dışında *Süleyman-nâme Muhtasarı*, *Kıssa-nâme-i Süleyman Aleyhisselâm* ve nüshası bulunamayan *Tecnîsat-ı Süleyman ü Belkıs-nâme* gibi eserlerin de varlığı bilinmektedir.

1.1.3.1. Süleyman-nâme Üzerinde Yapılmış Çalışmalar

Süleyman-nâme ile ilgili olarak, günümüze dek çok sayıda önemli çalışmalar yapılmış olduğu görülmektedir. Çalışmaların yapılmasındaki amaç 81 ciltlik eserin günümüz Türkçesine aktarılıp ilim âlemine tanıtılmasıdır. *Süleyman-nâme-i Kebîr*'in diğer ciltleri ile ilgili üniversitelerde yürütülen tezleri gösteren tablo şöyledir:

¹⁷ Bkz: Firdevsî-i Rûmî, *Süleymân-nâme-i Kebîr*, Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum Nu. 317, C 81, s. 82a/01, 02.

Tablo 1.4. Süleymân-nâme üzerinde yapılmış çalışmalar

MÜELLİF	CİLT	BAŞLIK	TEZ TÜRÜ	SAYFAS I	YIL
Yusuf Babür	6-7	İnceleme-Transkripsiyonlu Metin	Yüksek Lisans	468s.	2013
Murat Vanlı	8-9	İnceleme- Metin	Yüksek Lisans	563 s.	2012
Gülnaz Genç	25-26	İnceleme- Metin	Doktora	281s.	1995
Himmet Büke	38	Dil Özellikleri, Metin, Söz Dizini	Doktora	1223s.	2015
Hamdi Güleç	42	Dasitan-ı Ceng-i Aheng-i Efrasiyab-ı Türk Üzerine Metin İncelemesi	Doktora	-	1994
Halil İbrahim Usta	43-44-45-46	İnceleme- Metin	Doktora	-	1995
Asuman Akay	44	Metin ve Fiiller Üzerine Deneme	Doktora	203s.	1990
Yasemin Abul	47	Metin Tenkidi ve İnceleme	Yüksek Lisans		2004
İlhama Jafarova	63	İnceleme Metin-Dizin	Doktora	666s.	2010
M. Ata Çatıkkaş	72	Gramer, Sentaks, Lûgat, Metin	Doktora	-	1979
M. Dursun Erdem	74	Kitâb-ı Kısâ-nâ-me-i Süleymân Aleyhisselâm Üzerine Söz Dizimi Çalışması	Doktora	688s.	2005
Yaşar Şimşek	76	Giriş, Ses Bilgisi, Tenkitli Metin Sözlük	Yüksek Lisans	756s.	2013
Sezer Özyaşamış Şakar	81 28 yk.	Bilimsel Yayını ve Üzerinde Dil İncelemesi	Yüksek Lisans	305 s.	2003
İbrahim Köz	81 70, 54b. yk	Bilimsel Yayını ve Üzerinde Dil İncelemesi	Yüksek Lisans	647s.	2010
Zeynep Çelik	81 82b-123b yk.	Bilimsel Yayını ve Üzerinde Dil İncelemesi	Yüksek Lisans	647s.	2010
İlhama Jafarova	81 54b-82a, 28yk.	Bilimsel Yayını ve Üzerinde Dil İncelemesi	Yüksek Lisans	-	2003
Mustafa Aksoy		Uzun Firdevsi'nin Süleyman-nâme'sinde Destan Unsurları (2. cilt)	Doktora	691s.	2000
M. A. Çatıkkaş		Firdevsi-i Rumi Süleyman-nâme-i Kebîr		-	2009

1.1.3.2. Süleyman-nâme'nin Ciltleri

Süleyman-nâme-i Kebîr yazmalarının büyük bir kısmı Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir. Bundan başka yurt içinde ve yurt dışında da birçok kütüphanede de *Süleyman-nâme-i Kebîr* yazmalarına rastlamaktayız. Ulaştığımız *Süleyman-nâme-i Kebîr* yazmalarının kütüphane isimleri ve kayıt numaraları bilgilerine aşağıda yer verilmiştir:

Yurt içinde bulunan Süleyman-nâme-i Kebir yazmalarının bulunduğu Kütüphaneler ve Kayıtları:

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde nr. : H. 1525 (6-7¹⁸, 8-9, ¹⁹10-11-12-13 cilt), 1526 (14-20 cilt), 1527 (25-26²⁰, 27-28-29-30 cilt), 1528 (31-36 cilt), 1529 (37, 41, 42²¹cilt), 1530-31 (43-46²², 47²³, 48 cilt), 1532 (49-54 cilt), 1533 (55-60 cilt), 1534 (61-62, 63²⁴, 64-66 cilt), 1535 (67-71, 72²⁵, 73 cilt), 1536 (73, 74²⁶, 75, 76²⁷cilt), 1537 (77-80 cilt).

Manisa İl Halk Kütüphanesi, Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu, 45 Ak Ze 216, 1797 (37, 38²⁸, 39²⁹, 40. 41. 42 cilt)

Süleymaniye, Hacı Mahmud Ef. Nr. : 4863 (2-4 cilt)

İstanbul Belediyesi Kütüphanesi M. Cevdet B. 26 (31-32 cilt)

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 9884 (33-36cilt)

¹⁸Bkz: Yusuf Babür, “*Süleymân-nâme-i Kebîr (6-7. ciltler / İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*, Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dilive Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Erzincan, 2013

¹⁹ Bkz: Murat Vanlı, *Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme-i Kebîr (8. -9. ciltler)*, (İnceleme Metin), Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzincan, 2012 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

²⁰ Bkz: Gülnaz Genç, *Firdevsî-i Rûmî Süleymân-nâme*, (25-26. cilt), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı, İstanbul, 1995. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

²¹ Bkz: Hamdi Güleç, *Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme'si - 42. cilt - Dasitan-ı Ceng-i Aheng-i Efrasiyab-ı Türk Üzerine Bir Metin İncelemesi*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 1994 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

²² Bkz: Halil İbrahim Usta, *Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme-i Kebîr*, (43-44-45-46. ciltler), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara, 1995 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

²³Bkz: Yasemin Abul, *Süleymân-nâme-i Kebîr (47. cilt) Metin Tenkidi ve İnceleme*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2004 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

²⁴ Bkz: İlhamı Jafarova, “*Firdevsî-i Rumi'nin Süleymanname-i Kebir'i (63. Cilt)*, ” *İnceleme- Metin-Dizin*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul, 2010

²⁵Bkz: M. Ata Çatıkkaş, *Süleymân-nâme-i Kebîr*, 72. Cilt (Gramer, Sentaks, Lûgat, Metin), (Danışman: Prof. Dr. Faruk Kadri Timurtaş), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1979.

²⁶ Bkz: M. Dursun Erdem, *Kitâb-ı Kısânâme-i Süleymân Aleyhisselâm Üzerine Söz Dizimi Çalışması (Süleymân-nâme 74. cilt)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2005 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

²⁷ Bkz: Yaşar Şimşek, *Firdevsî-i Rumi, Süleyman-name-i Kebîr (76. Cilt)*, Giriş, ses Bilgisi, Tenkitli Metin, Sözlük, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Samsun, 2013. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

²⁸ Bkz: Himmet Büke, “*Firdevsî-İ Rumi, Süleyman-nâme (38. Cilt)*, DilÖzellikleri, Metin, Söz Dizini”, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Isparta, 2015

²⁹Süleyma-nâme-i Kebîr'in Manisa nüshasının 39. cildi üzerinde tarafımızca tez çalışması yapılmaktadır.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili Edebiyatı Bölümü
Kütüphanesi Nr. : 4008 (71-73 cilt)

Fatih, Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum Nr. : 317 (81³⁰ cilt)

**Yurt dışında bulunan Süleymân-nâme-i Kebir yazmalarının bulunduğu
Kütüphaneler ve Kayıtları:**

Gotha, Nr. : 111, 208, 242 (1 cilt)

Vaticano-Turco, Nr. : 28 (3-5 cilt)

Bibl. Nationale, II supl. 1293, Uppsala Nu. 196, Berlin Nr. : 470 (75 cilt)

Macaristan İlimler Akademisi Kütüphanesi Török F. 2 (7-13 cilt), F. 1 (8-15 cilt), F. 3 (17-18 cilt), F. 4 (25-30 cilt), F. 5 (49-54cilt), F. 14 (57-59 cilt), F. 11 (64-66 cilt), F. 12 (77 cilt), F. 13 (78-80 cilt)

1.2. YÖNTEM

Üzerinde çalıştığımız *Süleymân-nâme-i Kebîr'in* 39. cildidir. Bu cildin iki nüshası vardır. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1529, 21 satır, 17. yüzyıl kopyası, Hazine 1529'daki ciltlerin toplam varak sayısı 383'tür; Manisa İl Halk Kütüphanesi, Akhisar Zeynelzâde Koleksiyonu, 45 Ak Ze 226, 21 satır, 1212 (1797) tarihli Çili Zeynel b. Hacı Ali adına vakıf mühürlü nüshanın toplamı ise 766 yapraktır. Bu nüsha 37-42 ciltleri içeriyor.

Metnin oluşturulmasında inceleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın inceleme bölümünde *Süleyman-nâme-i Kebîr'in* genel özellikleriyle beraber şekil ve muhteva özellikleri incelenmiş, bununla ilgili örnekler gösterilmiştir.

³⁰Bkz: Zeynep Çelik, “*Firdevsî-İ Rûmî'nin Süleymannâme Yazmasının (81. Cilt) (82b-123b Yk.) Bilimsel Yayını Ve Üzerinde Dil İncelemeleri*”, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Dili Programı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.

Çevriyazılı metin bölümünde ise çeviriyazıda izlenen yol ve transkribe edilmiş metin verilmiştir.

1.2.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın ilk amacı Firdevsî-i Rumî'nin ömrünün çoğunu adanmış olduğu Hazret-i Süleyman kıssalarını bir araya getiren *Süleyman-nâme-i Kebîr* adlı 81. ciltlik eserin bütün ciltlerinin çalışılıp gün yüzüne çıkarılmasını sağlamak ve az da olsa tanıtmak çabasını üstelenebilmektir.

1.2.2. Çalışmaya Esas Olan Nüshanın Seçilmesi

Manisa İl Halk Kütüphanesi, Akhisar Zeynelzâde Koleksiyonu, 45 Ak Ze 226'da kayıtlı olan nüsha çalışmamızın esas metnini oluşturmaktadır ve bu nüshanın toplam varak sayısı 766 yk. olmakla beraber toplamda iki nüshası vardır. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1529, 21 satır, 17. yüzyıl kopyası, Hazine 1529'daki ciltlerin toplam varak sayısı ise 383'tür.

Manisa nüshasının çalışmaya esas alınıp seçilmesindeki sebep, bu güne kadar üzerinde detaylı inceleme yapılmamış olmasıdır. Aynı zamanda esas metin olarak Manisa nüshasının seçilmesinin hem yazı hemde nüsha bütünlüğü açısından da etkili olacağı düşüncesindeyiz. Bu nüsha üzerinde, ilk olarak Himmet Büke³¹, doktora tezi çalışmaları esnasında, 38. ciltteki dil yapısı kapsamında çalışmıştır. Tarafımızca yapılan çalışmada ise, 39. cilt edebiyat açısından incelenmektedir.

³¹ Bkz: Himmet Büke, "Firdevsî-İ Rumî, Süleymannâme (38. Cilt), Dil Özellikleri, Metin, Söz Dizini", Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Isparta, 2015

İKİNCİ BÖLÜM

SÜLEYMAN-NÂME-İ KEBİR'İN 39. CİLDİNİN İNCELENMESİ

2.1. ESERİN GENEL ÖZELLİKLERİ

2.1.1. Adı

Üzerinde çalışılan ve Manisa İl Halk Kütüphanesi, Akhisar Zeynelzâde Koleksiyonu, 45 Ak Ze 226'da kayıtlı olan yazmanın adı *Süleyman-nâme-i Kebîr*'dir. Bazı yerlerde kısaca *Süleyman-nâme* olarak da yazıldığı görülmektedir.

2.1.2. Yazılış Sebebi

Firdevsî-i Rûmî en temel ve hacimli eseri olan *Süleyman-nâme-i Kebîr*'i yazmak için Fatih Sultan Mehmed'in teklif ve teşvikiyle H. Rebûl evvel 876/M. Ağustos 1471'den itibaren gerekli hazırlıklara başlamış ve eserin ilk altı veya on altı cildini Fatih ölmeden tamamlamıştır.³² Müellif 81. cilde kadar olan ciltleri ve 82. cildi II. Bayezid'e, 81. cildi de Yavuz Sultân Selim'e takdim etmiştir (Aksoy, 2000: 28-29).

2.1.3. Yazılış Tarihi

Göründüğü gibi *Süleyman-nâme-i Kebîr*'in yazılış tarihi ile bilgiler, müellifin Yavuz Sultân Selim'e sunduğu eserin 81. cildinin ve Fatih Millet, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanelerinde bulunan *Süleyman-nâme Muhtasar*'larının sebab-i teliflerinde geçmektedir. Kaynaklarda geçen bilgilere göre *Süleyman-nâme-i Kebîr*'in yazılış süreci şöyledir: Firdevsî H. Rebûl evvel 876/M. Ağustos 1471'de Karasi Livası'nda bulunan Balıkesir'de "künc-i halvede, makâm-ı uzletde", yani kendi köşesinde Şâh-nâme'yi mütalaa edip İsfendiyar kıssasından Nûşirevân-ı Âdil'in meclisinde Menûçehr ile leclac satrançdan bahsettikleri kısma kadar Türkçe nazma çeker ve bunu Mahmud Paşa³³ eliyle devrin sultanı Fatih Mehmed'e sunar. Fatih, Şeh-

³² Yukarıdaki eserin yazılış sebebi ile bağlı bilgiler Firdevsî'nin Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emîri Ef. Tarih 317, kayıtlı *Süleyman-nâme-i Kebîr*'in 81. cildinin 25b, 26 b varagında geçmektedir.

³³ Mahmud Paşa İstanbul'un fethi esnasında Anadolu beylerbeğidir, daha sonra rumeli beylerbeği, H. 859/M. 1455'te vezîr-i âzam olmuştur. Bu görevden başka görevlere atanmak suretiyle H. 872/M. 1467'te azledilip ikinci defa H. 877/ M. 1471'te vezîr-i âzamlığa getirilmiş ve H. 878/M. 1473'te azledilmiş M. 1474'te idam edilmiştir. İlim ve fazilet sahiplerini hîmaye etmiş, adına bir hayli eser

nâme'nin tanınıp bilinen bir kitap olduğunu, bunun yerine Süleyman-nâme yazmasını tavsiye eder. Bu konuyu yazmak için Firdevsî'nin kabiliyeti ve ilgisi olduğundan Mahmud Paşa kanalıyla bu tavsiyeler yazara iletilir. Firdevsî de bunu emir telekki ederek Süleyman-nâme yazmaya başlar (Aksoy, 2000: 29-30).

Kaynaklardan anlaşılacağı üzere Firdevsî, *Süleyman-nâme-i Kebîr* adlı eserini H. Rebûl evvel 876/M. Ağustos 1471'den itibaren Fatih Sultan Mehmed'in tavsiyesi ile kaleme alır.

2.1.4. Eserin Manzum Bölümlerindeki Beyit Adedi

Firdevsî eserini nazım ve nesir olarak karışık bir biçimde yazmıştır. Eserin nazım bölümleri mesnevi özelliği taşır. Eserde 810 adet beyit bulunmaktadır. Bu sayıya metinde bulunan gazel, kaside, kıt'a ve mesnevi tarzındaki şiirler de dâhildir.

2.2. ESERİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

2.2.1. Nesir Bölümlerinin Şekil Özellikleri

Firdevsî-i Rûmî, *Süleyman-nâme-i Kebîr*'i manzum ve mensur karışık olarak oluşturulmuştur. Üzerinde inceleme yaptığımız eser *Süleyman-nâme-i Kebîr*'in 39. cildidir. Eseri meclislere ayıran müellif bu ciltte beş meclis oluşturmuştur. Her meclisten sonra da farklı farklı hikâye ve rivayetler anlatmıştır.

Esere baktığımızda Firdevsî'nin nesrinin ziyadesiyle sade olduğunu görüyoruz:

“ . . . Üç gün üç gice gitcek bir řāğ dahı bulurđ, şanad açup uçup gördüm ki anuñ vazi‘ dahı bir řāğa beñzer āta giderkim her heyyetde buña beñzer hiç bir birinüñ şavilğinden tefāvüt yoğıdı. Bu ātanuñ şanad açup uçup edigim varup şondum, anuñ dahı řalāyiķi ‘ālaiķin cānavarların āncılayın gördüm, şehirlerin dahı bir birinden fāř yok, bu iki āta birbirinüñ yanlarına gelüp bütün oldu. Öyle kim bir birinüñ řalıķgelüp evvel bunlar anlara varup ol yañadan dahı anlar bunlara gelüp görüşdiler buluşdılar, bir birine nevaşat şılup kırķ gün temām yidiler, içdiler. ” (c.39/v.6b/93)

yazılmıştır. Bu bilgi İ. Hakkı Uzunçarşılı'nın Osmanlı Tarihi kitabının 2. cildinin 530-531 sayfalarında bahsedilmektedir.

Nesir kısmında Firdevsi daha çok ahenge ve canlı tasvirlerle önem vermiştir:

*“Kurtūs daḥı nazar kıluḡ görđüđim Benī Aşfar cānibinden bir peḥlevān
ḡāmeti, bir ḡoza dişleri, bedene beñzer ve başıbir ḡara kumbate gözleri yanar
külḡana beñzer, ḡolları ḡınara, barmaḡları dükere beñzer ve bazuları Bezir
ḡāna, dirigi bigi gözlerinüñ şarusi yidi tāsdan geḡmiş aḡu gibi, gevdesinüñ
ḡılları dikene beñzer, ellerinüñ ayalari ḡırmāna beñzer. . . ” (c.39/v.15b/116)*

Firdevsî olayları ve kişileri bir destan havası ile beraber masalsı bir bakış açısı ile de tasvir etmeye ḡalıřmıřtır:

*“İy İskender Zemān! Bu şehirimizde bir āḡaḡ vardur, ḡāyat ulu ḡezan yili añna
ḡiḡ ḡüz nedür görmez, yaz ḡış şöyle sebz-i ser bülend ḡurur. Ol āḡaḡ biz ḡavmuñ
ḡibleḡāḡudır. Andan ol āḡaḡ dibinde bir bīkār vardurşöyle kim şuyu ḡut-u
revān olur. Yā İskender biz ḡavimden ḡaḡan birisine‘ıyal gerek olsa ol āḡaḡa
varur, bir ḡoyun ḡurban kıluḡ. Andan ḡarnın ol āḡaḡa sürür. Yā Havva diyü
ḡaḡurursa bir ḡız ḡoḡurur, yā Ādem diyü ḡaḡurursa er oḡlan ḡoḡurur ve daḡı ol
āḡaḡa ḡarının süricek ol bīkār şuyundan daḡı iḡer, ḡem ḡüsl kıluḡ ḡaḡ Te‘āli
emrile ḡāmıle olur ḡoḡuz ay temām olicak ḡoḡurur oḡlan ḡoḡursa ḡırḡ ḡün diri
olur ölüḡ, ḡızḡoḡurursa ḡalur. ” (c.39/v.35a/174-175)*

Süleyman-nāme-i Kebîr’de nesir nazımdan daha küvvetlidir.

2.2.2. Nazım Bölümlerinin Şekil Özellikleri

İncelediğimiz 39. ciltte eserin muhtelif kısımlarında konuyla ilgili 125 adet manzum parḡa bulunmaktadır. Bu açıdan da eserde nazım şekli ḡeniş yer tutmaktadır. Nesir bölümünde anlatılan olayların bitiminden sonra bunun özeti olarak nazım kısmı gelmiştir. Bu da eserin hacmini oldukça ḡenişletmiştir.

Eseri incelediğimiz zaman Firdevsî-i Rûmî’nin şairlik yönü açısından da başarılı olduğunu şiirlerinden çok net şekilde görmekteyiz. Aynı zamanda eserde her beyti kendi arasında kafiyelenen cinaslı manzum parḡalar da bulunmaktadır.

Eser aruz kalıpları açısından da çok da zengin değildir. Eserde gazel, kaside, kıt’a, mesnevi gibi şiir şekilleri kullanılmıştır. Metnin bazı yerlerinde beyitlerde unutulmuş mısraların da var olduğu bilinmektedir.

İncelediğimiz 39. ciltte 35 mesnevi, 65 kıt'a, 4gazel, 2 kaside vardır. Firdevsî'nin kaleme aldığı gazeller diğer manzum kısımlarına nazaran daha sanatlıdır.

*“Cürmüme tevbe her zemân estağfiru'l-lahi'l-‘azîm
‘Afv eylegil iy Müste‘ân estağfiru'l-lahi'l-‘azîm” (c.39/v.66a/252)*

2.2.2.1. Vezin

Süleyman-nâme-i Kebîr'in manzum bölümleri genel olarak mesnevi özelliği taşır. Aruz kalıpları açısından çok da zengin olmayan bu eserde kullanılan vezinlerin sayca dağılımı aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.1. Vezin

KULLANILAN VEZİN	MANZUM PARÇA SAYISI
Fâ‘ilâtün/ Fâ‘ilâtün/ Fâ‘ilün	61
Fâ‘ilâtün/Fâ‘ilâtün/Fâ‘ilâtün/Fâ‘ilün	34
Fâ‘ilâtün/Fâ‘ilâtün/Fâ‘ilâtün/ Fe‘ilün	2
Fâ‘ilâtün/Fâ‘ilâtün/ Fe‘ilün	5
Fâ‘ilâtün/Fâ‘ilâtün/ Fâ‘ilâtün/Fe‘ül	3
Fâ‘ilâtün/Fâ‘ilâtün/ Fe‘ül	3
Fe‘ilâtün/Fe‘ilâtün/Fe‘ilâtün/Fe‘ilün	3
Fe‘ilâtün/Fe‘ilâtün/ Fe‘ilün	5
Mefâ‘ilün / Mefâ‘ilün / Mefâ‘ilün/ Mefâ‘ilün	1
Mefâ‘ilün / Mefâ‘ilün / Mefâ‘ilün	1
Mefâ‘ilün / Mefâ‘ilün / Mefâ‘ilün/ Fe‘ilün	2
Mefâ‘ilün/ Mefâ‘ilün/ Fe‘ilün	5
Müstef‘ilün/Müstef‘ilün/Müstef‘ilün/Müstef‘ilün	1

2.2.2.2. Kafiye ve Redif

Klasik şiirde ahengi/ses uyumunu sağlayan vazgeçilmez öğelerden biri kafiye ve rediftir. Şairler için kafiye ve redif şiirin tamamından da önemli bir unsurdur. Zira şiirde ahengi bu iki unsur sağlar.

En az iki dizenin sonunda tekrarlanan, yazılışları aynı ve anlamları farklı olan ses benzerliği kafiyeyi oluşturur. Redif ise, mısra sonlarındaki yazılışları ve anlamları aynı olan ses benzerliğine denir (Pala, 1998: 40).

Bu bağlamda *Süleyman-nâme-i Kebîr* üzerine yaptığımız incelemede elde ettiğimiz sonuçları ortaya koyarak şairin kafiye ve redif konusundaki artı ve eksilerini belirtmeye çalışacağız:

I. Eserde mesnevi nazım şekliyle tertip edilen 801 adet beyit incelenmiştir. Bu beyitlerde kafiye yapılan kelimelerin dilleri şu şekildedir:

Tablo 2.2. Kafiye ve Redif

I. MISRA	II. MISRA	BEYİT SAYISI
Arapça	Arapça	457
Farsça	Farsça	178
Farsça	Arapça	45
Arapça	Farsça	20
Türkçe	Türkçe	60

Süleyman-nâme-i Kebîr'de dillere göre yapılmış kafiye türlerine aşağıdaki kelimeleri örnek verebiliriz:

Türkçe kelimelerle yapılmış kafiye türleri:

<i>sözin/yüzün 1b</i>	<i>olmaya/almaya 11a</i>
<i>görüm/sürüm 3b</i>	<i>alam/bulam 25 a</i>
<i>agladı/bagladı 4b</i>	<i>girmiye/irmiye 26a</i>
<i>sözini/yüzünü 18a</i>	<i>özüm/sözüm 25a</i>
<i>geçer/içer 24b</i>	<i>bilmez/eylemez 1b</i>
<i>gelseidi/alsaidi 24b</i>	<i>diñliyene/añlıyana 25a</i>

Farsça kelimelerle yapılmış kafiye türleri:

<i>āferîn/‘âlemîn 1a</i>	<i>neheng/peleng 25a</i>
<i>ceng/reng 9a</i>	<i>puthane/meyhane 25a</i>
<i>kine-sâz/kine-dâr 12b</i>	<i>şümâr/ruzigâr</i>
<i>bî-gümân/cihân 25a</i>	<i>bes-niyâz/kâr-sâz 3b</i>

Arapça kelimelerle yapılmış kafiye türleri:

niḳābından/hicābından 13b

ḳışṣa/ḡuşṣa 17 b

çeri/hāveri 14b

felek/melek 18a

felek/semek 15b

furṣati/mühleti 19b

la'l/ na'l 16 b

enbiyā / evliyā 21b

ʿitiḳād/ʿitimād 25a

arab/ ʿacab 25a

İlk mısrası Arapça ikincisi Farsça kelimelerle yapılmış kafiyeleler:

saf-şiken/ tīg-i zen 19a

zemān/destān 3b

lem-yezel/bī-bedel 25a

cevherī/defterī

ilāh/padişāh 3a

İlk mısrası Farsça ikincisi Arapça kelimelerle yapılmış kafiyeleler:

keşād/ziyād 3a ser-firāz/vakāz 4b

bī-gümān/ ʿayān 6a

II. Her ne kadar şiirde/nazımda redif, ahengi sağlayan önemli bir öge olsa da Süleyman-nâme-i Kebîr 'de çok sık kullanıldığına şahit olmamaktayız. Fakat yine de Firdevsî, zaman zaman rediflerden yararlanmıştı. Eserin geneline bakıldığında kelime halindeki redifler daha çok dikkati çekmektedir.

Örnekler:

Ġayret idüp düşmānile ceng idüp nuşret buluñ

Kim ʿömr olur ġanimet şaġlıġı nîʿmet bulun

16a

İki düşmān erleri ceng itdiler

Merriḥ Keyvan ıla deng itdiler

17a

Dergāhında ḥācib-i Cemşîd idi

Ḥizmet iden pādîşeḥ Ḥurşîd idi

18b

İtdüġin itmek kişi erlik degül

Ser kesen asulup serverlik degül

21a

Şît nālen eyliyen işbu durur

Nuḥ giryān eyliyen işbu durur

22a

*Çünkü nefsi sāki fermān idesin
Mü‘mini şālīḥ Müslümān idesin*

26a

*Çün seḥer vakti yitüb irdi şabaḥ
Müezzīn azān okuyup itdi sabah*

31a

2.2.3. Eserin Dil ve Üslûp Özellikleri

Araştırmamızın temeli olan Süleyman-nâme-i Kebîr’in 39. cildinde genellikle sade bir üslûp kullanılmıştır. Manzum ve mensur karışık yazılan bu eserde Türkçe, Farsça ve Arapça söz ve söz gruplarının, atasözü ve deyimlerin bir arada kullanıldığı görülmektedir.

Eserde yer tasvirleri ve benzetmelerde doğal bir üslûp kullanılmıştır:

“Ḥakīm kavlince, Efrāsiyāb bu vecḥile laf ururken olyañadan hüdhüdle şehbāz Belḥ şehrinüñ taht-gāḥı Efrāsiyāb’a gelüp yitdiler. Gördüler kim bu ḥacer vasaṭında bir lütf şeh-i vāsi‘ içinde mā-ḥalakallah ādem tolu. Şehr kenārında güneş maṭla‘ınaḥarşu bir ḥaşr-ı ‘ālīolmuş kim biñ altı yüz ‘amūd üzerinde bir köşk-i zībā kim şekligügül şekli gibi müstedir, yapusunuñ taşu yedi dürlü mermerden. Ancılayın mermer kim āyineleyiniçinde yüz görünür. Ve yine ḥaşruñ yanında ḥavlı ortasındabir ‘acāip ḳal’a yapmışlar, Ḳubbe-i şahrādan nişan virür. Ḳubbenüñ şimālinden bir bağ içre cennet bağı gibi serv-i revānlar bitmiş, uzanup gāyet felege çıkmış. Ayaklarında āb-ı ḥayāt mişāl-i şular revān olup akmış. Bağ u büstān, gülistānı erguvā, zemuyrān arasında Efrāsiyāb ‘āc-ı zerrīn abanos taht üzerinde oturmuş....” (c.39/v.43a/196-197)

Aynı zamanda eserde çok orijinal benzetmelere de yer verilmiştir:

“... Ḳurṭūs daḥı naḥar ḳılup gördüğim Benī Aşfar cānibinden bir peḥlevān ḳāmeti, bir goza dişleri, bedene beñzer ve başıbir ḳara kumbate gözleri yanar külḥana beñzer, ḳolları çınara, barmaḳları dükere beñzer ve bazuları Bezir ḥāna, dirigi bigi gözlerinin şarusi yidi ṭāsdan geçmiş ağı gibi, gevdesinüñ ḳılları dikene beñzer, ellerinüñ ayaları ḥırmāna beñzer...” (c.39/v.15b/116)

Halk edebiyatının etkisi ile karşılıklı konuşmalara, diyaloglara da yer verildiği görülmektedir:

“Ḥakīm kavlince, KāhırḤak Te‘ālā’ya zikr idüp andan Māis ḥān gelüp Kāhır ile görüşdi. Kāhır didi kim: Yā Māis ḥān baña şu getürüñ ki içüm. Māis ḥān eyitdi: “Şu yokdurur yir yüzine indirelüm didi. ”Kāhır eyitdi: “Benüm yürügüm şusuzluḡdan şayfdür, çāre kıluñ didi. ” (c.39/v.4a/85)

2.2.3.1. Dil Özellikleri

Dil yönünden son derece zengin olan Süleyman-nâme-i Kebîr eseri Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmıştır. Söz varlığı açısından çeşitlilik gösteren eserde yazar, farklı mevzularda geniş bilgi vermektedir. Bu da eserde dil açısından çok zengin malzeme oluşturmuştur.

Cümlelerde özel isimlere çok yer vermiştir:

“Ḥakīm kavlince, Süleymān Ḥazret gelüp otaḡına kondı, ceng altın egninden çıkarup fahri ḥil‘at geyindi, başına şāḥane tāk-zerrin urundi, taḡt-ı ‘āc abnūs üzerine çıkub oturdı, müḥterān daḡı altun gümüş şandelyeler şaḡ şol dīvān-ḥāna içinde zin idüp tertib üzerine kodılar. Andan Loḡmān-ı ḥakīm Dānā Āşaf bin Berḡiyā Evyaşır ve Nāsin beyḡāmbere ve Feylesof ḥakīm gelüp du‘ā kıldılar, ḡazā mübārek bād yā Süleymān didiler. Andan soñra‘Amāliḡa sultānı Süḡrāb şāḡ ve Mısır sultānı Celaleddin ve Bağdād ḡalifesi Tab‘ bin Aşda‘, Rum meliki Kayşar-ı Rūm, Yūnān meliki Kaḡaḡ ḡān, Endelūs meliki‘Akrān şāḡ gelüp Süleymān naḡarında baş koyup devām devlete du‘ā idüp ḡazā mübārek bāddayima ferḡunde devlet sa‘adet yār bād didiler. ” (c.39/v.19a/126)

Müellif eserin nesir bölümünde sade halk dilini kullanmış olmasına rağmen, bunun yanında eser başlıklarını Farsça yazmıştır:

“Māis Ḥān ‘Acāyibha-yı Koften Kāhır Rā” (c.39/v.6a/92)

“Dāsītān-ı Ceng-i Süleymān u Aḡeng Kerden Benī Aşfar Melik Aḡfaşḡān Aşferī” (c.39/v.7a/94)

“Kışsa-ı Süleymān ‘Asker-i Keşiden Berāyi Ceng-i Benī Aşfar U Kışsa-ı İşān” (c.39/v.13b/112)

Eserde Arapça ve Farsça ağdalı ifadeler de kullanılmıştır:

“Loḡmān-ı ḥakīm kavlince, süḡhan-mendan ḡakayık ol veḡile şaḡiḡ ḡikāyet eydürler ki ve Eflātun Yūnāni naḡilince şarrāfān cevāḡir-i ol ḡariḡıla emlah rivāyet kılup eydürler ki, nite Benī Aşfar meliki lāf-ı ḡüzāf urmaḡda. Ammā ki bizüm kışsamuz Süleymān Ḥazretine geldigim cemi‘ leşker-i irāḡda muḡayyār

olup şubḥdem gecmege hazır olmuşkin ‘Ale’s-şabāḥ daḥı oldı”
(c.39/v.13b/112)

2.2.3.2. İmlâ Özellikleri

15. yüzyılın sonu 16. yüzyılın başlarında yazılmış olan *Süleyman-nâme-i Kebîr’in* imlâ özellikleri genel olarak Eski Anadolu Türkçesinin imlâ özelliklerini taşımaktadır.

Eserin imlâsında görülen hem Arap, hem Fars imlâ sisteminin daha bâriz şekilde uygulanışı, müellifin Arapçaya ve Farsçaya çok yakından hakim olmasını göstermektedir. Okunaklı ve harekeli nesih yazı ile yazılmış olan eserin imlâ özelliklerini genellikle şöyle sıralayabiliriz:

1. Türkçe kelimelerdeki ve yabancı kelimelerdeki ünlüler hem (ا, و, ي) ile hem de üstün, esre, ötre ile harekelendirilmiştir. Bir kaç örneğe bakalım:

اَكا: *aña* (7b-8a. . .)

اَلوب: *alup* (3b. . .)

اَنِي: *ānī* (8b. . .)

باكا: *baña* (5a, 4a. . .)

نِجِه: *nice* (2a. . .)

اِچينه: *içine* (4a. . .)

دوردي: *durdı* (10a. .)

باشلدي: *başladı* (4b. .)

2. Türkçe sözlerin yazılışında ünlülerin bolca kullanıldığı dikkat çekmektedir:

گورُنْدِي: *gör-ü-ndi* (14b)

3. Bazı alıntı sözlerin yazılışında ünlülerin yerine harekeler (med, üstün, elifi-maksure, esre, ötre ve d.) tercih edilmiştir:

اَدَم: *ādem* (2a)

مُصْطَفَا: *Muṣṭafā* (4a)

هَلَاك: *helāk* (3b)

اَبَاد: *ābād* (1b)

مَقْصُودُمْ: *maḳṣūdum* (32b)

4. Kalın sıradan ünlü bulunduran sözlerde ise hem hemze (ء), hem de y (ي) harfi yazılmaktadır:

قَصَّه: kışşayı (13b)

5. Üç noktalı kef (ك) harfi eserde genellikle g ve n sesi gibi okunur:

صُغْرَه: soñra (17b)

جَنْغِي: ceng-i (24a)

6. Kelime başında o ile ö ve u ile ü harflerini ayırt etmek için imlada, o, ö ünlüleri ötreli elifle (اُ), u, ü ünlüleri ise elif+vav'la (وُ) gösterilmiştir:

o, ö, u, ü

اُولُر: olur (19b)

اُورُب: urup (31b)

اُول: ol (19b)

اُسْتُمَه: üstüme (31a)

اُوتُور: otur (19a)

اُلُور: ölü (33a)

7. Ön seslerde yer alan ı ve i ünlüleri için de aynı yol izlenilmiş, ı ünlüsü için (اِ), i ünlüsü için de esreli elif (اِ) kullanılmıştır:

ı i

اِیْلِدِرَم: ılederem (5b)

اِیْچِدِلِر: içdiler (4a)

اِیْرِق: ırak (6a)

8. Süleyman-nâme-i Kebîr'in diğer imla özelliklerinden biri de ünsüzlerin ikizleşmesinin kullanılmasıdır. Bu durum eserde şedde (ّ) ile gösterilmektedir:

اَمَّا: amma (5a)

زَرِّين: zerrin (18a)

نِیَّت: niyyet (4b)

قُوت: kuvvet (22a)

2.2.4. Ayetler

Eserde ayetler ya bütünüyle veya kısmen iktibasla yada telmih yoluyla verilmiştir. Ayetler bizzât anlamlarını ifade edecek şekilde kullanılmıştır.

Firdevsî, eserin giriş bölümüne Kur’ân’da geçen Neml suresinin 30-31 ayetiyle başlamıştır.

“İnnehu min suleymâne ve-innehu bismillâhi-rrahmâni-rrahîm”
(c.39/v.1a/75).

“Mektup Süleyman’dandır, rahmân ve rahîm olan Allah’ın adıyla (başlamakta)dır”³⁴

“Ellâ ta’lû aleyye ve’tûnî (ve etû-nî) muslimîn” (c.39/v.1a/75).

“Bana karşı büyüklük taslamayın. Ve bana teslim olmak üzere gelin”³⁵.

Bundan başka Firdevsi metnin 56a varâğının 5. satrında da Neml suresinin 19. ayetine değinmektedir:

“fetebesseme zâhikan” (c.39/v.56a/227).

“O zaman, bunun üzerine gülerek tebessüm etti”³⁶.

Kur’ân’da geçen surelerle kalmayıp, aynı zamanda metinde Firdevsî, sadece bir yerde Hz. Muhammed’e (a. s.) ait bir hadis kullanmış olduğunu görmekteyiz: Bu hadis metnin 38b varâğının 17. satrında geçmektedir:

*“le’s-sefer kuṭ‘ta minül’ün-nar” - “Seyahat ateşten biridir, biriniz birinin yiyeceğini yasaklar.”*³⁷ (c.39/v.38b/184).

2.2.5. İktibaslar

Firdevsî, ‘Ümmül kitâb’ yani Kur’ân-ı Kerîm’in anası olan *Fâtihâ Sûresi*’ne şöyle bir iktibas yapmıştır:

“Keyfe kumudd nedür münezzeh ol Hudâ cân âferîn
Ḥükm-ü İrâk lemmâ vü lâmdan Hayy u Rabbi’l-‘âlemîn” (c.39/v.1a/75)

³⁴ Kur’an, Neml suresi, 27/30.

³⁵ Kur’an, Neml suresi, 27/31.

³⁶ Kur’an, Neml suresi 27/19.

³⁷ Bkz. : Hadis-i Şerif, El umre, Sahih El-Buhari, Hurasan-Buhara, c2, s. 243.

“Elhamdülillâhi rabbil’alemin”³⁸ (Hamd âlemlerin Rabbi, olan Allah içindir.)

Firdevsî, *İhlâs Sûresi*’nden yaptığı bu iktibasla, Allah’ın varlığının tek olma vasfını *İhlâs Sûresi*’nin ilk âyet-i kerîmesine değinerek dile getirmektedir:

*“Pāk zâtı nūr Allahü’s-şamed
Hem şifâtı kul hüvellahü’l-ehed” (c.39/v.26a/147)*

*“Bilürüm kim Hağ’dur Allahü’s-şamed
Pāk zâtı kul hıvallah-u ehed” (c.39/v.29b/159)
“kayyum çünkü hayât üzre hayât ve in allahü’s-şamedün lem yelid velem
yulidün lâ- şerik lâ- mekan lâ -vezîr ehedün” (c.39/v.39a/185)*

“Kul hıvallahü ehad, Âlלהüş-şamed, lem yeled velem yuled³⁹” (De ki: o Allah (c. c) birdir, Allah Samed’dir. Doğurmadı ve doğrulamadı).

Firdevsî, aynı zamanda *kelime-i tevhide* de iktibas yapmıştır. “Allah’tan başka ilah yoktur” mânâsına gelen bu ibareyi, *Süleymân-nâme-i Kebîr* içerisindeki meclislerden birinde söylemektedir:

*“Lâ ilâhe illâllah Musi kelimullah u Dâvud hâlifetullah u Süleymân aminullah”
(c39/v12b/106)*

“La ilâhe illallah”⁴⁰ (Allah’tan başka ilah yoktur.)

Birçok surede geçen Allah’ın iki zatî sıfatı olan *Hayy* ve *Kayyum* kelimesine de Firdevsî, eserinde iktibas yapmıştır:

*“Hayy u Kayyûm oldur âhîr bî- hâlel
Milketinün naşşı yok olmaz zeel” (c.39/v.65b/251)*

Firdevsî, 39 cildin sonunda bir kasidesinde “Estagfirullahil-azim” (Ey azamet sahibi olan Allah’ım, beni mağfiret eyle) kelimesini beyitlerin ikinci misrasında tekrar etmiştir. Bu ibareyle kısmen de olsa Kur’ân-ı Kerîm’in Yusuf Suresinden iktibas yapmıştır.

³⁸ Kur’an, Fatiha suresi, 1/2.

³⁹ Kur’an, İhlâs suresi, 112/1, 2.

⁴⁰ Kelime-i Tevhid, Allah’tan başka ilah yoktur.

“Cürmüme tevbe her zemân estağfiru’l-lahi’l-‘azîm
‘Afv eylegil iy Müste‘ân estağfiru’l-lahi’l-‘azîm” (c.39/v.66a/252)

2.3. ESERİN MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

2.3.1. Tertibi

İncelediğimiz ve harekeli nesihle yazılmış olan *Süleyman-nâme-i Kebîr*’in her sayfasında 21 satır bulunmaktadır. Diğer ciltlerde olduğu gibi başlıklar, ayetler, Arapça ve Farsça bazı kelimeler ve deyimler kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Eserin tertip hususiyetleri arasında dikkat çeken önemli noktalardan biri, eserde iki farklı mührün bulunmasıdır. Mühürlerden ilki, eserin 14b, 61b varaklarında Halebi vakf-ı sahibÇili Zeynel bin Hacı Ali adına basılmış H. 1212 (M. 1797) tarihli, ikincisi ise 27a, 27b, 52a, 52b sayfalarında bulunmaktadır. Yazı silik olduğundan ikinci mühür net olarak tespit edilememiştir. Muhtemelen diğer mühürlerde de aynı yazının yazıldığının kanaatindeyiz.

Süleyman-nâme-i Kebîr’in ana planı geleneksel mesnevi tertibine göre manzum- mensur karışık olarak düzenlenmiştir. Klasik mesnevilerin kalıplaşmış yapısındaki giriş, ana konu ve bitiş bölümlerinin hepsi eserde mevcuttur. Aynı zamanda bazı eskiklikler de kendini göstermektedir.

Giriş bölümünde sebep-i telif kısmı yoktur. Fakat eser, Kur’ân’dan bir ayetle başlar, ardından da tevhid kasidesi ve mesnevi tarzlı şiirle giriş kısmı son bulur.

Eser meclisler şeklindedir ve beş meclisi (191-195) içermektedir. Eserin ana konusu meclislerle başlar, her meclisten sonra nesir bölümlerinde hikâyeler anlatılır, ardından da nazım bölümlerinde hikâyelerin özeti kapsamında mesnevi, nazım tarzında şiirler gelir, meclisi ahir olarak sona varır.

Son olarak Firdevsî, hatime ve ardından da padişaha duaya yer vererek eserini tamamlamıştır.

İncelediğimiz metnin 39. cildindeki olaylar Hz. Süleyman Peygamberin etrafında anlatılmaktadır. Metinde Hz. Süleyman’ın yaptığı savaşlar, onun kuş

cinsinden olan hayvanlarla diyalogları ve İran mitolojisinden alıntı hikâyeler de ön plana çıkmaktadır.

Eserin tertibinin daha iyi anlaşılması için aşağıda *Süleyman-nâme-i Kebîr*'in bölüm başlıklarını gösteren tablo verilmiştir:

Tablo 2.3. Süleymân-nâme-i Kebîr'in genel tertip planı

SÜLEYMAN-NÂME-İ KEBÎR'İN GENEL TERTİP PLANI
BÖLÜM BAŞLIKLARI VE AÇIKLAMA KISIMLARI
GİRİŞ
أَلَا تَعْلَمُوا عَلَيَّ وَأَتُونِي مُسْلِمِينَ إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (İnnehu min suleymâne ve innehu bismillâhir rahmânir rahîm. Ellâ ta'lû aleyye ve'tûnî muslimîn) adlı ayet ve bir Tevhid Kasidesi
ANA KONU
Süleymân-nâme'nün Yüz Toksan Birinci Meclisinin Zikrindedür.
Dâsitân-ı Kâhîrbin Sâ'm-ı Suvâr
Helâk Şoden Gurgurhayı Dîv Bâdest-i Kâhîrbin Sâ'm-ı Suvâr
Mâis Hân 'Acâyibha-yı Koften Kâhîr Râ
Dâsitân-ı Ceng-i Süleymân u Aheng Kerden Benî Aşfar Melik Atfaşhân Aşferî
Der-Beyân-ı Temşilât-ı Dâsitân-ı Mâzi
Der-Beyân-ı Meclis-i Âhîr
Süleymân-nâme'nün Yüz Toksan İkinci Meclisinin Zikrindedür.
Kıssa-ı Süleymân 'Asker-i Keşiden Berâyi Ceng-i Benî Aşfar U Kıssa-ı İşân
Kıssa-ı Hased Kerden Racîm Taht-ı Süleymân 'Aleyhi's-selâm
Kıssa-ı Rüstem-i Zâl Dastân u Kıssa-ı Keykubâd u Kıssa-ı Sâ'm-ı Suvâr
Der-Beyân-ı Temşilât-ı Dâsitân-ı Mâzi
Der-Beyân-ı Meclis-i Âhîr
Süleymân-nâme'nün Yüz Toksan Üçüncü Meclisinin Zikrindedür
Âgâh Şoden Sâ'm-ı Suvâr
Dâsitân -ı Ceng-i Kerden Keykubâd Zâl-ı Destân Rüstem Sâ'm-ı Suvâr Pehlevân
Dâsitân-ı Sâ'm-ı Suvâr
Kıssa-ı İskender-i Kübrâ
Der-Beyân-ı Temşilât-ı Dâsitân-ı Mâzi
Der-Beyân-ı Meclis-i Âhîr
Süleyman- name'nün Yüz Toksan Dördüncü meclisinin Zikrindedür
Hikâyet-i Efrâsiyâb-ı Türk ve Kıssa-ı Gayyûr-ı Câzû
Dâsitân-ı Sîmurğ u kıssa-ı Süleymân'am ve Sergüzeşt-i Sîmurğ-u Kâf

Süleymân-nâme'nün Yüz Toksan Beşinci Meclisinin Zikrindedür
Dâsitân-ı Sîmurğ-u Kâf ve Kıssa-ı Süleymân -'Aleyhi's-selâm
Der Beyân-Âmed Ber Hüdhdü Hazret-i Süleymân-'A. S. - Âverden-i Nâme-i Efrâsiyâb
Kıssa-ı Gayyûr-ı Câzû Ve İgvâ- Kerd-i Şeytân-ı Racîm
Dâsitân-ı Gayyûr-ı Câzû Ve Âmeden -i Be- Hazret-i Süleymân Ve Ender-Sıfat'-ı Asker-i Sâhîr

BİTİŞ
Der-Du‘ā-yı Firdevsî Ve Der- Hâtm-ı Kitābü’l- Cildü’t-Tāsi‘ü’ş-Şelāşün
Der Du‘ā-yı Pādîşāhu’l- İslām-Ve’l-Müslimîn

2.3.2. Eserde Yer Alan Meclislerin Özeti

2.3.2.1. Giriş

Firdevsî-i Rûmî, bir önceki sayfada belirttiğimiz gibi eserin girişine Kur’ân-ı Kerim’den bir ayet ve Tevhid kasidesi ile başlamıştır.

Edebiyatta Tevhid, Allah’ın var ve bir olduğu hakkında yazılan metinlere verilen genel addır (Akkuş, 2006: 259). Tevhidlerde İslam dininin esasına uygun şekilde olarak Allah’ın esmâ-i hüsnâsı, selbi ve sübuti sıfatları işlenir. Yazarın eserin giriş bölümünde Allah’ın varlığını, birliğini ezelî ve ebedî oluşunu, Allah’ın isimlerinden hareketle anlatır:

*“Zî Te‘āllaḥ u tebārek k’itdi ĩcādü’l kâdir
‘Arş u ferşü ins ü cîn ve bād ü âteş-i âb tîn*

*Şani‘ uludur zü’l Celāl u Kâdir uludur lâ-yezel
Mübdî‘ oldur bir kemāl u naşir uḥāfîzmu‘in” (c.39/v.1a/75)*

Firdevsî, Tevhid kasidesinde Hz. Peygamber (s. a. s)’i her fırsatta övmüş ve yüceltmıştır. Onu Mustafâ, Muhammed, Ahmed, Hamid gibi güzel isimlerinde çokça zikretmiştir:

*“Aḥmed ü Maḥmūd (u) Ḥāmid ol Muḥammed Muştafâ
Muṭalî‘şubḥ u nübüvvet-iâfâtâbu’l-mürselîn*

*Ḥem ceyb u Ḥazret-i ḥalîkîmāmü’l-sābiḳ ol
Ḥem Nebî ḥātem-i efzal ḥem resûl-i ber-güzîn” (c.39/v.1a/75-76)*

Firdevsî, kasidede aynı zamanda Tevrat’tan da bahsetmiştir:

*“Şıdkına şāhid durur ĩncil ü Tivrât u Zebûr
K’oldı fūrḳân aña nâzal itdi añunla pāk -dîn” (c.39/v.1a/76)*

Tevhidin diğer beyitlerinde eseri, Bayezîd’e ithaf ettiğini belirtmiş, aynı zamanda eserinde geçen şahıslardan da bahsetmiştir:

*“Şāh şāhman āl āsumān İldırımHan Bāyezīd
Vārīs-i milki cihān zıll-ı hūza taht-nişīn*

*Bendesinūn kemterīdūr Zāl-ı Rüstem er devān
Çākerinūn aḥḳarī Efrāsiyāb u ḥudbīn” (c.39/v.1b/77)*

Ayrıca tevhidin son beyitlerinde yazar her fırsatta kendini övmüştür:

*“Şi’rdūr Firdevsī’nūn ḳulzūm sözi dūrri- güḥer
Cevḥeri kāmīl gerekdūr ki ḳıymetin bile hemīn*

*Teng-i düstem men ḥaḳirim līk-i sözümdür durur
Men ḥelālzadim şī’rim velīsīḥr-i mübīn” (c.39/v.1b/78)*

Firdevsî, yazdıklarının kıymetini, ancak ilim ve hikmetten nasibi olanların anlayabileceğini söylemektedir:

*“Şāh Süleymān ḳışşasından gūş ḳıl kim şehryār
Söz dāyim ki ḳıla kāmīl-i kemāl olan āferīn” (c.39/v.1b/78)*

Firdevsî’nin övülmekten hoşlandığını çok açık bir şekilde yukarıdaki beyitte de görebilmekteyiz.

2.3.3. Ana Konu

Süleyman-nâme-i Kebîr’in asıl hikâyesine “Süleyman-nâmenin Yüz Toksan Birinci Meclisinin Zikrindedür” başlığı altındamesnevi tarzlı şiirle ve ardından farklı hikâyelerle giriş yapılır.

Tezimize konu olan bu metnin daha iyi anlaşılabilmesi için anlatılan hikâyelerin kısaca özetine değinelim:

Bir gün Kahirbin Sâm-süvâr şehir görmek istediği için Gurgurhayı Dev’le buluşur, ondan onu o şehire götürmesini rica edir.

Gurgurhayı Dev Kahirbin Sâm’ı silahıyla, atıyla beraber yokluk âlemine götürür. Bu arada Kahirbin Sâm şehir değil bir derya gördüğünü deve bildirir, ancak bir şey anlayamaz. Bu esnada dev gazaba gelerek Kahirbin Sâm’dan, atası Sâm’ın daha

önce öldürdüğü kardeşinin ve kendisinin intikamını alacağını belirtir. Sâ'm'ı birinci kat feleğe çıkarttırdığını ve buradan aşağı atarak helâk edeceğini bildirir. Sâ'm ise yeryüzünde olsa bile, tüm devleri kılıcıyla öldüreceğini beyân edir. Sâ'm öleceğini anlayınca “bâri savaşıarak öleyim” diyerek kılıcını çekir ve Gurgurhayı Dev’e saldırır. Devler ise bu saldırıdan korkarak omuzlarında taşıdıkları kürsünü yere düşürürler. Sâ'm döne döne yere yuvarlanır.

Sâ'm içinde bulunan korkutucu durumu değerlendirir ve her şeyin sâhibi olan Allâh (c. c)’a tevekkül ederek, münacatta bulunur:

*“Yüz dutuban ħalıķa Qāħir ħemān
Ĥoş- niyāz eyledi eydür müst‘eān*

*‘Arş-ı ‘āzam ħürmetiçün yā ilāħ
Nūħ ‘ālemi ‘izzetiçün pādīşāħ” (c.39/v.3a/83)*

*“Böyle diyüp Qāħir itdi bes- niyāz
Ĥācetin kıldı ħabul ol kār-sāz” (c.39/v.3b/84)*

Kahirbin yere indikten sonra Mais Han ile görüşür. Atası Sâ'm'dan haber sorur. Periler şahı Mais Han Kahirbin Sâ'm'a, atası Sâ'm-süvârdan hiç bir haber alamadığını bildirir. Fakat Mais Han, Periler Çerisi Humayun Şah, Ruh Şah, Cemceme Melekle birlikte asker çekip gittiğini, ama Sâ'm-süvârdan bir eser bulamadıklarını anlatır. Bu durumdan üzülen Kahirbin Sâ'm anasından bir haber sorur, Mais Han çok gamlı halde anasının helâk olduğunu bildirir. Kahirbin Mais Han'dan ısrarla atası Sâ'm-süvâr'ı bulmak için bir çare eylesmesini ister. Fakat bir çare etmeyeceğini fark eder. Ona bu durumda sadece Sîmurg yardım eder diye düşünerek harekete geçer. Sîmurgun en son Cezirey-i Kübra'da görüldüğü haberini Mais Han'dan duyar duymaz kürsiye oturur, kırk dört peri gelip, kırk dört guşesinden dutup omuzlarına alıp Kahirbin'i felek yüzüne çıkarıp, Cezireti el-Kübra'ya götürürler.

İki düşman çerisi savaş için bir-birine karşı ceng ederler. Taraflardan biri Süleyman'ın askeri, diğeri ise Beni Asfar Melik'in askerleri idi. Asfar Melik Süleyman'ın azametini, şevketini, saltanatını, tahtını devletini duyar.

Beni Asfar Melik Süleyman'ın dinine hakka itaet eder ve ölünceye kadar hizmet etmek istediğini bildirir. Fakat bu arada İblis kendinin zurriyatı olan Gines'i, Dines'i, Ehednas'ı, Yus'ı, Vayus'ı, Hennas'ı, Vasvas'ı, Mısırat'ı, Sirat'ı bir araya cem ederek, Beni Asfar Melik'in Süleyman'ın dinine geçmemesi için bin bir türlü hile kurur. Ama İblis'in bu ilk hilesi baş tutamaz. Beni Asfar Melik ve Atfaş Han Süleyman dinine tevekkül ederler.

İblis bunu görecek tüm şeytanların Periler suretine girmelerini emr edir. İblis kendisi de Siyahpuş adam şekline girip Asfar çerisinin önüne gelir.

Atfaş Han Asfari İblis'in kandırıp tahrik etmesile eskiden savaştığı Endelüs Melik'i ile iş birliği yapıp, Hz. Süleyman'a gece baskını yapmaya karar verirler. Asıl amaçları gece yarısı gafilken Hz. Süleyman askerine gece baskını düzenleyerek, askerleri kırmaktır.

Süleyman askeri olan Zantur Adı ile Kantaruş Asfari savaşa başlarlar. İki tarafta zaman zaman üstünlük sağlasa da hiç bir taraf tam bir başarı elde edemez, savaş şiddetli şekilde sabaha kadar sürer.

Hz. Süleyman'a kudret tahtının indiğini gördüklerinde bile isyanlarına çok pişman olsalar da, yine savaşmaya devam ederler.

Savaş zamanı Endelüs Meliki Akran Şah esir düşür. Cümle pehlivanlar Endelüs Meliki Akran Şah'ı Hz. Süleyman'ın huzuruna getirirler. Bu esnada Sîmurg kuşu da Hz. Süleyman'ın huzuruna gelir ve bir kafes gördüğünü belirtir.

Hz. Süleyman'ın yardımcısı olan Feylosof, kafeste olan Endelüs Meliki Akran Şah'ı öldürmeyip, Müslüman olması için Hz. Süleyman'a atıfta bulunur. Hz. Süleyman ise bu teklifi hoş görür. Böylelikle, Endelüs Meliki Akran Şah, "*Lā ilāhe illāllah Musi kelimullah u Dāvud hālifetullah u Süleymān aminullah*" deyip imāna gelip Müslüman olur.

İblis yine Siyahpuş şekline girip Beni Asfar Melik'in yanına gelir ve Endelüs Meliki Akran Şah'ın Hz. Süleyman'ın dinini kabul ettiğini beyan edir.

Bir sabah seheri Hz. Süleyman sübh namazın kılıp, Tevrat'tan, Zebur'dan bir ayet okuyup, namazdan sonra zerrin taca bürünüp ve Lokmân Hakîm ve veziri Asaf ile selamlaşır.

Bu arefede Beni Asfar Meliki silahını kuşayıp, Hz. Süleyman'ın askerleri ile savaş yapmağa hazırlanır. Beni Asfar Meliki Atfaş Han Asfari Süleyman askerini göricek benizi sararır, korkar. İblis yine Siyahpuş şekline girip, Beni Asfar Melik'e Süleyman askerinden korktuğunu söyler. Beni Asfar Melik'den yardım ister.

İblis bu dem bir sehir okur, Zürriyat-ı Şeytanlar melek suretinde hazır olur, Asfar Melik ise İblis'in çerisini melekut sanır.

Süleyman ordusunun önde gelen kahramanı Kurtusi Adi teke tek döyüşde Beni Asfar Meliki'nin leşkeri Ankab Asfari ile savaşarak onu helâk edir. Bu dem İrtal Endelüsü Endelüs Melikin'den haber bilmek için meydana atlar. Kurtusi Adi'ni görerek, ona seninle ceng etmek için burda değilim söyler. Beni Asfar Melikin'den korktuğu için gelip Endelüs Melikin'den bir haber bilmek istediğini bildirir. Kurtusi Adi'nin yardımıyla Endelüs Melik'in yanına gelip, halini sorur.

İrtal ve Bental bir hile kullanarak Beni Asfar Meliki Atfaş Han'a Endelüs, Süleyman'ı helâk eylemiş haberini verir. Bu dem Kurtusi Adi meydana atlayıp, Beni Asfar çerisi ile savaşır. Beni Asfar Meliki bu savaşta yenilir.

Beni Asfar Melik esir alınıp Süleyman'ın huzuruna getirilir. Lokmân Hakîm Süleyman'a Beni Asfar Melikin yaptığı kötülükleri anlatır. Bu an Süleyman veziri Asaf'a Beni Asfar Meliki azad mı, yoksa helâk mı edeyim diye sorur.

Evyasir peygamber bunu eşitcek, hemen Asfar Melik imana gelip, Müslüman olarsa azad eyle deyerek bir atıfta bulunur. Asfar Melik bu konuşulanları duyar duymaz imana gelip, Müslüman olur. Atfaş Han İblis'in onu değişik bir kılıkla her sefer yanına gelerek, fitne verip Hz. Süleyman'a karşı yoldan çıkarttığını anlatır.

Endelüs Meliki ve Beni Asfar Meliki Atfaş Han'ın Müslüman olduğunu duyan İblis çileden çıkar. Tüm vezirlerini etrafına toplayıp, Süleyman'a karşı yeniden savaş

açmak hilesini hayata gecirmeye hazırlanır. Cazuların yanına giderek, onlarla birlikte bir pılan yapmaya başlar. Yine Endelüs Meliki ve Atfaş Han'ı Süleyman'a karşı kışkırtmak ve Sinop Kalesine sahip olmak ister.

Keykubâd Şah Hz. Süleyman'a ait Filistin Kalesinin önüne gelerek, askerin başında duran Sâm-süvârla mücadele edir. Keykubâd Şah “on iki gez yüz bin İrân-zemîn askeri” ile Filistin Kalesi önünde savaş düzeni hazırlamaktadır. Onun sağ yanında Rüstem, sol yanında oğlu Keykâvus “Sîstân serverleri, Zâvilistân dilâverleri, İrân-zemîn sehrengler’iyle savaş düzenini kurur.

Keykubâd Şah'ın tüm kahramanları teker teker Sâm-süvârla döğüşür, yenildikten sonra Sâm-süvârın yanına geçir. En son Sâm'la döğüşe Rüstem çıkar. Sâm Rüstem'i de atından düşürür. Bu an kendini tanıtan Rüstem Sam'ın tarafına geçip, Keykubâd'a karşı savaşı. Bu savaşta Keykubâd askeri yenilir, Keykubâd'ın kendisi de Sâm tarafından yakalanıp, Filistin Kalesine götürülür.

Kendisini yakalayanın Sâm-süvâr olduğunu öğrenen Keykubâd af dileyerek, Filistin Kalesindeki Hz. Süleyman askerine karşı savaşan oğlu Keykâvus'a haber gönderip savaşın durdurulmasını ister. Sâm Rüstem'le haber göndererek bu savaşı durdurur. Rüstem Keykâvus'u Sâm'ın meclisine getirir. Sâm'la Keykubâd birlikte Hz. Süleymân'ın yanına giderek, Hz. Süleyman'ın emrine girip ona tabe olurlar.

Rum Kayserinin yerine geçen İskender Kübra halkı adaletle idare eden, halkın sevgisini kazanmış bir hükümdardır. Hindistan, Çin, Arabistan ve Misir gibi bir çok ülkeler dolaşmış, halkı Ye'cûc ve Me'cûc'un şerrinden korumuş, veziri Hızrla birge karanlıklar ülkesine âb-ı hayatı aramağa gitmiştir.

Hz. Süleyman asır namazın kılıp şükr eyledikten hemen sonra vezirlerini başına toplayıp Efrâsiyâb hakkında soruşturma yapmaktadır. Kayser-Rum Hz.

Süleyman'ın huzuruna gelerek Efrâsiyâb hakkında bilgiler verir. OEfrâsiyâb'ın önce İran'ı aldığını, daha sonra da Anadolu'yu feth edip Sinop Kalesine hazinelerini koyduğunu, bu civardaki bakır madenlerine sahip olduğunu, Anadolu topraklarının elinden aldığını şikayet edir. Sonra Kayser-Rum Efrâsiyâb'ın kâfir, put-perest, fakat güçlü biri olduğunu da belirtir.

Tûran ülkesinin hükmdarı olan Efrâsiyâb, İran hükmdarı Keykubâd'la düşman durumundadır. Efrâsiyâb burada Tûran beğleri ve yiğitleri ile eğlence meclisindedir. Efrâsiyâb başkent olan Belh şehrinde güzel bahçeli güllerle bezedilmiş bir sarayda oturmaktadır. Sarayında beğleriyle eğlence meclisinde eğlenirken, Hüdhüd ona Hz. Süleyman'dan bir name getirir. Namede Hz. Süleyman, Efrâsiyâb'ı hak dine girmeye, kendisine tâbi olmaya davet edir, eğer kabul etmezse aksi takdirde sonunun kötü olacağını bildirir.

Efrâsiyâb Hz. Süleyman'ın namesini okuduktan sonra ona karşılık olarak bir name gönderir. Ondan sonra hemen savaş hazırlıklarına başlayarak, yanındaki beylere hediyeler dağıtır, uzaktakilere ise hazırlık yapmaları için haber ve hediyeler gönderir. On gün içinde bütün Tûran beğleri hazırlık yaparak toplanır, silahlarını kuşayıp, Sinop'a doğru yol alırlar.

Efrâsiyâb “sekiz gez yüz bin” askeriyle Sinop Kalesi yöresine gelir ve etrafı gözetlemek için beğleriyle bir tepe üzerine çıkar. Oradan kale önündeki sahrada iki büyük ordunun şiddetli şekilde savaştıklarını, bir yandan da gökten kuşların yerdeki askerlere saldırdıklarını görür. Önce bu savaşı Filistin Kalesini terk edip gelen Keykubâd Şah'la Hz. Süleyman askeri arasında olduğunu sanır. Sonra Sinop Kalesinin Hz. Süleyman tarafından alındığını duyur. Bu savaşın şeytanın aldatmasıyla Hz. Süleyman'a karşı gelen Beni Asfar Şah'ı ve Endelüs Meliki'nin askerlerinin Hz. Süleyman askeri arasında olduğunu öğrenir. Bu sırada Beni Asfar ve Endelüs Meliki'nin zor durumda olduğunu gören Efrâsiyâb sekiz yüz bin askeri ve ünlü

kahramanlarıyla bunların yardımına yetişir. Hz. Süleyman askerine ise Amalika Sultanı Sührab Şah kumanda edir.

İki tarafta savaş hazırlıklarını yaparak, karşı karşıya gelirler. Önce iki tarafın kahramanları tek teke er talep ederek döğüşür. Efrâsiyâb'ın meydana çıkması ile pehlevan Kurtusi Adi'yi yenmesi üzerine Hz. Süleyman askeri topluca hücumu geçir. Çok şiddetli bir savaş olur. Bu esnada Sîmurg komutasındaki kuş askeri de Hz. Süleyman askeri yanında Efrâsiyâb askerine saldırır. O gün akşama kadar iki taraf on iki kez birbirilerine saldırır. Savaşta yorulan her iki tarafın askerleri akşama doğru savaşmaktan vaz geçerek, çadırlarına dönüp, divan kururlar.

Bir gün cazular meclis kurup şarap yerine insan kanlarını içerken Gayyur-ı Cazu veziri Kantur-ı Cazu Hz. Süleyman'a peygamberlik mührünün verildiğinden ve çeşitli mahlukların onlara tâbi olmasından bahsedir. Gayyur-ı Cazu askerlerine gidip onun tac, taht ve yüzüğünü almak için Süleyman'ın askerini kırarak almayı teklif edir. Fakat bu esnada Gayyur-ı Cazunun dostu şeytan onun yanına gelerek Hz. Süleyman'a savaş başlatıp, saltanat tahtını ve yüzüğünü alarak aleme hükümlan olması için kışkırtır. Bu teklifden sonra Gayyur-ı Cazu Hz. Süleyman'ın yüzüğüne aşık olup harekete geçir.

Hz. Süleyman'ın yüzüğünü alarak aleme hükümlan olmak isteyen Gayyur-ı Cazu Elbürz Dağının kullelerindeki mekanından cazu askeriyle uçarak Sinop sahrasına gelir. Başarıya ulaşmak için İblis'le beraber işbirliği yapır. Hz. Süleyman'a karşı savaşan Efrâsiyâb'la daikisi beraber iş birliği yapmaya karar verirler. Şeytan melek kılığına girip Efrâsiyâb'ı aldatarak onu Gayyur-ı Cazu ile işbirliği yapmaya telkin edir. Efrâsiyâb ve müttefikleri yanlarına Gayyur-ı Cazu'nun askerlerini alarak Hz. Süleyman askeri ile tekrar Sinop sahrasında şiddetli şekilde savaşa başlarlar.

Efrâsiyâb ve müttefikleriyle Sührab Şah komutasındaki Hz. Süleyman askeri Sinop Kalesi önünde savaşırken Gayyur-ı Cazu sihirle Sührab Şah ve askerinin akıllarını başlarından alır. Bundan istifade eden Efrâsiyâb askeri Hz. Süleyman askerine karşı büyük savaş başlatır. Sührab Şah yanındaki önemli savaşçılarıyla

birlikte esir alınır. Gayyur-ı Cazu esir alınan Sührab Şah'ı idam etmek istese de, Efrâsiyâb asıl hesaplarının Süleyman'la olduğunu bildirerek bu idame engel olur.

Gayyur-ı Cazu Hz. Süleyman'ın küdret tahtının gelmesinden sonra yapılan savaşa yenilerek, Kuh-ı Elbürz Dağ'ına kaçır, fakat kendisini takip eden Cinler Sultanı tarafından yakalanarak idam edilir.

2.3.4. Bitiş Bölümü

“Der-Du’â-yı Firdevsî Ve Der- Hâtm-ı Kitâbü’l- Cildü’t-Tâsi’ü’ş-Şelâsûn” başlıklı bu bölümde Firdevsî bu kitabın 39. cildini bitirebildiği için Allah’a teşekkürde bulunur. Ayrıca, bunca zaman içinde bir günah işlemişse, Allah’ın dergâhında işlediği günahlarının bağışlanmasını ve cennete gitmesini arzular. Daha sonra beş beyitten oluşan *“Estağfiru’l-lahi’l-‘azîm”* redifli şiir söyler:

*“İy nefsi-miskîn tevbe kıl var ola mü’min tevbe kıl
Câ itmesiçin tevbe kıl estağfiru’l-lahi’l-‘azîm” (c.39/v.66a/252)*

Eserin ismini de *“Der Du’â-yı Pâdişāhu’l- İslām-Ve’l-Müslimîn”* başlıklı bu bölümde zikrederek Allah’a, *Süleyman-nâme-i Kebir*’in 39. cildini tamamen erdirdiğini söyler. Aynı zamanda eserine kemal vermesi, onu aziz ve muteber kılması için dua ve şükürde bulunur. Daha sonra 1836 meclisten oluşan bu kitabın 195 meclisini Sultan Bayezid Han’ın zamanında bitirdiğini, Firdevsî’den tarihe bir yadigâr kalacağını beyan eder ve sonda sekiz beyitlik bir gazelle de *Süleymân-nâme-i Kebir*’in 39. cildini tamamlar:

*“Şehinşeh-i İldırım sulţân-ı kâmil şems-i tâlî
Selâţîn-u ciḥân çâker melikler aña râci” (c.39/v.66a/253)*

*“Süleymân İldırım Ḥân’dur ki millet aña dâî
Bu Firdevsî-yi suḥandân- murçe sulţâna tâbi” (c.39/v.66b/253)*

2.4. Eserde Görülen Tahkiye Unsurları

Sözlük anlamı olarak tahkiye hikâye etme, anlatma anlamına gelir. Tahkiye, bir edebî terim olarak da eserin kurgusal bir yapıda olması demektir. Tahkiye

unsurları; anlatıcı, bakış açısı, hikâye, olay örgüsü, kişiler, zaman, mekân ve anlatım teknikleri kavramları açısından kurgulanır (Develioğlu, 1996; Tekin, 2006).

Bu açıdan da yazar *Süleyman-nâme-i Kebir*'in 39. cildinde tahkiye unsurlarına fazla yer vermiştir. Eser bu yönleri ile incelendiğinde bu bütünlük çok daha net görülecektir.

2.4.1. Anlatıcı ve Bakış Açısı

Tahkiyenin en önemli unsuru onu anlatan anlatıcıdır. Anlatıcı eseri anlatan kişidir. Tahkiyeli eserlerde anlatıcının bu kadar önemli olması çeşitli anlatıcı tiplerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Tahkiyeli eserler üç farklı anlatıcı tipi bakımından incelenir.

Bunlardan ilki, birinci tekil kişi anlatıcıdır. Bu tür anlatıcıya sahip olan eserlerde, olayı eserdeki şahıslardan birinden dinleriz. Tahkiyeli eserlerde karşılaştığımız ikinci anlatıcı tipi, üçüncü tekil şahıs anlatıcıdır. Bu anlatıcı olayları dışarıdan izler ve okuyucuya aktarır. Mehmet Tekin'in eserinde bahsettiği bir diğer anlatıcı ise üçüncü anlatıcı tipi olan ikinci çoğul şahıs anlatıcıdır.

Tahkiye unsurlarından birisi de bakış açısıdır. Tahkiyeli eserler dört değişik bakış açısıyla incelenir. Bunlar tanrısal bakış açısı, gözlemci bakış açısı, tekil bakış açısı ve tüm bu bakış açılarını içeren çoğul bakış açısıdır (Tekin, 2006: 65).

Tüm bu açıklamalardan sonra *Süleyman-nâme-i Kebir*'in 39. cildini anlatıcı ve bakış açısı noktalarından inceleyebiliriz.

Süleyman-nâme-i Kebir'in 39. cildinin asıl hikâyesi üçüncü tekil şahıs anlatıcının hâkim bakış açısıyla sunulmuştur. Bu anlatıda yazar, üçüncü tekil şahıs anlatıcı olarak hikâyeyi anlatmaya devam eder. Aslında, kullanılan dil bizzât yazarın dilidir. Her şeyden haberdar olan hâkim bakış açısıyla yazar, eserde geçen her şeyden haberdardır. Kişileri, zamanı, mekânı, olay örgüsünü yöneten, istediği zaman metne mudahele eden, istemediği zaman hadiselerle dışarıdan bakan bir anlatıcıdır.

Süleyman-nâme-i Kebir”in 39. cildinin ana hikâyesinin, yani 191. meclisinin başlanğıcında, yazar böyle bir eser yazdığını belirtir ve biraz da kendini över. Bu eser sayesinde ismini geleceğe taşıdığını düşünür:

*“Söyle gel Firdevsî hoş emlâh kelâm
Kim cihâna nazmla virdüñ niżâm (c.39/v.1b/78)*

*Kim cihânda âdemüñ âdı kalur
Şâhı gider ‘adilla dâdı kalur*

*Ceħd ide gör bâki kâla yaħşî âd
Hayırla yâd eyleye biliş u yâd (c.39/v.1b/79)*

Burada anlatıcı yazardan başkası değildir.

“Dāsūtān-ı Kāhîrbin Sām-ı Sūvār” başlığını taşıyan bölümde anlatıcıdaki hâkim bakış açısı net şekilde görülmektedir:

“Hakīm kavlince, bu mu‘teber u dil-peziṛ kitāb Süleymān-nāme’nüñ muşannîfi Firdevsî-i bende-i nâ-tüvân-ı efgende Loḡmān-ı ḡakīm ḡulında ve Eflātun-ı Yunānî naḡilinden ki bu Süleymān-nāme’nüñ mûḡaddime-i anlar mişannîfleri müellifleridür. Bes ol ikî kamîl üstâdlaruñ aḡval üzerine kitāblarunda maşṭûr olan naḡilleri üzerine şöyle emlâh ḡikāyet iderler. (c.39/v.2a/80)

Yazar-anlatıcının verdiği bilgilere göre, Kahir’in şehir görmek istemesi ve Gurgurhayı Dev’le buluşması, bu buluşmada Gurgurhayı Dev’in Kahir’i kandırıp öldürmek istemesi, Kahir’in bu durumu anlayıp Allah’a tevekkül ederek yardım istemesi ve münacatta bulunması durumunu, anlatıcı araya girerek hâkim bakış açısıyla şöyle yorumlar:

*“Yüz dutuban ḡalıḡa Kāhîr ḡemān
Hoş- niyāz eyledi eydür müst‘eān*

*‘Arş-ı ‘āzam ḡürmetiḡün yâ ilāḡ
Nūḡ ‘ālemi ‘izzetiḡün pâdişāḡ” (c.39/v.3a/83)*

*“Böyle diyüp Kāhîr itdi bes- niyāz
Ḥācetin ḡıldı ḡabul ol kār-sāz” (c.39/v.3b/84)*

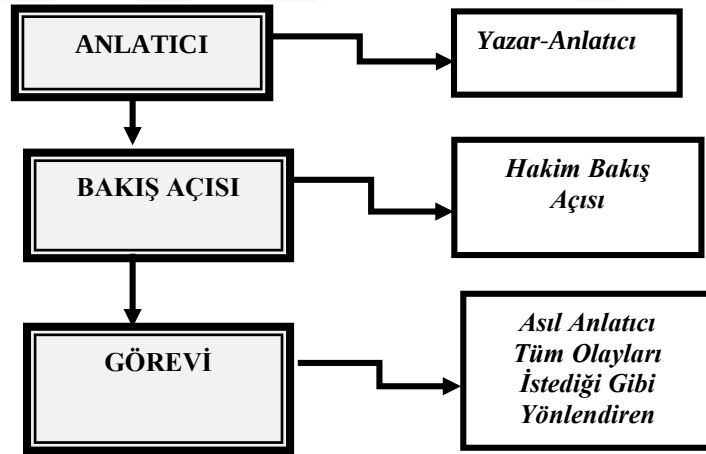
Bu tip bakış açısında anlatıcı, olayın herhangi bir yerinde farklı bir mevzuya geçiş yapabilir. Söz gelimi, “*Helāk Şoden Ğurgurhayı Dıv Bādest-i Kāhırbin Sām-ı Sūvār*” bölümünde Kahir’in Allah’a tevekkül ederek O’ndan yardım istemesi ve münacatta bulunması durumu tasvir edilirken, anlatıcı birden araya girmiş veolaylardan uzak “gül” redifli şiir söylemiştir:

*“İrişüp feşl-i rabî‘ olmışıdı eyyām gül
Bülbül afğan eyledikce gonça diyü gülzāra gül*

*Bağ-ı gülistān rağ olupdı lalezār
Mevsimī nevrüz görüp cūş idüp cevze gül” (c.39/v.4a/86)*

Görüldüğü gibi, burada örnek olarak alınan metin halkalarında anlatıcı, her şeyi bilen ve gören bir konumdadır. Bütün eser boyu hikâyeye, hâkim bakış açısıyla bakmakta ve görüp sezdiklerini okuyucuya çok kudretli bir biçimde aktarmaktadır.

Buraya kadar *Süleyman-nâme-i Kebir*’in 39. cildinde yer alan anlatıcı ve hâkim bakış açısına değinmeye çalıştık. Genel anlamda ise anlatıcı ve bakış açısı bir tablo ile şöyle gösterilebilir:

Şekil 2.1. Anlatıcı ve bakış açısı

2.4.2. Olay Örgüsü⁴¹

Anlatmaya dayalı edebî metinlerin en önemli unsurlardan biri hiç şüphesiz olay

⁴¹Olay örgüsünde metinle ilgili kullanılan tablolar Safiye Akdeniz’in “*Hikaye ve romanda “Anlatıcı”ya göre metin tipleri, bakış açısı ve odaklanma*” adlı makalesinde yer alan “*Tahkiye düzeyleri*” başlıklı bölümünden uyarlanmıştır.

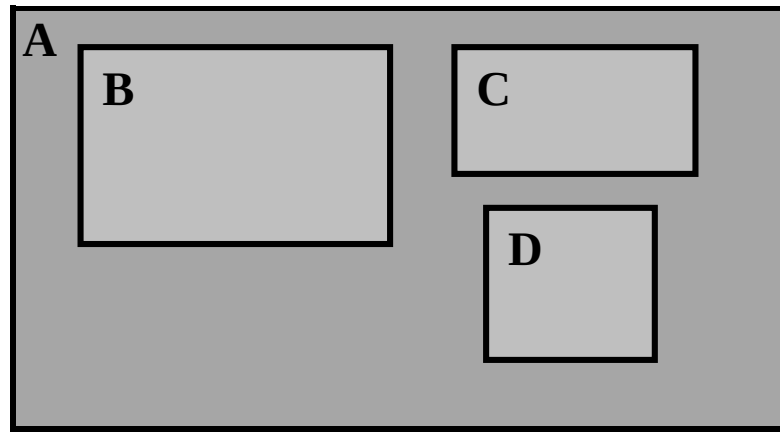
örgüsüdür. Olayların belli bir plan doğrultusunda neden-sonuç ilişkisi göz önünde bulundurularak anlatılmasına olay örgüsü denir (Forster, 1982: 128).

Olay, edebî bir metinde tek başına anlam taşımaz. Yazar tarafından düzenlenen bu kurgu, dinleyici ve okuyucuda bir zevk uyandırmak amacı içerir. Olaylar okuyucuya ne kadar etkili bir şekilde aktarılırsa, okuyucunun metne girmesi kolaylaşır. Tahkiyeli metinlerin de bu anlamda kendine özgü bir takım aktarma biçimleri vardır. Bu biçimler Şerif Aktaş'a göre şunlardır; tek zincirli, çok zincirli ve iç içe (helezonik) (Aktaş, 1984: 67).

İncelediğimiz *Süleyman-nâme-i Kebîr*'in 39. cildi daha çok çerçeve hikâye terimiyle, yani hikâye içinde hikâye anlatma tekniğiyle kaleme alınmıştır. Anlatıda önem düzeyinde birinci derecede olan bir hikâyenin içinde başka öyküler de olabilir. Bunlar dametin içinde değişik tahkiye düzeyleri yaratır.

Bir vakanın, bir başka vakanın içine yerleştirilerek sunulduğu hikâyelere çerçeve hikâyeler denir. Aynı zamanda vaka zincirinin iç içe geçmesi de çerçeve hikâyeyi oluşturur (Aktaş, 1984; Çetişli, 2009).

Bu bağlamda *Süleyman-nâme-i Kebîr*'in 39. cildini çerçeve hikâye özelliğine göre basit olarak şema ile şu şekilde göstermek mümkündür:

Şekil 2.2. Olay örgüsü

Şekilden anlaşılacağı üzere A hikâyesi asıl hikâyeyi temsil etmektedir. Bu yüzden en dışta çekirdek vazifesi görür. B, C, D hikâyeleri ise çekirdek hikâyeyi tamamlayan yan hikâyelerdir.

Çerçeve hikâyede dikkati çeken durumlardan biri de olay kahramanlarının anlatıya müdahil olmasıdır. Çoğu zaman yan hikâyeler, bir iç anlatının kahramanının başından geçen maceralar şeklinde karşımıza çıkar.

Buraya kadar çerçeve hikâyeler hakkında ayrıntılara kısaca göz attık. Şimdi *Süleyman-nâme-i Kebîr'in* 39. cildini bu bağlamda inceleyebiliriz.

Süleyman-nâme-i Kebîr'de, İsrailoğullarının hükümdar peygamberlerinden biri olan Hz. Süleyman anlatılır; olaylar onun etrafında cereyan eder ve onun hikayesi, sona kadar geniş bir alanı kapsar. Beş meclis içerisinde 17 ana başlık altında yüzlerce mücadeleyi konu alan olayların akışı neden-sonuç ilişkileri içerisinde bölümden bölüme farklı hikâyelerle kesintisiz olarak devam eder. *Süleyman-nâme-i Kebîr'in* 39. cildinde geçen olayları meclislere göre şu şekilde parçalamak mümkündür: 191-192 meclislerin olay örgüsüne istinaden;

A. Asıl Hikâye veya Çekirdek Hikâye: Sâm'ın oğlu Kahir'in kaybolan babasını aramaya gitmesi ve Gurgurhayı Dev'le buluşması. Aşağıda sayacağımız yan hikâyeler içerisinde bağlantılı ve bağlantısız olmakla yanaşı, onlarda anlatılan alt hikâyelerden oluşmuştur.

B. Birinci Yan Hikâye: Kahir'in Gurgurhayı Dev'in hilesini anlaması ve onu öldürmesi. Bu hikâyenin sadece bir alt anlatısı vardır ve bu da fazla önem taşımamaktadır.

b1. Alt Hikâyesi: Kahir'in Periler Şahı Mais Han'la buluşması ve babasını ona sorması

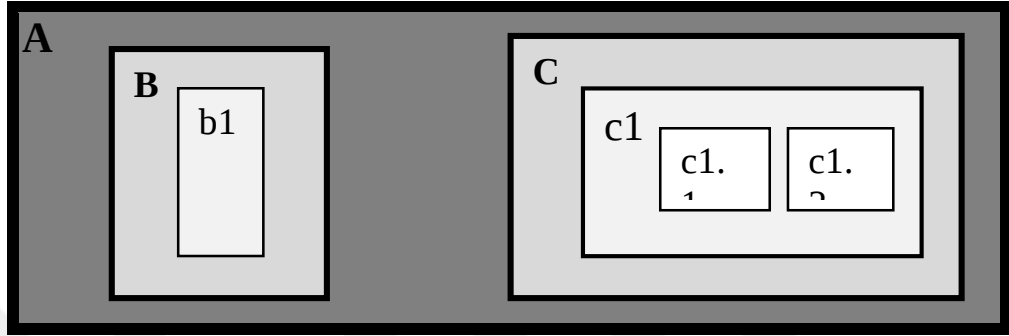
C. İkinci Yan Hikâye: Beni Asfar Meliki Atfaş Han'ın Hz. Süleyman'ın askerine karşı savaş açması.

c1. Alt Hikâyesi: Endelüs Meliki Akran Şah'ın Hz. Süleyman'ı yüzüğünü elde etmek için savaşı ve bu savaşta yenilerek Müslümanlığı kabul etmesi.

c1. 1. Beni Asfar Meliki Atfaş Han'ın Hz. Süleyman'ın ordusuna karşı ikinci savaşı ve yenilerek Müslümanlığı kabul etmesi.

c1. 2. İblisin Beni Asfar Meliki Atfaş Han'ı ve Endelüs Meliki Akran Şah'ın Müslüman olmalarını hazmedememesi ve onları Hz. Süleyman'a karşı kışkırtması.

Bu sıraladığımız hikâyeleri tabakalar şeklinde tablolaştıracak olursak olay örgüsü şöyle bir şekil alacaktır:

Şekil 2.3. Olay örgüsü

193-194-195 meclislerin olay örgüsüne istinaden ise;

A. Asıl Hikâye veya Çekirdek Hikâye: İran Şahı Keykubâd'ın Filistin Kalesini ele geçirmek için Hz. Süleyman'a karşı savaş başlatması.

B. Birinci Yan Hikâye: İskender Kübra'nın karanlıklar ülkesine ab-ı hayat aramaya gitmesi (Bu hikâye fazla önem taşımamaktadır).

C. İkinci Yan Hikâye: Kaysar-Rum'un Tûran hükümdarı Efrâsiyâb'ı Hz. Süleyman'a anlatması.

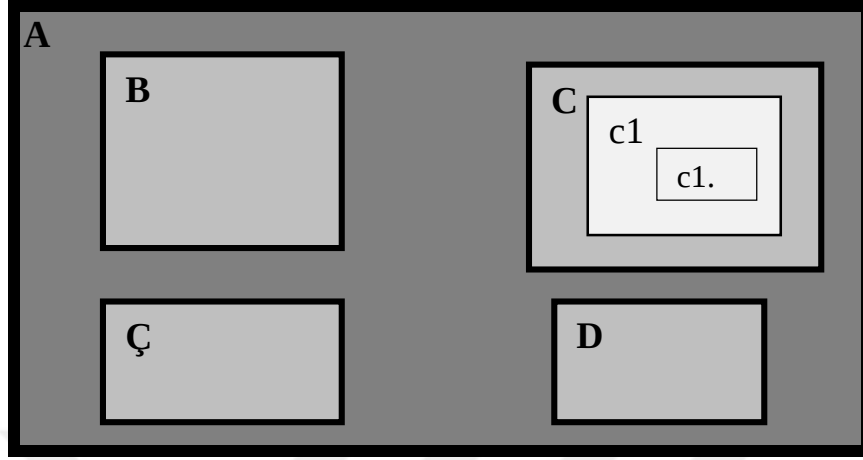
c1. Alt Hikâye: Hüdhüd'ün Hz. Süleyman'ın namesini Efrâsiyâb'a getirmesi.

c1. 1. Efrâsiyâb Şah'ın Hz. Süleyman'a karşı savaş başlatması

Ç. Üçüncü Yan Hikâye: Hz. Süleyman'la Sîmurg kuşunun sergüzeşti, hikâyesi.

D. Dördüncü Yan Hikâye: Gayyur-ı Cazu ve şeytanın Hz. Süleyman'a savaş başlatmaları ve yenilerek kaçmaları.

Bu sıraladığımız hikâyeleri tabakalar şeklinde tablolaştırarak olursak şöyle bir şekilde karşılaşmış oluruz:

Şekil 2.4. Olay örgüsü

Süleyman-nâme-i Kebîr'de iki çekirdek hikâye içinde altı yan hikâye ve bunların içinde bulunan altı alt hikâye mevcuttur.

Birinci yan hikâye bir nevi arka planda kalmıştır ve basit bir anlatı hüviyeti taşımaktadır. Bu yüzden hikâyenin örgüsüne değinmeyeceğiz.

Eserin asıl entrikasını meydana getiren olayları iki ana hikâyede görmekteyiz. Bunlardan biri eserde geçen 191-192 meclisleri kapsayan Beni Asfar Meliki Atfaş Han Asfari ve Endelüs Meliki Akran Şah'ın Hz. Süleyman'a karşı başlattıkları savaş hikâyesinde; diğeri ise 193-195 meclislerde yer alan Tûran Hükümdarı Efrâsiyâb Şah'ın Hz. Süleyman'ın ordusuna başlattığı savaşlarla ilgilidir. Eserin omurgasını bu iki hikâye oluşturur. Bunlar macera ve merak öğelerinin güzel bir şekilde işlendiği, okuyucuyu heyecanla metne sıkı sıkı bağlayan ve eserde yer alan en uzun soluklu hikâyelerdir.

Yukarıda görüldüğü üzere Beni Asfar Meliki Atfaş Han Asfari ve Endelüs Meliki Akran Şah'ın hikâyesinde olayların kronolojik olarak örgüsü şöyledir:

Endelüs Meliki Akran Şah, Hz. Süleyman'ın yüzüğünü alıp âleme hükümrân olmak derdine düşerek, asker toplayıp gemilere binip, “magrib zemininden Rum serheddine” gelir. Burada Beni Asfar'ın askeriyle karşılaşır. Hz. Süleyman yüzüğünü

elde etmek için onlarla savaşı. Bu savaş neticesinde yenilir. Beni Asfar Meliki Atfaş Han Asfari onu yakalayıp kafese koyarak, ona ait olan bütün servetini ve hazinelerini alır ve onabüyük eziyet çektirir. Hikâyenin sürükleyiciliği burada başlar. Hz. Süleyman, onu Akran Şahı Beni Asfar'ın elinden kurtararak kendine tâbi kılar. Fakat o her şeyini Hz. Süleyman yüzüğü yüzünden kaybetmiştir. Aynı şekilde şeytanın kandırıp tahrik etmesiyle Hz. Süleyman'a karşı Atfaş Han Asfari Sinop Kalesi önünde gece baskını düzenler. Fakat Sinop Kalesi önündeki savaşta Atfaş Han Asfar teke tek dövüşte yenilerek esir düşer. Bu saldırı esnasında Beni Asfar'ın ordusu telef olur.

Beni Asfar Melik esir alınıp Hz. Süleyman'ın huzuruna getirilir. Lokmân Hâkim, Hz. Süleyman'a Beni Asfar Melik'in yaptığı kötülükleri söyler. Süleyman Peygamber, veziri Asaf'a, Beni Asfar Meliki azad mı yoksa helâk mi edeyim, diye sorar. Evyasir Peygamber bunu işitir ve eğer Asfar Melik imana gelip Müslüman olursa azad eyle, der. Asfar Melik bu konuşulanları duyar duymaz imana gelir, Müslüman olur. Atfaş Han İblis'in onu değişik bir kılıkla her sefer yanına gelip, fitne vererek Hz. Süleyman'a karşı yoldan çıkardığını anlatır.

193-195 meclislerde yer alan Tûran Hükümdarı Efrâsiyâb Şah'la ilgilihikâyenin olay örgüsü ise şöyle anlatılır:

Efrâsiyâb, Tûran ülkesinin hükümdarıdır ve İran hükümdarı Keykubâd'la düşman durumdadır. Efrâsiyâb, başkent olan Belh şehrinde güzel bahçeli güllerle bezedilmiş bir sarayda oturmaktadır. Kendisi burada Tûran beyleri ve yiğitleri ile eğlence meclisindedir. Hüdhüd ona Hz. Süleyman'dan bir mektup getirir. Mektupta Hz. Süleyman, Efrâsiyâb'ı hak dinine girmeye, kendisine tâbi olmaya davet eder; aksi takdirde sonunun kötü olacağını bildirir. Fakat Efrâsiyâb Hz. Süleyman'ın namesini okuduktan sonra ona karşılık olarak bir mektup gönderir. Ondan sonra hemen savaş hazırlıklarına başlar.

Olay örgüsü bu aşamadan sonra tamamlanacaktır. Anlatılan hikâyelerinhepsinde kahramanların savaşlarındaki mücadelenin ana nedeni “âleme hükümran olmak”tır.

Mesnevinin zaman düzlemi nesnel zaman bakımından kesin sınırlara sahip değildir. Hadiselerin ne zaman başladığı bilinmemekle birlikte hikâyeler bitene kadar ciddi bir zaman diliminin geride kaldığı söylenebilir.

2.4.3. Şahıs Kadrosu

Eserde değişik şekillerde ifade edilen vakanın zuhuru için gerekli insan ve insan hüviyeti verilmiş varlıklar ve kavramlar şahıs kadrosunu oluşturmaktadır.

Vakanın her parçasında şahıs kadrosunu meydana getiren varlıkların eylemleri, her eserde olduğu gibi, birbirini takip ederler veya birbiriyle karşı karşıya gelirler (Aktaş, 2005: 134).

Başka bir deyişle insan ve insan özelliği yüklenmiş, yani kişileştirilmiş canlı-cansız tüm varlıklar eğer vakada yer alıyorsa, eserin şahıs kadrosunu meydana getirirler (Tekin, 2004: 71).

Açıklamaya çalıştığımız neden dâhilinde *Süleyman-nâme-i Kebîr*'in son derece kalabalık bir şahıs kadrosuna sahip olduğunu aşağıdaki tabloda görmekteyiz:

Tablo 2.4. Şahıs kadrosu

SÜLEYMAN-NÂME-İ KEBİR' DE YER ALAN ŞAHISLAR KADROSU					
ŞAHLAR	VEZİRLER	KAHRAMANLAR	MELEKLER PEYGAMBERLER	DEVLER CAZULAR ŞEYTANLAR	KUŞLAR
1. Akran	Asaf	Sâm-Süvâr	Cebrâil	Gurgurhayı Dev	Sîmurg
2. Atfaş	Piran	Zâl Destan	İsrâfil	Gayyûr-ı Cazu	Hüdhüd
3. Sührab	Akranuş	Rüstem	H. Muhammed	Kantûr-ı Cazu	Kuknûs
4. Humayun	Ü'ziret	Kartûs-ı Âdî	H. Süleyman	Dûdaheng-i Cazu	Ruh
5. Mais	Hızır	Zentûr-ı Âdî	H. Davud	Demdeme-i Cazu	Hümâ
6. Keykubâd	Lokmân Hakîm	Ra'd bin Bark	H. Hud	Şeytan-ı Racim	
7. Efrâsiyâb	Feylosof Hakîm	Kârûn	H. İsa	Dines	
8. Kayser		Zûpin	H. Musa	Gines	
9. Âd		Güstehm	H. Nuh		
10. Şeddâd		Gîv	H. Eyyasir		
11. Keykâvus		Güderz	H. Nasen		
12. İskender		Burzin	H. Hüseyin		
13. Eflâtun		Zerir	H. Hasan		
14.		Tûs			
15.		Barkân			

Akran Şah: Eserde Endelüs Meliki olarak geçmektedir. Eser boyunca birçok yerde savaşlarda gözükmektedir. Başlarda Hz. Süleyman'ın yüzüğünü ele geçirip, âleme hükümlan olmak derdine düşer. Bu sebepten de Hz. Süleyman'a karşı savaş başlatır. Fakat amacına ulaşamaz ve yenilir. Hz. Süleyman ona Müslümanlığı kabul ettirir:

“Akrān şāh didi kim: “Yā Süleymān ne dimek görüñ kim Müslümān olum, Süleymān Loḳman-ı ḥakīme işaret eyledi. İmān telḳin eyledi, Endelüsün şāhı daḥı dile gelüp didi kim: “Lā ilāhe illāllah Musi kelimullah u Dāvud ḥālīfetullah u Süleymān aminullah” diyüp, imāna gelüp Müslümānoldı. ” (c.39/v.12b/106)

Atfaş Han: Eserde Beni Asfar Meliki olarak geçer. En başlarda Akran Şah gibi Hz. Süleyman'a savaş açmaktadır. Daha sonra Hz. Süleyman'a yenilip onun tarafına geçmesi bu şekilde zikredilir:

*“Ḳılıcıñdan çünki buldum muḥletī
Ḥazretüñe cāndan idem ḥizmetī*

*‘Ömrüm oldukça ḳapuñda ḳul olam
Dergāhında bulam āḥir devletī*

*Zī sa‘ādet sen Süleymān işkin
Yaşlanup şevketde bula ḥizmetī*

*Çün ḥılaş itdün beni iḥlāsile
Alḳış idüp oḳuyam ve tebbetī*

*Ḳapuña ḥizmet ḳılan görmez elem
Devlet anuñ sāki ḳıla ‘izzetī*

*Böyle diyüp ol Benī Aşfar melik
Oldı sākin vir şalavāt key ḳatī” (c.39/v.21b/134)*

Sührab Şah: Eserde Amalika'nın hükmdarı olup, Hz. Süleyman'a tabidir. Askeriyle birlikte Hz. Süleyman'ın ordusunun sağ kanadında yer alarak savaşır. Eserin önemli kahramanlarından biridir.

Hümâyün Şah: Periler sultânı olan Hümâyün Şah, Hürrem Şah'ın ve Hümâyı Dil-firûz'un babasıdır. Sâam-suvâr'ın oğlu Kahir'in dedesidir.

Mais Han: Periler şahıdır. Eserde Sâm'ın oğlu Kahir'e babasını bulmakta yardım eden bir karakterdir.

Keykubâd Şah: Hz. Süleyman'nın karşısında yer alan ve ona meydan okuyan hükümdarlardan birisi de İran Şahı Keykubâd'dır. Firdevsî eserde İran tahtı Gerşâsp'ın egemenliği sona erip de boş kalınca Zâl, mübedlerden aldığı işâretle Keykubâd'ı bu makâma lâayık görmüş ve Rüstem'i, Keykubâd'ı bulması için göndermiştir. Hz. Süleyman'a ait Filistin Kalesi önüne gelmiş ve buradaki askerin başında bulunan Sâm-süvâr'la mücadele etmiştir. Veziri Bihruz'dur. Eserde Keykubâd, namesinde kendi gücünü överek Sâm'a şöyle meydan okur:

*“Böyle dimiş nâmesinde Keykubâd
Kim benâmı nâr-nûr enver ziyâd*

*Benki şâhim Keykubâd âteş-perest
Nâme gönderdim oku iy pîl-mest*

*Mülki İrân hânım men şehryâr
Dilekümce devrin ider rûzgâr*

*Ğâfilen gerçi Şedum ‘askerlerüm
Tağıdan sen ser kesüb serverlerüm*

*Peşlevânsın lâ dimezem hâzretüñ
Kağramandan artuğ ola küvvetüñ” (c.39/v.28b/156)*

Efrâsiyâb Şah: Eserde Efrâsiyâb Tûran Hükümdarı olarak geçer. Firdevsî Efrâsiyâb'dan “Efrâsiyâb-ı Türk, ol melîk-i gürd ü karı kurd. ”, “Efrâsiyâb-ı gürdem, ceng-i cihâ görmüş eski kurdam. ” diye bahseder. Efrâsiyâb'ın görünüş ve tasvirini ise şöyle yapar:

*“... Efrâsiyâb-ı Türk dahı altmış altı arış kadd u kâmetile taht üzerine oturmuş
şarâb nûş ider” (c.39/v.43b/197)*

Firdevsî eserde Efrâsiyâb'dan 194. meclisten itibaren bahsetmeye başlar. Eserde Kayser-i Rûm Efrâsiyâb'ı Hz. Süleyman'a şöyle anlatır:

“EfrāsiyābTūrān şāhidur. Acem milki anuñ taht-ı yedinde durur, Keykubād ile yağı durur. Rüstem-i Zāl Efrāsiyāb’a cevāb viremez. Anuñ qorqusından yedi başlı evrenler milkine giremezler. Bu gün ‘ālem içinde Efrāsiyāb Tūrān şāhidur. Bir baḥādur peḥlevāndur kim nāra ursaRa‘d-ı felek kan қағанur. Cenge girse Қаһramān’a yılan қушandırur. Bir arşalandur kim Rüstem-i Zāl anuñ қатında қавşandırur. ” (c.39/v.41a/192)

Kayser-i Rûm: Rum ülkesinin padişahıdır. Eserde Hz. Süeyman’ın etrafında bulunur. En büyük özelliği bulduğu fırsatları iyi değerlendirmesidir. Kayser-i Rûm Anadolu’ya hâkim olan Bizans imparatorlarını anlatmada kullanılır.

İskender-i Kübra: Dârâb’ın, Rum kayserinin kızıdan olan oğludur. Büyüyünce Rum kayserinin yerine tahta oturmuş, adaletli bir hükümdar gibi halkın sevgisini kazanmıştır (Vanlı, 2012: 102). Hindistan, Çin, Arabistan ve Mısır gibi pek çok ülkeleri dolaşmış, halkı Ye’cûc ve Me’cûc’ün şerrinden korumuş, veziri Hızır ile karanlıklar ülkesinde âb-ı hayâtı aramaya gitmiştir:

“... İy dilāver bu diyār qavminuñ dün gün işi güci ol ‘aynü’l-ḥayat istemekdür, kimise bulmağa ānī çare bulmadı, belürsuz olup bulunmadı gitdi ve daḥı İskender-i Kübrā ol qavmdan ol ḥaberi işidüp gitdi, zülmat içre üç gün üç gice yürüyüp gezdüñ āb-ı hayat bulunmadı. ” (c.39/v.36a/176)

*“Çok taleb kıldı Sikender isteyüp āb-ı hayat
Tā kıyāmet ‘ömr sürüp bula ecelden ol nicat” (c.39/v.36a/176)*

Firdevsî, İskender’i uzun uzadıya anlatmamıştır, sadece 193. mecliste “*Kıssa-yı İskender-i Kübra*” başlıklı bölümde bahsetmiştir.

Âd: Âd kavmi, Kur’ân-ı Kerîm’de adı geçen eski bir Arap kavmidir. Nûh (a. s)’tan sonra yaşamış olan bu kavme peygamber olarak Hûd (a. s) gönderilmiştir. Bu kavim ismini, Âd’dan alır. Âd, Nûh (a. s)’un torunlarından Avs’ın oğludur. Avs’ın babası İrem, onun babası da Hz. Nûh (a. s)’un oğlu Sâ’m’dır (Kırca, TDVİA 1988: c.1/333-334).

Firdevsî, Endelüs çerisi ile savaş zamanı Hz. Süleyman’ın hükmeylemesi ile Âd’ı da zikreder:

“Hakīm kavlince, bir dem içre Endelüs çerisi Benī Aşfar çerisinle bir ceng-i girān itdiler. Kim felek yüzinde murğ-i aferīn zühul taḥsīn eyledi, andan Süleymān hüküm eyledi, sağ koldan Sührāb bin Şeddād bin ‘Ād yürüdi on altı gez yüz biñ ‘Amālīka çerisinle, şol koldan Bağdād meliki Tab‘ bin Aşda‘ yürüdi. ” (c.39/v.16b/121)

Şeddād: Âd’ın oğludur. Rivayetlere göre, peygamberlerden ve âlimlerden işitmiş olduğu âhiret âlemindeki cennetin bir benzerini yapmak kastıyla ‘Bağ-ı İrem’ adlı efsanevî bahçeyi yaptıran kişidir. İlahlık davasında bulunmuş ve zalimlerden olmuştur (Vanlı, 2012: 113).

Firdevsî, eserde Sührab Şah’ın isminin yanında Şeddād ismini de zikreder:

“... Sulṭān ‘Āzīm kim birisi, Sulṭān Kaşir ve ikinci Sührāb bin Şeddād bin ‘Ād ve üçüncü Kaşar-ı Rūm, dördüncü Yūnān Sulṭān, beşinci İş‘ bin Aşda‘, Bağdād meliki görüp her birisinün leşkeri cem‘iyyeti şühretin muḥabbetin göricek ve andan soñra yine Süleymān’uñ kafasında hevā ile bulut arasında ol Atyār uluların kanad kanada çatup gök yüzinde bulut kablar gibi kapladuğın göricek begāyet te‘accüb kıldı gönllüne ḥayrat yurandı, gözine ‘ibret göründi, gevdesine lerzān düşdi, ‘ākıl şaşdı, dilediğim Süleymān’a iṭa‘āt dīninegirüp Haḫka ṭa‘āt idüp, tā ölünce ḥızmet eyliye. ” (c.39/v.7a/94)

Keykâvus: Keykubād’ın oğlu, Keyhüsrev’in dedesidir. Keykâvus, İran tahtında en uzun müddet oturan hükümdarlardan birisi olarak bilinir (Vanlı, 2012: 104).

Zâl-ı Destan: Eserde önemli kahramanlardan birisidir. Sām’ın oğludur. Bilmeden babası Sām’la dövüşe çıkar. Zâlsavaşa çıkarken şöyle tasvir edilir:

“Zâl-ı Destān ciḥān peḥlevān raḥş-i raḥşan sürüp yüz gez yüz biñ düşmān leşkerine girüp yedi başlu evren bigi kan içmek için ellü elümuze şaluḫ alsak yāḥu tīg küştlerden yir yüzi puşte oluben kan buharundan felek yüzün şafaḫ bigi bağliya mey‘ eger kim ceng için biñ bir İrtāl gürzi at ṭur filinden çıkaruz, Kaḫf’uñ kafasın tağıduben yedi kat yir götürüp öküzün mağzın çıkarauz. ” (c.39/v.30a/162)

Rüstem: Sām’ın torunu, Zâl’ın oğludur. O da bilmeden dedesi Sām’la dövüşe çıkar. Eserde Zâl’ın yiğit oğlu karşısında kimsenin duramadığı yiğit olarak sıkça şöyle zikredilir:

“... Dördüncü gün ‘Ale’s-şabaḥdan Rüstem Cihāngir yirinden ṭurup bebr u beyān derisinden girimān cūbbesin egnine alup, beline giriman ḥancerin şokundu, Qaḥraman kātıl kılıcın kuşandı, başına kaplan rasından tulḡasın geyindi. Üç siñirlü katı yayın kurdı kurban aḡzına kayın aḡacı ‘Ankā yañlu aḥen kablu oḡların kiş aḡzına dize kodi. Sağ şol TevrātZebūr ḥemayillerin taḡındı daḡı raḡşine süvār alup atası Zāl daḡı müretteb olup şebrenḡ siyāḡ kaytaş atına süvār olup ejderḡā bigi ‘ālemlerün çeküp otaḡ öñine kim ṭurdı.” (c.39/v.24b, 25a/142-143)

Eflâtun-i Yunânî: Aristo’nun hocası olan meşhûr Yunanlı filozoftur. Sokrat’tan öğrenim gören Eflâtûn, Mısır’da okumuş ve Yunanistan’a dönerek Atina’da Akademia’yı kurmuştur. M. Ö. 430’da doğan Eflâtûn 348’de ölmüştür. Çok zamân Diyojen (öl. M. Ö. 324) ile karıştırılmış, bu yüzden bir küp içinde oturan Diyojen’in bu küpü Eflâtûn’a atf edilmiştir. Edebiyâta akıl, hikmet ve isâbetli görüş timsâli olarak söz konusu edilir (Pala, 2004: 135).

Eflâtûn, Firdevsî’nin eserinin kaynaklarından biridir ki her meclisin başında hürmetle zikreder ve eserinin te’lif sebebinde şöyle bildirir:

“Ḥakīm kavlince, bu mu’teber u dil-peziṛ kitāb Süleymān-nāme’nüñ muşannîfi Firdevsî-i bende-i nā-tüvân-ı efgende Loḡmān-ı ḥakīm kulında ve Eflâtun-ı Yunānî nakılinden ki bu Süleymān-nāme’nüñ müḡaddime-i anlar mişannîfleri müellifleridür” (c.39/v.2a/80)

Âsaf bin Berḡiyâ: Hz. Süleyman’ın âlim, akıllıve tedbirli veziridir. Beni Asfar Meliki’ne karşı kurulan divanda Hz. Süleyman her zaman doğru yol gösteren vezirine güvenir ve onun dediklerini önemser:

“Ḥakīm kavlince, Loḡmān-ı ḥakīm öyle diyicek yine Süleymān ḥocası Âşaf’a eydür: “Yâ Âşaf bin Berḡiyâ ‘Âli Ḥazretüñ daḡı ne dirsın? Tâc u taḡtımüñ revnaḡsız ḥer biriñüz ne dirsız? Benî Aşfar melikin ḥelāk idelüm mi yoksa azād mı kılalum” didi. Âşaf bin Berḡiyâ ol ‘aḡıl u dana didi kim: “Yâ Süleymān zemān! ‘Aḡıl oldur kim düşmāna muḡlet virmeye ‘Adu’nuñ mişal yedi başlu ejderḡāya beñzer zehīr gibi vücūdından, göñlünden, ḡitmek mümkin degüldür. ‘Adunuñ varlığından ‘adum oldıḡı efzeldür. ‘Aduya emān ‘ömürden zemānviren kāmıl degil caḡıl-i echeldür.” (c.39/v.20b/131)

Pirân vezir: Efrâsiyâb’ın veziri olarak geçer. Hz. Süleyman’la giriştikleri savaşa Efrâsiyâb endişeli olduḡu zaman ona hep akıl verir.

Ü'ziret: Efrâsiyâb'ın hem kardeşi, hemde has veziridir, tehlikeler karşısında da tedbirli birisidir. Hz. Süleyman'a hatem verilerek âleme hükümdar olacağı barede haberi veren Ü'ziret'e Efrâsiyâb kızarak şöyle cevap verir:

“Yâ karındaşım Ü'ziret! İy bî- devlet! Eger kim bir karından çıkmış, bir yerden kopmuş karındaşım, her hâlime hâldaşım olmayaydın tapdığım din hakkı için bu yalan sözlerüñden ötürükılıcım la seni iki biçerdüm, kara kanuñı kana kana içerdüm. ” (c.39/v.44b/199)

Akranuş Dizdar: Kalenin yaşlı dizdarıdır. Üç yüz yıldır yaşayan, çok savaşçılar ve sultanlar görmüş, pek çok savaşa katılmış son derece tecrübeli ve tedbirli birisidir.

Hızır: Eserde Hızır, Hz. Süleyman'a yardım ve klavuzluk eden önemli bir karakter olarak karşımıza çıkar. Aynı zamanda da kendisinden yardım isteyenlerin yardımına derhal yetişen biri olarak bir çok yerde bulunur.

Lokmân-ı Hakîm: Alim ve tedbirli olmakla beraber, her ilimde üstad ve hüner sahibidir. Hz. Süleyman'ın akıl ve tedbirle hareket etmesinde yardımcı olan diğer önemli yardımcılarından birisi olarak karşımıza çıkar.

Feylosof Hakîm: Tedbirli hareket etmesinde Hz. Süleyman'a yardımcı olan şahıslardan birisidir.

Sâm-Süvâr: Hz. Süleyman'ın yanında olan önemli kahramanlardan birisidir. Eserin ana karakterlerinden biri olan Sâm'ın yiğitliği dillere destandır. Hz. Süleyman'a meydan okuyan Keykubâd'a karşı savaş açarak bir name gönderir:

*“.....Rüstem dastânile olma ki şâd
Cümlesin kıram anuñ 'ömri ola bād*

*Şol baḥadur peḥlevānum aşikâr
Mirriḥ itmez ḥazratümle kar-zâr*

*Cengimi dünyada görse ḳaḥramân
Ḳılıcımdan istiyadi pes amân*

Yedi k̄at göki kuşdan m̄ari felek
Gözüme zerre göriz çün señek

Göre K̄afi kulib olsa tutdum
K̄opub şudan semaya atdum

O gece kaksam şuya ökuzi taldurum
Omuz ursam çarhi 'arşa kaldırum

Gürz urub elbiriz adam haşhaş hurd
K̄oymayup zinde idem cümle murd

Cengime tuş olsa esedle ejderhā
Tigum odi yakın bulmaz rehā

Ben variken Rüstem u Destān nedür
'Ezrayılam kurdile kaplan nedur

İmdi tiz tut leşkerüñ çek gel baña
Kimi görisen neylim bende saña

Baña çaker olmaziseñ bes hemān
Kılıcımdan bulsın şanma amān

Ya budur ki baki çaker olsun
Hükmümü dutup musahhar olsun

Yā budur kim başki tigle kesem
Bu Filistin burcine getürüp aşam

Yā budur ki kanuñi dökem yere
Yire geksün er igidi kim yere

Ġafil olmaya yā Kubād açgil gözüñ
Germe göksüñ görme iken kendüziñ

Böyle diyüp nāmede Sām-süvār
Aılır etmiş sözlerin şöyle ki vār (c.39/v.29b/159-160)

Kartûs-ı Âdî, Zentûr-ı Âdî, Ra'd bin Bark: Savaşlarda önemli rol oynayıp kahramanlıklarıyla öne çıkarlar ve savaşların başlarında teke tek dövüşlerde Hz. Süleyman'ın tarafında olan ilk kahramanlardır.

Kârûn, Zûpin, Güstehm, Gîv, Güderz, Burzin, Zerir, Tûs ve Barkân: Sâm'ınyanında savaşan önemli kahramanlardır. Bu kahramanlar önce teke tek dövüşlerde öne çıkarlar, fakat sonda hepsi Sâm'a yenilip onun yanına geçerler.

Cebrâil: Hz. Süleyman'ın yol göstericilerinden birisidir. Her zaman Hz. Süleyman'ın yanında bulunur.

İsrâfil: Hz. Süleyman'ın kudret tahtını dördüncü tabakadan getiren melektir.

Hız. Muhammed (sav): Son peygamber olan Hz. Muhammed, kendisinden en çok bahsedilen peygamberdir. Firdevsî, eserin giriş kısmında Hz. Peygamberi övmüş, onu Muhammed, Mahmud, Mustafa, Hamid, Ahmed, Kasım gibi güzel isimlerle zikretmiştir:

*“Aḥmed ü Maḥmūd (u) Ḥāmid ol Muḥammed Muṣṭafā
Muṭālî‘subḥ u nübüvvet-iāfitābu’l-mürselîn” (c.39/v.1a/75)*

İncelediğimiz metinde tüm manzum kısımların sonunda Hz. Peygamber (s. a. s)’i yâd edip ona salâvât getirilmesini istemiştir:

*“Dîñle imdi kıṣṣa nedür şehryār
Vîr şalavât Mûṣṭafā’ya yādīgār” (c.39/v.2a/80)*

*“Cān u dilden kıṣṣa gūş eylerisek şehryār
Vîr şalvât Muṣṭafā’ya ol şafi’yi kıl fîkr” (c.39/v.4a/85)*

Hız. Süleyman: İsrâiloğullarının hükümdar peygamberlerinden birisidir. Süleyman-nâme’de hükümdar ve savaşçı bir peygamber olarak tanıtılmaktadır. Allah rüzgârı, yeri, suyu, havayı ve kuşları onun emrine memur etmiştir. Önce Araplar, Hz. Süleyman'ın rüzgâra hükümedişini görünce onun emrine tabi olmuşlar, sonra Efrâsiyâb'ın emrindeki Bağdat meliki ona yerin itaatini görünce tabi olmuş ve kızını vermiştir. İran Hükümdarı Keykubâd onun gücünü görmüş, kuşlar Sîmurg

komutasında emrine girmişlerdir. Allah tarafından kendisine verilen güçlerle âlem hükümdarı olmaya yönelen Hz. Süleyman Tûran ve İran’a hâkim olan Efrâsiyâb’ı da kendisine tabi olması için bir name gönderir ve bu mektubu okuyan Efrâsiyâb’ın veziri Hz. Süleyman’ı şu şekilde tanıtır:

“ . . . Şāhā-nāmeyi saña ‘Arab-u ‘Arbā içinde olan Dāvud beygāmbere oğlu İbrāhīm Ḥalīl aşı, Yā‘qūb Yehūda nesli, Kuds-i Mübārek sultānı Rūm u Yūnān ḥāḳānı, Süleymān-ı zamān göndermiş. . . ” (c.39/v.45a/201)

Hz. Süleyman’a bağlı olup onun meclisinde bulunan hükümdarlar ve beyler şunlardır: “Mısır sultānı Celāle’d-dīn ve Bagdād meliki Tūbbā’ ibni Asdā’ ve ‘Amālika sultānı Sūhrab Şāh ve Endelūs meliki ‘Akrān Şāh, Benī Asfar meliki Atfāş Ḥān-ı Asfari ve Yūnān sultānı Kuttā Ḥān-ı Yūnānī ve ‘Arab u ‘Arbā begleri, Mekke ve Medīne serverleri, Kuds-ı Mübārek dilaverleri”

Hz. Davūd: Davūd (a. s) Yehūda soyundandır. Hz. Süleyman’ın babasıdır. Eserde sadece Davūd Peygamber’in ismi geçer. Firdevsî de Hz. Süleyman’ı tanıtırken Davūd Peygamber’in oğlu diyerek bahseder:

“Ammā ki şimdiki ‘aşırda Mekke diyārında, Kuds-ı mübārek kenārında, ciḥān sarayında, ‘Arab-u‘Arba içinde İbrāhīm Ḥalīl aşıllardan, Yā‘qūb-ı Yehūdā neslinden Dāvud beygāmbere oğlu Süleymān’a Ḥaḳ Te‘ālā Süleymānlık virmiş” (c.39/v.58a/233)

*“Āḥını mūm eyleyen Dāvud için
Mübtelānuñ bulduğı maḳşūd için” (c.39/v.3a/84)*

Hz. Hūd: Hūd⁴² (a. s), Yemen’de Hadramut civarında Ahkaf denilen yerde yaşayan Âd kavmine peygamber olarak gönderilmiştir.

Hz. İsa: İsrâiloğulları’nın son peygamberidir. Kendisine İncil indirilmiştir. Firdevsî eserde Hz. İsa’nın ismini zikretmiştir:

*“Ḳādir ol iki ḥāki ādem-i bād ‘İsa kıluban
Nār-ı gülzār itdi ābı bahrüñ içre dürr-i semīn” (c.39/v.1a/75)*

⁴²“Âd kavmine de kardeşleri Hūd’u gönderdik. Dedi ki: ‘Allah’a kulluk edin. Sizin ondan başka ilahınız yoktur. Siz sadece iftira edip duruyorsunuz” Hūd Sûresi 11/50 Yazır, s. 161

Hız. Musâ: Hz. Mûsâ, Allahu Teâlâ'nın, dört büyük kitaptan biri olan Tevrât'ı verdiği ve yeryüzünde dînini tebliğ edip hâkim kılmak için gönderdiği ulu'l-azm peygamberlerden biridir (Kalkan, 2001: 76).

İncelediğimiz ciltde Hz. Musâ aleyhisselâmın kıssaları geçmez ancak metinde Müslüman olma ile bağılı duada ve birçok yerde onun ismi geçer:

“Lâ ilâhe illâllah Musî kelîmullah u Dâvud hâlifetullah u Süleymân aminullah”
(c.39/v.12b/106)

Hız. Nûh: Hz. Nûh (a. s.), Allah-u Teâlâ'ya ibâdeti terk edip, tapınmak için kendilerine putlar edinen ve böylece yeryüzünde ilk defâ fesâda uğrayan bir kavmi tevhîd akîdesine döndürmek için gönderilen peygâmberdir. “Ulul-Azm” peygamberlerin ilki olan Hz. Nûh (a. s.)'un, kavmini tevhîde döndürmek için verdiği mücâdele, Kur'ân-ı Kerîm'de uzunca zikredilmektedir (Kalkan, 2001: 389).

Tevrât ve İncil'de de Hz. Nûh'tan bahsedilir. Tevrât'ta tûfan ayrıntılı şekilde anlatılır. İncelediğimiz ciltte manzum kısımlarda şefaât dilenirken Hz. Nûh Peygamber'den bahsedilmiştir:

*“Arş-ı ‘âzam hürmetiçün yâ ilâh
Nûh ‘âlemi ‘izzetiçün pâdişâh
...
Nûh için tenevvür-i tufân eyledi
Berr-i bahru bahır-i ‘umman eyledi”* (c.39/v.3a/83)

Hız. Evyâsir: Kur'ân-ı Kerîm'de ismi geçmemekle birlikte, Süleyman-nâme'nin 39. cildinde Evyâsir adlı bir peygambere rastlanmaktadır. Eserde Süleyman Peygamber'in tedbirli hareket etmesinde yardımcı olan peygamberlerdendir:

*“Hakîm kavlince, Feylosof öyle diyicek Evyâsir beygâmbir ‘Aleyhi's-selâm
eyitdi kim: “Yâ Süleymân! Minnet ol hallâk ‘âlem ü rezzağ âdeme saña
Süleymânlık ruzi kıldı. ‘Âlemün sulţân cihânuñ haqânı olduñ, cemi‘ mahluqât
şana câker heft kişver halîk saña fermân ber olıcağdur. ”* (c.39/v.21a/ 132)

Hız. Nâsen: Kur'ân-ı Kerîm'de ismi geçmemekle birlikte, aynı zamanda *Süleyman-nâme*'nin incelediğimiz 39. ciltde Nâsen (a.s) adlı peygambere de rastlamaktayız:

*“Andan Loḡmān-ı ḡakīm Dānā Āṣaf bin Berḡıyā Evyaṣır ve Nâsen beyḡāamber ve Feylesof ḡakīm gelüp du‘ā kıldılar, ḡazā mübārek bād yā Süleymān didiler.
” (c.39/v.19a /126)*

Hız. Hüseyin: Hz. Ali'nin oğlu ve peygamberimizin torunudur. Firdevsî eserin girişinde Hz. Hüseyin'den bahsetmiştir:

*“Şāḡḡ Hüseyīn pāk cāndur rūḡ-i Aḡmed bī-kemān
Teşne-yi leb gitdi ciḡāndan ol Īmām envarīn” (c.39/v.1a/77)*

Hız. Hasan: Hz. Ali'nin büyük oğlu, peygamberimizin torunudur. Firdevsî aynı zamanda Hz. Hasan'dan da eserinde bahsetmiştir.

Gurgurhayı Dev: Devlerin lideridir. Dehşet verici bir görüntüye sahip olduğu tasvîrlerle anlatılır. Gurgurhayı Dev Kahir'in babası Sâî tarafından öldürülen kardeşi Kamkam Dev'in intikâmını almak için Kahir'i uyuduğu sahrayı üstündekilerle beraber feleḡin katına çıkararak helâk etmek ister.

Gayyûr-ı Cazu: Kuh-ı Elbürz Kulesi'nde oturmaktadır. O çok büyük sihir gücüne malik olduğu için Hz. Süleyman'ın en güçlü duşmanlarından birisidir.

Kantûr-ı Cazu: Gayyûr-ı Cazu'nun veziridir.

Dûdaheng-i Cazu: Havada Sîmurgla savaşılan ilk cazudur.

Demdeme-i Cazu: Gayyûr-ı Cazu'ya sihirlerinde yardımcı olan önemli cazulardandır.

Şeytan-ı Racim: Eserde Şeytan daima Hz. Süleyman'a karşı savaşmak üzere olan rakiplerini kışkırtmakta, bunu yapmak için her türlü kılıḡa giren ve hilelere başvuran bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Şeytandan *“İblîs-ı la'in-ı pür- telbîs-i bî-dîn”* olarak bahsedilir. Gayyûr-ı Cazu'nun dostu olarak geçer. Şeytana dayıma yardımcı olan veziri **Dines** ve emiri **Gines**'dir.

Sîmurg: Hz. Süleyman'ın emrinde hareket eden kuşların komutanıdır. Eserde zaman zaman “*Simurg-ı ‘Anka*” adıyla da geçer. Çok heybetli kuş olan Sîmurg eserde şöyle tasvir edilir:

“Meger kim ol hînda Sîmurğ kuşıRûh kuşıyla, Kûknûs kuşunla uç dört biñ atyâr ulularîle Kûh-ı Elbürz kullesine togru varup kimi neheng, kimi gergedan, kimi fil kapup Sîmurğ kuşı dahı yidi başlu bir evren şikâr kılup pençesin urup ilancı ilan şarkıdur bigi felek yüzinden ağız açup görenüñ beñizi kanı uçup tartıcı yırtıcı kuşlar heybetinden kaçup gök yüzün kuşlar kanadından yilek tutmışdı. ” (c.39/v.65a/249)

Hüdhüd: Hz. Süleyman bir yere haber veya nameyi Hüdhüd vasıtasıyla gönderir. Efrâsiyâb'a gönderdiği nameyi de o götürmüştür.

Kuknûs: Bu kuşlar önceleri kuknûs aleminde yaşarlar. Sîmurg'la yer yüzine indikten sonra Hindistan'ı kendilerine mekan tutarlar. Eserde kuknûsların görünüşleri hakkında şöyle bahsedilir:

“Ğāyet mu‘teber ulu burunlarında biñ bir delügi var. Ve kendüler dahı ol kadar uludur ki her birisinüñ gevesi kara tağa beñzer. Ve kanadları ⁽²⁾baħr-ı zulumâtdan çıkan kara bulutlar mānendi, her birisinüñ kanadı yir yüzün bürür. Ve bir dahı ‘āceb⁽³⁾ bu ki yā Süleymān burnınuñ delüklerine yil girür, ergānün gibi biñ bir delükden āvāze virür”. (c.39/v.54a/223)

Rûh: Bu kuş daKuknûs gibi Hz. Süleyman için savaşlara katılır. Eserde Rûh'tan “*tayr-ı Rûh-ı Sindistân*” olarak bahsedilir.

Hümâ: Eserde adı geçenHümâ kuşları Hümâ âleminde yaşayan kuşlar olarak anlatılırlar. Kendi âlemini uzaklaşarak kaybeden Sîmurg'un bu âleme düşmüş olması ve ona yardımcı olmaları sebebiyle anlatılırlar. Hümâ kuşları sarı güvercin şeklinde, boyları, kuyrukları ve kanatları uzun kuşlar şeklinde tasvir edilir.

2.4.4. Zaman

Anlatma esasına bağlı edebî eserlerin incelenmesinde esas öğelerden biri de zamandır. Zaman, içinde olayların geçtiği bir nesnedir. Edebîeserlerde zaman “vaka zamanı” ve “anlatma zamanı” olarak ikiye ayrılır. Olayların belli bir zaman üzere

cereyan etmesi “vaka zamanı”, aynı olayın belli bir sürede sunulup anlatılmasına ise “anlatma zamanı” adı verilir (Tekin, 2004: 118).

Anlatı ister geleneksel, isterse de modern olsun; muhakkak zamana tâbi olacaktır. Bu açıdan da destandan romana kadar uzanan zaman farklı düzeylerde gerçekleşmiştir. Mehmet Tekin’e göre bu düzeyler şöyle nakledilir:

“Geleneksel anlatıda anlatıcı, anlatısını “olay” ağırlıklı kuruyordu ve zamana tasarrufla keyfi bir tutum takınıyordu... O, zamanı bir kurgu sorunu olarak görmüyordu; zaman olayların “sahihliğini” sağlamak için arada bir hatırlatılan soyut bir değerdi” (Tekin, 2004: 111).

Bu açıklamalardan sonra Süleyman-nâme-i Kebîr’i zaman açısından inceleyebiliriz. Süleyman-nâme-i Kebîr’de anlatma zamanı belli değildir. Çünkü olayların vak’a zamanı belli ifadelerle belirtilmemiştir. Eserde zaman dilimi gerçek değildir. Olaylar ise tahminî olarak Keykubâd ve daha çok Efrâsiyâb dönemini içine almaktadır. Firdevsî, Efrâsiyâb ve Keykubâd’ı Hz. Süleyman’la aynı asırda yaşamış olarak göstermiştir, fakateserde bu ikisinin birbirleriyle savaştıkları söylenen zaman dilimi, tarihsel gerçeklikle bağdaşmamaktadır. Zira Hz. Süleyman’ın bunlardan iki üç asır önce yaşamış olacağı tahmin edilmektedir.

Tahkiye akışı içinde Firdevsî, olayları ve zamanı aynı doğrultuda ilerletmiştir. Eserde birçok yerde olayları yapay bir zamana bağlama gayretiyle yazılmış kozmik zaman unsurlarına da rastlamaktayız. Bunları şöyle sıralayabiliriz: *Ol zaman kim, ol gün seher, ta ahşam olunca, vakit şam olunca, el-sabah, sübh-dem, ol vakit, bir seher vakti vd.*

*“Çün seher vakti irip ötdü horus
Paspan soyundurur şem‘ u fanus*

*Çarh-u çarumdan toğar şemsi ciḥān
Na‘re urup kişnedi esbi şüppüş” (c.39/v.13b/112)*

2.4.5. Mekân

Edebî metinlerde gerçek ya da hayalî, fakat mutlaka kurmaca bir mekân büyük önem taşır. Yazar da bu mekânı anlatı sistemi içerisinde dilediğince kullanır. Mehmet Tekin romancının mekânı şu yönleriyle ele aldığını belirtmiştir:

- a. Olayların cereyan ettiği çevreyi tanıtmak,
- b. Roman kahramanlarını çizmek,
- c. Toplumu yansıtmak,
- d. Atmosfer yaratmak (Tekin, 2004: 129).

Bu ifadeler bir romancı için söylenmiş olsa da, aslında mesnevi yazarları için de durum aynı olarak kalır. Buradan yola çıkarak, *Süleyman-nâme-i Kebîr*'in 39. cildinde geçen mekânları inceleyebiliriz.

Eserde olayların geçtiği mekânları şöyle sıralayabiliriz: İran ve Tûran memleketleri, Belh şehri, Hindistan, Rum, Endelis, Beni Asfar, Anadolu, Karadeniz, Kaf Dağı, Kuh-ı Demavend Dağı, Kuh-ı Elbûrz Dağı, Filistin Kalesi, Sinop Kalesi gibi mekânlardır. Bu mekânlar eserde uzun uzun tasvir edilmemiştir. Mekân olarak bir kaç şehir hariç, diğerlerinin tasvirine yer verilmemiştir. Tasvir edilen mekânlar sırasında Tûran Hükümdarı Efrâsiyâb'ın oturduğu Belh şehri geniş tasvir edilmiştir:

“Hakîm kavlince, Efrâsiyâb bu vecîhile laf ururken olyañadan hüdhüdle şehbâz Belh şehrinüñ taht-gâhı Efrâsiyâb’a gelüp yitdiler. Gördüler kim bu hacir vasañında bir lütf şeh-i vâsi’ içinde mâ-ñalakallah âdem tolu. Şehr kenârında güneş mañla’ına karşı bir kaşr-ı ‘âlîolmuş kim biñ altı yüz ‘amûd üzerinde bir köşk-i zîbâ kim şekligügül şekli gibi müstedir, yapusunun taşı yedi dürlü mermerden. Ancılayın mermer kim âyineleyn içindeyüz görünür. Ve yine kaşruñ yanında havlı ortasındabir ‘acâip kal’a yapmışlar, Kûbbe-i şahrâdan nişan virür. Kûbbenüñ şimâlinde bir bağ içre cennet bağı gibi serv-i revânlar bitmiş, uzanup gâyet felege çıkmış. Ayaklarında âb-ı hayât mişâl-i şular revân olup akmış. Bağ u bûstân, gülistân ı erguvâ, zemuyrân arasında Efrâsiyâb ‘âc-ı zerrîn abanos taht üzerinde oturmuş. Taht çevresinde Tûrân begleri, ‘Acem yigleri cem’ olup dizilmiş. Şan kim mañşer kavmidir, ölü kalmayup dirilmiş. Evlân elvân ni‘metlerini ol lâle-ñad, serv-ñad, gül-ñizâr mañbûblar, mañlûblar, merğûblar niyâz u nazla ellerine altun sağar alup gün bigi devr kılup oturan tûran beglere râñatü’l -ervâñ olup şunarlar. Efrâsiyâb-ı Türk dañı altmış altı arış kadd u kâmetile tahtüzerine oturmuş şarâb nûş ider. ” (c.39/v.43a, b/196-197)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇEVİRİ YAZILI METİN

3.1. TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

Tablo 3.1. Transkripsiyon Alfabeti

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ			
ا (ā)	a, ā	ش	ş
ا (ī)	. a, e, ı, i, u, ü	ص	s
ء	ˆ	ض	z, d
ب	b, p	ط	t
پ	p	ظ	z
ت	t	ع	c
ث	s	غ	ğ
ج	c, ç	ف	f
چ	ç	ق	k
ح	h	ك	g, k, ñ
خ	h	ك	ñ
د	d	ل	l
ذ	z	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v, o, ö, u, ü, ū, ō
ژ	j	ه	h, a, e
س	s	لا	la, lā
		ی	y, ı, i, ī

3.2. ÇEVİRİYAZIDA İZLENEN YOL

Manzum ve mensur karışık yazılmış, *Süleyman-nâme-i Kebîr*'in 39. cildini günümüz Türkçesine transkribe ederken eserle ilgili ortaya çıkan metnin kuruluşundaki izlenen yolu şöyle sıralayabiliriz:

1. Metinde, önceki sayfadaki tabloda belirtilmiş klasik transkripsiyon sistemi kullanılmıştır.

2. Yazımda birlik sağlamak ve tutarsızlıkları engelleyebilmek adına Arapça ve Farsça kelime, tamlama ve eklerde İsmail Ünver tarafından yayımlanan makaleye⁴³mümkün olduğunca uyulmaya çalışılmıştır.
3. Nüshanın varak numaraları metnin akışı içinde belirtilmiştir (1a, 1b, 2a, 2b. gibi).
4. Farsça yazılmış meclisler ve bölüm başlıkları, iktibaslar, sureler Latin harfleriyle transkripsiyon alfabesine aktarılmış, Arap ve Farsça ibarelerin türkçeleri dipnotlarda gösterilmiştir.
5. Bölüm başlıkları kalın harflerle belirgin hale getirilmiştir.
6. Sureler ve iktibaslar italik olarak yazılmış ve gösterilmiştir.
7. Metnin şiir kısımlarında beytlere 5, 10, 15 gibi her beş beyitte bir numara vermek suretiyle beyitlerin sol taraflarında sayıları gösterilmiştir.
8. Müstensihden kaynaklanan bazı beytlerin ikinci mısrasının yazılmamış olduğu tespit edilmiş, yazılmayan mısralar metinde (...) işaretiyle, okunamayan kelimeler ise (?) işaretiyle gösterilip belirtilmiştir.
9. Anlam açısından yanlış yazılan kelimelerin doğrusu metinde verilmiş ve yazmada geçen şekil dipnotta gösterilmiştir.
10. Nesir kısmından sonra gelen nazım kısımlarının başında şiirin nazım şekli ve vezni gösterilmiştir.

⁴³İsmail Ünver, “Çeviri Yazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, *Ankara Üniversitesi DTCTF Türkoloji Dergisi*, C. IX, S. 1, 1993, s. 51- 90.

3.3. METİN

SÜLEYMÂN-NÂME-İ KEBİR

39. CİLT

[1a]⁽¹⁾ “İnnehu min Süleymâne ve innehu bi’smi’l-lâhi’r-raḥmāni’r-raḥīm ellā
ta’lū a’leyyen ve’tūni müslimîn.”⁴⁴ Nazım:

Tevhid Kasidesi

Fâ‘ilâtün/ Fâ‘ilâtün/ Fâ‘ilâtün /Fâ‘ilün

- 1 ⁽²⁾ Keyfî kümdendür münezzeḥ ol Ḥudā cān āferīn
Ḥükm ü ĩraq lemmā vü lemden Hayy u Rabbü’l-‘ālemin⁴⁵

Zī Te‘āllaḥ tebārek k’ itdi ĩcād ol Ḳadīr
⁽³⁾ Arş u ferş ü ins ü cin ü bād ü āteş āb u tīn

Şani‘ oldur Zü-l Celāl u Ḳadīr oldur lā-yezāl
Mübdi‘ oldur ber kemāl u naşir u Ḥāfiż Mu‘īn

⁽⁴⁾ Ġāfir u Sātir ‘uyub u ‘Ālim u Vākıf-ı gıyūb
Bāḥi sāir zünüb u Ḥālīḳ u ḥuld-ı berīn

5 Nā-ḥu cevḥer nā- ğaraż āfetle ırāk andan maraḫ
⁽⁵⁾ Küll-i şeydur ol münezzeḥ şāh-ı şāḥan bīḥterin

Sırrıdur ānuñ māşun-u teşrīḥ ede mi ifşā ānı
Raz pinḥān oldı anuñ telvīḥ-i imadan mübīn

⁽⁶⁾ Ḳadīr ol ki ḥāk-i Ādem bād-ı ‘İsa kıluban
Nārı gülzār itdi ābı bahrūñ içre dürr-i semīn

⁴⁴ Kur’an, Neml, 27/30-31 “(Mektup) Süleyman’dandır. Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla (besmeleyle) (başlamakta)dır. -Bana karşı baş kaldırmayın, teslimiyet göstererek bana gelin, diye (yazmaktadır).”

⁴⁵ Kur’an, Fatiha, 1/2 “Alemlerin Rabbi”

Ahmed ü Maḥmūd u Ḥāmid ol Muḥammed Muṣṭafā
(7) Muṭlai‘şubḥ-ı (u) nübüvvet āfītābu’l-mürselīn

Hem ḥabīb (u)⁴⁶ Ḥazret-i Ḥalīk imāmu’s-Şābık ol
Hem Nebī-yi ḥātem u efzal hem resūl-i ber -güzīn

10 (8) Sākin oldı bir sükūnda kâil oldı bī-zemān
Hızmeti kerr ü beyān itdi öpüben na‘linīn

İtdi İmamlık enbiyāya geçdi conk-ı Sidreye
(9) Terrekü idüp önünce biñdi Cibrīl-i emīn

Şafī‘-i rüz-i kıyāmet ḥāzin-i esrār-i vāḥiy
Hüsrev-i ‘arş-ı āşiyān Kibriyā mesned -nişīn

(10) Kab-ı Kavseyn itdi menzil kurb-ı ḥaḳ taḥşil idüp
Ḥāk-i pāyi oldı kuḥl-i kâşiretü’t-ṭarf-ı ‘ayn

Şıdkına şāḥid durur İncil ü Tivrāt u Zebūr
(11) K’oldı Fūrḳān aña nāzil itdi añunla pāk -dīn

15 Mücrimīne āyet-i lā-taḳneṭū⁴⁷ besdür şīfa
Ḥāşşa kim Ahmed durur ol şefi‘ü’l -müznibīn

(12) Dāne-yi ‘isyana kaşd itdükse ger hırşla
Tevbe kıl Firdevsīle ol ḥaḳḳ rızası tā ḳarīn

Bahr-i ṭufandan ne pervā Nūḥ olacaḳ keştī-bān
(13) Tīg -i düşmāndan ne ğam Ahmed penāḥī bīḥterīn

Çün ciḥāna pāk cūdi başdısı anuñ ḳadd
Ṭāḳ-i kisra oldı münşakḳ ditredi çarḥ-ı ḥeftimīn

[1b] (1) Çar- yārı Bekri-Şıddık oldurur dindār-ı pīr
Şāḥ-ı ‘ādildür Ömer-i‘Osmān olur vahy-i emīn

⁴⁶ Yazmada yazar tamlamalardan sonra “u” seslerini fazladan kullanmıştır.

⁴⁷ Kur’an, Zümer 39/53, Allah’ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin.

- 20 Şāh-ı velāyetdir ‘Ali ḥayyü’l-vefau’l-mūrtażā
(2) Każī-yi dünya Nebī-yi zümretü’l-müster ḥemīn
- Hal ātī vaşfında geldi lā-fetā ḥaqqı durur
Kaşif-i sırr-ı ḥilāfet ol emīrū’l-mü’minīn
- (3) Çeşm-i nūr-ı murtażā durur Ḥasan ḥulq-ı ḥüsn
Dergehinuñ tozı durur nūrı çeşm-i ḥūr-ı ‘ayn
- Şāh Ḥüseyīn pāk cāndurur rūḥ-ı Aḥmed bī-gümān
(4) Teşne- leb gitdi ciḥāndan ol īmām-ı enverīn
- Ḳūrret-i Ḥaydar ‘Alinüñ vāḥ firākı yakdı cān
Āḥ bela-yı Kerbelānuñ göñlümüz itdi ḥazīn
- 25 (5) Tā kıyāmet āline evlādına Firdevsden
Şad taḥiyyat dāimā şalla ‘aleyḥüm ecma’īn
- Şāh-ı şāḥan āl-i Oşmān İldırımḤan Bāyezīd
(6) Vārīş-i mülk-i ciḥān u zıll-ı ḥüza taḥt-nişīn
- Dāire-yi çetr-i anuñdur nokṭa-yı kuṭb-ı felek
Āyine-yi rāyı anuñdur maṭla‘-i şubḥ u yakīn
- (7) Kaşırınüñ köşki durur taḥ felek ‘ālī-bülend
Bustān-ı bāğdur bāğ-ı beḥīşt-i ḥuld-ı berīn
- Dergehinuñ ḥızmetindür maḳşudī dāra-yı rāy
(8) Şüret-i el kābidur nāḳşı nigīn u ḥem- nigīn
- 30 Bendesinüñ kemterīdür Zāl-ı Rüstem Erdüvān
Çākerīnüñ aḥḳarī Efrāsiyāb-ı ḥod-bīn
- (9) Ta‘üñdendür müşerrefi nūh felek rūy-ı ciḥān
Ta‘latuñdandur münevver taḥtıla tāc-u nigīn
- Ol serīr-i salṭanatda çār-ıbāliş içre Şāh
(10) Şemse beñzer kāvīle ruḥşān çarḥuñ içre cā-zemīn

Halka dergāh-ı hevādisden durur sedd-i sedīd
Mülki inşāf-ı vakāi‘den haşīn u key Hüşeyn

⁽¹¹⁾Tā mütevālīd ola dāīm bu inaş u bu zükūr
Tā müterādīf ola şāhum bu şühurīle senin

35 Devletile baķī tūrup İldırım Han şehriyār
⁽¹²⁾Her belādan hıfz ide Hafız neşīr ü ol Mu‘īn

Şi‘irdür Firdevsī’nuñ kulzüm sözi dūrri- güher
Cevheri kāmīl gerekdür ki kıymetin bile hemīn

⁽¹³⁾Teng dostem men haķīrem līk sözüm dūr durur
Men halālzādeyem şi‘irim velī sihr-i mübīn

Şāh Süleymān kışşasından gūş kıl kim şehriyār
⁽¹⁴⁾Söz dāīm ki kıla kāmīl ekmel olan āferīn

3.3.1. Süleymān-nāme’nüñ Yüz Toksan Birinci Meclisinüñ Zikrindedür.

48

Mesnevi

Fâ‘ilâtün/ Fâ‘ilâtün/ Fâ‘ilün

Söyle gel Firdevsī hoş emlāh kelām
⁽¹⁵⁾Kim ciḥāna nazmla virdüñ nizām

40 Sihr-i muṭlāk söyler oldı Ḥazretüñ
⁽¹⁶⁾Şi‘ire revnaķ virmek olur şan‘atuñ

Söyledüñ ğarra kaşīdile ğazel
Kim götürür ruķ‘la başda güzel

⁽¹⁷⁾Bağaruñ dīvān gerçi mu‘teber
Līk ‘arīf dimez aña ḥiç ḥüner

⁴⁸Süleymān-nāme’nin yüz toksan birinci bölümünde zikredilenler.

Kim h ner ber Şehir b ny d eylemek
(18) Ma rifetile  n   bad eylemek

T  Şehir ola S leyman  ka r
K la bak  d ndi k nc-i m h  a r

45 (19) Kim ci  anda  dem  n  d   alur
     gider  adilla d d   alur

Ce d ide g r b  i  ala ya     d
(20)  ayr ile y d eyleye bili  u y d

Fur atu  fevt itmey p s yle s z  n
Dem gele     k ola g z  n y z  n

(21) C n k  a gider   r r yirde c sm
 demi  l r adem  alur isim

[2a] L k  d ol i iden ta   n ide
(1)  dem ol ki di liyen nefr n ide

50  d H l l  n adı gerek kim  v l r
Dimezem Nemr d edi kim su ulur

(2) Y  sa  vet e li ol  r   azan
Ba    it ni met yed r  aynat  azan

Y   an  olmaduksa iy fa  r
(3) Di kel mu  s ylegil pes l -n  ir

Nola elva da yoksa zerle s m direm
Nu  u uzdur d rr-i g  er men direm

(4) S z g  herd r  n  n -d n bilmez
 ayr-  Őarr f cev eri fark eylemez

55 T l-u ma n  ba rine Firdevs  bes
(5) Őa  nazm-  d rrin ci  ana pi  bes

Haşşa kim ola Süleymān cevherī
Ma‘ini dürrin işar ide defterī

⁽⁶⁾Lik oldu Ildırım Hana mezīd
Bu kitāb kim oldur Şāh Bāyezīd

Haḳ Te‘ālā devletin kılsun yüce
⁽⁷⁾K’ oldurur ‘ālem içinde şāh hocā

Bendesidür şā‘iri Firdevsīde
Şāh Maḥmūd bu ḥakirī Ṭavisde

60 ⁽⁸⁾Diñle imdi kışşa nedür şehriyār
Vir şalavāt Mūştafa’ya yādīgār

3.3.1.1. Dāsītān-ıKāhirbin Sām-ı Süvār⁴⁹

⁽⁹⁾Hakīm kavlince, bu mu‘teber u dil-pezir kitāb Süleymān-nāme’nün muşannifi Firdevsī -i bende-i nā-tüvān-iefgende ⁽¹⁰⁾Loḳmān-ı hakīm kulında ve Eflāṭun-ı Yunānī naḳılinden ki bu Süleymān-nāme’nün mūḳaddime-i anlar muşannifleri müellifleridür. ⁽¹¹⁾Bes ol ikī kamīl üstādlaruñ aḳval üzerine kitāblarunda maştūr olan naḳılleri üzerine şöyle emlāḥ ḥikāyet iderler. ⁽¹²⁾Kim bizüm kıssamuz Süleymān Ḥazret-i ḳalb-i cenāḥ-ı arāste ḳılup ṭurmakda. **Ez-İn-cānib** Kāhirbin Sām-ı süvāra ⁽¹³⁾geldi ki, nite ol zemān kim Kāhirbin Sām ol şehir-i ⁽¹⁴⁾görmegeṭalib olup ḥaber kim şordı, varup şehri görmege çāre istedi. Pes müşkülāt-ı ḥāl olup Ğurğurḥayı dīv öyle diyicek Kāhirbin Sām-ı şüvāruñ göñline ⁽¹⁵⁾buyurundi. Kim ol şehir-i varup göre anuñ ṭılsımat-ı ğarāyibat ācāyibat sırrına muṭṭali‘ ola, andan dönüp ⁽¹⁶⁾Ğurğurḥayı Dīve eyıtdi kim: “Yā Ğurğurḥayı Dīv nice ola kim beni ol

⁴⁹ Kahirbin Sam-ı Süvar’ın hikayesi

şehre iletessin görem” didi. Ğurgurhayı dīv furşat ⁽¹⁷⁾bulup göñlünden eyitdi kim: Ben buña furşat bulursam felek yüzinde bulurum diyüp başladı. Ol şehriñ evşāf-ı ⁽¹⁸⁾hamidesin zīkr etmege Kaħirbin Sām-ı süvār helāk itmege fikir eyledi, daħı göñlüne Kaħir’üñ ol kadar ⁽¹⁹⁾gördüğüm Kaħir biñ cānıla şehri - mu‘āllık görmege cān virdi. Pes Ğurgurhayı Dīv eyitdi kim: “Yā Sām-ı ⁽²⁰⁾süvār oğlı benüm tākātüm yitmez kimseni ol şehre iledüm. Ammā kimseni alup felek yüzine çıkam ol kadar kim ⁽²¹⁾birinci felegün altına varam. Daħı seni ol şehrüñ üzerine götürüp koyum başuma gelürse görüm”didi. [2b] ⁽¹⁾Ğurgurhayı Dīv öyle diyicek Kaħirbin Sām bī-gāyat şād olup ol gün Ğurgurhayı ile yeyüp içdiler, hoş geçdiler, ⁽²⁾tā kim ‘Ali rağim rüzgār gice geçüp şübħdem yitdi. **Nazım:**

Kıt’a

Fâ‘ilâtün/ Fâ‘ilâtün/ Fâ‘ilün

Çün seher ki yitdi atdı tñan yiri

⁽³⁾Turdu yirden ins ü cīnn ü cān perī

‘Alemler itdi münevver-i āf-tāb

Kim göründi rub‘-ı meskūn kışverī

Neşir: ⁽⁴⁾Hakīm kavlince, ol gün seher kim yitdi Kaħirbin Sām yirinden turup hālīka ‘ibadet itdi, daħı ⁽⁵⁾nāmazdan farāğ olıcağ Ğurgurhayı Dīv şād olup, göñlinde geçürdi kim Kaħirbin Sām’ı felek yüzine götürüm. ⁽⁶⁾Daħı felekden yire onu helāk idüm didi. Daħı yirinden turup Kaħir’e gelüp didi kim: “Yā KaħirbinSām-ı süvār bu gün ⁽⁷⁾gerekdür kim şehri- mu‘āllık u tefrīc kılasın, benī ādemden kimse görmedüğün görüp āgāħ ⁽⁸⁾olasın” didi. Kaħir daħı yirinden turup kılıç -ı hamāyıl kılup, gürzin beline şokup, kalkānı omuzına şalup etek ⁽⁹⁾etek bile şalup, kaghan, arşlan veş turdı,

dağı Ğurğurhayı Dīv dağı bir zerrīn kürsi götürdi. KaḥirbinSām⁽¹⁰⁾ ol kürsiye geçüp oturdi. Dağı kürsinüñ altına girüp Ğurğurhayı Dīv götürdi öyle kim felegün⁽¹¹⁾ birinci katına yitürdi. Kaḥir yir yüzine bakup gördüğim bu yerüñ yüzün deryā dutmış yir yüzi deñizler⁽¹²⁾ içre bir avūc bālcık mişal görünirdü. Kaḥir Ğurğurhayı Dīve sūal eyledi kim: “Niçün yir yüzi deryā görünür?”⁽¹³⁾ Cevāb verdi kim: “Yā Kaḥir, yir yüzi deryālar içre bu gök içre bir pāre bālcık kadar yokdur. Ānu geçün heb deryā⁽¹⁴⁾ görünür” didi. Dağı Dīv felekden yaña yine çıkmağa başladı. Buğur Dīv anca felekden yaña gitdigim⁽¹⁵⁾ deryālar dağı görünmez oldu. Yerüñ göküñ arasını tūmān tutdı. Buğur Ğurğurhayı Dīv gördüğim⁽¹⁶⁾ felege ol kadar çıkmışkim yirüñ yüzün rub ‘ - ı meskun ‘ālemi görünmez oldu. Dağı gönünden geçürdi.⁽¹⁷⁾ Kim vaḳitdür kim Kaḥir’i yir yüzine atam, hūrd ola ḥelāk ola şerrinden ḥılaş bulam didi. Buğur Kaḥir⁽¹⁸⁾ dağı gördüğüm bu Dīv kenduzın gāyat yüksege yir gördi. Öylekim felegün birinci katına⁽¹⁹⁾ çıkardı ne şehr-i mu‘āllık görünir, ne ḥod tağları şehrāları bulur. Buğur Kaḥir sūal itdi ki: “Yā⁽²⁰⁾ Ğurğurhayı Dīv benī ne‘aceb yüksege alup gitdüñ. Qanı ḥiç şehr-i mu‘āllık görünmez didi”. Kaḥir⁽²¹⁾ öyle diyicek Ğurğurhayı Dīv kaḥkaḥa ile gülüp didi kim: Yā Kaḥir, göziñ açdı, kimi öleceğün bildü kimi[3a]⁽¹⁾ nolacağıñ añladu kimi iy bī- çāre Kaḥirbin Sām-ı süvār niçe dīvlerüñ başını senüñ atañ Sām kesüb durur,⁽²⁾ ömri yāin yaşub durur ve niçe biñ‘ ifritelerüñ dağı qanlarını yire seyl idüp, qendülerin depeleyüp durur. İmdi bu gün⁽³⁾ öldüm durur. Kim ol dīvlerüñ ‘ifritlerüñ qanların sen Kaḥir’den alsam gerekdür, vücūduñ felek yüzinden yir yüzine⁽⁴⁾ şalsam gerekdür.

Nazım:

Mesnevi

Fâ‘ilâtün/ Fâ‘ilâtün/ Fâ‘ilün

Böyle diyüp nerre-yi Dīv oldı küşād
Kaḥkaḥa ile güldi gāyat ki zīyād

⁽⁵⁾Ya‘nî fırsat buldı evladım Kāhire
Kāil olmaz hük-m-i Hālık-ı Kādire

65 Her kişi serayınca ger tedbîr ider
⁽⁶⁾Olmaz ammā ol alur taqdîr ider

Şadlık eyleyü Gurgurhayı Dîv
Nā‘reler urup iderdi ol gırîv

⁽⁷⁾Diñle imdî nola sırdurkışşa
Vir şalavāt def‘ idüben guşşa

3.3.1.2. Hēlāk Şoden Gurgurhayı Dîv Bādest-i Kāhirbin Sām-ı Suvār.⁵⁰

⁽⁸⁾Hakīm kavlince, nakılān ihvān u ‘ākılān-ı erkān eydürler kim ol zemān kim
⁽⁹⁾Gurgurhayı Dîv öyle diyicek Kāhirbin Sām-ı suvār dahı bildigim ol mel‘un
kenduziye kaşd eyledi. Göñlünde ⁽¹⁰⁾didigim çünkim bu bî-dîn nesl-i şeyātin baña
kaşd-ı hēlāk itmege kaşd eyledi. Ben dahı bunuñ kılıçile ⁽¹¹⁾gerdanın iki bölüm diyüp
def‘ - tîg çıkarup Gurgurha‘yuñ kafasında öyle urdugim hıyar- mānendi şakḳ ⁽¹²⁾olup
Dîv haykırdı, götürdi kürsile Kāhir‘i felek yüzinden yire atdı, kenduzi dahı cān-ı
cehennüma viridi, ⁽¹³⁾leş dönüp yire inirdi. Bu yañadan Kāhir dahı gāḥ başı aşağa ayağı
yukaru, gāḥ başı yukaru ayağı aşağa dönüp ⁽¹⁴⁾hevā-yı fenādan aşağa inerdi. Dolābveş
dönerdi ve Kāhir Hāk -Te‘ālā‘ya tevekkül kılop bu vecḥile **münācāt** ider ⁽¹⁵⁾każiü‘l-
hācata ḥalini ‘arz kılurdi. **Nazım:**

Mesnevi

Fâ‘ilâtün/ Fâ‘ilâtün/ Fâ‘ilün

Yüz dutuban Hālık Kāhir hemān

⁵⁰ Kahirbin Sam Süvarın Gurgurhayı devi öldürmesi hikayeti

⁽¹⁶⁾Hoş- niyāz eyledi eydür müsteān

‘Arş-ı ‘āzam hürmetiçün yā ilāh
Nūh ‘ālemi ‘izzetiçün pādişāh

70 ⁽¹⁷⁾Ol kerāmet virdigün ādem hākī
Sācid ervāh olduğu hoş dem hākī

Nūh için tenevvür ü tufān eyledi
⁽¹⁸⁾Berr bahru bahri-yi‘umman eyledi

Ka‘be-yi bünyād iden mi‘mār için
Nāzil olan şuhufıla esrār için

⁽¹⁹⁾Od- büstān eyledi ismi Halīl
Haşm-ı Nemrūdi eyledün hor u Zelīl

O kelīmün hāk aña virdün‘aşā
⁽²⁰⁾Mu‘ciz ile öldi elinde ejderhā

75 Āhını mūm eyleyen Dāvūd için
Mübtelānuñ bulduğu maşşūd için

⁽²¹⁾Şeh Süleymān Hāzretinün mühriçün
Mühriçine olan enbiyānuñ miḥriçün

[3b] İşbudem men abd ki itme helāk
⁽¹⁾Qılma yā rab menzilümi ka‘ir-i hāk

Qıl ‘inayet Sām-ı süvāri ben görüm
Şeh Süleymān hızmetine yüz sürüm

⁽²⁾Böyle diyüp Qāhır itdi bes- niyāz
Hācetin kıldı kabul ola kār-sāz

80 Gūş-i hūş bakī dutki bu zemān
⁽³⁾Şerh idem bir garāib dāsītān

Nesir: Hākīm kavlince, Qāhīrbīn Sām bu vecḥle felek yüzinden mu‘allık olup⁽⁴⁾yir yüzine gitmekde ḥalka münacāt itmekde. Bizüm kışşamuz ol yañadan Perīler Şāhīña geldi. Nite ol⁽⁵⁾zemān kim Perīler cins-i daḥı Māis ḥān perīle kim Sām-ı Qāhīrikem aramağa gitdilerdi. ‘Ali-yi reḡīm rūzgār leyl ü⁽⁶⁾neḥār teftiş kılup‘ālemi seyrān idüp şark-ı ḡarb-ı devrān idüp ne Sām-ı süvārdan ḥaber bildüler, neḥod Qāhīr‘den⁽⁷⁾bir eser bildüler. ‘Aciz olup dönüp Perīler Sūltān-ı Perīḥān‘dan yaña‘azim idüp giderlerdi kanad açup⁽⁸⁾uçup bi-ḡudrete rabbāni ol yire irişüp geçüp giderlerdi. Kim Qāhīr daḥı felek yüzinden rūy-ı zemīn üzre⁽⁹⁾inerdi. Nāḡāḥan Perīler daḥı Qāhīri gök yüzinden gördüler ki bir nesne inüp gelür. Ammā kim⁽¹⁰⁾üstün bigi yilbiyüb şevklenür. Perī‘nüñ biri karşı varup dutub gördiler kim bir āltun kürsi.⁽¹¹⁾‘Acaba nedür? ola kim göklerden deşḡun mı gelür, ola ne ḥaldur diyince bir kürsi ardınca bir Dīv⁽¹²⁾başı gelüp indi. Perī‘nüñ biri daḥı eline alup gördiğim bir ‘acāib ḥeybetlü Dīv başı. Bu nedür?⁽¹³⁾dirken Nāḡāḥan bir taḡ gibi ḡāre mināreleyin ziftten ḡāre bir ‘acāib Dīv leşi geldi. Bir ḡaç Perī⁽¹⁴⁾dutmaḡ diledi velākin ağır olduḡı ciḥetden muḡḡayyed olmayup leş gitdi. Buḡur Perīer bildüler kim felek⁽¹⁵⁾yüzinde Dīv mi öldürdiler, ‘acebā Dīvler cengü midür, nedür diyüp söyleşirken gördüler kim bu ḥevā-yı fenādan⁽¹⁶⁾bir ‘acāib nesne daḥı gelürdi. İy ‘aceb ne ola diyüp te‘accüb iderken gördiler kim bir ādem⁽¹⁷⁾oḡlı mu‘allık dönüp gelür. Yā Fettāḥ, yā Deyyān, yā Sūbhān diyüp münacāt eydür. Yāḡın gelincek bildiler kim⁽¹⁸⁾āvāzından Qāhīrbīn Sām durur yire Perīler ḡapup alup ol kürsinüñ üzerinde ḡoyup yüzine ḡulāb⁽¹⁹⁾şaḡdılar. Qāhīr‘üñ ‘aḡl-ı başına gelüp gözin açup bu Perīleri bilüp Māis ḥān bakup⁵¹gördi.⁽²⁰⁾Kim Perīḥān‘uñ Perīler dedigüm kenduzin yine ol Dīv getürdigü kürsinüñ üzerine⁽²¹⁾ḡoyup götürmişler, cümlesi ḥevā yüzinde kanad kanada çatup pervāza ḡalḡup ṡurmuşlar Qāhīrbīn Sām-ı süvār[4a]⁽¹⁾kendünüñ ḥilāşın görüp ḥevā yüzinde bir

⁵¹ Yazmada “bahub” şeklinde yazılmıştır.

vücüd-u mu‘allık dönüp inerken Perî çerîşi kendüzini tutup ol kürsinüñ ⁽²⁾üzerine çıkarup ‘izzet-i hürmet itdiklerin göricek şükr yaradan eyledi. **Nazım:**

Kıt’a

Fâ‘ilâtün/ Fâ‘ilâtün/ Fâ‘ilâtün/ Fâ‘ilün

⁽³⁾Cân u dilden itdi Kâhîr halka bî-hâd şükr
Okudı Esmâ-yi Hüsna-yı eyleyüp bî-‘ad zikr

Cân u dilden kışsa güş eylerisek şehriyâr
⁽⁴⁾Vir şalavât Muştafâ’ya ol Şafi‘yi kıl fikr

Nesir: Hakîm kavlince, Kâhîr Hak Te‘âlâ’ya zikr idüp andan Mâis hân gelüp ⁽⁵⁾Kâhîr ile görüşdi. Kâhîr didi kim: Yâ Mâis hân! baña şu getürüñ ki içüm. Mâis hân eyitdi: “Şu yokdurur yir ⁽⁶⁾yüzine indirelüm didi. ”Kâhîr eyitdi: “Benüm yürügüm şusuzluktan sayfdür, çäre kılun didi.” Perîler dağı Kâhîr’i def‘-i yir ⁽⁷⁾yüzine indirdiler. Bir ırmâk kenârına kondurdılar, kim cennet-i misal dürlü ser yâhin bitmişdi, lale-yi ergavân sünbül ü zamirân ⁽⁸⁾tutmuşıdı, nergîsin manafşalar âb-u revân kenârını der-ser örtmüşıdı. **Nazım:**

Kıt’a

Fâ‘ilâtün/ Fâ‘ilâtün/ Fe‘ülün/ Fe‘ül

İrişüp faşl-i rebi‘ olmuş idi eyyâm-ı gül
⁽⁹⁾Bülbül afgân eyledikce gonça diyü gülzâra gül

Bağ-ı gülistân-ı rağ olupdı lalezâr
Mevsimî nevrüz görüp cüş idüp cevze-yi gül

⁽¹⁰⁾**Nesir:** Hakîm kavlince, bu vecchile lâtif âb-ı revân kenârunuñ içine götüricek Kâhîr ol şudan içdi, iki ⁽¹¹⁾rek‘ at şükr nâmazın kıldı, dağı evrâd okuyup Halîl

Mûsa şerî‘ etince nâmaz kıldıkdan soñra Mâis hân⁽¹²⁾ gelüp Qāhîr’uñ öñünde yüz yire sürüp devletüne du‘â-yı eyyâm rif‘atına senâ kıldı. Eḫvalından sūal eyledi, Qāhîr⁽¹³⁾ daḫı söyledi, gördügi ‘acaibât garaibât bir bir söyledi. Andan soñra dönüp Qāhîr atası Sām-ı⁽¹⁴⁾ süvârdan ol peḫlevân Rûzgârdan ḫaber şordı. Mâis hân Sām’uñ cāzular ḫal‘asında cāḫi-yi ‘aḫim içre⁽¹⁵⁾ bazıḫar ḫelâk olduğından, bazıḫar ḡâyıb oldu diyüp ḫaber virdiklerinden andan soñra dīvler sūltanı⁽¹⁶⁾ Cimcime, perīler sūltanı Ḥumāyun hân, cinniler sūltanı Rūḫ şāḫ, cünd-i ittifāk kılup ḫer biri, berz⁽¹⁷⁾ leşkerile ‘âlem-i eṭrafı seyrân idüp, yâ Sām’dan nâḫod oḫlı Qāhîr’den nişân bulasın getürüp āḡāḫ kılasın⁽¹⁸⁾ diyüp daḫı ḫavl eyleyüp beni daḫı Perīler çerīsiylebu ṭarafa gönderdilerdi. Ġarb-ı Şark -ı geşt eyledüm bulamadım. Budur kim⁽¹⁹⁾ gelüp geṭerken bir altūn kürsi felek yüzinden geldügin gördük, soñra Dīvüñ başı geldi ‘āḫibet-i⁽²⁰⁾ ḫazretüñ felek yüzinden gelüp inerken görüp te‘accüp kılduk. **Nazım:**

Kıt’a

Fâ‘ilâtün/ Fâ‘ilâtün/ Fâ‘ilâtün /Fâ‘ilün

85 Çok şükr ki ölmedin gördük mübârek yüziñi
⁽²¹⁾Sum‘a üz tıutup işitdük ḫānum emlāḫ söziñi

Ḥaḫ Te‘âlâdan dilegüm budur iy şāḫ-ı ciḫān
Tâ kıyāmet ḫer ḫaṭâdan saklıya Ḥaḫ öziñi

[4b].⁽¹⁾ **Neşir:** Ḥakīm ḫavlince, Mâis ḫan bu dū‘ ayı kılup Qāhîr’e zīyade-yi ‘izzet eyledi. Qāhîr daḫı atası Sām’dan ḫaber açup⁽²⁾ saḡlıḡından ḫaber şordı. Mâis ḫan cevāb virüp didi kim: “Yâ Qāhîrbîn Sām-ı süvār ḡâyıb oldu, Berḫ cāzūnuñ⁽³⁾ kıuyısında dutsaḫ işitdük. Perīler çerisinde Ḥumayūn şāḫ cān ḫavminle, Rūḫ şāḫ cind dīvler çerisinle, Cimcime Dīv⁽⁴⁾ asker ḫeküp Berḫ cāzūnuñ üzerine varduk, ḫal‘asın alduk, kenduzin ḫelâk eyledük, kıuyunuñ için⁽⁵⁾ pāk itdük. Sām-ı süvârdan eṣer bulmadık, ḫanda

gitdügin bilmedük” diyüp haber virdi. Kâhîrbin Sām atası ⁽⁶⁾Sām-ı süvārîñ ġālibiyetden haberdār olıcağ, ġamgin olup atasından haber açdı. Didi ki ol benüm gözlerim ⁽⁷⁾nûrî, ‘ömrüm serveri hasretüm odunda yanan cigeri temkin anamuñ hālî nedür didi. Kâhîr öyle diyicek Mâis hân dağı başın ⁽⁸⁾aşağa koyup tırdı, bir zemân hāmuş oldu. Çün Kâhîr gördüğim Mâis hân cevāb virmez, göñlüne ⁽⁹⁾ğam yürünüp didi kim: “Yā Mâis hân atam Sām-ı süvārdan saña haber şordum haber virdüñ bî-tekellûf saña ⁽¹⁰⁾şimdi. Anam şordumsa niçün ‘âciz ve dem beste kılup durursın söylegine didi. Kâhîr öyle diyicek Mâis hân dağı ⁽¹¹⁾başladı. Semendün ceng-i öcünden Sām-ı süvār anasına zahmet gelüp ⁽¹²⁾anası Humayûn dağı kendunuñ canına kıyup anası Belābur helāk olduğın söyledi. Mevtinden Kâhîr’i haberdar eyledi. Kâhîr kim anasunuñ mevtinden atası Sām-ı ⁽¹³⁾süvāruñ meşakķatinden kim āġāğ olıcağ begāyet incindi. Göñül içre ‘ahd eyledigüm eger ciğhān ⁽¹⁴⁾sarayında atası Sām-ı süvārî hayatda, kâinatda bulıcağ olursa ‘azim-i ceng kıla, ciğhānı gözlerine teng kıla tā kim anasınıñ ⁽¹⁵⁾intikāmın ala. **Nazım:**

Mesnevi

Fâ‘ilâtün/ Fâ‘ilâtün /Fâ‘ilün

Anasınıñ mevtini añup ağıladı

Atasına kâkıyup kin bağıladı

⁽¹⁶⁾Kaşd kıldı atasile ceng ide

İntikāmçün tığ çeküp ağıeng ide

Körük baca gözüñle üstad ceng

⁽¹⁷⁾Lîk arşlan kılmaz evrenle ceng

90 Şîr-i beçe güc olur şöñra şîr

Lîk olmaz cümle arşlan dağı bir

⁽¹⁸⁾ Kānı Kāhır kundağı Sām-ı süvār
Rüstemile Gīv idāmı kār- zār

Virmeye Merrihe güherim hiç cevāb
⁽¹⁹⁾ Azmağıla bir ola mı mihrāb

Qahbezanla bir ola mı ser-firāz
Bir ola mı bāzıla keklik ü qāz

⁽²⁰⁾ Sām'a beñzer gelmedi şāhib-kırān
Söz budur vir şalavāt cāvidān

Nesir: Hakīm kavlince, Kāhır ⁽²¹⁾ gönlünde bu fikre virüp bu niyyet kılup dağı başın qaldırup dönüp Māis hān Perīye eyitdi kim: **[5a]** ⁽¹⁾ “Yā Māis hān! İy ‘aceb ana hūd çıkmışuz, yā benüm atam Sām-ı süvārdan haber bilmediñüz mi? Bulmasına çāre kılmaduñuz mı? ” ⁽²⁾ Didi. Cevāb virdi kim: “Yā pehlevān-zade Sām-ı süvārdan haber bilmedük. Bildilerse cinniler cinsi ve yāhūd dīvler ⁽³⁾ t̄āyifesi bulup dururlar. Hale bu dem luṭf idüp dedük. Humayūn şāhiduñ varalum, şehri zerrīn dergāhına girelüm, ⁽⁴⁾ Rūh şāh cünûduñ dağı hālvetine girelüm. Ola kim Sām-ı süvārdan biz varunca haber bildiler ola” didi. Kāhırbin Sām-ı ⁽⁵⁾ süvār eyitdi: “Yā Māis hān ben atam Sām-ı süvārı bulmayınca qandalıgun bilmeyince dedem Humayūn’a gitmegüm yoqdur. ⁽⁶⁾ Ne yüzle aña varam, eger kim validem hayatda olaydı, varmaq lazım olurdı. Çünkim anam dünyadan ⁽⁷⁾ ahirete riḥlet eyledi. Baña lāzım gelen öldürgim, atam Sām-ı bulam , hızm̄etinde olam” didi. Māis hān gördüğim ⁽⁸⁾ Kāhır hemān atası Sām-ı süvārveş naşihat qabul kılmaz, Humayūn şāha varmağa razı olmaz, melul u maḥzūn ⁽⁹⁾ olup fermān senüñdür diyüp du‘ā eyledi. Andan hālvete varup Perīlerle meşveret eyledi. Didi kim: “⁽¹⁰⁾ Nice ola kim Kāhiri gāfilen dedesine iledevüz. Ba‘zi perīler didiler kim Kāhiri götürüp gidelüm Cebraile ⁽¹¹⁾ iledelüm, ba‘ziler didiler kim cümlemizi t̄utıcak helāk ider, ba‘zi didiler kim mest kılup, yā dāruile bī-ḥuş ⁽¹²⁾ idüp götürelim. ” Māis

h  n a  a da  ı r  za virmedi, ‘  k  bete olamur. M  is h  n eyitdi: “   aresi budur kim⁽¹³⁾ bir g  z ver  p Per  h  na m  jde   ilasuz, biz da  ı     hiri ceza  rler seyr itdir  p, gid  p ‘  g  bete olamaz,   arraz⁽¹⁴⁾ kebr   d   ulumuz olsun. H  may  n     h, R  h     h, Cincime bu     melek   erisinle gel  p   zer  m  ze   onu  uz⁽¹⁵⁾ g   filen     hir kend  n  n   stine geldi   ansun, R  h      la, Per  h  n sa  na     hir   atında g  zab eyles  nler, ⁽¹⁶⁾kim ni   n ba  na o  lum t    ru get  rmed  n D  vi h  bs eyles  n.     hir dilek   ılmayunca   oyu virmes  n. ⁽¹⁷⁾T   kim     hir bu fikri bilmeye beni   o  ra   el  k   ılmaya” didi. Bu r  y-i M  is h  n idicek per  ler ser  hengleri ⁽¹⁸⁾ta    n   ıldılar, da  ı per  ler  n i  inden     peren diyirler bir peri vardı kim   anad a  up kim u  ardı, s  l  s⁽¹⁹⁾ s   ‘at ge  medin rub ‘-ı mesk  n-u seyr  n   eft-i   i  ver  n i  in devr  n iderdi. **Naz  m:**

K  t’a

F  ‘il  t  n/ F  ‘il  t  n/ F  ‘il  n

95 ⁽²⁰⁾H    per  de yo  dı anca per  
Bir nefes i  re gezerdi bu yiri

  ark u   arby ke  t iderdi bir nefes
⁽²¹⁾  a  id  la kim a  dı b  l u per  n

Ne  sir: H  ak  m   avlince,     peren per   bir   a   per  lerle     hir’den ni    n   [5b]
⁽¹⁾dedesi H  may  n     ha g  nderdiler gitdi. Andan M  is h  n d  n  p     hirbin S  m’a geldi.     hir eyitdi: “Y   M  is ⁽²⁾h  n ne dirsın ne fikr idersın? Beni ce  d   ilup atam S  m-ı s  v  ri bulma  a anu  la beni mu      p   ılma  a    re eylegil. ⁽³⁾T   kim ama  un   ani ‘ olmaya” didi. M  is h  n du ‘     ilup eyitdi kim: “Y       h! C  n u pe  lev  n      ib-  ır  n   er ne kim ⁽⁴⁾ferm  n iderse   emr   ne m  amuruz,     kmi  ne   aker  z buyur emr   ne musa    haruz. Amm   kim S  m’ı   anda bulaca  umuz ⁽⁵⁾bilmezuz, bir   aber alsavuz, a  a g  re ‘amel    lsavuz” didi.     hir eyitdi: “Ba  na S  mur  u   yuvasına gitmek

gerekdür. ⁽⁶⁾Kim andan haber bilürse Sîmurğ bilür bu müşkilât-ı ol hâl-i kılar. Ben bilürüm ki Sām-ı süvār ölmemişdür. Peşlevān ⁽⁷⁾Süleymān olıcağdur anuñ nazârında ‘adularına kılıç şalıcağdur, bence yiller, Sām ‘ömür süricekdür. **Nażım:**

Kıt’a

Fâ‘ilâtün/ Fâ‘ilâtün/ Fâ‘ilün

⁽⁸⁾Ölmedi atam bilürem kām-kār
‘Ālem içre diridür Sām-ı süvār

Şalacağdur kāmķamı düşmāna ol
⁽⁹⁾Şāh Süleymān birle sürüp rūzigār

Ŧoğru söz budur ki ölmedi atam
Herze biñ caķilūñüz iy nā-bikār

⁽¹⁰⁾**Neşir:** Öyle olsa bence melekutuñ sözleri güzāf degüldür, ben⁵² bilürüm baña Sām’ı bulmağa, şalığın almağa yoldāşlık ⁽¹¹⁾kıluñ didi. Kāķirbin Sām-ı süvār öyle diyicek Buğur Māis ħan eyitdi: “Yā peşlevān-zāde müşkil-i güşāde çün dirisi ⁽¹²⁾Sām-ı süvārıñ ķandalığın kimesne bilmez. İllā kim Sîmurğ bilür, bu Sîmurğ ķuşı daķı cezirelerde ölür, ⁽¹³⁾ba ‘zı dirler kim cezire-i Kübrāda ölür, ba ‘zı dirler kim cezire-i Ħindustānda ölür, ba ‘zı dirler kim Kuh-ı Elburzuñ ķüllesinde ölür velākin cezire-i ⁽¹⁴⁾Kübrāda çok kerre görmişlerdi tefriç kılmışlardur didi. Kāķir eyitdi: “Ceziretü’l-Kübrā’ya varalum, bulamazsuz anda ⁽¹⁵⁾bir tedbīr daķı kılavuz “didi. Andan Māis ħan daķı perīlerle meşveret eyledigüm cezīrleri teferrüc kıla kıla alup, ⁽¹⁶⁾Ceziretü’l-Kübrā’ya ilemeler ve ‘ada gün ol cezirede olalar. Tā kim perīler sultānı anda gelüp Kāķir’i bula. Pes ⁽¹⁷⁾Māis yine Kāķir’üñ nazârına gelüp didi ki: “ Yā Şāķ-ı Cıķān Peşlevān Zemān! Ceziretü’l-Kübrā’ya gidelüm, daķı ⁽¹⁸⁾ol cezirenüñ yollarında bī-ħad

⁵² Yazmada “men” şeklinde yazılmıştır.

cezireler var durur, çokluk ‘acāib-i ġarāibler göreceksin kim benī ādemden kimesne
(19)görmemişdür, kimilerle dahı aña kimesne varmamışdur. **Nazım:**

Kıt’a

Fâ‘ilâtün/ Fâ‘ilâtün/ Fâ‘ilün

100 ‘Ālem içre görmedüġin ādemi
(20)Görüceksin atduġıñca ħademi

‘Ömrüñ içre çok ‘acaib görsen
Keşt iderken perr u baħr u ‘ālemi

(21)**Neşir:** Ĥakīm ħavlince, Māis ħān öyle diyicek Ķāħir şād olup didi kim: “Yā Māis ħān gerekdür kim [6a] (1)ol cezireleri külli saña göstere teferrüc ħılup, seyrān idem ġün mişali cezaīr içre devrān idem” didi. (2)Dahı **ma‘a’l-ķışşa** ol ġün anda ölüp Irāķ görüp bir ‘āc abanūsdan taħt düzdiler, kırķ dört kuşlu tūl (3)‘arz-ı kırķ irişdi. Her bir ġuşesinde bir ayaġı vardı, ‘ācdan bu ‘āc abanūs taħtuñ üzerinde ol zerrīn kürsi (4)ķodılar, gecüp Ķāħir oturdı, dahı ol taħtı kırķ dört perrī gelüp kırķ dört ġuşesinden dutup omuzlarına (5)urup getürdiler. Taħtile Ķāħiri felegüñ yüzine çıkardılar, dahı ‘azm-i Ceziretü’l-Kübrā’ya ħılup gitdiler. Ģurġurħayı Dīv (6)dahı Ķāħir’e bende ölüp bilsince gitdi. **Ma‘a’l-ķışşa** felek yüzine Ķāħir’i perrīler ol ħadar çıkardular, kim yerüñ (7)yüzi cümle deryā görüñdi. Buġur Ķāħir baħup Māis ħāna suāl eyledi didi kim: “Yā Māis ħān beni (8)Ģurġurħayı Dīv getürüp ħevā yüzine gidicek bu rüy-ı zemīn üzre kim nażar ħıldum, cümle ‘ālemi şu gördüm (9)müteħayyir ħıldum. Nite kim şimdi dahı görürüm āşli nedür kim yir yüzi cümle deryā görine” didi. Māis ħān aña cevāb (10)virdi kim: “Yā Ķāħirbin Sām-ı süvār bir yüzinden deryā çokdurur, felek yüzinden baħıncaķ cemi‘altmış bir deryā kim (11)vardur, ħayli gider dahı cümlesi görüñür, cümlesinüñ

içinde hāk-i zemīn bir şehṛāda bir üç tūz kadar yokdur. ⁽¹²⁾Kim deryā yirden artuḳdurur. **Nazım:**

Kıt'a

Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün

‘Ālemi deryā dutubdur bī- gümān

⁽¹³⁾Yirden artuḳ durur añlaḡil ‘ayān

Şu içinde ḡa gök iy şāh meşel bu

Yāzide bir baḡiçe ola hemān

3.3.1.3. ⁽¹⁴⁾ Māis ḡān ‘Acāyibha-yı Koften Ḳāḡir Rā⁵³.

Ḥakīm ḡavlince, Māis ḡān öyle diyicek Buḡur Ḳāḡirbin Sām-ı süvār eyitdi: “Yā Māis ḡān ⁽¹⁵⁾ma‘lum olduki bu ādemī-zādda sizüñ cinsüñüz kim perī ḡayifesidür. ‘Ālemi kaināt içre ‘acāibat ⁽¹⁶⁾çoḡluḡ görmüşsin, bā-Allahü’l-‘aḡīm baña gördüğün cezirelerden ḡaber vir ki diñliyelüm, ‘İbret alup ⁽¹⁷⁾ḡüdreṭ-i ilahī fikr-i Ḥaḡḡ-ı zikr idelüm”didi. Ḳāḡirbin Sām-ı süvār öyle diyicek Māis ḡān daḡı dile ḡelüp ⁽¹⁸⁾bir kaç ‘acāibat ḡaberler söyledi. Nite eydür: “ Yā Ḳāḡir deryālaruñ niḡayet yokdur. Ammā kim bir vaḡīt māḡrib vilāyetine vardum ⁽¹⁹⁾māḡrib deryāsı içreḡanad açup uçup giderken bir kaç cezirede ‘acebü’l-aceb gördüm” didi. Ḳāḡir ⁽²⁰⁾eyitdi: Ne gördüñ Māis ḡān! Cevāb verdi kim: “Yā Ḳāḡir bir ḡün bu maḡārib deryāsınuñ bir ceziresinde irdüm ki ⁽²¹⁾şimalından yaña anda bir şehir gördüm. Binası ṡāşı mercāndan, ‘aḡiḡden ḡaḡınuñ gice şem‘idānı, ḡüḡeri[6b] ⁽¹⁾şeb-çiraḡdı. Velākin ol ḡaḡkun şekil-i ādem ve ammā kim kürsi ṡāvus ḡuşı gibi āvāza vururdi. ⁽²⁾Perri şureṭinde anlaruñ içinde yürüdüm, kimesne beni görmezdi, ben anları gördüm, teferrüc ḡıluḡ ṡururdum, ḡāḡ olur kim yir yüzinde dururlardı, ⁽³⁾ḡāḡ olur kim ḡuş gibi

⁵³ Mais han ve Kahir’in acayib şeylerden konuşması

ağacdān ağaca uçup konurlardı ⁽⁴⁾ve anlaruñ yedugi çetuk mişal-i bir canavardı kim važi ‘-i hemān çetuke beñzer, ammā kim kulağundan ⁽⁵⁾kuyruğına diken kanadı vardı, yārāsa kanadı gibi uçarlar, kuş mişal-i dizlerinden misk hāzır olur, ol ⁽⁶⁾ķavmi ol çetukleri dutup yirler, bir dahı ol cezīrede yā Kāhırbın Sām-ı süvār geyikler vardur kim ⁽⁷⁾ulu kızıl ak kuyrukları at kuyruğına beñzer, bu arada ziyāde çok olur, anuñ dahı kanadları vardur uçurlar. ⁽⁸⁾İllā kim az uçurlar birbirile durmazlar, düşerler velākin anuñ gibi şıçraşurlar. Kim bir dem içre yirden kenduzin ⁽⁹⁾götürüp felekden yaña şıçrayup atıncaķ kırķ ārş yir miķdārı felek yüzine çıkarlar, yine kırķ ārş ⁽¹⁰⁾miķdārı yirde düşerler, dahı ziyāde kanadlarının kuvveti yokdur. Anlaruñ kubañlarından miskūñ ⁽¹¹⁾hāşı-yı taḥşıl olur ol ķavm-i ol geyiklerūn ātın yimezler. **Nazım**

Kıt’a

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Bir ‘aceb maḥlūk olur anlar hemīn

⁽¹²⁾Kim yaratmış anları Ḥālīķ-ı mu‘īn

105 Şan‘uñ çok āña hem-tā ķudretī
ķudretile ṭoludur ‘arş u zemīn

⁽¹³⁾**Neşir:** Ve dahı yā Kāhırbın Sām-ı süvār bir gün ol ķavmūñ ‘ayidleri oldı. Eyyām-ı nevrüz iriceķ ānī ⁽¹⁴⁾gördümki bu ḥālk cümlesi İrākda oldılar. Bir vaķītden sonra bu āda harekete gelüp deprendisen ⁽¹⁵⁾ķorķdum bu ḥalāyīķi sakın oldılar. Hiç tınmadılar, bu āta dahı yürüdi mi, şol bir canavar yürür gibi deñiz ⁽¹⁶⁾mevcelendi. Üç gün üç gice gitcek bir tığ dahı bulurdu, kanad açup uçup gördüm ⁽¹⁷⁾ki anuñ važi ‘ dahı bir tığa beñzer āta giderkim her heyyetde buña beñzer hiç bir birinūñ ⁽¹⁸⁾ṭavilğinden tefāvūt yoğıdı. Bu ātanuñ kanad açup uçup edigim varup ķondum, anuñ dahı ḥalāīķi ⁽¹⁹⁾‘ālāiķin cānavarların āncılayın gördüm, şehirlerin dahı bir birinden fark yok, bu iki āta birbirinūñ yanlarına gelüp bütün oldı. Öyle kim bir birinūñ ḥalīķ ⁽²⁰⁾gelüp

evvelbunlar anlara varup ol yañadan dañı ⁽²¹⁾anlar bunlaragelüp görüşdiler buluşdılar, bir birine nevaḥat kılup kırk gün temām yidiler, içdiler [7a] ⁽¹⁾hoş geçdiler kırk birinci gün oluncaḵ bir birinden feraḵla ayrılışup, perrīlerden anlara kız virilüp oğul olupdı. ⁽²⁾Anlardan dañı bunlara kızlar virilüp oğulevradiler kırk birincigün ol āṭa dañı ḥarekete gelüp yine geldugi yiregitdi. Bu Āṭa dañı geldugi yire ⁽³⁾gitdi. Ben görüp te‘accüb eyledüm. Andan deryāya ṭalup gördüm ki ol iki ⁽⁴⁾āṭalar iki ‘āṣī cānavarlaruñ üzerinde yimişkim ḥer birisinüñ vaṣī‘ endāmı baḡa şuretindedi. Zemānıla üzerilerindetoz ṭopraḵ ⁽⁵⁾örtülüp, ağāçlar batup, şehirlerde dañı bünyād olmış içinde ḥālaiḵler cānavarlar durmuş. **Nazım:**

Kıt’a

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Gör ne āṣım yaradarmış cānavardan Ḥaḵ Te‘ālā

⁽⁶⁾Ḳadd-ı ḵamet içre olurmuş ḥer biri ‘āṣım ḥayāl

Şan‘i ol ki şun‘idur ḡāyet ciḥān yokdur Ād

Ḥaliḵ oldur ḥilḵatudur bī-ḥisāb māl-ā-māl

3.3.1.4. ⁽⁷⁾Dāsītān-ı Ceng-i Süleymān u Aḥeng Kerden Benī Aşfar Melik Atfaşḥān Aşferī⁵⁴

Ḥakīm ḵavlince, Ḳāḥirbin Sām bunda seyirde. Bizüm ḵışşamuz **ez- ān- cānib** Süleymān’a geldi nite ⁽⁸⁾ol zemān kim Benī Aşfar melik birle sultān öyki öñünde kim muḵabīl-i mu‘arız olup iki ⁽⁹⁾düşmān çerisi bir birine ḵarşu ālaylar bağlayup meymene ve meysere ḵalb-i cenāḥ-ı ol şabāḥ arāste kılup müḵābil u mu‘arız olup ⁽¹⁰⁾kim ṭuruşdılar, peḥevānlar ḵalkānların döşine şalup at ḡınanın çeküp ceng itmege ḥazır oluben iki ṭarafdan ⁽¹¹⁾server-i selāṭinler kim gözdürler. Bu gün meydān

⁵⁴ Beni Asfar Meliki Atfaş han ile Süleyman’ın savaşı hikayesi

içrekanķı merdān gire erlikhūnerin ‘arz kıla baş u cān ele āla ⁽¹²⁾diyuben meydān içre kim göz urdılar, ellerin kılıç kabzalarına urdılar, Süleymān ‘askeri Benī Aşfar çerisi iki düşmān halkınıñ ⁽¹³⁾her birisi uşağı irsibir birin ne kim gördiler, nite Aşfar melik Süleymān’uñ ol ‘azametin, şevketin, saltanatın, tāt-ı ⁽¹⁴⁾taht devleti ref’atin yir yüzinde şağı şol pes melik-i ‘ālem, Sultān ‘Āzīm kim birisi, Sultān Kaşır ve ikinci Sūhrāb ⁽¹⁵⁾bin Şeddad bin ‘Ād veüçünci Kayşar-ı Rūm, dördünciYūnān Sultān, beşinci İş’ bin Aşda’, Bağdād meliki görüp her birisinüñ ⁽¹⁶⁾leşkeri cem’iyyeti şühretin muhabbetin göricek ve andan soñrayine Süleymān’uñ kafasında hevā ile bulut arasında ol Atyār ⁽¹⁷⁾uluların kanad kanada çatup gök yüzinde bulut kablār gibi kapladuğın göricek begāyet te’accüb kıldıgöñlüne hayrat ⁽¹⁸⁾yurandı, gözine ‘ibret göründi, gevdesine lertzān düşdi, ‘ākıl şaşdı, diledigim Süleymān’a ita’āt dīnine ⁽¹⁹⁾girüp Hakkā ta’āt idüp, tātölünce hızmēt eyliye. Ammā kim ol iki ciḥān halkınıñ düşmānıİblīs la’īn ⁽²⁰⁾ol Şeytān bī-dīn daḥı kendünüñ zürriyyatı Genesile, Denesile, İḥidnaşıla, Yusıla, Veysile, Hannasıla, Vasvasıla, ⁽²¹⁾Mişiraṭıla, Şiraṭıla bir yire cem’ olup felek yüzine ağıp felekden yir yüzine bakışupSüleymān derdinden [7b] ⁽¹⁾cān u ciger yakışup tūrurlardı. Süleymān leşkerinle Benī Aşfar çerīsine göz urdılar, gözeleşürdigim Süleymān’a Benī Aşfar ⁽²⁾çerisi nüşret bula, Süleymān leşkeri hezīmet ola, ḥatemī Süleymān’ı Benī Aşfar melik elinden ala. Süleymān’uñ mübārek vücūd-u ⁽³⁾ḥākī yeksān ola idi. Ammā kim gördiler kim Benī Aşfar çerisi Süleymān leşkeründen korkdılar. Beni Aşfar melik ⁽⁴⁾Süleymān’a dönmek diler bu zannıla tūrurken Benī Aşfar melikinüñ gevdesindeki vesvese kılan şeytān gelüp İblīs öñünde ⁽⁵⁾baş koyup eydür: “ Hiç bilür mi sen ḥāl nedür? ” İblīs dedi kim nedür eydür: “Benī Aşfar melik Atfaş ḥān Süleymān’dan ⁽⁶⁾korkdı, ne kadar kim vesvese virdüm cemi’ tamarlarınagirdüm. Ammāki başarmadum nā-çaruñ varısa eylegil, yoksa ⁽⁷⁾ḥemān Süleymān’a döndi, dīnine girdi, işumuz ayağa vardı, artuḳ Süleymān’a bir bölük

gelüp mükâbil-i-mu‘arız ⁽⁸⁾olmaz, hâtemin elinden almaz, huşuşa kim dahı Süleymân’a nübüvvet taht-ı gelmedin vuhuş, mūr, mār çerrinde perrinde ⁽⁹⁾leşkeri tabi‘ olmadın, külli düşmân çerisi aña nüşret bulamayınca nübüvvet tahtı gelince Süleymân’uñ salţanatı artup ⁽¹⁰⁾dünyâyı dutup, Süleymân olıcağ buña kimse mużaffer mi olur? ” **Nazım:**

Kıt’a

Fâ‘ilâtün/ Fâ‘ilâtün/ Fâ‘ilün

Böyle diyüp ol zemân şeytân-i racīm

⁽¹¹⁾İtdi feryād ağladı İblīs-i delīm

Diñle imdi dil u cāndan şahih ⁽⁵⁵⁾kelām

Lik virgil hoş şalavāt yarlıgaya ol raḥīm

⁽¹²⁾**Neşir:** Hakīm kavlince, İblīs-i la‘în bu sözü işidüp cān başına şiçrayup def‘i hüküm eyledi, ne kadar dürriyat-ı ⁽¹³⁾şeyâtın varsa perriler şuretime girdiler. Her birisi pür yarağ oldılar, hevā yüzinde durdılar. Ammā kim kimise görünmez Beni Aşfar ⁽¹⁴⁾çerisinüñ üzerinde yirle gök arasında тұruncağ İblīs-i lā‘în bir Siyāḥpuş ādem şekline girüp bir şebreng ⁽¹⁵⁾katıra süvār olup Benī Aşfar çerisinüñ önüne geldi. Benī Aşfar melik Aţfāş ḥān mükābilesine gelüp başınla ⁽¹⁶⁾tevāzzu‘ eyledi. Benī Aşfar melik görüp eydür: “ Ben ⁽⁵⁶⁾anat kimsin didi, yakın gelüp eydür: “Yā Benī Āşfar melik beni saña ⁽¹⁷⁾göki yaradan Allah Te‘ālā gönderdi didi kim var Beni Aşfar melik Aţfāşḥān Aşferī’yibenden selām it degil kim ⁽¹⁸⁾Süleymân’dan Süleymānlığı aldum. Benī Aşfar melikine virdüm, tā hattı melekut çerisin aña yardım gönderdüm. İmdī ⁽¹⁹⁾Süleymân’uñ tāt-u taht ḥatemi saña naşip olıcağdur, fūrşet seniñdür” didi.

⁵⁵ Yazmada “saḥ” şeklinde yazılmıştır.

⁵⁶ Yazmada “men” şeklinde yazılmıştır.

Siyāhpuş öyle diyicek Benī Aşfar ⁽²⁰⁾melik Atfāşhān eydür: “Yā Siyāhpuş neden ma‘lum bu senüñ söziñ şahihiduki, kimsüzki i‘timād bende ki ⁽²¹⁾i‘tikād kılavuz didi ve bir dahı bu kim Süleymān’uñ Süleymān’lığı niçün elinden ala aña viren pādīşāh” didi. Siyāhpuş[8a] ⁽¹⁾eyitdi: “Süleymān’a Süleymān’lık geldi. Kenduzin gördi hoş oldu, gurūra viridi, gurūr yili tāt u tahtı ⁽²⁾ile viridi ve bir dahı Süleymān Süleymān’lığa lāyık degildi bir ‘Arap-beçe yidi bunca ulu sultānlar Süleymān’a gönderdi. ⁽³⁾Aña hıżmet kıılmağa begenmedi, Hāk Te‘ālā dahı aña Süleymān’lık revā görmedi, saña Süleymān’lık viridi ki budur kim ⁽⁴⁾cihān milkinde Benī Aşfar melikligi kadar ulu beglikyoğdur, cemi‘ selātin-i serverlerden leşkerī mülk ü ⁽⁵⁾māl, vilāyet-i saltānat, şevket artuğdur ol cihetden saña Süleymān’lık viridi, fūrşet senüñdür, hemān ceng-i ⁽⁶⁾cidāl kıılmağ gerekdür” didi. Yine Benī Aşfar melik eydür: “Neden ma‘lum ol kim ol gök-i hilqat-ı kılan Allah baña ⁽⁷⁾‘īnayet-i hidāyet kıla”didi. İblīs eyitdi kim: “Gözüñ açup felekden yaña nazar kılağıl didi, nazar eyledi. ⁽⁸⁾İblīs bir sihir okudu, melek Aşfar’uñ üzerine okudu, Benī Aşfar melik felekden yaña nazar kılup gördüğim ⁽⁹⁾gökle yir arası perī çerisinle tolmuş kanad kanada çatup her birisi ceng-i aletin dutup tururlar. **Nazım:**

Kıt’a

Mefâ‘ilün/ Mefâ‘ilün / Mefâ‘ilün/ Fe‘ilün

110 ⁽¹⁰⁾Nazar kıldı hevā üzre görür bī- had melekler
Şanasın cenneti tāvus uçup şehper yilekler

Sema‘ urup eydür cevlan dutup yir gök arasın
⁽¹¹⁾Kamu şöyle güzeller kim aña ‘aşığ melekler

Neşir: Hākīm kavlince, Benī Aşfar ⁽¹²⁾melik Atfāşhān gök yüzindeki şeyātin-i dūrriyyat-ı çerisin melekut-u leşkerin şanup Siyahpuş sözine inanup, ⁽¹³⁾rāst şanup,

mağrur olup dañı Benî Aşfar meliklerine, Endelüs beglerine, mağrib-i zemîn dilâverlerine, hüküm eyledi kim: ⁽¹⁴⁾Süleymân'ıñ üzerlerine hüruc ideler, Benî Aşfar melikAtfâşhân Aşfarî böyle diyicek Benî Aşfar pehlevânları Endelüs ⁽¹⁵⁾begleri, peleng gibi kumraşup, arşlân gibi egrüşüp didiler kim: “İy Melik Benî Aşfar sultânı heft-i kişver ⁽¹⁶⁾muqaddem başışâhlar kanununca rahş sürüp meydâna girelüm, cevân kılalum, düşmândan serheng talep idüp ⁽¹⁷⁾ceng idelüm, Süleymân serhenglerin dileyüp Süleymân'la savaş idelüm” diyüp Qanţarüş Aşfarî altmış ⁽¹⁸⁾arş qadd-u qametıla polâda qarq olup bir zinde gergedana süvâr olup tarbe tahtası misal-i kılıç hemâyil kı olup ⁽¹⁹⁾sengâsiya belin âhen qalkân döşine şalup sütunleyn süñüsün koluna şarup, gergedanı meydâna şürüp ⁽²⁰⁾cevân üzdü, vaşığın başından çıkarup, saçların silküp yüzün Süleymân'dan yaña dönüp qabâ qabâ çağırup ⁽²¹⁾didi kim.

Nazım:

Mesnevi

Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/Fâ'ilün

Na're urup böyle didi Qanţarüş
Ki ejdahâyım yidi başlu eydür hürüş

[8b] ⁽¹⁾ Kılıçımdan gökde Mirrîh üşanür
Heybetimden yirde esed qan qaşanür

Gürz urursam qarh-ı yüzün durğuram
⁽²⁾Dâima ursam Qâf-ı şudan irğuram

115 Ne felekdür gözümde tokuz kelek
Qarh ezdardur gözümde bir siñek

⁽³⁾Cengüme qarşu turamaz Qahrāmān
Heybetimden ditreşur halkı zemān

Kān kimidür cengime karşı ture

⁽⁴⁾Bî-dirig ol tîguma cānın vire

Böyle diyüp urdı na're Kaṅṭarūş

Vir şalavāt Muştafā'ya ol ḥamūş

⁽⁵⁾**Neşir:** Hākīm kavlince, Kaṅṭarūş Aşfarī öyle diyicek Buğur Süleymān pehlevānlarından Zenṭūr-ı 'Ādī fīl meydāna sürüp ⁽⁶⁾rümhü baş üzerine çevirüp revān sürüp Kaṅṭarūş Aşfarī'ye rümh şundi. Kaṅṭarūş kalkān mükābil dutdı şövdi, gāzaba ⁽⁷⁾gelüp süñü şundi. Zenṭūr-ı 'Ādī siper mükābil dutdı, man' eyledi, bir ol bir bu on yidiḥamle uruşdılar, neḥeng, peleng ⁽⁸⁾mişal uruşdılar, ejderḥā mişal tırışdılar. Āhirinde Zenṭūr-ı 'Ādī gāzaba gelüp yine süñü şundi, gāfilen Kaṅṭarūş Aşfarī ⁽⁹⁾göksinde mihladi, gergedanundan yıkdı, diledigim ol şehbāz inüp başın kese 'ömri yasin yişeydi, ⁽¹⁰⁾ānī gördi, Benī Aşfar āskerinden Kısılān Aşfarī gurunbüş kılup polād gürz-i kerān başüzre şalup ⁽¹¹⁾at şürdi. Bīl gibi Zenṭūr-ı 'Ādī'ye irişüp bī-meḥāba gürz ḥevāle kıldı, kalkāna karşıvirdi şavdi. ⁽¹²⁾Zenṭūr-ı 'Ādī dahı süñü şundi, Kısılān dahı kılıçla çaldı, man' eyledi. Zenṭūr-ı 'Ādī gāzaba gelüp, tîg çeküp ⁽¹³⁾fīl sürüp Kısılāna tîg ḥevāle kıldı, Kısılān kalkānı mükābil dutdu, velākin ne kalkān alacığ, tir- kemān tîg ⁽¹⁴⁾inüp kalkānı iki delüp Kısılān depesine zaḥm er gördi, atdan yıkıldı, Benī Aşfar çerisi ānī görüp, kıyakı kopdı. ⁽¹⁵⁾Akbīḥ Aşfarī seksen dört arş kadd-u kametile at meydāna şürüp, Zenṭūr-ı 'Ādī'ye gürz ḥevāle kıldı, gürzünü ⁽¹⁶⁾ḥezār diḳḳatıla man' eyledi, ānī görüp Akbīḥ Aşfarī kaḳdı, yıldırımveş şaḳıdı, polād süñüsün ele alup, ⁽¹⁷⁾at sürüp Zenṭūr-ı 'Ādī'ye süñü ḥevāle kıldı, Zenṭūr-ı berāber kalkān dutdı, şövdi gelüp at yālınıla geçüp ⁽¹⁸⁾giderken Akbīḥ'ün süñüsün Zenṭūr-ı 'Ādī ol pehlevān Şeddādī küvvet kılup elinden aldı, gayretle küvvetle Akbīḥ'ün ⁽¹⁹⁾göksinde şancup cebbe vü cevşenle ātından alup süñü ucunda götürüp cevlan urdı. Ānī görüp ⁽²⁰⁾Aşfar Melik Atfāşḥān Aşfarī çevre beglerine nazareyledi, Ḥazinūsī Aşfarī at meydāna sürüp na're

haykırup ⁽²¹⁾tarbe tahtası mişāl-i kılıçın çıkardı, haykırup dağı Zenṭūr-ı ‘Ādī’nüñüzlerine sürdi, Zenṭūr-ı ‘Ādī Akbîḥ [9a] ⁽¹⁾süñü ucundan kopup kalkān ele alup mükābil oldu. Veleykin Ḥazinūs kāfir öyle dutup ḥaldıkim kalkān iki ⁽²⁾delüp, kılıç kafasını şak idüp Zenṭūr-ı ‘Ādī’yi ol ma‘lun şehid eyledi, diledi kim atdan inüp başın kese, ⁽³⁾Bağdād çerisinden Ra‘d bin Bark ol peḥlevān şark-ı ğarb-a āt sürüp meydāna varup Ḥazinūs kafirüñ öñün ⁽⁴⁾aldı eyitdi: “İy nā-bikār! Kılıç dağı nice çelinür baş dağı nice kesilür gör diyüben üzengi üzerine kalkup ⁽⁵⁾tarbe tahtası mişāl-i mışrı kılıçın çeküp öyle dutup küvvetıla çeldi. Kim egerçi kim Ḥazinūs kāfir yidi toblu ⁽⁶⁾polād kalkān karşı dutdı. Velikin ne kalkān Ra‘d bin Bark kılıcıdur, kalkān şakḫaları Ḥazinūs kafirüñ başına ⁽⁷⁾irüp iki deldi, başından göksi döşüne indi, eyir kaşına inüp ātı dağı iki delüp, āt dağı kendusi dört ⁽⁸⁾pāre oldu, kılıç yelmanı ḥākī irdi, kıyākı Süleymān çerisinden kopdı, ğınu feryād Benī Aşfar çerisinden kopdı. ⁽⁹⁾Velikin Ra‘d’uñ erligine iki cebinden peḥlevānlar merd-i meydānlar taḥsīn eyledi, Ra‘d’uñ korkusından Benī Aşfar ⁽¹⁰⁾çerisinden kimse girmedi. Benī Aşfar şāḥ kaḫdı, ğazaba geldi” diledi. Kim meydāna kenduzi meydāna gele ⁽¹¹⁾komadılar, Temḥāsı Aşfarī ol Benī Aşfar serveri at sürüp gürz kirān koluna alup Bark var irüp Ra‘d ⁽¹²⁾Bin Barka ol peḥlevān ğarb-ı şark-ı gürzi urdı, Ra‘d Bin Bark kalkān mükābil dutdı. Velākin Ra‘d’uñ elinde ⁽¹³⁾atuñ beli büküldi, ayakları yire batdı, topuğuna diken gürz avazası afağa ḥurcınan ĩraḫa irişdi, Ra‘d Bin ⁽¹⁴⁾Bark ḥezār zurla ol zarb şevdi, illā kim kalkān-ı berran olup tağıldı, ḥurd-ḥaşḥāş oldu, Cīş ⁽¹⁵⁾Aşfarī görüp on urdılar, Ra‘d Bin Bark görüp kaḫdı, yıldırımveş şakıdı, dağı tīg-i mışrı eline alup ⁽¹⁶⁾Temḥās-ı Aşfarī’ye dapre dutup öyle çaldı kim kalkānun iki deldi, başın kaçurdı, kılıç atunuñ gerdanına uğradı, şak ⁽¹⁷⁾eyledi, at düştı, Temḥās yıkıldı, Ra‘d diledi kim inüp göksine kona başın kese, ammā kim Benī Aşfar melik ⁽¹⁸⁾kol şaldı, komak didi. ‘Ālem deprettdi, Ra‘d’uñüzlerine ğolu kıldılar, Ra‘d dağı atdan inmişdi, at ecām elinden ⁽¹⁹⁾çıkdı, yayān kaldı.

Süleymān'dan yañayayān kaçmak dileyince hevā yüzünden Sīmurğ kuşu görüp Rūh kuşına⁽²⁰⁾ dilince söyledi. Rūh kuşu kanad şakıtdı, hevā yüzünden yir yüzine indi. Bir münkarıla Ra'di kemerinden götürdi, şol⁽²¹⁾ bencesinle Temhāsı kapdı, ikisin bile götürüp Süleymān nazarına yitürdü, Süleymān hüküm eyledi, Ra'd'a bir hāş tāze [9b]
⁽¹⁾rahş-ı Süleymā virdiler bindi, Temhāsı habs-hanaya şaldı, andan Süleymān hüküm eyledi, sağ koldan⁽²⁾ Sührab şāh Kayşar-ı Rūm āskeri yürüdi, şol koldan Tab' Bīn Aşda', Bağdad çerisi ve Yūnān şāhı⁽³⁾ leşkeri yürüdi, on iki sıbtuñ begleri irta olup yirlerinden tırdılar, ammā kim ol dört server-i⁽⁴⁾ selaṭīn on iki gez yüz biñ leşkeri çeküp Benī Aşfar çerisine mükābil-i mu'arız olup iki düşmān⁽⁵⁾ çerisi deryāyı 'ümman bigi çalkānuben kılzümleyin cūş idüp bir birine karşı on urup, at, fıl, gergedān⁽⁶⁾ sürüp hücum itdiler. Tīg-i teberler ūryan kılup gürz-i şaluklar döşlere alup, ūryu kılup, at sürüp⁽⁷⁾ bir birinebahri revānleyin gürleyü irdiler, qarışup katusup cengi cevlan kılışdılar, süñüler şünüşup sine ve⁽⁸⁾ yıgranlar şünüşdiler gürz ü şalikler birle fark üzre döküşdiler, tīg-i teberler şilüşup başlar biçişdiler,⁽⁹⁾ kanlar saçışdılar ki erenler ād u şān gözleyüp duruşdılar, kuti erenler cengi görüp⁽¹⁰⁾ öñşāfdan sivişdiler, ceng erenleri gayret-i hamıyyet kılup, Sām-ı süvārleyin ceng aşup⁽¹¹⁾ kılışdılar, ceng-i kānun Rezm ehli kenāra varup şıkışdılar, ol dem içindebir ceng Süleymān'ı Rezm⁽¹²⁾ sultānı aşup hākanı oldu. Kim Mirrīh felek ihsanat āferin eyledi. **Nazım:**

Mesnevi

Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/Fâ'ilün

⁽¹³⁾İtdi iki düşmān çerisi anda ceng
 K? öldi kandan sengi hāra la'l-i reng

120 Kūs-ı harbi ötdi gice gümleyüp

⁽¹⁴⁾Tās-ı çarhuñ gümler idi hemçu jeng

Tīg-i zenler şaldugunca haşma tīg
Gökde Mirrīh olur idi zar deng

⁽¹⁵⁾Tagda arşlān çak iderdi zühresin
Şaf-şiken ejder mişal itdikce ceng

Yedi kat yir tozdi ayakdan kaldı bir
⁽¹⁶⁾At na‘lından hurd-haşhāş oldu seng

Kesdi başı dögdı kan mışrı kılıç
Deldi yörük aldı cān hīndi hadeng

125 ⁽¹⁷⁾Kan buharından kızardı gökde gün
Yirde kandan ğark olur baħrī fireng

Kan deñiz oldi cezīre-yi püştler
⁽¹⁸⁾Kanda er at yüzir yidi çün neheng

Ādem atından toyup tagda esed
Kan içüp kanıkıdı taşda her peleng

⁽¹⁹⁾Diñle imdī kışsa nedür yār-i cān
Vir şalavāt Muştafā’ya feraħ-neg

Nesir: Hakīm qavlince, ol ⁽²⁰⁾gün tā aḡşām olunca ceng-i ‘aẓim oldı. Dört kerre Benī Aşfar çerisi Süleymān leşkerün şıvup Süleymān ⁽²¹⁾‘ālemi dīnine getürdi, dört kerre daḡı Süleymān leşkeri Benī Aşfar çerisin şıvup Benī Aşfar şāhı [10a] ⁽¹⁾Atfāşhānuñ üzerine dikdiler, Sīmurğ ⁽²⁾Süleymān’dan icāzāt istedigim murğan uluları daḡı cenge girelerdi, Süleymān icāzāt virmedi, ammā kim vaḡit şām olunca Benī Aşfar çerisi şidiler sancağındañ sürdiler, delīm calış erin ⁽³⁾kırdılar, anca beglerüñ ‘ömri- defterin dürdiler, Benī Aşfar çerisi Endelüs āskeri daḡı yine ğayret kılup Süleymān çerisi ⁽⁴⁾biñ zorile ceng idüp ğayret-i ḡamiyyet kılup tīg-i ğürz

üzerlerinden irdiler, vakîr şâm dağı irdi, ⁽⁵⁾Süleymân buyurdu: “Tabl-ı âsâyiş çalınup iki leşker bir birinden cuza oldı. Süleymân beygâmbir ol sultân ekber ⁽⁶⁾at ‘inanın dönderüp sekine-yi ‘ulema önce götürüp gelüp otağına kondı, begler dağı server-i selâtinler dağı ⁽⁷⁾selâmlayup otaqlu otağına varup kondılar, kırk biñ erle Kurtûsi ‘Âdi ol pehlevân Şeddâdî ⁽⁸⁾düşmân tarafına karavul tırdı, bu yañadan dağı Benî Aşfar melik Atfâşhân Aşfarî çerisin alup, kırk biñ Benî Aşfar ⁽⁹⁾pehlevânlar ile Akbîh Erdevânı karavula koyup gelüp otağına indi, begler dağı yir yirin varup hayme ve bargâhlarına ⁽¹⁰⁾kondılar. Ammâ kim bu aralıkda Sîmurğ kuşu Süleymândan rencide olmuşdığım cenge icâzât virmedugine Rûh ⁽¹¹⁾kuşların yanına alup eydür: “Gelün düşmân çerisinün üzerinden geçelüm, teferrüc kılalum” didi. Dağı Sîmurğ önlerince ⁽¹²⁾şağ-ı solda Rûh kuşları Kuknûs kuşları kim her biri kanadların açmışdı felek yüzün kara bulut gibi ⁽¹³⁾bürümüşlerdi, kanadları yillerinden yir yüzindeki hâr-haşak badi-cân bigi dönürdi, hücüm idüp Aşfar çerisinün üzerinde ⁽¹⁴⁾uçup giderken kanadlarında haymeler yıkıldı, tãvilden anlar ürkdı, filler banladı, çeri ⁽¹⁵⁾içine korku girdi, her birisi uşağı irisi beni kapa diyüp korkularından otaqlarına haymelerine girdiler. Leşker ⁽¹⁶⁾halkının içine ve lule kanadlar yillerinden yir yüzine zelzele düşdi. Sîmurğ dağı gök yüzünden yir yüzine nazar ⁽¹⁷⁾kılup gördüğüm bir çadır önünde bir ‘azim demürden kafes durur. İçinde bir melek şıfat kimsene oturur, ⁽¹⁸⁾karşusunda bir kafes dağı var içinde on dört dutsak dururlar, çevresin alup Benî Aşfar begleri kılıç gürz ⁽¹⁹⁾tañayup beklerler. Sîmurğ hâşili bilmedigim bu kafaş içindeki Endelüs melikdür, bu yatdığı beglerindendür, kim ⁽²⁰⁾dutsak durur, Rûh kuşına emr eyledi, birisin niçesine alup götürdi, Kuknûs kuşu dağı inüp ⁽²¹⁾Endelüs melikünün kafeşin aldı, getürdü buña bir ok atdılar, Sîmurğ görüp kâkuyup yanında olan kuşlarına [10b] ⁽¹⁾hükm eyledi, inüp her birisini dutup dağı yine ol âdemleri hevâya çıkarup hevâdan yirdeki tıran âdemleri ⁽²⁾inüp urup helâk eylediler, bir dam içre niçe

biñ âdem dutup niçe biñ âdem urup tār-mar itdiler, çerisi ⁽³⁾ürkdi kaçdı Benī Aşfar melikiñün üzerine bire hāy nedür diyince indiler, Süleymān mekrinden Sīmurğ kuşları ile ⁽⁴⁾gelüp Endelüs melikin kafesle aldı, ol ulu kuşlar uçup yire geçüp âdemi âdemiile atup helāk ider” didi. ⁽⁵⁾Endelüs meliki dağı buyurdi: “ Avcılar gelüp oklar atdılar birkaç kuşlar zahminak öldi. illā kim çokluk ⁽⁶⁾âdem helāk itdiler, ol yañadan Süleymān’a haber oldi, Süleymān incindi, Hüd Hüdi kağırdı” didi kim: “Vār ⁽⁷⁾Sīmurğ’a digil benüm, icāzātumuz ceng itmek olmaz, gelsün gitsün yārin aña icāzāt virim” didi. ⁽⁸⁾Hüd Hüd kanad açup uçup gelüp Sīmurğ’a haber virdi, Sīmurğ dağı icāzāt virem didigine şād olup ⁽⁹⁾dönüp ol iki kafeşi alup ol iki Atyar ulusına getürdüp hevāy- fenāda uçup gitdiler ol demür ⁽¹⁰⁾kafeşler kim her birisinüñ içine kırk âdem şıgardı, biñ âdem yirinden getürmezdi, Rūh kuşları Kuḡnūs ⁽¹¹⁾kuşları zağan tok yürüsin götürdiler, Süleymān nazarına getürdiler cemi‘ leşkeri halk görüp ⁽¹²⁾heybet aldılarıdı. Süleymān kim nelere hükm ider” didiler. Endelüs meliki dağı kenduzin Süleymān ⁽¹³⁾kuşları gelüp getürdügin göricek şād olup, gönlünden didi kim: “Bir padişahuñ emrine bunuñ ⁽¹⁴⁾gibi ‘ azim-i Atyar uluları ferman-ber ola aña ‘ āşī olanuñ devleti mi olur, men aña imān ⁽¹⁵⁾getüreyim ortadan şekk-i gümanı getüreyüm kabul iderse, kavlin tā ölünce hızm̄met ideyin” didi. Bu fikirle ⁽¹⁶⁾kafeş içinde oturdi. Kafeşi Kuḡnūs kuşu getürdi, ol yañadan Benī Aşfar melik görüp korkdı, ⁽¹⁷⁾Siyāhpus gözleyüp didi kim. Kanı nāgāhan şeytān hazır oldi, Atfāşhān Asfarī didi kim: “ ⁽¹⁸⁾Yā Siyahpus kan ol gök yüzindeki çeriler melekütdür, niçün bu Süleymān’dan gelen kuşları man‘ ⁽¹⁹⁾eylemedi, Endelüs melikin kafesle alup gitdiler, benī melamet odine yakup, cigerüm kebāb itdiler” didi. ⁽²⁰⁾İblīs eyitdi: “Yā Benī Aşfar melik senüñ nüşretüñ Süleymān’a yarin öyle zavalında durur, Haḡḡ’uñ emri olmaya ⁽²¹⁾nice benüm elümden gelmez kim bir iş idem niçün melul olursun yarin yine cengi [11a] ⁽¹⁾müḡābil-i mu‘ arız olgil, ammā kim öyle zavalınadek ceng-i sultānı itgil pehlevānlar

ceng eylesünler, vaķıt kim ⁽²⁾züha yakın gele oldum, meleküt-u semāvat gökden size inicekdür, saña yardım kılıcaķdur. Süleymān'ı saña dirile ⁽³⁾ getürüm, hātemin elinden alasin, Süleymān olasin Süleymān'ıñ vücūdin hākī yeksān kılasın, ne ğam yirsin, ⁽⁴⁾ Süleymānçün” didi. İnan durdi. BuğurAşfar melik eydür: “ Vargör Süleymān Endelüs melikine neyler? sen meleksın ⁽⁵⁾seni kimsene görmezne olursa gelüp baña haber virgil “didi. İblīs didi kim: “Başum üzerine varım ⁽⁶⁾didi, Benī Aşfar meliki şād olup şidre geçüp oturdı. İmalün hākīm, ‘İnkir vezīr, Qabsün begleri bigi Qartūy Aşfarī cemi ⁽⁷⁾ begleri yigleri gelüp yirlü yirinde qarār itdiler. Han gelüp yinildi, meclis altı ortaya getürdiler, ⁽⁸⁾Atfāşhān Aşfarī didi kim: “ İy Benī Aşfar melikleri ve Endelüs begleri āġāh oluñ kim baña göki ⁽⁹⁾hılķat iden Allah’dan melek-i muķarrib geldi, saña Süleymān’lık virdi meleküt-i semāvat baña ķeri gönderdi, dīv müştüladi ⁽¹⁰⁾İblīs sözün söyledi. İmalün hākīm diñleyüp vesvese şeytāndır. Bu Süleymān’ı dutmaķ gumāndur. Diledigim beyān-ı ⁽¹¹⁾ķıla ve illā kim Atfāşhān Aşfarī be-ġāyet gümrah idi, öldüre dīv dinmedi sükut eylediler, bākī-yi vüzerā ⁽¹²⁾nüdema umar, rāst şanup şād olup sevindiler ol me‘lun Süleymān ola şandılar. **Nazım:**

Mesnevi

Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/Fâ’ilün

⁽¹³⁾Şeh sözün gūş itdi İmalān hākīm

Bildi ānī aldemiş şeytān-i racīm

130 Merdi du‘āyi itdi künce Aşfarī

⁽¹⁴⁾Şandı göricek ol la‘inüñ leşkerī

Bilmez ānī qarġa şāhin olmaya

Qartaluñ caylāķ şıkarın almaya

⁽¹⁵⁾Ne Süleymān hātemin kāfir alur

Ne Benī Aşfarī Süleymān’luk kıılır

Ne hürmet bulısar Hâkdan racīm
(16)Ne mūmin menzili olur caḥīm

Söz budur ki söyle Firdevsi eyār
Vir şalavāt Muştafa'ya āşikār

(17)**Neşir:** Hâkīm kavlince, Benī Aşfar melik Atfāşhān Aşfarī bunda meclisde 'iyy u nūşda. Bizüm kışşamuz (18)**ez –ān-cānib** Süleymān'a geldi. Nite cünkim Sīmurğ Rūḥ kuşınla Kuḫnūsarla. Endelūs şāḥ kafeş getürüp ḥevā (19)yüzinden götürüp Süleymān dergāḥına geldiler, yir yüzine dergāḥ kapusına kondılar. Andan ol iki demür kafeşleri (20)dergāḥ kapusunda yir yüzine kodılar. Süleymān ḥācibleri biñden ziyāde ādem gelüp her birisine yapuşup yirinden (21)irmediler. Ānī görüp 'Ādī peḥlevānlarından 'Āntari 'Ādī oğlu Keḥrem Binbaḥş atalu oğullu ikisi bile evvel Endelūs melik [11b] (1)'Akrān şāḥı kafeşle getürüp Süleymān dergāḥından içerü girdiler. Cümle peḥlevānlar ol iki peḥlevāna āferīn itdiler. (2)Kafeş getürüp Süleymān nazarında kodılar. Endelūs melik 'Akrān şāḥı daḥı kafeşleiçerü giricek nazar kılup gördüğim bir 'āc (3)ābnusi taḥtīn üzerinde Süleymān-ı zemān ḥenüz nevcivān oturur iki bölük şaçı ālevī tāc-ı zerrinden aşığa dökilmiş, ammā (4)kim tāc üzerinde īmāma şarınmış oturur, sağ tarafında Loḫmān-ı ḥakīm Āşaf'la oturur, şol yanında Avyaşir'le kendinüñ (5)vezīr-i Feylesof oturur, Feylesof ḥakīm kendünüñ şāḥın görüp bulup, şād olup yirinden tırup Süleymān nazarında (6)baş koyup dedi kim: “Yā Süleymān-ı Zemān! Çok şükr ol ḥallaḫ-ı 'āleme ve Rezzaḫ-ı benī ādeme kimsenüñ devletiñde Endelūs şāḥi (7)daḥı ḫademiñdegördüm. Bir daḥı leşkerüm budur kimol Benī Aşfar melik ḥelāk eylemedin sağ esen ḥākī peyke gelmek (8)buña müyesser oldı. ” “Yā Süleymān-ı Zemān! Emr idersek melike dilince söyliyeyem, imidvāram ki īmāna gele Müslümān ola, (9)ölünce Ḥazretüñe ḫızmet kıla, tāc-u devlet u se'adet bula” didi. Süleymān didi kim nola söyleş gör ihtiyār elinde durur (10)didi, Feylesof sorup ḫatına

geldi, bu esnadakin Sîmurğ kuşu dağı içerü girdi selâm viridi. Süleymân ‘Âliñ aldı, ⁽¹¹⁾Süleymân ta‘zîm kırup izzet eyledi, altun nişama şeklinde kürsi kıdılar, geçüp oturdu. Süleymân didi kim: “Yâ Sîmurğ mübârek ⁽¹²⁾göñlüne ğam yurünmesün kim saña ceng itmege icâzât virmedüğim budur kim âdemî-zâdda irâk çokdur. Me-bâda kim saña yâhûd ⁽¹³⁾kuşların bir sonlusına ok yitişe yâ tûfeng yitişe helâk ola diyüp, icâzât virmedüm” didi. Sîmurğ eyitdi: “ Yâ Süleymân-ı ⁽¹⁴⁾Zemân Hâzretün icâzât virsün. Bir dem içre ol Aşfar çerisi tağıdalum, bir heybet ‘araşâtıla, şecaâtıla üzerlerine felek ⁽¹⁵⁾yüzinden kanad açup inelüm ki sen dağı gözlegil kim ceng-i murğân nice olur” didi. Süleymân didi kim: “Yarin öyle ⁽¹⁶⁾zevalınadek Benî âdem ceng eylesü, vaķit zühâ kim yitişe cengi murğân ola, icâzetdür”didi. Sîmurğ kuşu işidüp şâd ⁽¹⁷⁾oldı, dağı dönüp Süleymân ⁽¹⁸⁾eyitdi: “Yâ Sîmrug! Bu Endelüs melikin getürdüñ, be-ġâyet şâdumân oldum, müşerrefkılduñ” didi. Sîmurğ eyitdi: “Yâ Süleymân-ı Zemân vâyi şâh-ı ciġân benüm dağı fikrüm ferâsetüm var durur, gürdmege bir demür kafeş bir kafeş dağı ⁽¹⁹⁾yanında göricek bildümkim Endelüs melikinuñ kafeşidür, zirâ kim Endelüs meliki dutsakdur deyü âdemî-zâd dilinden ⁽²⁰⁾işidirdüm. Budur kim ân kapdurup Hâzretüne götürdüm, İnş-âllah Te‘âlâ yârın Benî Aşfar melikin dağı atile tonile kapup ⁽²¹⁾hâkî-pâyüne götürüm” didi. Süleymân didi kim: “Yâ Sîmurğ ne kim dirseñüz elünüzden gelür, ammâ kerem kılsinkendüziñ âdemî-zâd [12a] ⁽¹⁾şerrinden okdan sakınasın” didi. Sîmurğ eyitdi. **Nazım:**

Kıt’a

Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilün

135 Sîmurğ eydür iy emir-i şehriyâr nik-i baġt
⁽²⁾Kim kâmerdür saña tâc u ârş kürsi dağı taġt

Her ne dirseñ başum üzre hükmüne fermân olam
Tâ kıyâmet-i devletile zebt ide gör salţanat

⁽³⁾**Neşir:** Hākīm kavlince, Sīmurğ böyle diyicek Süleymān hoş görüp taḥsīn eyledi. Andan Feylesof ḥākīm Endelūs ṣāhınıñ ⁽⁴⁾kafeşi katına gelüp didi kim: “Yā ṣāh Endelūs ḥaluñ nedür” didi. Eyitdi: “Yā ḥākīm bilmezlik kıldum düşmān eline gördüm kafeşte ‘ömrüm ⁽⁵⁾geçdi. Budur kim uş Süleymān nazarına geldüm, ammā ṣādamki düşmān elinde ölmedüm. Süleymān elinde ölürsem ğam degildür” ⁽⁶⁾didi. Feylesof didi kim: “Yā ṣāh Endelūs eger kim ezelden benüm sözümnaṣīhatum dutsa idüñ, saña bu elem gelmezdi, düşmān ⁽⁷⁾saña fūrşet bulmazdı, ammā kim benüm sözüm yine dutsan tāc-u taḥtīñ yine elüñde ola, Endelūs milkünüñ ⁽⁸⁾yine sulṭānı olasın” didi. Bu sözi işidüp ṣād olup didi kim: “Yā ḥākīmsin ne dirsiñ sözüñe uyam, naṣīhatuñ ⁽⁹⁾ḳulağuma ḳoyaram cān u dilden saña dostam tek benüm cānımı azad eylegil” didi. Feylesof eyitdi: “Ben seni Süleymān’dan ⁽¹⁰⁾dilek eyledüm, ihtiyaruñ ola virdi, eger imāna gelesin Müslümān olasın Süleymān seni azad ider, tāc u taḥtuñ ⁽¹¹⁾saña virüp göñlüñ ṣād ider” didi. Endelūs melik ‘Akrān ṣāh işidüp didi kim: “Söz ki döndüm nekim dirsek ⁽¹²⁾fermān-berem Süleymān’a degil, eger baña eman u ‘ömürden zemān vire Süleymān olam, tāölünce hızm̄met daḥı kıluram Süleymān’uñ ⁽¹³⁾salṭanatı ḳüvv̄vet dutacağın cümle selaṭını māt idüp otacağın bildüm, bir meliküñ kim ḥükmine Sīmurğ ḳuşı gele ⁽¹⁴⁾fermān-ber ola aña kim ‘Ādu ölürse kendunuñ ḥelākına sebep kendüzünüñ bilmeziki ölür, ben bildüm ki ⁽¹⁵⁾Süleymān Ḥaḳ Resūldur malik-i a‘zam̄dur ne dirse fermān-berem” didi. Feylesof ḥākīm daḥı Endelūs ṣāhınıñ ⁽¹⁶⁾sözün alup Süleymān taḥtınıñ önüne gelüp, baş ḳoyup, izzet birle, feṣāḥatıla, belāğetıla Endelūs melikünüñ sözün ⁽¹⁷⁾söyledi, imāna gelecekün Süleymān’a tabi‘ olcağın göñlünden geçdüğün ‘arz eyledi. Süleymān işidüp ṣād olup emr̄ ⁽¹⁸⁾eyledi, kafeşuñḳapusın açdılar. ‘Akrān ṣāhıçıkarup Süleymān’uñ taḥtına ḥeyi-pāyına ilettiler, taḥt-ı pāyın öpüp devām devlete ⁽¹⁹⁾du‘ā kılup didi kim: “Yā Süleymān-ı Zemān Vāyi ṣāh-ı ciḥān! Benüm feryāduma erişdüñ, şimdi düşmān elinden alup ḥākī-

pāyuñe ⁽²⁰⁾getürdüler. Eger kim ‘ömrden zemān kılıcıñdan emān virerseñ ‘ömrüm oldukça hākī-pāyuña yüz sürüm” didi. Süleymān ⁽²¹⁾didi kim: “Yā Endelüs melik imāna gelürseñ gine memleketüñ saña ili virüm, tāt u tahtın seniñ ola” didi. ‘Akrān şāh didi kim: [12b] ⁽¹⁾“Yā Süleymān ne dimek görüñ kim Müslümān olum, Süleymān Loḡman-ı hākīme iṣaret eyledi. İmān telḡin eyledi, Endelüsün şāhı ⁽²⁾daḡı dile gelüp didi kim: “*Lā ilāhe illāllah Musi kelimullah u Dāvud ḡālifetullah u Süleymān aminullah*” ⁽⁵⁷⁾diyüp, imāna gelüp Müslümān ⁽³⁾oldı. Süleymān kim buyurdı: “ ḡil‘at-ı ḡāş geyürdiler selāṡınler şaffında yir gösterdiler. Süḡrāb şāhdan aşığa , Ḳayşar-ı ⁽⁴⁾Rūmdan yukāru oturdı. Ammā kim Ḳayşara bu güc geldi, Müslümāna göñülden kin baḡladı, ammā kim Endelüs melikdur maḡrib-i zemīn ⁽⁵⁾padişāḡları iy Ḳayşar pak koluñ virdi, bedel anuñ idi, illā kim Ḳayşar bilinmezlik eyledi, ⁽⁶⁾kin dutdı. Bulamadıgım başı gider kin öcünden. **Naṡım:**

Kıt’a

Mefā’îlün / Mefā’îlün / Fe’ûlün

İtme kibr va olma sākīn kīne-sāz
Kine eḡli boş anarsa it kīne-dār

⁽⁷⁾Kibr u kin dutan ādem er degil
Söz budur ki dimişimdür şehriyār

Neşir: Ḥakīm ḡavlince, Endelüs ⁽⁸⁾şāh imāna gelincek Süleymān ḡükm eyledi ol ḡafeşde daḡı ne ḡadar dutsaḡ Endelüs melikleri varsa getürdüp ⁽⁹⁾azād eyledi. Ekşer anlaruñ Müslümān oldılar. Sitem ḡān Endelüsile Ḥendalıñ Endelüsü, İrtāl Endelüsü, Akdāḡ ⁽¹⁰⁾bin Efātiḡ. Bu dört melik Müslümān oldılar, ḡil‘at geydiler. Andan Ḥun

⁵⁷ Allahın konuşıḡı Hz. Musa (a. s), Allahın halifesi Hz. Davud (a. s), Allahın güvendiḡi Hz. Süleyman(a. s) adına Allahtan başka ilah yoktur.

Süleymān'ı geldi, yenildi, içildi, hoş geçildi. ⁽¹¹⁾Bu yañadan kim şeytān la'ın gelüp Süleymān dergāhında hazır idi. Gördüğim Endelüs melik dağı Müslümān oldu. ⁽¹²⁾Dört melikile Süleymān dīnine girdi. İblīs-i la'ın hecil olup gelüp Benī Aşfar melikine yitdi. Bir ⁽¹³⁾Siyāhpuş şekline girüp görüldi. Benī Aşfar meliki sordu kim hāl nedür? Cevāb virdi kim: ⁽¹⁴⁾“Yā Aţfāşhān Aşfari Endelüs melikin ol ‘Arab-bece Süleymāncık kendü dīnine dā‘vet eyledi, ⁽¹⁵⁾ol dağı kabul eyledi, ammā şübhe yokdur kim yārın vaķit zuha gelincek saña nüşret Hāk yetüşüp saña Hāk fırsat ⁽¹⁶⁾viricekdür. Süleymān dağı Endelüs melik dağı elünde helāk olucağdur. Bu sözile Benī Aşfar şāhın ⁽¹⁷⁾şād eyledi, ammā kim Cāhir adlu beglerden eyitdi: “Yā sultān Benī Aşfar iş müşkül olupdur. İhtiyatdan ⁽¹⁸⁾beri olmağil kim hāl bir dürlü dağı oldı” didi. Benī Aşfar melik didi kim: “Nice hāl oldı cevāb virdi kim: “Yā ⁽¹⁹⁾melik Aşfar Endelüs melikünün sağlığın Süleymān dergāhında mükarrīb olduğun bilün, anuñ ne kadar ⁽²⁰⁾begleri, yigleri, serverleri varsa leşker ile dönüp Süleymān’a ita‘at ideler diyüp korkaram. Ve bir dağı bu kim ⁽²¹⁾bu leşkere ferzā kim fūrşet bulavuz bu ulu kuşların‘azimetin, şevketin gördünüz. Bunlardan halāş[13a] ⁽¹⁾olmağ hayli elem durur. Devletüne mağrur olmağil gel Süleymān’a tabi‘ olalum. Biz Süleymān’a zafer bulamazuz didiler, beglerden ⁽²⁾ūkalalar öyle diyicek Aţfāşhān Aşfari vaikem kağdı. Yıldırımveş şağıdı, kaşd kıldığım ol begleri dutub ⁽³⁾cümlesin ol gice helāk eyleye ‘Ankarüş vezir komadı, habse şaldılar dīvān tağıldı ol mal‘un şeytān iğvasa ⁽⁴⁾mağrurlığıle kim Süleymān’a yārın fırsat buluram diyüp haberi yokdur kim helāk olucağdur. **Nazım:**

Kıt’a

Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilün

⁽⁵⁾Devlete mağrur oluban ol la'ın
İtdi kibr u tutdı ol sultāna kīn

140 Bilmedikim er durubdur ānī bes
(6)Diyu şeyṭānū'l-racīm erba'īn

3.3.1.5. Der-Beyān-ı Temşilāt-ı Dāsītān-ı Māzī⁵⁸

Mesnevi

Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ûlün

Eger sözüm işidürseñ iy server
(7)Saña senden diyim şîrîn haberler

Cihān mülki vücūduñdur çū taḥkîk
Rūḥuñ şāh-ı Süleymān eyle taşdîk

(8)Bu nefis ammā redür şeh Endelüsî
İder mekru kılar ḥîle-yi füsusî

Ḳatı gümrāḥ olupdurur çū kāfir
(9)Eger itmek dilerseñ saña çāker

145 Riyāzet çekdür aña her nefesde
Zebūn ile ḳana'ātdan ḳafesde

(10)Melik Aḳran bigi ola musaḥḥar
Ceng-i sulṭān ola nefes ala çāker

Kesilmese bu nefesiñ ger hevesden
(11)Ḥalāş olmaz müdām ḳaḥr u ḳafeşden

Kemāl eḥli olup bil ref'tuni
Yiñüp nefsi idüñ Ḥaḳ ḥızmetini

(12)Olursa fazlına fi'lüñ müvāfîḳ
Olasan ḳarbı Ḥaḳ fazlına lâyıḳ

150 İderseñ göñlüni pāki riyādan

⁵⁸ Geçmiş hikayelerin temsillerle beyanı

⁽¹³⁾Münevver kıla nûri kibriyâdan

Şalarsañ hāk bu kalbi kibirī
Hevāyı nefsüñ olasın esirī

⁽¹⁴⁾Kişi nefsüñ esirī olsa hem gem
Olur bil hem ezelden hila^cti hem

İrişmez nefsile fi^cli zemīme
⁽¹⁵⁾Beşerken beñzer yāsin sen beñīme

‘Aziz iken özuñ kılmaña maḳḫūr
Ki derdile olmayasın şöñra maḥcūr

155 ⁽¹⁶⁾Uyup nefse gözetmegil hevāyı
Dervişikem bulasın ḳurbu ḥazāyı

3.3.1.6. Der-Beyān-ı Meclis-i Āḫir.⁵⁹

Mesnevi

Fâ’ilâtün / Fâ’ilâtün / Fâ’ilün

⁽¹⁷⁾Hākḳa minnet şad -hezaran bī- şümār
Virdi müḥlet virdi ‘ömr-i rûzigār

K²oldı yüz toḳsan bir meclisde bes
⁽¹⁸⁾Āḫir itdüm söyliyüben hoş nefes

Ba^cd -zen müḥlet virse ‘ömr ü acel
Tende şihḥat bulsam irmese ḥelal

⁽¹⁹⁾Hem-çu şekker söyliyem şîrîn cevāb
Dinliye ḳışşa ‘acāib-i kamiyāb

160 Kim Süleymān-nāme veş tarih-i eşaḥ
⁽²⁰⁾Kimse te^clif itmemişdür aña şaḥiḥ⁶⁰

⁵⁹ Son meclisin beyanı hakkında

⁶⁰ Yazmada “şah” şeklinde yazılmıştır.

Ne Süleymān meşel var server-i daḥi
Ne kitābı meşel söz defter-i daḥi

⁽²¹⁾İy cema‘at çün erişdi vaḳt-i şām
Söz niḥayet buldı meclis oldu tām

[13b] Allah eger ir görürse yārına
⁽¹⁾ Emir ḥaḳla dil ire dildārına

Söyliyəm nedür vuḳu‘ olmış ḥaber
K’ ide taḥsīn şad-ḥezārān nām-ver

165 ⁽²⁾Müstemi‘din budur ammā ki murād
Ḥayır ile Firdevsī eyliye yād

Ey Kerīm u ey Raḥīm u müstaḡān
⁽³⁾Veyi zemīnile yaradan gök zemān

Luṭfken Firdevsī guyā iden
Ma‘rifet virüp sözün zibā iden

⁽⁴⁾O nübüvvet-i ḥatm Aḥmed nuriçün
Ḳāsım u Ḥāşım Muḥammed nuriçün

Çün didüñ lātaḳneṭu⁶¹ yıkılup kerem
⁽⁵⁾Merḥumi ‘afv it cennete tā kim girem

170 Oḳuyanuñ diñliyenüñ yā ilāh
‘Afveyle ḥer ne kim itdi günāh

⁽⁶⁾Söz niḥayet buldı oldu vaḳt-i şām
Vir şalavāt Muştafā’ya ve’s-selām

⁶¹ Kur’an, Zimer 39/53 Allahın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz.

3.3.2. Süleymān-nāme'nün Yüz Toksan İkinci Meclisinün Zikrindedür⁶².

Gazel

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

⁽⁷⁾Yüzüñ çünki 'ayan oldu cıķup zülfüñ niķābından
Güneş şark şuru' itdi ķamer enva' hicābından

⁽⁸⁾Gözüñ naķsuñ redur iki zülfüñ iki cīm
Lebüñ mīm elif boyuñ oķur ķanuñ kitābından

Utandı geldiği 'İsa iñdi yirdeki zemzem
⁽⁹⁾Heyvete kaçdı zūlmata tūzađuñ 'ayn-ı ābından

175 Felekdür 'aşķıñā ķayrān melekdür luţfuñā 'aşık
Güneş pervanaveş yandı yüzüğüñ şem'-i tābından

⁽¹⁰⁾Yanur Firdevsī ġāyatda ceybüñ 'aşķ-ı nāzından
Ne yanmaķ ki kül olmışdur raķibinüñ 'itābından

Cihān cennet mişal oldu baķar irdi ayā bülbül
⁽¹¹⁾Nađam ķulı gelüp güllere tūra nergis duġānından

Çü meclis kerem olur ġāyat kemāl eh̄lidurur müştāk
Süleymān-nāmesin oķu ķaber vir ķışsa bābından

⁽¹²⁾Veli luţf it Muġammed çün şalavāt vir bu dem ġāyat
Ki tā devr-i olmayasın Hāķ Te'ālānün şevābından

3.3.2.1. Kışsa-ı Süleymān 'Asker-i Keşiden Berāyi Ceng-i Benī Aşfar U Kışsa-ı İşān⁶³.

⁽¹³⁾Loķmān-ı ġakīm ķavlince, süġan-mendan ġaķayık ol vechile şaġih ġikāyet

⁽¹⁴⁾eydürler ki ve Eflātun-i Yūnāni naķılince şarrāfān cevāġir-i ol t̄arıkıla emlah

⁶² Süleyman-nāme'nin yüz toksan ikinci meclisinde zikr edilenler

⁶³ Süleyman askerleri ile Beni Asfar'ın vuruşması hikayesi

rivāyet kılup eydürler ki, nite Benî ⁽¹⁵⁾Aşfar meliki lāf-ı güzāf urmağda. Ammā ki bizüm kıışsamuz Süleymān Hāzretine geldigim cemi‘ leşker-i irākda muḥayyār olup şubḥdem ⁽¹⁶⁾gecmege hazır olmuşkin ‘Ale’s-şabāḥ dahı oldu. **Nazım:**

Kıt’a

Fâ’ilâtün / Fâ’ilâtün/Fe’ilün

180 Çün seher vaḳti irüp ötdi hurūs
⁽¹⁷⁾Pasban sönübdurur şem‘ u fanūs

Çarḥi çārumdan toğar şemsi ciḥān
Na‘re urup kıışnedi esb-i şüpüş⁶⁴

⁽¹⁸⁾**Nesir:** Cünkim olunca, gecüp ‘Ale’s-şabāḥ kim oldu zemānuñ ‘Ebus Kemterir şıfat beḥişt-i abāde döndi. Hebeş şāḥ seringün ⁽¹⁹⁾kaçup sultān şems-i taht-ı felekde zerrīn külāḥ ürundi. Süleymān Hāzret şubḥdem yirinden tırup pāk şudan ⁽²⁰⁾ābdest alup şubḥ namazın kılup, evrād okuyup, Tevrāt-ı Musādan Zebūr-u Dāvuddan kōrḳar āyet okudi. Namāzdan niyāzdan ⁽²¹⁾fariğ olucaḳ libaçe giyüp zerrīn tāc ürundi. İğirmi dōrt pare altı cengi üzerinde arayış kılup, seyf -i ḥamāil ḳuşanub [14a] ⁽¹⁾Tevrāt-i Zebūri şağ-ı şol ḥamāil taḳınup otağdan ḥāşlar ile tışarı çıktı. Emir aḥur dahı begler ile yigler ile Loḳmān-ı ⁽²⁾ḥakīm ile Āşaf Avyāşirle Nāşenle ḳarşu gelüp ‘izzet-i birle selāmladılar. Bir eşḳar ḥi düldül-ü şıfat bād-pāyi Āḥen Nāḥūn ⁽³⁾ata süvār oldu. Andan on iki biñ ‘ulema-yı sekīne Tevrātı Musā’yı başları üzerine götürdüler, ādem-i şafiden tā Süleymān’a gelince ⁽⁴⁾cemi‘ peygāmblerüñ ervāḥlarına şalavāt getürdiler. Benî İsrāilüñ on iki Sıbtun begleri ‘Arab-u ‘Arba yigleri, ‘Amāliḳa serverleri, ⁽⁵⁾Ḳayşar-ı Rūm dilāverleri, Bağdād erenleri, Yūnān merdānları cümlesi süvār olup ‘ālemler çeküp ṭabl-u nafirler çalup, boru surnalar ⁽⁶⁾urup, şağ ṭarafda

⁶⁴ Yazmada “şüpüş” şeklinde yazılmıştır.

Sührâb şâhile Qayşar-ı Rûm eşdi, şol yañadan Tab‘ Bin Aşed‘la, Yûnân sultânı eşdiler. Endelüs şâhı ⁽⁷⁾‘Akrân şâh dağı bir sitem hân bād-pāyi ata binüp Süleymân‘ı ‘âlem çeküp kendüzinle bile habs olan otuz altı Endelüs pehlevânları ile ⁽⁸⁾bir ata süvâr olup, Süleymân‘uñ öñünce eşerdi. On iki Sıbtuñ begleri dağı Süleymân‘uñ sağ u şol tarafında leşkerlü ⁽⁹⁾leşkerile alây bağlayup gitdiler. Atlar ayağından yir yüzün penbe bigi dutdular cebe-yi cevşen kış kırbân çığışmasından, ⁽¹⁰⁾erenler na‘resinden atlar süheylinden, filler çağırışmasından, tabl-u kûs şedasından, nafır u ney gavğasından felek tās ⁽¹¹⁾gümlledi. Atlar ayaklarından yidi qat yir inledi. Sîmurğ dağı Atyar ulular ile Rûh kuşlar ile ⁽¹²⁾Kuqnûs cinsler ile qanad qanada çatup Süleymân âskerile ‘Amâliqa Bağdād erenlerile Qayşar-ı Rûm çerisinüñ üzerlerinde cevlân ⁽¹³⁾urarlardı, ‘Adu qanların dökmege cāndan ururlardı. Yir yüzün âdem çerisi bürüdi, gökle yir arasını Murğân çerisi tutdı, ⁽¹⁴⁾kuş qanadından gök yüzi görünmez oldu. **Nazım:**

Mesnevi

Fâ‘ilâtün / Fa‘ilâtün / Fe‘ilün

Toldı âlem içine yüñle yilek
⁽¹⁵⁾Çeşm-i şehperden görünmedi bilek

Kuş ötdi virdi yanqu âsuman
Uçmağa yir bulamaz perden melek

⁽¹⁶⁾Hākī insan bürüdi mürğân-ı göki
Mürğ-i demden gök kızardı oldu ĩsk (?)

185 Rûh Kuqnûs uçduğunça perr u bāl
⁽¹⁷⁾Gökde Mirrih korkudan öldi helāk

Diñle imdi kışşa nedür kam-kār
Vir şalavāt Muştafa‘ya yādigār

⁽¹⁸⁾**Nesir:** Hakīm kavlince, cūnkim Süleymān çerisi gelüp meydānuñ yirine kim geldi **ez- ān-cānib** Benī Aşfar melik Aţfāşhān ⁽¹⁹⁾ şubḥdem kim tūrdı, dīnince nār-ı nūra navāziş kılup daḥı igirmi dōrt pāre ceng altın üzerine eride eyledi, andan bir bād-pāyı ⁽²⁰⁾müşkdem şabreng-i raḥş geçdiler. Āḥenpūş Aţfāşhān Aşfarī daḥı kılıç kuşanup sinesine şabr şalup, ⁽²¹⁾ol raḥş-i Āḥenpūşa süvār oldu. Benī Aşfar melikleri karşı gelüp ‘izzetleşdiler, ammā Endelūs begleri, Mağrib-i zemīn yigleri[**14b**]⁽⁶⁵⁾ ⁽¹⁾Endelūs şāhı ḥalaş olduğun bilüp birin ikin baş koşup tanışdılar, didiler kim eger Süleymān bizüm melikümüzü ḥelāk itmedise, ⁽²⁾yāḥūd gözümüz mübārek yüzün görse bizüm daḥı ittifākımız ḥemān ol ūlkem ceng iderken Süleymān’a varup tapavuz, melikümüze ⁽³⁾buluşup anuñ emrile Benī Aşfar melikünüñ leşkerine kılıç uravuz didiler. Ammā kim Benī Aşfar çerisi uşağı vairsi Süleymān ⁽⁴⁾çerisinle cān u dilden ceng itmege rağib oldılar. Ol ‘aradsuz leşkeri ceküp daḥı Süleymān üzerine yürüdi, sağ koldan ⁽⁵⁾Benī Aşfar çerisi yürüdü, Le Baḥrus Ḥezar çerisinle Benī Aşfar melik Aţfāşhān yürüdü. Ol yañadan cīş Süleymān geldi ⁽⁶⁾bu yañadan Benī Aşfar çerisi vardı Behr-i Nebţişleyin gurlayup bir birine irişdiler. Yirler iñledi, gökler gümledi ⁽⁷⁾andan ser- āskerler at sürüp iki cānubdan deryāleyin gelen çerisi sedd-i Sikender gibi tuz gurdılar, şaf ālāy bağlayup yemīn-i ⁽⁸⁾isār rast kıldılar, çeri tūrcaḳ yıl mevc urup girdi, gūbari iki āsker üzerinden ayırdı, iki āsker bir birin ⁽⁹⁾gördi, Ḥoraşançūn ḥer birisi on uruşdular, şöylekim ḥevl-ḥeybetinden yirler gökler iñledi ve gümledi vuḥūş, tūyur, ⁽¹⁰⁾mūr, mār bekledi. Buğur ser āskerleri şaf düzüp sancāk ‘alem şakḳaların miḥterler çözüp, Dirḥatıstan diküp dibinde ⁽¹¹⁾ṭabli neḳārlar urdılar şurna ve nefirler çaldılar, şāḥlari yoluna cān u baş oynar serverler. Serverler şaffına varup ⁽¹²⁾turuşdılar. İki āsker bir

⁵⁵ Yazmada 14b varağında mühür bulunmaktadır. Mühürün içerisinde Çili Zeynel bin Hacı Ali adına basılmış mühür ve tarih olarak H. 1212 (M. 1797) yılı gösterilmiştir.

birinle ʔuruşınca bir ‘acāib vakit oldıkım at, pīl, süheyli er ğarivi ‘arşe ‘eraşatdan nişān⁽¹³⁾virirdi. **Nazım:**

Kıt’a

Fâ’ilâtün / Fâ’ilâtün / Fâ’ilâtün / Fâ’ilün

ʔavmi maḥşer meşel ʔurup ol zemān iki çerī
At na‘lī ḥākī bürür şakka-yı lü‘lū’de ḥāverī

⁽¹⁴⁾Kav ḥutuñ deldi baĝrın yirde na‘lun meyḥi ucī
Nizeler uci felekde çıkarur çeşm-i ülkerī

Şeh Süleymān āskerinden itdi ğāyat ihtiyāt
⁽¹⁵⁾Anda Aṭfāş ḥān-ı kāfir ol la‘īn-i Aşfarī

Neşir: Ḥakīm ʔavlince, Benī Aşfar melik Aṭfāşḥān Aşfarī yine Süleymān āskerin⁽¹⁶⁾göriccek be-ĝāyat vaḥm oldı. İblīs-i la‘īn Siyāḥpuş şekil hazır oldı, göründi gördüğim Benī Aşfar melikünüñ beñizi⁽¹⁷⁾şararmış, dudağı depsermiş, bildigim yine Süleymān çerisinden ʔorḳmuş İblīs didi kim: “Yā Melik Benī Aşfar! İy sultān⁽¹⁸⁾ server niçün bu ‘Arab-beceden ʔorḳduñ” didi. Melik Aşfar eyitdi kim: Yā Melik muḳarrib! Hīç senüñ söziñ baña⁽¹⁹⁾ḥoş gelmedi. Çünkim baña melekut-u semāvat yardım idicekdür. Niçün itmediler kim Sīmurg gelüp Endelüs melikin⁽²⁰⁾Rūḥ ʔuşlarına ʔapdırmayup baña yardım ʔılsalar ne” didi. İblīs didi kim: “Yā Melik Aşfar bu gün oyalyadığın furşet⁽²¹⁾Süleymān’uñdır. Öyle vakit olıcaḳ melekūt-u semāvat gelüp saña yardım ʔılıcaḳdur. İnanmazsıñ felekden yaña bakup görgil” didi. **[15a]**⁽¹⁾Dahı bir siḥr okudu gökden yaña baḳdı cemi‘ zürriyāt-ı şeyātın hazır oldılar. Benī Aşfar meliki felekden yaña bakup gördüğim⁽²⁾ʔanadlar açup melek şuret kimseneler felek yüzinde ʔat ender ʔat olup ʔurmuşlar, her birisi ellerin kılıç ʔabzasına⁽³⁾ urmuşlar, Benī Aşfar melik görüp şād olup göriccek şandılar. Andan İblīs bir siḥr dahı okudı, sağ

şol urdı ⁽⁴⁾şag tarafda Henas la ‘in zürriyatı şol tarafda Vasvas bî-din leşkeri hâtır olup
turdılar. Her birisi bir dürlü tekilde ⁽⁵⁾andan İblis didi kim: “Yā Benī Aşfar melik nazar
kılğil şağu şoluna leşkerüñ” didi. Melik Aşfar görüp te ‘accüb kılup, ⁽⁶⁾şādman olup,
kaḥkaḥa ile güldi. İblis çerisin melekut şandı, andan buyurdi. Endelüs beglerin
mağrib-i zemīn ⁽⁷⁾beglerin ve Aşfar serverleri deşt-i Kıfçak dilāverleri raḥş-ı raḥşan
sürdiler, iki düşmān çerisinden gözetdiler kim ⁽⁸⁾meydāna kim gire erlük hünerin kim
göstere, ol kimsene kim meydāna girdi. Kurtūsı ‘Ādī ol peḥlevān Şeddādī ⁽⁹⁾yüz otuz
dört arş qadd u qametile pīl süvār olup eline biñ yüz otuz altı batman gürz alup,
omuzuna ⁽¹⁰⁾urup bir tağ fil menkalusi, ikinci tağ kendusi, üçüncü tağ daḥi gürzi
omuzında üç tağ biri ⁽¹¹⁾birinüñ üzerine ‘ayyuḳa çıkmışdı. Böyle kullab urup meydāna
sürdi, daḥi sedd-i Sikender gibi tırdı, andan ⁽¹²⁾başından günbed gibi işğın çıkardı,
gök bigi gürliyüp deñiz bigi gümledi, avaz-ı bülendile bir na‘re urdı, öylekim ⁽¹³⁾ol
peḥlevānuñ na‘resinden tokuz kat felek tāsıları çeküldi. Yir gök zelzeliye gelüben
tāga tāşa ⁽¹⁴⁾velvele düşdi. Ancanuñ ‘aḳlı şasıdı, andan pīl birile meydānuñ bu
başından ol başına varup erlik hünerin ‘arż ⁽¹⁵⁾eyledi, oḳ atmak kılıç şalmaq süñü
oynatmaq, nekim erlike mansub hünerdür gösterdigim Merriḥ-i felek iḥsanat eyledi,
daḥi ⁽¹⁶⁾arḳasın Süleymān leşkerinden yaña dönüp Yünün Benī Aşfar melik
Atfāşhāndan yaña dönüp arşlān bigi egerdi, erdeldi ⁽¹⁷⁾didi kim: **Nazım:**

Kıt’a

Fâ’ilâtün / Fa’ilâtün / Fâ’ilâtün / Fâ’ilün

- 190 Didiben Kurtūsı ‘Ādī peḥlevānım ber -güzin
Heybetimden gökde Mirriḥ açmadı korkup gözin
- ⁽¹⁸⁾Ḳaḥramān u Narimān destān-ı Rüstem Pilten
Cengime karşı tıramaz saḳınur cümle özin

Nesir: Hākīm kavlince, Kurtūsi ‘Ādī⁽¹⁹⁾ ol pehlevānī Şeddādī bu vecĥle de‘vayī merdī qalıncaĥ Benī Aşfar leşkerinden ‘Anĥāb Aşfarī ol ciĥān dilāveri, ⁽²⁰⁾at sürüp ‘azim-i meydān eyledi, bir kaç lu‘b ĥüner gösterdi, daĥı gelüp Kurtūsi ‘Ādī’ye mükābil-mu‘arız oldi. ⁽²¹⁾Kurtūs daĥı nazar kılup gördüğim Benī Aşfar cānibinden bir pehlevān ĥāmeti, bir ĥoza dişleri, bedene beñzer ve başı[15b] ⁽¹⁾bir ĥara kumbate gözleri yanar, külĥana beñzer, kolları çinara, barmakları dükere beñzer ve bazuları Bezir ĥāna, dirigi ⁽²⁾bigi gözlerinin şarusi yidi tāsdan geĥmiş aĥu gibi, gevdesinin kılları dikene beñzer, ellerinin ayalari ĥırmāna beñzer, ⁽³⁾andan avaz-bülend idüp çağırdı didi kim: “Yā pehlevān Süleymān! Yā ‘Arab ‘Arba dilāverleri! Āĥāĥ oluñ kim ben daĥı Benī Aşfar ⁽⁴⁾serverleri içinde ‘Anĥāb Aşfarīm ĥafil-i mübaş kim başuñ almaĥa tanuk ĥākī- yeksān kılmaĥa geldüm. ⁽⁵⁾**Nazım:**

Kıt’a

Fâ’ilâtün / Fâ’ilâtün / Fâ’ilün

Böyle diyüp urdı na‘reyi gümledi tās felek
Şems-i esed banladı lü‘lü’de deñizlerde semek

Şan kıyāmet ĥopdı urdı anda İsrafil-i şur
⁽⁶⁾Kim şedasından ciĥān ĥalkı hamu oldu ĥelāk

Nesir: Hākīm kavlince, Kurtūsi ‘Ādī⁽⁷⁾ ‘Anĥāb Aşfarīnün lāfın işidüp ĥazaba gelüp qaĥdı. Ol tāĥ gürzine ĥırman ĥadar polād ĥalkānun mükābil dutdı. ⁽⁸⁾Ĥalkān gubgine Kurtūsi ‘Ādī bir gürz ile urdugim şedasından yir gök zelzeliye gelüp felekler tāsī güm güm ötdi. ⁽⁹⁾‘Anĥāb server hezarbar ĥile ile man‘eyledi, daĥı tarbe taĥtası mişal kılıç çeküp Kurtūsi ‘Ādī’nün ĥafasında ⁽¹⁰⁾çaldı. Kurtūsi ‘Ādī gürzini mükābil dutdu, kılıç gürze doĥunup buz pārası gibi paralandı. ‘Anĥāb gice varınca ⁽¹¹⁾‘Anĥāb’un ĥafesinden farkına bir gürz ile urdugim iki ayak rikābdan çıkup, ‘Anĥāb

arkası üzerine yıkıldı. ⁽¹²⁾Ḳurtūsi ‘Ādī inüp iki elin kafasında bağladı cān u ciğerin tağladı. Bād püskürdüp Ḳurtūs elinden ‘Anḳāb alup, ⁽¹³⁾Süleymān nazarına getürdi. Ḳurtūsi ‘Ādī şıçrayup yine piline süvār olup, meydāna girüp er taleb eyledi, andan ⁽¹⁴⁾Endelūs beglerinden, Mağrīb-i zemīn yiglerinden Aḳdeḥ bin Fātiḥ Sitem ḥān Endelūsile, Ḳefandūzi Endelusile, İrtāl ⁽¹⁵⁾Endelüsi meşveret kılup, didiler kim gelün birimiz Ḳurtūsi ‘Ādī’ye mükābil durup ceng ider gibi olup, Endelūs meliki ⁽¹⁶⁾ḥālından sūal kılalum. Eger kim Süleymān ḳatında muḳarrib Ḥazret oldısa bir uğurdan Endelūs çerisinle ⁽¹⁷⁾varup Süleymān’a ṭapalum. Benī Aşfar melikine kılıç urup, nicāt ḳapusın düşmāndan yaña yapalum didiler. Aḳdeḥ bin Fātiḥ ⁽¹⁸⁾öyle diyicek İrtāl Endelūs didi kim: “ Ben varum, ḥaber bulayım” didi. Daḥı at sürüp meydāna vardı ol ⁽¹⁹⁾yañadan Ḳurtūs ‘Ādī daḥı gördüğim altmış arş ḳadd-u ḳāmet pürri şücā‘at bir peḥlevān ciḥān mükābil-mu‘arız geldi. Ḳurtūsi ⁽²⁰⁾‘Ādī ḳarşu vardı gürz ḥevale kıldı. İrtāl selām virdi, ‘āliyün aldı, didi kim: “ Yā peḥlevān ciḥān ben ⁽²¹⁾senüñle ceng itmege gelmedüm velākın Benī Aşfar melikinden ḳorḳub saña mükābil olmaḳ şuretinde geldüm baña ḥaber vir kim[16a] ⁽¹⁾Endelūs melikün Süleymān’a yenildi, bizüm Endelūs meliki nice olduğın bilmeñe geldüm, eger Süleymān dergāḥında āzād olup ⁽²⁾şādlıkda ise bizüm Endelūs begleri ittifāḳımız budur. Kim Süleymān’a ṭapavuz Benī Aşfar çerisine kılıç uravuz didi. Ḳurtūs ⁽³⁾‘Ādī eyitdi: “ Meliküñüzüñ ḥālī-ḥoş sancağ virdi, ḥil‘at giyürdi, peḥlevānlarile sancaḳ dibinde Süleymān’ı ‘ülemanuñ dibinde ṭururlar” ⁽⁴⁾didi. Ḳurtūs öyle diyicek İrtāl eyitdi: “Yā Ḳurtūs seniñle ceng ider gibi olalum, baña iken ḳıymağil yıḳar gibi olup ⁽⁵⁾Süleymān’a göndergil gözümle görüm, gine beni ḥalāş eylegil, varup ḥaber verem” didi. Ḳurtūs daḥı gürz ḥevāle eyledi, İrtāl Binṭāl ⁽⁶⁾Endelüsi ḳalkān mükābil dutdı. Gürz inüp ḳalkān tağıtdı. Gice varınca Ḳurtūsi ‘Ādī bir püşt pāy urdı, yıḳdı elin bağladı ⁽⁷⁾alup Süleymān’a gelüp ḥālın ‘arż eyledi. Süleymān gönderdi varup Endelūs melikin görüp ḥāḳ-payına yüz

sürdi, pehlevānlar ile ⁽⁸⁾güreşdi, şāhı Endelüs’e beglerüñ ittifākın haber virdi. Endelüs melik eyıtdi: “ Var degil beglere benüm Süleymān devletinde ⁽⁹⁾hālīm hoşdur. Gerekdür kim cümleñüz bir uğurdan ittifāk kılup baña gelüñ dönüp Benī Aşfar çerisine kılıç uruñ, Süleymān devletinde ⁽¹⁰⁾sa‘adata irüñ. **Nazım:**

Kıt’a

Fâ’ilâtün / Fâ’ilâtün / Fâ’ilâtün / Fâ’ilün

Gayrat idüp düşmānıla ceng idüp nüşret buluñ
Kim ‘ömr olur ğanimet sağlığı ni‘met bilüñ

195 ⁽¹¹⁾Cān u dilden kılıç urup haşma kılıñ intikām
Ben mülkden elüm öpüp atile hil‘at aluñ

Neşir: Hakīm kavlince, Endelüs melik ⁽¹²⁾böyle diyicek İrtāl Binṭāl dahı meydāna girdi. Er talep eyledi, ol yañadan Benī Aşfar melik Aṭfaşhān görüp kaķdı, ⁽¹³⁾gör bu Endelüs’i kim gelüp ‘āk olup bizden er taleb idicek. Hendaşı Aşfarī meydāna vardı, mükābil olıcaķ dönüp kaçup ⁽¹⁴⁾geldi. Benī Asfar melikünün kademinde baş kodı, didi kim: “Şāha hile kıldum, baş kurtarmağçün Süleymān’a tapdum, cenge girmege ⁽¹⁵⁾gelür bigi kaçdum geldüm, hem gördüm ki melik Endelüs Süleymān helāk eylemiş” didi. Benī Aşfar meliki işidüp şād oldı ⁽¹⁶⁾andan Kurtūsi ‘Ādī meydāna gelüp er taleb eyledi. Hendaş mükābil oldı, bir gürz urup helāk eyledi bir birinün ⁽¹⁷⁾ardınca bir nice pehlevān hürd-hāşhāş eyledi, kimsene mükābil olmadı. Andan İrtāl Binṭāl gelüp yoldaşlarına ⁽¹⁸⁾buluşub beglerinün sağlığından haber virdi cümlesi işidüp şād olup, dahı cümlesi ittifāk kılup kılıç çıkarup ⁽¹⁹⁾Kurtūsi ‘Ādī’nün üzerine sekiz gez yüz biñ er ğulı kılup ceng ider gibi oldılar. Kurtūsi dahı horda bilürdi, ⁽²⁰⁾kaçmadı ol yañadan Endelüs meliki görüp Süleymān’dan icāzat alup pehlevānlar ile şuca‘atıla mükābil-i mu‘arız geldi ⁽²¹⁾Endelüs çerisi dahı begleri yakın gelicek bölüp qarşu

durup, t̄āpu kılup ‘izzetleşüp dahı dönüp Benī Aşfar çerisine kılıç urdılar[16b]

⁽¹⁾Kurṭūsi ‘Ādī ol pehlevān Şeddādī dahı cümlesinüñ oñlarınca Kuh-ı Elbürz mişal gürz elinde meddaḥ-ı Süleymān dilinde ⁽²⁾ra‘d var, ḥaykırup dahı Endelüs pehlevānları merd-i meydānları, mağrib-i zemīn, şāḥib- kıranları, aḥtar-baḥtar arşlānları ⁽³⁾dönüp kılıç çeküp ğayrata gelüp ḥamiyyet kılup, on urup ölüm ḥofin göñülden sürüp on iki kez yüz ⁽⁴⁾biñ er olup Benī Aşfar leşkerine qarışup, katusup tiğ-i gürz gönder urdılar, bu yañadan Benī Aşfar meliki dahı gördüğim ⁽⁵⁾Endelüs leşkeri şāḥına buluşup ittifāk idüp, kendiya ‘āşī olup Süleymān āskerin arḳalanup ceng-i cidāl idüp ⁽⁶⁾kendinüñ çerisine kılıç urdılar, āḥ idüp ve ele alup diledigim Süleymān’dan emān diliye İblīs-i la‘īn ⁽⁷⁾Siyāḥpuş şekil ḥazır olup didi kim: “ Gözüñ aç yukaru bak” didi. Baqdı gördüğim felek yüzinden girdegird cin ⁽⁸⁾çerisi ceng yarağınla tūrurlar. Yirle gök arası tölmuş İblīs didi kim: “Gördüñ mi ne kadar çeriñ var durur. Bir işarete ⁽⁹⁾mevḳufdur kim Süleymān’uñ altın ustüne döndürürlerdi. ” Atfāşḥān Aşfarī didi kim: “ Yā niçün yardım itmezler, ⁽¹⁰⁾merd kılasıñane” didi. Şeyṭān la‘īn-i ol bī-dīn eyitdi: “ Vaḳīt degildür ḥenüz sen āskeruñle cenge meşğul ⁽¹¹⁾olgil, cañından ḥālī olmağil öyle vaḳīt oluncaḳ ben dahı işāret kılam ceng-i cidāl Süleymān leşkerün pāye-māl kıla” didi. ⁽¹²⁾Benī Aşfar meliki rāst şanup ‘ālemi debretti, on urdu āskerine ḳumañ didi. Cemi‘ Benī Aşfar çerisi uşağı ⁽¹³⁾vairsi kılıç ‘uryan kılup raḥşi-raḥşan sürüp Endelüs āskerine mükābil tūruşup ceng itdiler, şöyle kim ⁽¹⁴⁾kılıç şibildisinden gürz gupuldusından teberler dupuldusundan at, fıl, gergedan süḥeylinden erğrivinden ṭabl, ⁽¹⁵⁾duḥul güruldusundan şurna ve nafir fırıldusundan zemīn-i zemān ve çarḫı asumān iñledi ve gümledi vuḥuş tūyur, ⁽¹⁶⁾mūr, mār bañladı on sekiz gez yüz biñ bir ḳavilde igirmi dört gez yüz biñ kılıç ḳınından çıkup rezmgāḥ ⁽¹⁷⁾içi almas şū‘lesinden tōndi, ol kadar er kırıldıkim ḳan sel gibi yüridi, ḥun buḫarı ḥevāya ağıdı, ḳarā bulut gibi ⁽¹⁸⁾ḳat-ı ender ḳat olup tūrdı. At tırnağından girdi gūbar

bevc-i asumāna irdi. Oğul atadan ata oğuldan bi-ḥaber oldı, bozat, kırat tozdan yek renk ⁽¹⁹⁾oldı. Ādem ḳanından dilāverler pīr u peleng leyin benek benek oldı. ⁽²⁰⁾Bir ‘acāib ceng oldugim kılıçlar cebeler cevşenler şü‘lesinden çarḥ-ı ā‘zamda güneş tñndi. Er ḳanından at ⁽²¹⁾ḳınından her ṭaraf nil çayun, fırat mişli Tuna bigi ḳan-ı revān oldı. **Naẓım:**

Mesnevi

Fâ’ilâtün / Fâ’ilâtün / Fâ’ilün

- [17a] ⁽¹⁾İki düşmān erleri ceng itdiler
Mirriḥ Keyvanıla deng itdiler
- Cağ cağ itdükce eren tīg-i ḥadeng
⁽²⁾Kibriyā döndi ḥaşm-ı ḳadir-i ceng
- Şaf-şikenler itduğunca zenberek
Cān alıcı yağdururdi derd u merk
- ⁽³⁾Ün çıkardı göklere zenbūr u veş
Ḳan yağardı ṭoprağa yağmur u veş
- 200 Cān bedenden cümle uçdu ‘arşdañ
⁽⁴⁾Baş ḥevādan indi yire fersdeñ
- Ḳan buḥarı gün kızartdı ḥemçu la‘l
At ayağı yir tozından düşdi na‘l
- ⁽⁵⁾Gürz-i şalkdan büküldi er beli
Peḥlevānlar ḳan döker atlar yali
- Öyle bī-ḥad oldigim ceng-i girān
⁽⁶⁾Ālem içre ölmedi ceng-i kırān
- Diñle imdi işbu cengüñ āşlini
Vir şalavāt okuyavuz faşlini

⁽⁷⁾**Neşir:** Hâkîm kavlince, bir dem içre Endelüs çerisi Benî Aşfar çerisinle bir ceng-i girân itdiler. Kim felek yüzinde murğ-i aferîn ⁽⁸⁾zühul u taḥsîn eyledi, andan Süleymân hüküm eyledi, sağ koldan Sührâb bin Şeddâd bin ‘Âd yürüdi on altı gez yüz biñ ⁽⁹⁾‘Amâlika çerisinle, sol koldan Bağdâd meliki Tab‘ bin Aşda‘ yürüdi. Yidi gez yüz biñ Bağdâd erenler ile iki cânibdan ⁽¹⁰⁾Benî Aşfar çerisine iki koldan girdiler, irdiler cengi tırdı. Benî Aşfar çerisinün bi yanın getürdiler, Kaḥramāna Nerimāna ceng ⁽¹¹⁾itdiler. Benî Aşfar erünün gözlerine ciḥân teng itdiler, bir ‘aẓm-i ceng itdiler kim zemîn-i zemân carḥı asumân dünli tırlı ⁽¹²⁾ancılayın bir cengeşüp tırmadı iki cânibinden her mir u sipāḥ ḥallu ḥālince duruşdi, uruşdi, qarışdi. ⁽¹³⁾Naḥibler erlikle tırup ve naḥibler aludelikle yüzün düşdi, inciler daḥı kılıç yüzinden kiñ yire kaçdılar, yüz şuyun ⁽¹⁴⁾yire şaçdı ve anca diliru dilâverler mübariz u miḥterler âd u şan gözleyüp gayrat-i ḥamiyyet kılup baş u cân ⁽¹⁵⁾oynadı, her biri katre iken cânla cuşa gelüp bahru var olup kaynadı. Andan soñra Süleymân’dan Sîmurğ kuşu daḥı ⁽¹⁶⁾icâzat alup Aṭyar ülularına hüküm eyledi her biri kanad açup uçup her birisi kügerdi, ra‘dveş haykırdılar ⁽¹⁷⁾daḥı ḥevâyı-fenâ yüzünden süzölüp indiler. Benî Aşfar leşkerünün üzerine kazâyı asumân gibi itdiler, ayakla âdemiye ⁽¹⁸⁾kaynak urup getürdiler, felek âyyuka çıkarup göke yakın yitürdiler daḥı gök yüzünden yir yüzindeki Benî Aşfar ⁽¹⁹⁾çerisin atup urup ḥelâk itdiler âdemi âdemile atup ba‘zısın daḥı ⁽²⁰⁾kaynak urup iki yiritdiler ba‘zı daḥı yir yüzinde kaynak birle pencesinle şıkup ḥurd-ḥaşḥaş iderlerdi.

Naẓım:

Mesnevi

Fâ’ilâtün / Fâ’ilâtün / Fâ’ilün

205 ⁽²¹⁾Çünkü kuşlar kâfire caynak urur
Didüp atın bağına kaynak urur

[17b] Lü'lü'de Mirrîhüñ eksi endiyib pes
(1) Hayratile ağzına barmağ urur

Rūḥ Kuḫnūs alsa ḥaşmı benceye
Pāk idüp bağrın yiyüp tırnağ urur

(2) Yiritdügünce cal idüben düşmānı
Öyle tūt şāḥinbāz 'ağ'ik urur

Nesir: Hākīm kavlince, Benī Aşfar (3)melik Aṭfāşḥān Süleymān leşkerinüñ ĩbretin Endelüs āskerinüñ ḥamiyyeti ceng-i cidālın göricek ve ḥevā (4)yüzindeki kuşlaruñ şüca'atini ādemi ādemıla atı atıla atduğun kim gördi , be-ğayāt vaḥme virdi. Diledigim emān (5)istiye yine İblis-i la'ın karşıusuna geldi göründi. Benī Aşfar melik didi kim: “ İy Şum! Ne tūrursın (6)çerimi ḥelāk itdiler, baña yardım kılmazmısın? ” didi. İblis didi kim: “ Yā mā'lun ne ṭāḳatum ola kimSüleymān'a (7)cevāb virimegim bir 'ālemüñ du'āsıla ve Tevrātuñ bir ṇatıla benüm çerimi aṇamı iletürler. Ben İblisem! Niçe senüñ bigi (8)aldadum gördüğüñ zürriyatumdır göre hīç kimesne var mı” didi. Benī Aşfar melik bakup nesne görmedi (9)bildigim bu Siyāḥpuş İblis-i bī-din imiş, cān başına şıçradı diledigim emān diliye ammā kim ne emān (10)gördüğim kendunuñ leşkeri şanmış tār-mār olmuş, gökden kuşlar inüp ādemi ḳabarlar, felek yüzinde pençe (11)urup iki yırtarlar gök yüzinden yir yüzine atarlar, yir yüzindeki ādemī-zād çerisi Hud kendine kılıç çeküp çerisi şanup (12) felek büsaṭ üzerinde şāḥmāt eyledi. Gördüğim olıcağ oldu soñ peşimanlık⁶⁶ aşşı kılmaz ölüm ḥofin göñülden (13)sürüp mülk ü mālдан ḥān u māndan tāc u taḥtdan raḥt u nicatdan el yudi. Erenler ādın gözledi serkeşler (14)izin izledi, ḡayret-i ḥamiyyet idüp ād u şān gözleyüp Benī Aşfar melikleri nāliye ḳaçḳaḳ dilāverlerine adlu adile çağırup (15)at süre Süleymān āskerinden yaña döndi on iki gez yüz biñ adlu Aşfar sipāḥına ün şalup döndürdiler

⁶⁶ Yazmada “beşimanlık” şeklinde yazılmıştır.

⁽¹⁶⁾seyf-i şalk urup āsker Süleymān'ı sancağa varınca sürdiler. 'Amālīka dilāverlerinden Bağdād erenlerinden Endelūs ⁽¹⁷⁾dilāverlerinden hayli ādem helāk itdiler 'ālemi Süleymān'a varınca sordılar. Delīm āri atdan serengün indirdiler, ⁽¹⁸⁾ancaları seyf-i şalk odine indirdiler, ammā kim 'ālemūñ pehlevān ciḥānuñ merdi meydānı Kurtūsi 'Ādī pehlevān ⁽¹⁹⁾Şeddādī ceng içinde Benī Aşfar melik Aţfāşhān Aşfarinūñ yüzine çıka geldi ru-be-ru tūruşdılar. Kurtūsi 'Ādī ⁽²⁰⁾bilup Kurtūsi 'Ādī daḥı Benī Aşfar melikūn ḥaşm añladı, def'i gürz ḥevāle kıldı. Benī Aşfar melik polād kalkān beraber dutdı, ⁽²¹⁾līkin ḥarb Kurtūsi 'Ādī'dür, pehlevān Muradidür. Gürz inüp kalkāna tokundı, kalkān melikūñ kafasına tokundı[18a] ⁽¹⁾göz qarardı iki ayak rikabdan çıkdı, atdan yıkıldı. Kurtūsi 'Ādī atdan şırayup melikūñ göksine kōncaḳ kim başın ⁽²⁾kese. Benī Aşfar begleri görüp Kurtūsi 'Ādī'nūñ üzerine ḡulv kıldılar kim helāk idelerdi, felek yüzinde Sīmuḡ kuşı ⁽³⁾görüp ḡışḡurup ḥevā yüzinden yire inüp bir pencesile Benī Aşfar melikūn kemerinden dutup bir pencesinle Kurtūsi ⁽⁴⁾'Ādī kemerinden tutup götürdi, felek yüzine çıkardı daḥı sürüp Süleymān peygāmerūñ⁶⁷ ol sultān ekberūñ ⁽⁵⁾nazarına getürdi. Sīmurḡ kuşınūñ küvvetine, şüca'ātine Rūḥ kuşları Kuḡnūs kuşları ḡayrete gelüp kanad ⁽⁶⁾açuşup uçuşup yir yüzine inüp ḥer birisi pence urup Benī Aşfar meliklerūn liye dilāverlerūn, kaḳkaḳ serverlerūn, ⁽⁷⁾kamergāḥlarından dutup atlarından ayırup felek yüzine kaldırup ceng ider. Serverlerinden server kōmayup alup ⁽⁸⁾Süleymān nazarına getürdiler. Süleymān görüp şād olup bād-pāye işmarladı, ḥabs eyledi. Andan şoñra Süleymān bād-pāyi ⁽⁹⁾'ayyara Benī melikin işmarladı, Benī Aşfar melik daḥı ḥabs oluncaḳ Ḥaḳ Te'āla'nūñ 'inayet-i sakinenūñ berakat Süleymān'ūñ ⁽¹⁰⁾mücizātı birle Süleymān çerisi Benī Aşfar çerisin şoyup kub- kılıçdan geçürdiler. Anca dilāverler seyf yüzinde ⁽¹¹⁾gelmez yola gönderdiler. Bir dem içre tālan itdiler, bir taraftan kuşlar bir yañadan ādemī-

⁶⁷ Yazmada "beygamber" şeklinde yazılmıştır.

zād ol ‘aẓm-i çeriyi ⁽¹²⁾tağıtdılar, aşdan başdan küşteler, buştular ʔor ğurdılar, anca
mir u sipahınuñ, ‘ömri defterin devirdiler, ⁽¹³⁾anca biñ mübarizleri tīgıla Atyar
pencesinle ele getürdiler, kuşlar kaynağından ādem leşlerinden, erenler başlarından
gök ⁽¹⁴⁾yüzi görünmezdi, pehlevānlar ğarivinden zemīn u zemān iñlerdi. **Nazım:**

Mesnevi

Fâ’ilâtün / Fâ’ilâtün / Fe’ilün

- ⁽¹⁵⁾Cenge girüp açduğınca kuş yilek
Yirde cin bekledi gökde melek
- 210 Kaynağ urup döker künce erden ʔanı
⁽¹⁶⁾ʔurşağında loğma ölürdi er tanı
- Ādem etinden ʔoyubdı yir tacı
Leşle başı ʔaşıridi ʔār tacı
- ⁽¹⁷⁾Yirde insan ceng iderdi gökde kuş
ʔorğudan Mirrih ölür gökde ğamuş
- Tīg-i zenler şaf söküp kıldı şavāş
⁽¹⁸⁾Şaf-şikenler kılıçile kesdi bāş
- Küştelerden Küh-i ʔafa çıkdı eren
Küştelerden yapulur ʔa‘la-i beden
- 215 ⁽¹⁹⁾ʔān deñizler oldı aqđı çün bahr
ʔan buğarından kızardı meħ meħr
- Ger dilersek şerħ idevüz kışşā
⁽²⁰⁾Vir şalavāt def^c kılğil ğuşşā

Nesir: Ħakīm ʔavlince, çünkim Benī Aşfar çerisi ğazimat oldı, Süleymāniler
nüşret buldı. ⁽²¹⁾Furşat viren Allah’a Süleymān Ħazret çok şükrler itdi on biñden

ziyāde ceng-i arī Süleymān çerisinden toprağa düşdi. [18b] ⁽¹⁾İy behiyyelerüñ baş tenden ceza oldı, neciler dağı baş kesüp hi‘lat giydi, ancalaruñ dağı Haşm Kavim kardaş olup ⁽²⁾yas dutdı, kimi şād-hürrem, kimi matem dutdı, fiü‘l-cümle ceng gāyata düşmān hazimete irişecek seyl-i hun ‘ümmāna āh- ⁽³⁾efğan düşmān āsumana yeticek, erenler başlarından üma tırucak, Süleymān peygāmbere⁶⁸ ol sultān ekber emr eyledi. ⁽⁴⁾Sakine tābut ‘ülemadandur diler haymeye gelüp kondurdılar. Süleymān dağı devletile gelüp atdan indi, cemi‘begler yigler dağı ⁽⁵⁾ceng yirine varup ölenleri defn idüp zağumluların bağlayup huşenk bend kılub döndiler. Ammā kim ‘ādilerden ⁽⁶⁾Ḥindūş‘Ādi ve bağdādilerden Kebkebūş Bağdādi ve yūnānilerden Seyif Kaṭ‘ ve rūmilerden Kısālān Rūmi bu dört ⁽⁷⁾pehlevān kılıç yüzinde düşüp Süleymān yoluna şehid olmışlar, gelüp Süleymān’a ārz eylediler. Süleymān acıyıp hükm eyledi ⁽⁸⁾varup getürdiler, gülabile yuyub kara atlasdan kefen sarup kara yirüñ karnun yarup defn itdiler. Hicesi taşlarına tarih ⁽⁹⁾yazdılar, ‘umud üzre polād tığile kazdılar, Süleymān’a ne tarihinde gelüp ol Benī Aşfar çerisinle Aṭfāşhānla nice ⁽¹⁰⁾ceng itdüğün māt itdüğün Sīmurğa kapdurdüğün zeḥi Süleymān kim aña Kāfdan Sīmurğ gelüp ferman-ber olduğın beyān itdiler, ⁽¹¹⁾tā kim soñ gelenlere örnek ola ‘ibret olalar, bulalar kim Süleymān nice ulu sultānmışkim cemi‘ maḥlūḳāt aña ferman-beriken acel ⁽¹²⁾aña dağı irüp ācele dermān bulmadı. **Nazım:**

Mesnevi

Fâ’ilâtün / Fâ’ilâtün / Fâ’ilün

Hāl-yi ‘ālem budur aña ḥemān

⁽¹³⁾Bākī kalmaz kimseye mülki ciḥān

Çok Süleymān geldi mülki ‘āleme

Hākim oldı ümmiyye vü ‘āleme

⁶⁸ Yazmada “beygamber” şeklinde yazılmıştır.

⁽¹⁴⁾Gökde tahtın götürüp bād-i şimāl
Şarka ğarba hüküm iderdi māḥ-u sāl

220 Dīv ‘ifrit emrine fermānıdı
⁽¹⁵⁾Yitmiş iki millete sulṭānıdı

Heft-ser Evren dutardı sözini
Tahtına şāḥlar sürerdi yüzini

⁽¹⁶⁾Dergāḥında ḥācib-i Cemşīd idi
Hizmet iden pādişeh Hurşīd idi

Dikelince dur iderken bu felek
⁽¹⁷⁾Ḥaḳ selāmın aña virirken melek

Aḥir aña dahı kalmadı ciḥān
Kim görübdür çok Süleymānlar ciḥān

225 ⁽¹⁸⁾Çok Süleymān yüzine geldi felek
Çok Süleymān mührini yutdu semek

Dut Süleymān olduñ elde mühr
⁽¹⁹⁾Üşşine irse acel itse қаһr

Çāker ölse nola ins u şeyṭānat
Nef‘ine bākī degül çün salṭanat

⁽²⁰⁾Çün ciḥānda olısar biliş u bād
Çün gider ādem kalur ‘ālemde ād

Dürr⁶⁹-efşān olup şu gökde kû-nişān
⁽²¹⁾Tā nişanuñ birle añalar dürr-efşān

230 Hem-çü nān Firdevsi koyar⁷⁰ yādigār
Halk ide tarih aluben rüzigār

⁶⁹ Yazmada “dur” şeklinde yazılmıştır.

⁷⁰ Yazmada “kobar” şeklinde yazılmıştır.

[19a] ⁽¹⁾Diñle imdi kıışsa kanda kaldı bes
Vir şalavāt gūş idüben diñle pes

Neşir: Hakīm kavlince, Süleymān ⁽²⁾Hazret gelüp otağına kondı, ceng altın egninden çıkarup fahri hil‘at geyindi, başına şāhane tāk-⁽³⁾ zerrīn urundi, taht-ı ‘āc abnūs üzerine çıkub oturdı, mühterān dahı altun gümüş şandelyeler sağ sol ⁽⁴⁾dīvān-hāna içinde zin idüp tertīb üzerine kodılar. Andan Loqmān-ı hakīm Dānā Āşaf bin Berhıyā Eyaşır ve Nāşen ⁽⁵⁾peygāmbere⁷¹ ve Feylesof hakīm gelüp du‘ā kıldılar, gāzā mübārek bād. Yā Süleymān didiler. Andan şöıra ‘Amālika sultānı ⁽⁶⁾Sühreāb şāh ve Mışır sultānı Celaleddīn ve Bağdād halifesi Tab‘ bin Aşda‘, Rum meliki Kayşar-ı Rūm, Yūnān meliki ⁽⁷⁾Qataṭ hān, Endelūs meliki ‘Akrān şāh gelüp Süleymān nazarında baş koyup devam u devlete du‘ā idüp gāzā ⁽⁸⁾mübārek bād dayıma ferhunde devlet sa‘ādet yār bād didiler. Süleymān dahı anlara ‘izzet kılup işaret eyledi. ⁽⁹⁾Şağ sol taht-ı zerrīn üzerinde yirlü yirinde qarār kılup oturdılar. Andan şöıra on iki sıbtıñ ‘ūleması ⁽¹⁰⁾fuzalasu şağ u sol Süleymān’uñ tahtı kenārında ‘āc abnūs şandelyeler üzerinde geçüp müķim oldılar. Buğur dīvān ⁽¹¹⁾Süleymān’ı kim tırdı, igirmi sekiz gez yüz biñ ādemī-zād melikleri iki taraf tırup orta yiri açuķ dutdılar. Bir zerrīn ⁽¹²⁾şāhnişīn getürüp şağ tarafda kodılar. Süleymān tahtına yakın iki yanında dahı iki ‘āç abnūsdan nişāme şeklinde ⁽¹³⁾kürsiler kodılar. Andan Sīmurğ kuşına Hüdhdüd varup Süleymān ağızından okudı. Sīmurğ durup kanadın açup uçup ⁽¹⁴⁾içerü gelüp Süleymān tahtı önünde baş koyup faşih lisānıla ‘Arap dilince Süleymān’a du‘ā kılup didi kim: ⁽¹⁵⁾**Nazım:**

⁷¹ Yazmada “beygamber” şeklinde yazılmıştır.

Kıt'a

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

Devletü bahtuñ ziyāde eylesün Mevlā beñüm
Kim kılunuñ menşubi olsun tamam u dünyā beñüm

⁽¹⁶⁾Tā kıyāmet devletile biñ yaşayup sür 'ömür
Hażretüñe hizmet itsün tıyurle 'Ankā beñüm

Neşir: Hakīm kavlince, Süleymān ⁽¹⁷⁾Sīmurğun dilince kenduya du'āsın gūş kılup faşih lisānına taḥsīn eyledi. Andan Sīmurğ varup ol altun ⁽¹⁸⁾kürsinün üzerinde ayağ üzere karar eyledi. Şānkim bir melekdür taht üzerinde oturur, yāhūd ⁽¹⁹⁾melek kudsidür kim tūni budağında otururdu. Enva' rengin yünleri reng- a-reng olup gün ber tāb tokundukça ⁽²⁰⁾elvān elvān enva' enva' reng görünürdi. Sağ taraftağı kürside Rūh kuşu gelüp bir tığ ⁽²¹⁾bigi karar eyledi ve şol taraftağı kürside Kuḡnūs kuşu gelüp karar eyledi, baḳı yırtıcı tırtıcı[19b] ⁽¹⁾kuşlar yirlü yiründe ayağ üzerinde tırdılar, ekseri daḳı kanad kanada çatup Süleymān dergāhının üzerinde ⁽²⁾sayebān olup çift çiftile tırdılar. Süleymān üzere gölke oldılar. Dāne yiyen murğan daḳı bir tarafa tırmışlardı. ⁽³⁾Naḳar Süleymān'ın mübārek cemāline kılup ḥukm ḥükumetine kulak urmuşlardı. Tāvus kuşu Cemşid şāḥveş nūrı necş-i tēcını ⁽⁴⁾başına şāḥane urunup lāciverdi- zer bāft libāsın arkasına alup meliki Ḳudsi bigi melun münakkaş yünlerin zeyn-i ⁽⁵⁾gāḥ Rūḥanveş cevlan, gāḥ aḥū ḥiss misal-i 'enber efşanlık iderdi. Kuḡnūs kuşu daḳı kāra ⁽⁶⁾bulut gibi tıruben bürütün, Şūr-ı İsrāfilveş biñ bir delüğinden Elḥān Dāvudveş avāzelerile Nafiḥ 'İsi ⁽⁷⁾bigi cānlara şedāsından cān bağışlardı ve Şāḥin ile 'Uḳab daḳı Rüstē-ane bebir reng cevşenin tezyīn ⁽⁷²⁾kılup çeşm-i ⁽⁸⁾şehlāsın süzüben şekkü'l-kamer bigi münḳarından dil depredüp ḥaṭṭ-ı reyḥan sepid siyāḥ reng yünlerün tezyīn ⁽⁹⁾kılup Sīmurğ kuşının sağ şol tarafında oturlardı, sağ şol

⁷² Yazmada "tezin" şeklinde yazılmıştır.

maḳaāmlu maḳāmında ḳarār ḳılurlardı, ba‘zıları ⁽¹⁰⁾daḫı gök yüzinde cevḻān Süleymān üzerine saye-bān iderlerdi. Turrac, Tazru ve Teyḫu daḫı ḥāciyana libāscuḳların ⁽¹¹⁾giyüben Şām seḫeri Allah Te‘ālāya zıkr idüben ḥaḳḳ-u ḥüve diyüp şedagāḫ Süleymān devletine du‘ā iderdi. Keklik daḫı ⁽¹²⁾muyi siyāḫın boyunu altına gerdanbend idüben ḥaṭāyı ḥatun⁷³ ḥubları bigi gözlerine sürme-yi işfaḫānı çeküben ⁽¹³⁾la‘lin leblerile tevḫīd-i evrād okuyuben ḥınnalı ayakların biñ bir dürlü şive ve nāzıla ḫarakete gelüp Süleymān’uñ ⁽¹⁴⁾ref‘tine alkış ḳılurdu. Kerkesler daḫı Ḥorasān birleri bigi aḳ libaslar geyüp aḳ ‘imameler şarınup rüzgār ⁽¹⁵⁾dīde pīrler bigi çarḫ-ı ḡaddaruñ vefasuzlığına baḳuben Süleymān salṭanatın zıkr iderlerdi. Niçe niçe Süleymān gördüñ ⁽¹⁶⁾diyüben rüzgāruñ bī- beḳalığına ḥayrān olurlardı. Hüdhüd daḫı kim peyk Süleymāndı, cāsus ḥāḳandı, ⁽¹⁷⁾Tāvusveş başına tāc-ı faḫri urunup ḳaḫumi cūbbesin ḥindyana ḥacılar bigi egnine aluben saḡ ḳanadcuḡu ⁽¹⁸⁾yuḳaru yilken bigi ḳaldırup şol ḳanadcuḡun yir yüzine düşünüp yüzüncü gezin yire sürüp Süleymān’a ⁽¹⁹⁾du‘ā vü şenā iderdi. Gāḫ ḳanad açup uçup ṭāḡ şaḫralar geçüp cüstü cu ḳılup gördüḡi ḥadişeden gelüp ⁽²⁰⁾Süleymān’ı āḡāḫ iderdi. Fīü’l-cümle ḳışsa dırāz ḳılmayalum insān begleri, Aṭyar uluları yirlü yiründe ṭurdılar, naḫar ⁽²¹⁾ḳılup yüzlerin yire urdılar çünkim dīvān Süleymān’ı ṭurdu. **Nazım:**

Kıt’a

Fâ’ilâtün / Fâ’ilâtün / Fâ’ilâtün / Fâ’ilün

- [20a] Bencileyin salṭanatla ḳurdu dīvān şehriyār
⁽¹⁾Ḳavm-ı maḫşer meşel millet cem‘ idübdı bī-şümār
- 235 Ḥākī insān bürümüşdi gökleri murḡan peren
Yir bulmazdı esmege gökde vü yirde rüzigār

⁷³ Yazmada “hatn” şeklinde yazılmıştır.

⁽²⁾**Neşir:** Hâkîm kavlince, dîvân Süleymân'ı Eyvân hâkânı turuncak server-i selâtinler pehlevân cihângirler ⁽³⁾maçamlu makamında oturacak zerrîn çubuklu çâvuşlar gümüş deñgli hâcibler ayağ üzerinde sağ-ı şol turuncak ⁽⁴⁾andan Süleymân hüküm eyledi. Bâd-pâyi 'ayyar altı yüz celladlarile varup Benî Aşfar şâhı Atfâşhânı getürdüler, ⁽⁵⁾on altı Benî Aşfar begleri ile elleri bağılu cigerleri tağılu siyâset meydânına tor gurdılar. Benî Aşfar melik dahı dergâhından ⁽⁶⁾içerü kim girdi nazar şalup gördüğim bu ictimâ' insan vasaatında dört biñ dört yüz kırk dört tınablu ⁽⁷⁾altun mihlı kızıl atlısandan bir barigâh tağ üç keyvâna irişmüş tınab mihlarıña ve mañi gözüne girişmiş ⁽⁸⁾on sekiz gez yüz biñ sipahı bu barigâhı girde bic itmiş rûzi mahşerden nişân virür. Barigâh üzerinde şeş-hâne ⁽⁹⁾bir taht-ı zerrîn 'âç abnûsla tertîb-i tezyîn olmuş üzerinde bir nevcivân oturur, başında 'imame Halîl dilinde zikir, ⁽¹⁰⁾Celîl elinde 'aşâyı Musa, barmağında hâtem-i nübüvvet, tahtıñ sağ canibinde on iki biñ Benî İsrâîl peygâmblerleri⁷⁴ oturur, ⁽¹¹⁾kim her birisinüñ vilâyet-i zahîr mücizât-ı ruşen olmuş kim Evyaşir Nû'man bin 'Âd ve Âşaf bin Berhîyâ ⁽¹²⁾ve şadîk kağan bigi şol yañada 'âç kürsiler üzerinde on iki biñ 'ülema-yı fużala otururlar, kim 'âlim içinde mâhir, her ⁽¹³⁾fende kâdir 'alimlerile ruşen gün bigi anlaruñ altında zerrîn kürsilerde, akalim begleri Sührâb şâh ve ⁽¹⁴⁾Bağdâd halîfesi Tab' bin Aşda' ve Kayşar-ı Rûm ve Yûnân şâhı ve Endelüs şâhı gibi melikler taht-ı zerrîn ⁽¹⁵⁾üzerinde oturdılar, kafalarında pehlevânları ayağ üzerinde tururlar, anlaruñ 'akabınca on iki Sıbtıñ melikleri gümüş ⁽¹⁶⁾ruham tahtalar üzerinde otururlar bunlarıñ altında dahı polâd kürsilerde Kurtûsi 'Âdî'Enter bin Gührem ve Ra'd bin Barķ ⁽¹⁷⁾bigi pehlevânlar yir yirin çüñ urup tururlar, anlaruñ kafesinde on iki biñ ğulam hâş tururlar, kimi hancer, kimi tîğ-i tebere, ⁽¹⁸⁾kimi gürz-i kirân dutarlar. **Nazım:**

⁷⁴ Yazmada "beygamber" şeklinde yazılmıştır.

Mesnevi

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

Ḥākī insān bürimiş⁷⁵ der-su tamām
Gök yüzün murğan çerisi çün gamām

⁽¹⁹⁾Gök yüzün dutmuş kamu şehper⁷⁶ yelek
Bāl⁷⁷u perden nā-bedīd olmuş felek

Yir ayakdan lü'le-yi tozmuş çün ğubār
⁽²⁰⁾Çarḥ-ı peren bürimiş⁷⁸ hemçün buḥār

Yirde eren cevşen gir pullu semek
Lü'lüde murğan cilve kıllur çün melek

240 ⁽²¹⁾Şöyle bī-ḥad ictima'ī şaf-şiken
Şankim anda cem' cümle tīğ-i zen

Neşir: Ḥakīm kavlince, Benī Aşfar melik [20b] ⁽¹⁾Aṭfāşḥān Aşfarī Süleymān'ın saltanatın, şevketin görüncek bī-ğāyat veḥm oldu, bildigim Süleymān kimsedür. Buğur ⁽²⁾Süleymān daḥı 'Aleyhü's-selām nazār kıllup gördüğim ol gururla dimağî fesada varan tāc u devletine tahtına raḥatına garra ⁽³⁾olan Süleymān'lık du'āsın iden ḥātemi Süleymān'a kaşd kılan Benī Aşfar melikün devlet başından düşmüş belā zenburī ⁽⁴⁾üzerine üşmiş elleri kafasında bağı, ciğeri tağı, gözleri yaşı cağı otuz altı peḥlevān u meliklerle ⁽⁵⁾siyāset meydānında tūrur. Süleymān 'Aleyhi's-selām düşmānun siyāsetde kenduzin tācı devletinde fatih nüşretinde ⁽⁶⁾göricek nüşret viren Allah Te'ālā celle-celale bī-ḥad şükr eyledi daḥı dönüp Loḳmān-ı ḥakīme didi kim: "Yā Loḳmān-ı ⁽⁷⁾ekber Ḥaḳ Te'ālāya minnet u sipaskim Benī Aşfar melikin bize virdi.

⁷⁵ Yazmada "pürimiş" şeklinde yazılmıştır.

⁷⁶ Yazmada "şehber" şeklinde yazılmıştır.

⁷⁷ Yazmada "pal" şeklinde yazılmıştır.

⁷⁸ Yazmada "pürimiş" şeklinde yazılmıştır.

Devletim eli dutuben nüşretüm yili bulasın ⁽⁸⁾üzerimden irdi. İmdi ne dirsın bu ‘āşī
nic idelüm kim devlete sa‘adata lāyık ola” diyince Loḡmān-ı İbn ⁽⁹⁾‘Ād ol ḡakīm üstād
Süleymān’uñ devām u devletine du‘ā vü eyyām rif‘atine şena kılup didi kim: “İy şāḡ
ciḡān vey! Süleymān-ı ⁽¹⁰⁾Zemān şükr ol yaradan paki ḡallaḡi ‘āleme kim ‘Āli
Ḥazretüñe Fatih nüşret düşmānuña ḡızmet belā vü miḡnet u meşakḡat ⁽¹¹⁾rüz kıldı.
Benī Aşfar meliki itdugin kimsene itmemişdür. Başuñ canuñ ḡātemüñ ḡaşdına geldi.
Endelüs şāḡına neler kıldı. ⁽¹²⁾**Naẓım:**

Mesnevi

Fâ’ilâtün / Fâ’ilâtün / Fâ’ilün

Bu degilmi ol la‘în u Aşfarī
Ḥātemüñ ḡaşdına ḡaken āskerī

⁽¹³⁾Çekdi leşkeri işbu kāfir itdi ḡaşd
Ñālesinden mülk ü taḡt u efserī

Ḳanını dökmek gerek bu düşmānuñ
⁽¹⁴⁾Cümle mel‘unuñ budur bed- āḡterī

Yā Süleymān bu pelīde virme emān
Tā peşimān⁷⁹ olmayasın senkerī

245 ⁽¹⁵⁾Böyle didi anda Loḡmān-ı İbn ‘Ād
Oldu sākin vir şalavāt serserī

Neşir: Ḥakīm ḡavlince, Loḡmān-ı ḡakīm ⁽¹⁶⁾öyle diyicek yine Süleymān ḡocasi
Āşaf’a eydür: “ Yā Āşaf bin Berḡiyā ‘Āli Ḥazretüñ daḡı ne dirsın? Tāc u taḡtımüñ
revnaḡsız ⁽¹⁷⁾ḡer biriñüz ne dirsiz ? Benī Aşfar melikin ḡelāk idelüm mi yoksa azād mı
kılalum” didi. Āşaf bin Berḡiyā ol ‘aḡıl u dana ⁽¹⁸⁾didi kim: “Yā Süleymān-ı Zemān!

⁷⁹ Yazmada “beşiman” şeklinde yazılmıştır.

‘Aķıl oldur kim dūřmāna muķlet virmeye ‘Adunuñ miřil yidi bařlu ejderķāya beñzer zehir gibi ⁽¹⁹⁾vücūdından, gōñlünden, gitmek mümkün degüldür. ‘Adunuñ varlığından ‘adum olduğı efzeldür. ‘Adu’ya emān ‘ömürden zemān ⁽²⁰⁾viren kāmīl degil caķīl-i ecķeldür.” **Nazım:**

Mesnevi

Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilün

Çünkü Allah virdi saña furşatı

⁽²¹⁾Düşmānuña virme hānum muķletī

Biñ yıl ilan beslerisek şahidīle

Zehir saçar sāki bulsa vüs‘atī

[21a] ⁽¹⁾Kılıç urup düşmānuñ eyle helāk
Tīgile alinur ciķānuñ mülketī

Furşatıda düşmāna muķlet viren

⁽²⁾Bil ki başdan gidiserdur devletī

250 Böyle diyüp pīr Āşaf bin Berķıyā
Sākin oldu vir şalavāt key- ķatı

⁽³⁾**Neşir:** Ħakīm ķavlince, Āşaf öyle diyicek Feylesof Ħakīm eydür: “Yā Süleymān-ı Zemān Vayi Şāķ Ħāķan! Āgāķ ol kim dünya ⁽⁴⁾meliklerinüñ içlerinde Benī Aşfar melik gibi gümrāķ azğun melik yokdur, bunuñ emsal-i Ħile, engiz-i nā-bekar yokdur, bunuñ ⁽⁵⁾fikri fesadı çoğdı, ķaşdı Ħatm idi, gerekdürkim bunuñ ‘ömrini Ħatm ķılasın ‘adunuñ helākın ħanīmet bilesin, düşmān ⁽⁶⁾ķor görmüyesin, kim bir gice ķur bir şehir temām yıķup Ħark ider, tama tama göl olur tıutup bir vilayet-i Ħalıķın ħark ider, ⁽⁷⁾yā Süleymān bu ‘aşidden ħāfil-i mübaş.” **Nazım:**

Mesnevi

Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün

Ġāfil olma düşmānıñdan kıl hazar

⁽⁸⁾Ki ef'idür düşmān saña zeħrin saçar

Haşmına mühlet viren 'āķil degil

Ki aħmak olan düşmānından luţf umar

⁽⁹⁾Besleseñ zaķķūm ağacın kanadīle

Vaķit gelse yine zaķķūmi irer

Fil-meşel düşmān ölür zaķķūm bes

⁽¹⁰⁾Şanma zaķķūm ağacı virür şeker

255 Düşmānuñ yüz püstini gāħ tıldurup

Kim dirilüp itmiye sāķi zarar

⁽¹¹⁾**Neşir:** Ĥakīm kavlince, Feylesof öyle diyicek Evyāsır peygāmbir⁸⁰ 'Aleyhi's-selām eyitdi kim: “Yā Süleymān! Minnet ol ĥallaķ-ı ⁽¹²⁾'ālem ü rezzaķ ādeme saña Süleymānlık ruzi kıldı. 'Ālemüñ sultānı ciĥānuñ ĥaķānı olduñ, cemi' maĥlukāt şana ⁽¹³⁾cāker ĥeft-i kişver ĥaliķ saña ferman-ber olıcaķdur. Benī Aşfar meliki kimdür kim andan ĥezar kılasın. Eger kim bu ⁽¹⁴⁾bī-dīn şeytān-ı la'īn ġururīle tāc u taĥtınile virdise ĥaţalar kıldısa sen Süleymān ĥilm u ĥar birle 'inayet ⁽¹⁵⁾nazar kılup, eger kim ĩmāna gelürse 'aţa vü kerīm kılup cānın azad eylegil, memleketin baĥşış eylegil, tā ölünce ⁽¹⁶⁾Ĥazretüñe ķul ola, eger kim ĩmāna gelmezse Müslümān olmazsa bī-dīn kāfiruñ ĥelāk-i ĥāk vücūdi pāk dostları ⁽¹⁷⁾ġamnāk olduġu yekdür” didi. **Nazım:**

⁸⁰ Yazmada “beygamber” şeklinde yazılmıştır

Mesnevi

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

İtdügin itmek kişi erlik degül

⁽¹⁸⁾Ser kesen asulup serverlik degül

Qıl yüzlük idene iyilük temām

Tā ki hoşnud ola senden hāş u 'ām

⁽¹⁹⁾Padişāhlar kanını dökme saşın

'Ömre nokşān ir görür 'aynü'l-yaķīn

Bu Benī Aşfar şahın azād kıl

⁽²⁰⁾Cürmini 'afv eyleyüben şād kıl

260 Kim ölünce kapuña ola gulām
Söz budur ki silmişem ve's-selām

⁽²¹⁾**Neşir:** Hākīm kavlince, Evyāsir peygāmbere⁸¹ öyle diyicek Süleymān 'Aleyhi's-selām eyitdi: “ Eger kim kılıcımdan emān[21b] ⁽¹⁾isterse ĩmāna gele, Müslümān ola yine Aşfar melikine sultān ola, eger kim serkeşlik iderse hāki – ⁽²⁾yeksan ola” didi. Süleymān öyle diyicek bādpāy dağı eline beçaqalup pepir u peleng mişal gümrenüp gelüp ⁽³⁾Benī Aşfar melikine Süleymān'ın sözün dilince beyān eyledi. Benī Aşfar melik Atfāşhān dağı gördüğim Süleymān zemān ol ⁽⁴⁾sultān haķān kendünün günahına qalmayup haşime gāzab kılmayup vüzerā sözine uymayup 'adli inşāf kılup ⁽⁵⁾iẖtiyarī eline şundı, mürüvvet eyledi. Bildigim Süleymān Hāzret Hāķ Resuldur Hāķ durur. Aşil kendiya Siyāhpūs ⁽⁶⁾gelüp görinen felek yüzinde perī şeklinde çerisin gösteren şeytān-ı la'īn imiş. Bes Hāķ Te'ālā Atfāşhāna ⁽⁷⁾īmān rüz kıldı, gönülden cāndan dile gelüp didi kim: “Yā Süleymān-ı Zemān Vayi Şāh Cihān! Çünkü 'Ali Hāzretün benüm ⁽⁸⁾itdügüm cürme qalmadı, vüzerā sözile helāk kılmadı.

⁸¹ Yazmada “beygamber” şeklinde yazılmıştır.

Ben dahı cān u dilden Һazretüñe ҡul olayım tā ölünce dergāhında ⁽⁹⁾ҡullaruñ gibi
hızmet ҡılım” didi. **Nazım:**

Mesnevi

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

Қılıcuñdan җünki buldum mühletī

⁽¹⁰⁾Һazretüñe cāndan idem hızmetī

‘Ömrüm oldukça ҡapuñda ҡul olam

Dergāhında bulam āhir devletī

⁽¹¹⁾Ziyy-i saādet sen Süleymān eşkin

Yaşlanup şevketde bula hızmetī

Җün ҳалāş itdüñ beni ihlāsıla

⁽¹²⁾Alķış idüp oқuyam ve tebbetī

265 Җapuña hızmet ҡılan görmez elem

Devlet anuñ sāki ҡıla ‘izzetī

⁽¹³⁾Бөyle diyüp ol Benī Aşfar melik

Oldı sākin vir şalavāt key- ҡatı

Neşir: Һakīm ҡavlince, Aţfāşhān ⁽¹⁴⁾Aşfarī böyle diyüp Müslümān olıcaқ
Süleymān şādumān olup hil‘at hāş giyürdü, server-i selātinler şaffında ⁽¹⁵⁾yir gösterdi.
Endelüs şāhından aşаға bākī-yi server-i selātiniden yuқaru geҗüp oturdı, andan ol
otuz altı ⁽¹⁶⁾pehlevānlaruñ otuz ikisi ĩmāna geldiler. Müslümān oldılar velākin
Aţfāşhān Aşfarī’nüñ bir lelesi vardı ⁽¹⁷⁾gümrāh kişiydi, delim-i ‘ömr sürmüşidü. Ve bir
dahı ‘Ankarūş vezір ĩmāna gelmeyüp Aţfāşhāna eyitdiler. ⁽¹⁸⁾Yedi ataya sultān oғlı
sultānduñ, Benī Aşfar melikine hānduñ, şimdi gelüp bir ‘Arab-beҗe mugылān
⁽¹⁹⁾dikenin yāқıcı demürци oғlı zenbil uriciye ҡul olduñ, dahı ata dede dīnin terk

eyledüñ diyüp dūrri ḥata ⁽²⁰⁾ḥeziliyyat söylediler. Öylekim Atfāṣḥān Aṣfarī utandığından ayağ üzerine kalkup didi kim: “ Yā Süleymān-ı ⁽²¹⁾Zemān Vayi Şāh Cihān! Ben kuluñ niçe gez kim peşimān⁸² olup Ḥazretüñe tapmağa düşmānlık kapusın yapmağa kim [22a] ⁽¹⁾kaşd iderdüm, ‘Ali Ḥazretüñle barışmağa kim ceḥd iderdüm, bu iki me‘lun ḳomazlardı. Bir daḥı bu kim bir ⁽²⁾Siyāḥpūş daim gelüp görünirdi. Felek yüzinden baña āsker gösterdi, Süleymān’lık senüñdür ḥātem saña lāyıkdır. Göki ⁽³⁾yarān Allāḥ Süleymān’dan Süleymān’lığı aldı saña virdi, uş gökden saña melekutı-semavāt ‘āskerin ⁽⁴⁾gönderdi” diyüp baña iğva verürdi, ben daḥı dirdüm ki yā niçün bu çeri gelüp yardım eylemez kim Süleymān’ı ⁽⁵⁾ḥizmet ola ḥātemi andan alam, Süleymān olam dirdüm. Ol Siyāḥpūş eydürdigim şabr eylegil, vaḳit ḥenüz gelmedi ⁽⁶⁾sa‘āt sa‘d gözlerüz diyü beni ol ḳadar aldadığım tā ḥizmet olunca şonra gördümki ne āsker var ne ⁽⁷⁾Siyāḥpūş vardur. Bilmedim kim ol Siyāḥpūş mel‘un kimdurur didi. Benī Aṣfar melik öyle diyicek ‘Amāliḳa sultānı ⁽⁸⁾Süḥrāb eyitdi: “Āḥ ol Siyāḥpūş elinden kim ḥer gün benüm yanımdan gitmezdi, ḥergāḥ kim Süleymān ⁽⁹⁾Ḥazretinle dostluk ḳırup baña naṣiḥat yüzinden dirdi kim Süleymān’lık senüñdür ḥātem elüñe girür diyü beni aldardı” ⁽¹⁰⁾didi. Ḳayşar-ı Rūm daḥı feryād ḳırup eydür: “Āḥ ol Siyāḥpūş elinden benüm ḥod ḥiç ḳatumdan gitmezdi, dürlü dürlü ⁽¹¹⁾ḥerzeler yiyüp beni günde on gez Süleymān iderdi” didi. **Ma‘a’l-ḳışsa:** Ḥāzır olan server-i selāṭinler daḥı ⁽¹²⁾Siyāḥpūşdan şikayet itdiler kim ol ḥalda İblīs daḥı andan ḥāzırdı. Süleymān Benī Aṣfar melikin nedür neyler ⁽¹³⁾diyüp gözlerdi. Buğur Süleymān Ḥazret daḥı server-i selāṭinlerüñ sözlerün kim degülđi ol Siyāḥpūş ⁽¹⁴⁾racīm-i la‘īn idugin añladı, daḥı didi kim: “ İy tāc-ı taḥtımūñ revneḳi, serveri selāṭinler ḥiç ⁽¹⁵⁾bildüñüz mi kim ol

⁸² Yazmada “beşiman” şeklinde yazılmıştır.

Siyāhpūş la‘īn kimdür ? didiler kim yok bilmedük fark kılmaduk”.⁽¹⁶⁾ Süleymān didi kim: **Nazım:**

Mesnevi

Fâ’ilâtün / Fâ’ilâtün / Fâ’ilün

Didi budur ol la‘īn u gör- ger
⁽¹⁷⁾ Ādim uçmağdan çıkarun ħur-ħar

Şīt nālen eyliyen işbu durur
Nuḥ giryān eyliyen işbu durur

⁽¹⁸⁾ Āh elinden bu la‘īnüñ şad-hezār
Vasusile günde biñ kıtur fikar

270 Kimse mekrinden bulamaz hiç rehā
⁽¹⁹⁾ Līk-i mürsel enbiyā vü etkiyā

Ḥāk Süleymān’lık virildin sāki pes
Bu la‘īn olmadı razı bir nefes

⁽²⁰⁾ Līk-i bende nesline idem kaḥr
Div ‘ifrit üzine idem ḥaber

Bu la‘īnüñ zürriyātun kırayun
.....⁸³

⁽²¹⁾ Böyle diyüp şeh Süleymān kam-kār
Vir şalavāt sākin oldu şad-hezār

Nesir: Ḥakīm kavlince, Süleymān Ḥazret [22b]^{(1)c} Aleyhi’s-selām şeytān-ı la‘īn bī-dīn ḥaqqında öyle diyicek Racīm Vayı kim kırkıldı. Didi kim vaqi‘durur, ⁽²⁾ eger kim bu Süleymān’a bir zarar ir göricek olursam benüm zürriyātum ayağda yitüricekdür.

⁸³ Yazmada beytin bir misrası yazılmamıştır.

Beni daħı ele götürcekdür. ⁽³⁾Diyü ol mel‘un ħur-ħecil olup kendunuñ zürriyâtıla meşveret kılmağa gitdi andan Süleymān ħüküm ⁽⁴⁾eyledi. Ol gümraħ lalayı ve ‘Ankārüş veziri bād-pāyi alup dar ağacı diküp berdār eyledi, dünyādan āħirete ⁽⁵⁾īmānsuz gitdiler. Racīm görüp eydür: “ Yārenler daħı dünyādan benüm iğvamlı āħirete īmānsuz gitdiler. ⁽⁶⁾Benī Aşfar melikine itdügüm ħizmet iken ‘abeş gitmedi” diyüp şādıqlar eyledi. Andan Süleymān Ĥazret ⁽⁷⁾Benī Aşfar velāyetin Aţfāşĥāna teslim eyledi. Berāt Ĥumāyun yazdılar, daħı Endelüs melikinle ikisin görüşdürdi, ⁽⁸⁾barışdurdı. Endelüs melik ‘Aķrān şāħda, Benī Aşfar melik ‘üzür diledi, nevāħat kıldı. Buğur ħun Süleymān-ı geldi, ⁽⁹⁾yinildi, içildi, Sīmurğ öñine daħı koyun leşleri geldi, yidi. Aţyār uluları pençe ⁸⁴urup ol güdeleri ⁽¹⁰⁾yirlerdi, iki iki ayırup tartaşları ve dāne yiyen kuşlara daħı ħububāt döktiler, uşup dāneler yidi ħalıķ-i ‘ālem ⁽¹¹⁾görüp te‘accüb iderlerdi, Süleymān’uñ ululuğuna ħayran ħalurlardı. İy Süleymān kim aña daħı dünya bākī ħalmadı. ⁽¹²⁾**Nażım:**

Mesnevi

Fâ’ilâtün / Fa’ilâtün / Fâ’ilün

275 Şāħ Süleymān ħuruben dīvān-ı ‘aẓīm
Taĥt üzere otururdi ki selīm

⁽¹³⁾Taĥtı iĥāta itmişidi enbiyā
Şaffıla ayağın tıruridi evliyā

Şāħ-ı şāħān Ĥüsrev-i gerden keşān
⁽¹⁴⁾Emrine çāker olurdi her zemān

Emrine mā’muridi Sīmurğ anuñ
Ĥükmine maĥkūmidi her murğ anuñ

⁸⁴ Yazmada “bence” şeklinde yazılmıştır.

⁽¹⁵⁾Bahr u berde biñ bir ümmet nākī vār
İns u cinn-i vuḥūş ṭayr u mūr mār

280 Ger çerrende yā perrende ḥāş u ‘ām
⁽¹⁶⁾Şeh Süleymān’a çāker yidi şubḥ u şām

Hizmetine yüz sürürdi her melek
Dileniñce dūr iderdi ne felek

⁽¹⁷⁾Rūḥ ḳudsi getürüp Ḥaḳ’dan selām
Vaḳta-ḥa hizmet ḳılurdu nīk u nām

Gökde taḥtın götürdi bād anuñ
⁽¹⁸⁾Ṭā‘atile pişesidi dād anuñ

Dünliden işbu çarḥı āsumān
Aña ḥem-tā gelmedi bir şeh-i ciḥān

285 ⁽¹⁹⁾Hem Nebbī-yi Mürselidi ol imām
Hem Emīr-i ā‘zam idi ol ḥümām

Yitmiş iki millet itdi hizmetin
⁽²⁰⁾Biñ bir ümmet bildi anuñ ‘izzetin

Ger nebata ger cemade ma‘dene
Ḥākim oldu cümle kane meskene

⁽²¹⁾Aña daḥı ḳalmadı āḥir ciḥān
Sāḳi daḥı şanma ḳala iy civān

[23a] Çok Süleymān ḥātemin yutdı balıḳ
⁽¹⁾Çok Sikender tācın aldı çarḥ-ı baīḳ

290 ‘Āḳil iseñ bu fenāyı eyle terk
Hizmeti ḥaḳ itmege bel bağla berk

⁽²⁾Söz budur ki söyledi Firdevsī bes
Vir şalavāt Muşṭafā’ya ḥer nefes

3.3.2.2. Kışsa-i Hased Kerden Racım Taht-ı Süleymān ‘Aleyhi’s-selām⁸⁵.

⁽³⁾Hakīm kavlince, Süleymān Hazret bunda salṭanatla oturmaḡda, ḡaḡḡa ṭa‘at itmekde. ⁽⁴⁾Benī Aşfar melikin ve Endelūs melikin kendiya muṭi‘i kılup ferman-ber kılmaḡda. Ammā kim bizüm kışşamuz **ez- ān -cānib** ⁽⁵⁾şeyṭān-ı la‘ine iblīs bī-dīne geldi nite ol zemān kim Süleymān Hazret-i ‘am Benī Aşfar melikin kendiya ⁽⁶⁾rām eyledi ve cemi‘ beglerin yiglerin kendiya musaḡḡar emrine ferman-ber kılcaḡ ve Benī Aşfar melik ⁽⁷⁾Atfāşḡān Aşfarī daḡı Müslümān olıcaḡ iblīs mekkar ol nā-bekara ḡāyat güc geldi, āh eyledi ⁽⁸⁾āḡından felek yüzün siyāḡ eyledi, daḡı yidinci ḡāt yirüñ altına varup Ginesle, Denesle, İḡdinaşla, ⁽⁹⁾Yususla, Mışıratla, Gīvmile, Dulille, Māḡesel cemi‘ zürriyātunuñ tedḡuları bir yire cem‘ olup didi kim: ⁽¹⁰⁾“ İy benüm zürriyātum uluları bī-dīn insana daim kibrle kin dutanlar āḡāḡ oluñkim ol Dāvūd oḡlı ⁽¹¹⁾Süleymān durduḡunca kuvvet dutdı, baḡt-ı devlet aratdı, ḡanḡi mülki kim iḡvā virüp Süleymān’uñ üzerine ⁽¹²⁾kim musallaṭ eyledüse ‘āḡibet bu demürce oḡlı Zenbil örici aña ḡalib gelüp emrine ḡāker, ḡükmine ⁽¹³⁾ferman-ber eyledi. Süḡrāb bigi‘ Amālīḡa sulṭānı ḡayşar-ı Rūm gibi melikdür, Baḡdād ⁽¹⁴⁾meliki bigi ḡālīfe, Yūnān meliki bigi Endelūs meliki nāmudar, Benī Aşfar meliki bigi baḡtiyār u tācidār sulṭān mışır bigi kāmkar büridi. ⁽¹⁵⁾Sulṭān ‘Aḡam ḡāḡan mua‘ḡḡam ḡükmine maḡkum oldular, ḡar-nāḡar iṭa‘at itdiler. ḡenüz taḡt-ı Süleymān ⁽¹⁶⁾Süleymā’na gelmedi, Süleymān Süleymān olmadı, Vay eger kim taḡt-ı nübüvvet gelecin berri- baḡrı leşkeri ⁽¹⁷⁾vuḡuş u mūr māran āskeri cem‘ olup taḡt-ı Süleymān’la yil felekde kim getürür, maḡāribile ⁽¹⁸⁾maşāriḡa kim yitdi. Ol vaḡit Süleymān’a kim furşat bula ve yāḡud kim cevāb viricekdir ḡayf ⁽¹⁹⁾dirīḡ āh kim zürriyatım ayaḡ altında ḡelāk-i ḡāk olıcaḡdur, dīv eḡḡān eyledi. **Nazım:**

⁸⁵ Şeytanın Hazreti Süleyman a. s. tahtına kıskançlık etmesi hikayesi

Kıt'a

Fâ'ilâtün / Fa'ilâtün / Fâ'ilün

⁽²⁰⁾Bu Süleymân bu leyli haqdan dilek
Çâker oldu ins u cinn rûhi melek

O nübüvvet hâteminle şad-dirîğ
⁽²¹⁾Dîv u 'ifrit aşlını ider helâk

Neşir: Hakîm kavlince, İblîs-i Pürtalbis öyle Nuha vüzâr idicek [23b] ⁽¹⁾cemi' şeyâtin uluları bedhuları didiler kim: "Yâ serveri la'în ve bihteri bî-dîn yana olmak gerekdür kim ⁽²⁾bu Dâvud oğluna fırsat bulavuz, hâtemi elinden alavuz vücûdun hâki -yeksân kılavuz" didiler. İblîs eyitdi: "Bir fikrim ⁽³⁾dağı vardır eger kim anuñla Süleymân'a fırsat buldumısa buldum bulmadımsa haqîkat Süleymân'a artık zafer ⁽⁴⁾bulıcağ degilem vâz gelem nâ-çar Süleymân'a müti' olam" didi. Hennas Vesvas kim veziri İblîs la'indür. Eyitdiler kim: "⁽⁵⁾Ne tedbîr eyledüñ, görelüm aşlı nedür" didiler. İblîs eyitdi: "Dünyâ padişâhlarınla Süleymân'a fırsat bulmadım, Benî Aşfar ⁽⁶⁾çerisin götürdüm, Endelüs âskerin getürdüm, mağrib-i zemîn leşkerin getürdüm çâre olmadı. 'Adîleri hevâle kıldum, ⁽⁷⁾bacarmadum, ammâ kim gerekdür kim Süleymân'a câzular hevâle kılam ki taht-ı Süleymân Süleymân'a gelmedin yirle gök ⁽⁸⁾arasından Süleymân'ın üzerine câzû âskeri gele enva' maḥlûkât muhtelif şuretde 'acaib heyâtda tâ kim Süleymân'ın ⁽⁹⁾çerisine zafer bulalar sihrle Süleymân'ın tâc-ı salṭanati, şevketi, rahatı, nicatı se'âdetin zevale hâki mübeddel kıllalar, ⁽¹⁰⁾sihrle yirle gök arasından gelüp Süleymân leşkerinüñ üzerine gulu kıllup târ-mâr ideler" didi. İblîs ⁽¹¹⁾ öyle fikir kılıncağ Hennas eyitdi: "Ma'ḥûl kelâm söyledüñ, yahşi⁸⁶ tedbîr eyledüñ, ammâ kim anuñ gibi câzû ⁽¹²⁾câlemi eṭrafda meğârib meşâriḳde kim ola" didi. Vasvâs eyitdi: "Rub'-ı meskûn içre üç câzû var durur, ⁽¹³⁾birisi mağrib-i zemînde olur,

⁸⁶ Yazmada "yahşi" kelimesi Azeri Türkçesinde yazılmıştır.

kim ‘Ankur cāzūdur, kırk gez yüz biñ cāzū andan sebķ alur ve ikinci maşriķde ⁽¹⁴⁾‘Unfuvān cāzū vardur ki otuz gez yüz biñ cāzū andan sebķ alur, üçüncü gün Elbürz kullesinde alur, ⁽¹⁵⁾Ġayyur-ı cāzūdur ki anuñ daķı nażarunda yigirmi gez yüz biñ cāzū vardur ki anuñ gibi seĥharedur ki ⁽¹⁶⁾gökdeki ayı inek idüp şağırlar, vademi ĥumar idüp beziler ve göke şihre bulut eġdürürler ve ⁽¹⁷⁾‘aşker üzerine yılan-ĉiyān yaġdırurlar. Eger kim Ġayyur-ı cāzūyı varup getürürüz Süleymān üzerine ⁽¹⁸⁾ kim musallať kılavuz Süleymān’ı daķı āskerin daķı ĥelāk ide tāc-ı taĥtın elinden ala Süleymān yüzüġin ⁽¹⁹⁾ barmaġına şala ciĥānda Süleymān’lık kıla şeyāťin nesl-i Süleymān elinden ĥalaş olasan İblīs daķı ⁽²⁰⁾ol cāzū katında ĥāş ola böyle diyicek İblīs-i la‘īn şād oldu, cemi‘ ġuşşadan azād oldu ⁽²¹⁾ammā ki bilmedi ol la‘īn Allah Te‘ālānūñ taķdīrinden taşra iş yoġdı. Añlamadı ki Süleymān’da nażar-ı [24a] ⁽¹⁾‘inayet ehli vardur. **Nazım:**

Kıt’a

Fâ’ilâtün / Fâ’ilâtün / Fâ’ilâtün / Fâ’ilün

Böyle tedbīr itdi anda gerĉi şeytānū’l-racīm
Bilmedigim büziserdur taķdīr-i ĥükmi raĥīm

295 ⁽²⁾Şeh Süleymān ĥazretinden görsin derd u elem
İdiserdur aşlıña her dem ‘azab ile elem

Neşir: Ĥakīm ĥavlince İblīs-i la‘īn ⁽³⁾bu sözüki işitdi. Denesle Gines eyitdiki: “Yā Denes sen var Süleymān ‘askerinūñ beglerinden Benī Aşfar padişāĥ ⁽⁴⁾Aťfāşĥān Aşfarinūñ göñline girüp Vasusa varup iġva kılup ve Gines daķı Endelūs padişāĥ ⁽⁵⁾‘Aķran şāĥuñ göñline girup Vasusa iġva virmek öyle iki göz daķı ol ĥadar ceĥd idüñ ki ⁽⁶⁾ol iki padişāĥ birbirile müttafik olup Süleymān’a ĥaşd ideler. Ben daķı Ġayyur cāzū ya varup iġva virüp ⁽⁷⁾göñline girim yirinden ĥoparam leşker cāzūyı ĉeküp

Süleymān üzerine getürem. Gök yüzinden ⁽⁸⁾cāzū ‘asker cengide yir yüzinden ol iki padişāh ceng idüp Süleymān’ı ortadan götürler hâtemin elinden alup ⁽⁹⁾kenduyi ‘asker ile helāk idüp yuturlar. Süleymān tahtına Ğayyur-ı cāzū ol iki melik taht üzerine geçüp bile ⁽¹⁰⁾oturlar. Ser-cümlesi benümle meşveret kılup âdemî-zād ciḥān sarayından getirürler” diyüp ol mel‘un bir tedbîr idüp ⁽¹¹⁾Denes’i Aşfar şāhına gönderüp Gines Endelüs padişāhına gönderüp kenduzi bāki kılan zürriyāt-ı şeyātinle ⁽¹²⁾dem çeküp uçup gire Elbürz cānibine gitdi. Şeytān-ı la‘în Ğayyur-ı cāzūya gitmekde Denesle Gines ol iki padişāh ⁽¹³⁾iğva virmege gelmekde, ammākim bizüm kışşamuz **ez-ān-cānib** Süleymān Ḥazretine geldigim Sinop kal‘ası üzerine ⁽¹⁴⁾nice vardı beyān kılalum. **Nazım:**

Kıt’a

Fâ’ilâtün / Fâ’ilâtün / Fâ’ilün

Girdiler seg söyliyem şîrîn peyām

⁽¹⁵⁾Şerḥ idem aḥsen-i sūḥan emlah kelām

Cān u dilden vir şalavāt Aḥmed’e

Yarlıgaya Ḥazretüñ Rabb-ül -enām

3.3.2.3. Kışşa-ı Rüstem-i Zāl Dastān u Kışşa-ı Keykubād u Kışşa-ı Sām-ı Süvār⁸⁷.

⁽¹⁶⁾Ḥakīm kavlince, Süleymān Ḥazret bunda ve şeytān-i racīm ḥasarda. Ammā kim ⁽¹⁷⁾bizüm kışşamuz Rüstem Zālile Destāna geldi kim Keykubād şāḥ-nāme gönderüp ⁽¹⁸⁾Sām-ı süvārdan ‘aciz olup bir peḥlevān geldi. Bilinmez kimdurur Süleymān’a yardım kılup Filistîn kal‘asını ⁽¹⁹⁾benden ḳorur, leşkerüm taḡutdi. Gelüñ bu peḥlevāna cevāb virek didi. Rüstem atası Zāl daḡı Keykubād ⁽²⁰⁾şāhuñ emrine

⁸⁷ Rüstem Zal Destan, Keykubad ve Sam-ı Süvar’ın hikayesi

imtişāl gösterüp Siyistan çerisin çeküp pehlevānlar ile Keykubāda toĝru geçüp giderlerdi, ⁽²¹⁾ atlar üzerinden erlik da‘vasın kılup Sām-ı süvārdan söz aup söylerlerdi. Rüstem didi kim: “ Eger kim[24b] ⁽¹⁾ben ldm Keykubād naarına varam, ol pehlevān atdan yıkup canın alam” didi. Kaan kim Rüstem-i Destān ol pehlevān ⁽²⁾cihān şöyle diyicek Zāl-ı Destān daĝı ĝayrete gelüp didi ĝam yime kim buncılayın lu‘b hüner ciĝān ⁽³⁾sarayında tā Cemşid şāĝdan Keykubād şāĝa gelince Grşasb ciĝāngirden ve Kaĝramān kātilden ve Kerimān tācidardan ⁽⁴⁾ ve Nerimān ka‘a gşaydan ĝayri kimsene itmedi. İllā kim atam Sām-ı süvārdan ĝayrı kimsene degüldür. İy pehlevān Otancaĝ ⁽⁵⁾söz sylemegil vait ola kim bu didikleri pehlevān şāĝib-kırān Sām-ı süvār ola yoksa bu ciĝān mülkinde ⁽⁶⁾pehlevānlık bizüm ceddimize şunulubdur. Bizüm ecdadımızdan ĝayri bu lu‘b hüneri kimse kılmanuşdır. On iki gez yüz ⁽⁷⁾biñ āri şımanuşdur diyicek Rüstem kadı eydür: “ Yā Zāl-ı Destān kaı Sām-ı süvār sen daĝı kimi diyirlerse Sām ⁽⁸⁾şanursın, Sām-ı süvār olsa Karun bulurdı. Zpin bulup baña ĝaber kılurdı. Przin ĝudbinde trur, şor saña ne” ⁽⁹⁾didi. Andan Zāl-ı Destān dönüp Przine eydür: “Yā pehlevān toĝrı söyle kim ol pehlevānuñ şekl-i şemail necidr? ” ⁽¹⁰⁾Przin didi kim: “ Yā Zāl-ı Destān şuretdede, şekilde, kadd u kametde bey‘i Sām-ı süvārı ol pehlevān ⁽¹¹⁾Rzigār’a beñzer, nite yüz on beş arş kadd u kamet var, yidi başlu evren gibi ĝeybet var, yizini yaşsı ⁽¹²⁾yüzi kĝne şekl illā ki cevāb ta‘bī kvvette, şecā‘atda, ĝayatda, ĝeybetde, ferasette, şecā‘atda, saĝavette, melaĝette, zrafatda, ⁽¹³⁾laĝafette, kinayetde, muğlak ĝemān Sām-ı süvār kendidr, ammā kim ol degül velākin Sām’a beñzer yiri çok. **Naım:**

Kıt’a

Fe’ilātün / Fe’ilātün / Fe’ilātün / Fe’ilün

⁽¹⁴⁾Bu ciĝāndur bunda çokdur pehlevān ber -gzn
Niçe biñ Sām-ı süvār geldi ttup ruy-i zemn

Ādeme beñzer olur necaibūñ görmüşüz

⁽¹⁵⁾Lik-i vardur fark-ı labūd kıl nazar aña özin

Neşir: Hākīm kavlince, Pürzin pehlevān öyle diyicek Zāl yakın bildi kim ⁽¹⁶⁾elbetde Sām-ı süvārdur cigerinde ataluk kanı kaynadı, cān sevindi, kıyındı. Tiz yarak görüp gitmek ardinca ⁽¹⁷⁾öldiler, andan sonra tiz yaraqlar getirüp kılıçlar açdırup cebe-cevşenler pür kılup hayime ve hergāhlar kurup ⁽¹⁸⁾Siyistan beglerini, Vazivilistan yiglerini cem‘ idüp üç gün irak görüp, dördüncü gün ‘Ale’s-şabaħdan ⁽¹⁹⁾Rüstem Cihāngir yirinden turup bebr u beyān derisinden girimān cübbesin egnine alup, beline giriman hancerin ⁽²⁰⁾şokundu, Kaħraman kātıl kılıcın kuşandı, başına kaplan rasından tolgasın geyindi. Üç siñirlü katı yayın ⁽²¹⁾kırdı kurban ağzına kayın ağacı ‘Ankā yañlu ahen kablu okların kiş ağzına dize kodı. Sağ sol Tevrāt u [25a] ⁽¹⁾Zebūr hemayillerin taķındı daħı raħşine süvār alup atası Zāl daħı müretteb olup şebreng siyāh kaytaş ⁽²⁾atına süvār olup ejderhā bigi ‘ālemlerün çeküp otağ öñine kim turdı. Siyistan begleri, Vezavilistan ⁽³⁾serverleri, ve nimrüz melikleri yidi biñ leşker ile on dört dilāver pehlevānla Feramerüzle, Tusile, Keyyusıla, Farhār, ⁽⁴⁾Pilefkinle, Ferdar tiğ-i zenle, zerir bile mu‘allaķa cemi‘ pehlevānlar ile ‘ālem çeküp kūs-ı ħarbi çalunup, nay-i rubeni ötdi, ⁽⁵⁾sağ tarafında Pürzın yürüdi, sol yañasında Rüstemüñ Feramerüz yürüdi, öñünce Zāl-ı Destān daħı giderdi. ⁽⁶⁾Keyķubād şāh vezir ile kaşid şağında eşerdi, elini kaşidün arķasına koyup Sām- ı süvāruñ şeklinden ħaber şordı, kaşid daħı ⁽⁷⁾benüm zannımda bu gelen Sām-ı süvārdur diyüp Zāl’ı inandırdı. Zāl şādmān olup diñler idi göñlün teselli kılurdi, ⁽⁸⁾ammā kim Rüstem daħı Pürzınle Sām’dan ħaber açup oturuşun turuşun teftiş iderdi. Anuñ pehlevānlığına ħayrān ⁽⁹⁾ķalurdu bu vechile ol gün yürüdiler gelüp Siyistan kenarında ķondular ħayme ve hergāh dutulub otaķlar ķurulup, ⁽¹⁰⁾sāyeban sera perdeler ķekildi. Andan Rüstem dīvān ķurdı, zerrin ķürsi üzerine atası Zāl oturdı, gümüş ķürsi üzerinde ⁽¹¹⁾Rüstem

oturdu, Keykubād alıcısı daḥı gelüp ‘āc abnūs şandal üzerinde Pürzînle oturdılar. Buğur Siyistan ⁽¹²⁾begleri, Vezavilistan yigleri, Neyyimruz begleri oturup karar idincek ḥuni Dastān Rüstem Elvan Ne‘im gelüp yinildi, ⁽¹³⁾içildi şüfreler getirülüp ‘aḳabince şeker şerbet gelüp içildi du‘ā dinildi daḥı Keykubād’dan söz açıldı. ⁽¹⁴⁾Pürzîn ayağ üzerine ṭurup icāzat istedigim muḳaddem verüp Ḳubād’a ḥaber vire ceng-i yarağın göre Rüstem-i Destān ⁽¹⁵⁾varıncaḳ Sām’la ceng ideler andan Rüstem-i Destān daḥı ağır ḥil‘at geyürüp ḳaşıdı daḥı Pürzini daḥı bilsince ⁽¹⁶⁾gelen on iki serverleri daḥı ḥil‘atlayup icāzat virdiler. Yirlerinden ḳalḳup raḥşlarına süvār olup bir ⁽¹⁷⁾ḳaç gün içinde gelüp Keykubād’a yitdüler. Bu yañdan Keykubād şāḥ daḥı on sekiz gez yüz biñ çeri cem‘ ⁽¹⁸⁾eyleyüp cinun kenārında oturmışdı, gözlerdigim Rüstem gele Pürzîn ḳaşidle gelüp müḳaddem ḥaber ḳıldı ⁽¹⁹⁾bu fikrle otururken nagāḥān bir casus gelüp ḥaber getürdigim müjdebād kim Pürzîn ve ḳaşid geldiler didi. ⁽²⁰⁾Keykubād şād olup ḥükm eyledi içerü girdiler yüzlerin yire sürdiler du‘ā ḳılup andan Rüstem’üñ atası ⁽²¹⁾Zāl’la gelü yürür diyüp Ḳubāda şenā ḳıldılar. Ḳubād şād olup oğlı Keykāvus’a emr eyledi. ‘Acem serverlerinden dört [25b] ⁽¹⁾yüz ṭabl-ı ‘ālem ıssı mübarizlerle raḥşlarına süvār olup dört günlük yol Rüstem’e ‘izzet-i iḳbāl gösterüp varup ⁽²⁾buluşup görüşüp yiye içe ḳona güce alup Keykubāda geldiler bu yañadan Keykubād şāḥ daḥı bildigim Rüstem geldi dīvān-ı ⁽³⁾arayide ḳılup ta‘zīm gösterdi. Rüstem’le atası Zāl-ı Destān on iki peḥlevānlar daḥı gelüp ‘azim pişkeşler çeküp ⁽⁴⁾Ḳubād şāḥuñ ellerin öpdiler, ‘üzr dilediler andan Keykubād şāḥ daḥı nevāḥat ḳılup ḥil‘at-i ḥāş geyirüp her birine ⁽⁵⁾istimālet virüp daḥı Keykubād feryād ḳılup felekden ṭal’inden şikāyet Sām elinden ağlayup didi kim. **Naẓım:**

Mesnevi

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

300 ⁽⁶⁾Ṭal'inden ağlayuben Keyḡubād
İtdi feryād ol zemān ḡāyet ziyād

Didi āh kim işbu çarḡu ne felek
⁽⁷⁾εAksi döndi virmedi bāki dilek

Bir belürsüz peḡlevān merdañ pelīd
Leşkerim kırdı idüp ḡaḡr-ı şedīd

⁽⁸⁾Ḥey'et içre şankim ol Sām-ı süvār
Ḥeybetile itse ceng-i kār-zār

Niçe Dastān niçe Rüstem Ḥaḡramān
⁽⁹⁾Ḥarşu ṭurmaz idicek ceng-i kirān

305 Yüz bin erī yalñuz kırar geçer
Ḥeft -ser ejder durur ḡanlar içer

⁽¹⁰⁾Niçe yüz biñ serverüm var şaf-şiken
At binüp kılıç şalıcı tīḡ-i zen

Yüz bin ola tīr-i endazlarum
⁽¹¹⁾Yüz bin ola gürz urur serverlerüm

Cümlesile üstüne vardum öldü ceng
Küllisin kırdı bir dem itdi ḡeng

⁽¹²⁾Baḡre beñzer leşkerüm büz ce şedi
Yir götürmez erlerüm toz ce ḡodi

310 Sala beñzer gerçi ol 'anter degül
⁽¹³⁾Yidi başlu evran anı dutar degül

Gökde Mirrīḡ inse yire itse ceng

Ƙılıçından ƙan ƙaşanup ola deng

⁽¹⁴⁾Cān alıcı hükümüm olsa gelseidi
Ƙurtulaydık canun anuñ alsaidi

Yoksa bu ki ādemī virmez cevāb
⁽¹⁵⁾Güne güne canuma ƙılur ‘azāb

Böyle diyüp ağladı šāh Ƙubād
Vir şalavāt Muştafā’ya ki ziyād

⁽¹⁶⁾**Neşir:** Hāķīm ƙavlince, Ƙubād šāh tal‘iden bu vecħile şikāyet başına geleni rivāyet idicek Destān-ı Zāl u ⁽¹⁷⁾Rüstem farħında cemāl ol iki peħlevān Ƙattāl yirlerinden tırup didiler kim: “ Yā Šāh-ı Cihān! Hāķ Te‘ālā devletüñ ⁽¹⁸⁾irmesün tāt u taħtıñ revnaķ sen cihān meliki ‘adlugile nīzam dutub durur bir nām-u nişānı belürsüz kimseden ⁽¹⁹⁾niye ħof idersin eger kim ecelden müħlet zemāndan vüs‘at bülürsüz yigirmi dört pāre ceng altın üzerime müretteb ⁽²⁰⁾ƙılalum, tīgumuz ƙoşunalum, ħancerümüü terkeşümüz taķinalum, Sīmurg yünlerün şoķunalum polad süñüyi ele alalum, ƙan ⁽²¹⁾içici ƙılıçımız çıkarup meydāna girüp anuñ ƙafasında ubenbadalum. **Nazım:**

Mesnevi

Fâ’ilâtün / Fâ’ilâtün / Fe’ilün

[26a]315 ⁽¹⁾Mişede arşlān olsa şuda yā neħeng
Tağda evren olsa yā taşda peleng

Tağda taşda şayd idevuz tırle
⁽²⁾Ƙuruda yaşda tutavuz dırle

Gökde Mirrīħ olsa yırde ejder ol
Ƙāf tağında dīvise yā ħeft-ser ol

Göke çıksa okla anuñ canun alam

⁽³⁾Ḳāf'a kaçsa tığile iki bölem

Böyle diyüp Zāl-ı Destān ol zemān

⁽⁴⁾Sākin oldu urdi lāf vir şalavāt cavidān

3.3.2.4. Der Beyān-ı Temsilāt-ı Dasitān-ı Māzi⁸⁸

Mesnevi

Fâ'ilâtün / Fa'ilâtün / Fâ'ilün

320 Gūş-i ḥuṣ baki tut dirüp 'aḳil

.....⁸⁹

⁽⁵⁾Bu vücūd-u keder diyarı ol 'arab

K'anda olan vardur tenvikde itme 'acab

Ḥem Filistīn ḳal'ası göklü ked vurur

⁽⁶⁾Diñle sözüm bu ṭab'dan dur durur

Sām-ı süvārı peḥlevāndur 'itikād

Ḥıfẓ idendür gön'lüñ iyle 'itimād

⁽⁷⁾Rūḥ ölür şāh Süleymān bī-gümān

Kim müşerrefdür anuñla ten- ciḥān

325 Nefs ammā reh durur şāh Keyḳubād

⁽⁸⁾Tab'ı nefsüñ ḳavai ehl-i fesād

Rüstem-i Dastān olur dīv racīm

Tab'ı Ḥennas ider Vasus-i delīm

⁽⁹⁾Ceḥd ḳıl gön'lüñe şeyṭān girmiye

Beyt-i ḥaḳḳa dīv 'ifrit irmiye

Ger tevekkül ḥaḳḳa itsek ki ziyād

⁸⁸ Geçmiş hikayelerin temsillerle beyanı

⁸⁹ Yazmada bu şiirin ikinci misrası yazılmamıştır.

⁽¹⁰⁾Gönlüne yol bulmaz dīv fesād

Beyt-i haḳḳ itmegil putḥane sen
Mescid-i haḳḳ ki itmegil meyḥane sen

330 ⁽¹¹⁾Mā-sivadan ḳaṭṭ idüp öyle güzār
Ḳurb-ı haḳḳa tā iresün nāme-vār

Çek riyazāt kılıcını hem-çu Sām
⁽¹²⁾Ḳol Ḳubād nefsin ola cānu ki rām

Çünki nefsi sāki fermān idesin
Mü‘mini şālih Müslümān idesin

⁽¹³⁾Ṭutuna nefsün seng-i ḥuyi melek
‘Arş ola cevālāngahün niçe felek

Ḥizmet ol sulṭāna kıl muḥtac yok
⁽¹⁴⁾Ṭülmile hergiz ilinde bāci yok

335 Mülk onuñkim mülkiyetine yok zevāl
Saltanatda var kemālı ber -kemāl

⁽¹⁵⁾Pāk zātı nūr Allahü’s-şamed
Hem şıfatı ḳul hüvellahü’l-aḥed⁹⁰

Ol ḥudavendi ciḥāndur lem- yezel
⁽¹⁶⁾Lā -mekan lā -şerik bī-bedel

Andan umar raḥmeti Firdevsī pes
‘Afv idüp cürmin vire Firdevsī bes

⁽¹⁷⁾Ṭā‘atinden ḥali olma bir zemān
Vir şalavāt Muştafā’ya şādmān

⁹⁰ Kur’an, İhlas suresi 112/2, Allah eksiksiz, Sameddir.
Kur’an, İhlas suresi 112/1, De ki; O Allah bir tektir.

3.3.2.5. Der Beyān-ı Meclis-i Āhir.⁹¹

Mesnevi

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

340 ⁽¹⁸⁾Hakkā minnet k' öldürür rabbü'l-enām
K' oldu yüz toksan iki meclis temām

Rastın idüp itmişimdür kizb-i tarh
⁽¹⁹⁾Kim Süleymān kıssasıdur heb aşah

Çün 'ināyet itdi hak 'izz u cel
Virdi mühlet irmedi derd u ecel

⁽²⁰⁾İzn-i hakkile buluban emn u emān
Söyledüm meclis temām oldu hemān

Söz nihāyet buldı irdi vakt-i şām
⁽²¹⁾Meclisi tağıtmağ ister hāş u 'ām

345 İr görürse yarına Allah özüm
İzn-i hakla söyliyem cümle sözüm

[26b] ⁽¹⁾Ya'ni ecelden virse Allah mühleti
Şeh Süleymāndan açavuz şöbete

Şerh idevüz bir 'acaib dāsītān
⁽²⁾Hîç işitmedüñ olalar dositān

Ehl-i 'irfan bildi hem şeh kāmıyab
Buna hem-tā dinmedi emlah kitāb

⁽³⁾Müstemi' den bu durur maşşūdumuz
Hayrla aña 'afv ide ma'būdumuz

350 Fātiha ile kim aña Firdevsī

⁹¹ Son meclisin beyanı hakkında

⁽⁴⁾Hak Te‘ālā vire aña Firdevsī

İy hudāvend-i ciḥān ḥallāk u ḥalak
Lā -şerik lā -mekān ḥennen Hak

⁽⁵⁾Enbiyānuñ ḥatim u Aḥmed ḥaḳḳıçün
Muştafā Kāsım u Muḥammed ḥaḳḳıçün

Çün didüñ lā-taḳneṭū⁹²iy padişāh
⁽⁶⁾Tevbe yā Rab cürme ‘afv it her günāh

Bu kitābı yazana diñliylene
Okuyuban ma‘nasın añlıyana

355 ⁽⁷⁾Raḥmet eyle cümlesine yā Ğafūr
Vir murādın her birine ola şekūr

Söz temām oldu mecālīs daḥı pes
⁽⁸⁾Vir şalavāt iy cama‘at her nefes

3.3.3. Süleymān-nāme’nün Yüz Toksan Üçüncü Meclisinün Zikrindedür.

93

Gazel

Mefâ’îlün / Mefâ’îlün / Fe’ûlün

Didüm niçün yüziñ gözden niḥāndur
⁽⁹⁾Didi nidem perī resmi canāndur

Didüm götür niḳābı gün yüziñden
⁽¹⁰⁾Didi görmek melek yüzün gümāndur

Didüm itdün ciḥānı gözüme tār
Didi tınme lebüm tengi dehāndur

360 ⁽¹¹⁾Didüm minnet idem gelseñ kenāra

⁹² Kur’an, Zümer 39/53, Allah’ın rahmetinden umudunuzu kesmeyiniz.

⁹³ Süleyman-namenin yüz toksan üçüncü meclisinde zikredilenler

Didi da‘vet kabul oldu hemāndur

Didüm la‘l-i kemdur āb-ı hayat⁹⁴ ol
(12)Didi şormak ne hācetkim ‘ayāndur

Didüm mūri sühandanım naẓar kıl
Didi bende Süleymān’ım zemāndur

(13)Didüm ẓahr-ı celālīñdan meded āh
Didi ‘āşık işi dāyim feğāndur

Didüm Firdevsī nice bilürsin
(14)Didi bir kühene şā’irdur⁹⁵ feşāndur

365 Didüm diyim Süleymān’ı rivāyet
Didi luṭf it dilüñ gevheri feşāndur

(15)Didüm yokdur buña hem-tā aşah söz
Didi uludur ‘ayan-ı dilde beyāndur

Didüm vir Aḥmed’e cāndan şalavāt
(16)Didi nola cismi dū ciḥāndur

3.3.3.1. Āgāḥ Şoden Sām-ı süvār.⁹⁶

Loḡmān-ı İbn‘Ad ol ḥakīm ustād⁽¹⁷⁾ naḡilince sühen-mendān-ı ḥaḡāik ve cehri küşāyān şuver-i daḡāyık u Eflāṭun-ı Yūnānī bu kitābuñ şāḡib tercümesi ve⁽¹⁸⁾ yetmiş iki dilüñ tercümānı kavlince, şarrafān-ı cevāḡir- ẓarāfet ve ṭavvāfān-ı ā‘ran-ı feşāḡat ol vecḡile bu kitāb⁽¹⁹⁾ Süleymān-nāmeden naḡil-i aşah böyle kılurlar ki Süleymān Ḥazret dīvān salṭanatında. Sām-ı süvār Filistin⁽²⁰⁾ ḡal‘ası öñünde ceng itmege niyyetde. Ammā ki bizüm kışşamuz ‘Acem sulṭanı Keyḡubād’a geldiki. Sām elinden⁽²¹⁾ ṭāl‘ine yirinüp felekden bu vecḡile şikāyet idüp Zāl-ı Dastānile Rüstem ḡalın

⁹⁴ Yazmada “hayvet şeklinde yazılmıştır.

⁹⁵ Yazmada “şahir” şeklinde yazılmıştır.

⁹⁶ Sam-ı Süvarın haberdar olması

hikāyet itdise Rüstemle [27a]⁹⁷ (1) atası Zāl daḥı bu vecḥile merd-i da‘va kılup ol belürsüz peḥlevān kimdür ki saña bunuñ gibi iş (2) ide ve ‘askerüñ kıra, imdi bu nesne getürmezüz ‘asker cem‘ eyle, üstüne varalum, kılıçla aña cevāb virelüm diyüp (3) Siyistān dilāverlerin, Vazulistān serverlerin ve Nimruz velāyet-i baḥadurların cem‘ itdiler. Andan Keyḡubād atında (4) olan İrān beglerin cem‘ idüp on iki gez yüz biñ raḡş-ı süvār tiḡ-i zen deftere ilenüp dinildi. Andan Sām-ı (5) süvār üzerine vecḥ ile varalum, Dīv- rayi tedbīr itmekde. Rüstem-i Dastān Keyḡubād şahile böyle diyüp (6) söyleşmekde. Bizum ışşamuz bu yañadan Sām-ı süvāra geldi. Nite ol zemān kim Keyḡubād’uñ ‘askerin (7) kim taḡıtdı andan dönüp Süleymān’a kim nāme-i gönderdi. Sām-ı süvār kürsisin kim aldı. Sām-ı süvār kürsisinüñ (8) aşı budur kim her peḥlevān kim eger Zāldur, eger Rüstem-i Destāndur ol kürside otursa uç yüz altmış pāre (9) kuyla otuz pāre şehir hükmi iderdi. Günde biñ mişkal altun aña vazife idi. Yidi iklim sultān kim olursa (10) onuñ begleri begisi olurdu. acan kim düşmān gelse muḡaddem ol dururdu, cünki muḡaddem ol görürdi. Sām-ı süvārdan (11) sonra Zāl ol kürside oturdu. Zāl’uñ oḡlı Rüstem yiticek Efrāsiyāb’la ceng kılıncaḡ Zāl (12) yirini aña virdi. Cihān peḥlevānlıḡı Rüstem adına okundu. ‘Ālemuñ peḥlevānı şahib-ırān Zāl ile Rüstemdi. Bir Sām-ı süvārdan (13) istedigim Süleymān’dan yaña gide idi. Bir cāsus gelüp haber getürdi kim: “ Yā Sām-ı süvār cihān peḥlevān yine ubād şah (14) leşker cem‘ eyledi. Rüstem Zāl’la Pürzīn gönderdigim Pürzīn aşıdile kim haber bile yā getüre, bence yükmāl ü menāl (15) umaş göndermişgim gele” didiler. Sām -ı süvār ol peḥlevān Rūzigār bencileyin eri bilenḡuñ lazım geldigim (16) şabr kıla, vaḡit ol kim gidicek Keyḡubād al‘anuñ üzerine gele didi. Bes Sām-ı süvār daḥı bir cāsus şaldı, (17) kim Rüstem ve Zāl-ı Dastān ol iki peḥlevānlar gelürler mi, gelmezler mi eger kim

⁹⁷ Yazmada 27a varaḡında mühür bulunmaktadır. Tespit edilen mühür içerisinde yazılmış yazı şöyledir: Halebi vakf-ı sahib ili Zeynel bin Hacı Ali adına basılmış ve H1212 (M. 1797) tarihi gösterilmektedir.

gelürlerse ceng ⁽¹⁸⁾kıla maqşudın göre, egerkim gelmezlerse Keykubāduñ bu kerre üzerine vara çerisin tağda helāk ide ⁽¹⁹⁾cemi ‘ mālın alup Süleymāndan yaña gide. Bes Sām-ı süvār dahı cāsus gönderdi kenduzı ‘ iyş u nūşa meşğul oldu ⁽²⁰⁾kim cāsus gele diyüp intizārla otururken Nāgehān kapuda galebe oldu. Sām göreñ nedür denincek cāsus ⁽²¹⁾gelüp du ‘ ā kılup didi kim: “ Müjde bād! Yā ciḥān-ı şāh Sām-ı süvār! Peḥlevān Rūzigār hazır olğil Rüstem geldi[27b]⁹⁸ ⁽¹⁾ Keykubād’la buluşup yarın kal ‘ a üzerinde gelüp ceng-i sultān kılıcaqlardur” diyüp haber virdi. Sām-ı süvār ⁽²⁾işidüp şād olup didi kim: “ Yārın olsun görürler kim peḥlevān kimdür erlik oyun nicedür” didi. ⁽³⁾Velākin cān u gönülden sevindi. Oğlı Zāl’ı göre ve ciger güşesi Rüstem’i göre ‘ ömür dem süre hem kenduzın bildire idi. ⁽⁴⁾ **Nazım:**

Mesnevi

Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilün

Çün oğuldur atadan pes yadigār
Hem bu canuñ vaşlesidür aşikār

⁽⁵⁾Kimdir olkim oğlunu sevmez beñüm
Yüzüyü görmeklige uyumaz beñüm

370 Müķābil u şaliḥ oluncaḵ bir veled
⁽⁶⁾Fatiḥayla yād ider ceddin ebed

Līk-i atadan kopsa oğlun nā-ḥalef
Sinine söküp ider mālın telef

⁽⁷⁾Innüma evlad kimdur çünki Ḥaḵ
Ver tealluḵden kesil oḵu sebḵ

⁹⁸ Yazmada 27b varagında da mühür bulunmaktadır. Tespit edilen mühür içerisinde yazılmış yazı şöyledir: Halebi vakf-ı sahib Çili Zeynel bin Hacı Ali adına basılmış ve H1212 (M. 1797) tarihi gösterilmektedir.

Beñde bir mükbil oğlan pür-ñüner
(8)Ele girmez şād ola mader-peder

Söz budur ki söyledi Firdevsî bes
Vir şalavāt Muştafā’ya söz kes

(9)**Nesir:** Hakīm kavlince, Sām-ı süvār bunda yarağda, ol yañadan Qubad şāh vezîri dönüp Rüstem Zāl’a eydür: “ (10)Ne dirsiz bir nāme gönderelüm, ol nām-ı nişān yok pehlevāndan Sām-ı süvār kürsisin isteyelüm mi? Yāhūd (11)hemān şabağdan varalum mı? ” didi. Rüstem Zāl dağı dile gelüp didiler kim: “Nāme göndermek vacibdür, vaqit ol kim (12)Rüstemden Zāldan geldigin işidcek qorqa göndere, bilkim saña kul ola Süleymāndan yüz döndere” (13)didiler. Ammā kim Pürzîn eyitdi: “Yā Qubād şāh mümkün degüldür, kim Süleymān’dan yüz çevire, yāhud Sām-ı süvār kürsisin (14)göndere ammā kim nāme yazuñ kıyırmar imtiḥan kılun” didi. Keyqubād şāh buyurdi def’i katip ilerü gelüp Sām-ı süvāra (15)bir nāme yazdı, hem qorqutdı, hem ismatladı nāme-i temām kılup Keyqubād’uñ eline şundi. Qubād şāh didi kim: “ Kim vere (16)bu nāme-i ol bilürsuü, ciḥānsuz, yüzüz sipah vire” didi. Hiç kimsene qorqısından vermeğe razı olmadılar, Pürzîn (17)yirinden tırup didi kim: “Şāha! Ben kuluñdan ğayri kimsene aña vermez, senüñ cevābuñ virüp cevāb almaz, ben (18)vereyin” didi. Pürzînüñ sözi Keyqubād şāha hoş geldi, didi kim: “ Yā Pürzîn ol qaltabānuñ bî- nām (19)nişanuñ kenduden pehlevānuñ gerçi kim be-ğāyet ṭabancesin idüñ, ammā kim henüz qorqmazsın var kim (20)saña desturdur. İllā ki saqın yine aña dönüp baña kılıç urmağıl” didi. Pürzîn didi kim olşuñ (21) işidür diyüp laṭife eyledi, eyitdi: “Şāha! Ben senüñ rast-ı muḥliş kulu kim Rüstem-i Destān kimüsine ben dağı [28a] (1)pak-i yezdan Ḥaqqı anuñ ceddinden yüz dönderümezem. Aña düşmān olmazam” didi. Qasm yād eyledi, Keyqubād añlamadı, ammā (2)kim Pürzîn gider oluncaq Keyqubād şāh buyurdi: “ Vüzerādan bir ‘āqıl-i vezîr yazılan nāme-i Pürzîne

şundılar. Yārın degül ⁽³⁾bir gün ceng-i sulţānıdır, eger saña tab‘i muṭī‘ olmazsa didi. Pürzīn nāme-i alup döndi. Keyḡubād daḡı ceng-i yarağında ⁽⁴⁾oldi, bu yañadan Sām-ı süvār ol peḡlevān Rūzgār, şehryār, kamkār Filistīn ḡal‘asnuñ öñünde cair ü ⁽⁵⁾çemen sünbül ü semen arasında otağ ḡurup Süleymān’uñ begler begisi Yeḡuyād ‘ala oturmuşdı, ḡarşusunda Zupīn ⁽⁶⁾Heşm Efken ve ḡārun Piltān oturmuşlardı. Gümüşden şandalyeler üzerinde Buğur ḡārun ayağ üzre ḡalkup ⁽⁷⁾didi: “Yā Sām- ı süvār iy peḡlevān Rūzgār! Oğluñ Zāl-ı Destān geldiği ve ciger guşeñ Rüstem-Teḡmeten geldiği ⁽⁸⁾gibi dilek ḡıluruz, kim anuñ ḡaşmları kimsenüñ señ daḡı ḡaşmıñdur. Giv Güzderle benden cıḡarup āzād ḡılsın” didi, ⁽⁹⁾dilek eyledi. Buğur ḡārun dilek idincek Yaḡuyād‘ begler gibi ve Zubīn daḡı ayağ üzerine ṡurdılar Sām’un gelüp ⁽¹⁰⁾ḡademinde baş ḡodılar, dilek eylediler Sām daḡı sözlerin şımadı didi kim: “ Anları meydān içinde baña olmayacak kelecı ⁽¹¹⁾ḡıldılar. Merd-i merdān olanlar yañlış söz söylemek ‘ayuplu kelāmı dile almak erlik degüldir” didi, buyurdı. ⁽¹²⁾İkisin daḡı ḡağırdılar ḡıl‘at-ı ḡās geyürdiler, Giv daḡı Güzder daḡı gelüp Sām’ın elini öpdiler, gördiler bu ⁽¹³⁾oturan ḡod Sām-ı süvār durur daḡı bilmemişlerdi zirā kim Sāmi-süvār eyle yasaḡ ḡılmışdığım ḡıç kenduzın Sām’dur ⁽¹⁴⁾diyü kimse bilmeye Yaḡuyad‘ ile Süleymān Loḡmān, Bād-pāyi, ḡārun, Zupīn, Pürzīn bilürdi daḡı kimse ⁽¹⁵⁾bilmezdi ḡün kim Giv Güzder gelürler. Sām-ı süvār didi kim: “Zinḡar dimeñüz görelüm beni bilürlerim” didi. ⁽¹⁶⁾Giv Güzder gelüp gördiler kim bu oturan peḡlevān Sām-ı süvār durur. İkisi daḡı yāḡın gelüp taḡḡıḡ bilüp daḡı ⁽¹⁷⁾yüzlerin yire sürüp didiler. **Nazım:**

Mesnevi

Fâ’ilâtün / Fâ’ilâtün / Fâ’ilün

375 Bildiler kim bu durur Sām-ı süvār
⁽¹⁸⁾Peḡlevān ber- güzīn nāme-vār

Şād olup baş kodılar ayāğına
Şükr iderler girdiler otāğına

⁽¹⁹⁾Didiler kim Hakk’a minnet bī-şümār
Kim yüzüñi gördün iy Sām-ı süvār

Virdi ecelden mühleti ‘ömri zemān
⁽²⁰⁾Kim mübārek yüzüñi gördüm ‘ayān

Līk-i hayfa şad -hezarān āh u dirīg
Bilmedin tapuña çekdüñ tīr u tīg

380 ⁽²¹⁾Öldürürseñ bizi öldür itden beter
Bilmedük cekdük saña tīg u teber⁹⁹

[28b] Līk-i luṭf it pehlevān eyle kerem
⁽¹⁾Şuçumızı ‘afv idüñ iy muḥterem

Böyle diyüp Giv’le Güzder mir
İsteyüp ‘özrin yire yüzün sürir

⁽²⁾**Nesir:** Hakkım kavlince, cünkim Giv’le Güzder Sām’dan ‘özü dileyüp böyle diyicek cān u göñülden ‘afv idüp ⁽³⁾gelüp elini öpdiler. Bir hil‘at geyürdi yir gösterdi, Kārunla Zupīn’den aşağı geçüp oturdılar, andan sonra ⁽⁴⁾Hun geldi yenildi, içildi Keykubād’la Rüstemden söz açıldı. Nāgaḥān Cāsus gelüp haber virdi kim: ⁽⁵⁾“Yā pehlevān-ı Cihān müjde bād! Kim Zāl daḥı Rüstem daḥı gelüp Keykubādla buluşdılar, saña Pürzīnile nāme gönderdiler. ⁽⁶⁾Uş yakın geldi didi: “ Sām şād olup iklim ḥaraci diger hil‘at geydirdi. Tīz buyurdi, Yaḥuyada‘ Givle karşı ⁽⁷⁾vardılar ol yañadan Pürzīn daḥı nāme-i alup yol kim girdi. Filistīn kal‘asına yakın gelincek Givle Yaḥuyada‘ ⁽⁸⁾karşı varup görüşdiler ḥāl-ḥatır şoruşdılar, andan Sām-ı süvāra geldiler Pürzīn gelüp Sām’uñ kademinde baş ⁽⁹⁾koyup, el öpüp mübārek nāmesin şundi. Sām nāme-i

⁹⁹ Yazmada “teper” şeklinde yazılmıştır.

alup Pürzîne yir gösterdi, oturdu hâl-ḥatır şordı. ⁽¹⁰⁾Rüstem’ün Zāl’uñ ef’alin ḥālin kendüzinden ḥaber bu vecḥile¹⁰⁰ şorduḡın kenduzin bilmediklerinden ḥaber kim şordı. Bir bir Pürzîn ⁽¹¹⁾daḥı ḥaber virdi. Sām-ı süvār oḡlı Zāl’uñ ḥaberin işidüp ciger güşesi Rüstem’ün eḥvāluñ bilüp şādmān olup ⁽¹²⁾daḥı eyitdi: “Yā peḥlevānlar ḥemān Ḥaḡ Te‘ālādan dilerimki benüm cengüm içinde Zāl-ı Destān’a ve Rüstem ciḥān peḥlevāna zarar degmiye” ⁽¹³⁾didi, daḥı buyurdi. Hun geldi enva‘ ṭa‘amlar çekildi, yenildi, içildi. Andan Sām buyurdi: “ Meclis altı geldi huninde ⁽¹⁴⁾gunideler şafda oturdu. Daḥı Sām-ı süvār bir kaç ḡadeḡ kim nūş eyledi, emr itdi Keyḡubād’uñ nāmesin oḡudılar yazılmış kim: **Naẓım:**

Mesnevi

Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fe’ûl

⁽¹⁵⁾“Böyle dimiş nāmesinde Keyḡubād
Kim be-nāmı nār-nūr enver ziyād

⁽¹⁶⁾Benki şāhım Keyḡubād āteş-perest
Nāme gönderdim oḡu iy pīl-mest

385 Mülki Īrān ḡānım ben¹⁰¹ şehriyār
⁽¹⁷⁾Dilekümce devrin ider rūzigār

Ġāfilen gerçi Şedum¹⁰² askerlerüm
Ṭaḡıdan sen ser kesüb serverlerüm

⁽¹⁸⁾Peḥlevānsın lā -dimezem ḡazretüñ
Ḳaḡramandan artuḡ ola ḡüvvetüñ

Līk-i bu dem ḡāfil olmayuñuz işit
⁽¹⁹⁾Terk idüp yavuzluğu eyleyüñ it

¹⁰⁰ Yazmada “nevcehle” şeklinde yazılmıştır.

¹⁰¹ Yazmada “men” şeklinde yazılmıştır.

¹⁰² Yazmada “sedun” şeklinde yazılmıştır.

Görme üziñ ħodbin olma ziyād
Çün ciḥānda peḥlevān āgāḥ-bād

390 ⁽²⁰⁾Esb-i tündi beñzedürler yavaşa
Yāvuz ölünceḳ ururlar yavaşa

Hem-çū tuseñ görme ‘ālemde üzüñ
⁽²¹⁾Sāki daḥi er bilünür āc gözün

Rüstem-i Destān gelübdür kātuma
Cānuñ almaḳ ḳaşdına bendüm ātuma

[29a] ⁽¹⁾Sencileyin çok baḥādur nūkeri
Vir¹⁰³ başına şiyeh¹⁰⁴ yüz biñ ‘askeri

Şöyle bilki yā baḥādur peḥlevān
⁽²⁾Ḳılıçımdan istemezseñ ger emān

395 Rüstem elinde olasın sen ḥelāk
Yāḥud destānide cūdun yirde ḥāk

⁽³⁾Lülüde Mirriḥ olursan eḥl-i ceng
Çeşmege vasi‘-yi ciḥānı kıla teng

Ṭaḡda arşlān olsuñ şuda neḥeng
⁽⁴⁾Baḥr u berre döne ḳanuñ lale reng

Ḳāf ṭaḡında dīv olursıñ yirde cin
Cānuñ alup ḳılıçile ḳazasın

⁽⁵⁾Gölde uçar şaḥin olursun ya-ḥu bāz
Teber atup ḳanuñ döke iy ser-firāz

400 Ḥeft-ser ejder olursıñ yā peleng
⁽⁶⁾Rüstem ile idemezsin anda ceng

¹⁰³ Yazmada “ver” şeklinde yazılmıştır.

¹⁰⁴ Yazmada “siyyeh” şeklinde yazılmıştır.

Liki ‘aqluñ başa dirüp bu zemān
Qal‘a vir kılıcımdan bul emān

⁽⁷⁾Ser-keş olma bürün ki uvvar er
Görme üziñ güzgide¹⁰⁵ söyle var

Ger sözümi pehlevān kim tutasın
⁽⁸⁾Mülk-i māluñ heb seniñdür ötesin

Böyle diyüp nāmesinde Keykubād
Āhır itmiş vir şalavāt ki ziyād”

3.3.3.2. ⁽⁹⁾Dāsītān –ı Ceng-iKerden Keykubād Zāl-ı Destān Rüstem Sām-ı Sūvār Pehlevān¹⁰⁶

Hakīm kavlince, çün kim Sām-ı süvar nāme-i Kubādda ol kılıçdan iti sözleri kim işitdi. ⁽¹⁰⁾Be-ğāyat gāzaba gelüp nāme-i alup hak eyledi daḥı Tiz buyurdi: “Yaḥuyāda^c ⁽¹¹⁾begler bigi Keykubād’a Sām dilinden bir ‘acāib nāme yazdı, zeḥirden acı kılıçdan iti cevāblar düzdi nāme-i temām kılup ⁽¹²⁾durup Sām’a şundi. Sām daḥı nāmeye mühür urup Pürzīn’üñ eline şundi”. Didi kim: “Yā Pürzīn ceḥd kılgim ⁽¹³⁾benüm qarārum kalmadı. Yārın Kubād geçürüp qal‘anuñ üzerine götürgil, ben daḥı ḥazıram. Birisi gün ⁽¹⁴⁾ceng kılalum” didi. Pürzīn didi kim: “ Benceşim yine!” Sām didi kim: “Zinḥār beni bildürmegil, itikād itdirgil, kim ⁽¹⁵⁾ben Sām degülem, benimle tā kim Rüstem daḥı Zāl daḥı ḥaşmına ceng kılalar” didi. Pürzīn nāme-i Sām alup Kubād’a ⁽¹⁶⁾gitdi. Bu yañadan Kubād daḥı Pürzīn’e intizar olup şöḥbet kurup Rüstem’le Zāl’la ‘iṣ u nūş iderken ⁽¹⁷⁾Nāgaḥān ḥacib gelüp didi kim: “ Pürzīn geldi didi, icāzat virdi içerü geldi, yir öpdi du‘ā kıldı. ⁽¹⁸⁾Sām’uñ nāmesin şundi. Didi kim: “ Yā

¹⁰⁵ Yazmada “güzgi” Azeri Türkçesinde yazılmıştır.

¹⁰⁶ Keykubadın Zal Destan, Rüstem ve Sam-ı Süvar pehlevanla vuruşması hikayesi

Ḳubād şāh ol peḥlevānuñ kılıçdan gürzden ğayri sözü yoḳdur, çāresi ⁽¹⁹⁾ budur kim cengi-kırān ānī bend-girdān kılasın” didi. Nāme-i Ḳubād alup vezīre şundi, vezīr dahı nāme-i alup ⁽²⁰⁾ muṭali‘e kılup mazmununa muṭṭali‘ olup bilüp oḳudi kim: **Nazım:**

Mesnevi

Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fe’ül

405 ⁽²¹⁾“Böyle dimiş nāmede Sām-ı süvār
Kim be-nām nām-ı evvel gird-gār

[29b] Vāḥid oldur sâcid aña ne felek
⁽¹⁾Ḥalīḳ oldur yāradan ‘arş u melek

Padişāḥdur lâ- şerik lâ- vezīr
Lâ-mekan lâ-yenām lâ -müsir

⁽²⁾Evvel oldur āḥir oldur ḥem ezel
Mülkine yoḳdur anuñ ḳaṭ‘a ḥalel

Zerre zerre cümle şey‘ şāḥid aña
⁽³⁾Ḥamd idüp ider ḳamu vāḥid aña

410 Cümle maḥlûḳ emrine māmūr anuñ
Biñ Süleymān dergāḥında mūr anuñ

⁽⁴⁾Ḳādir ol ki baña virdi ḳuvveti
Nāşır ol kim saña buldum nuşreti

Bilürum kim Ḥaḳ’dur Allahü’ş-şamed
⁽⁵⁾Pāk zāti ḳul ḥuvallah-u āḥed¹⁰⁷

Ḥazretüñdür Keyḳubād āteş-perest
Sen uyuzsın bendaḥı bir pîl-mest

¹⁰⁷ Kur’an, İhlas suresi 112/2, Allah eksiksiz, Sameddir
Kur’an, İhlas suresi 112/1, De ki; O Allah bir tektir.

⁽⁶⁾Ger ciḥān mülki ṭola ṣāh-ı Ẹubād
Çekse leşker-i kıbarum bin¹⁰⁸ fesād

415 Rüstemi yüz biñ olup giyse demur
⁽⁷⁾Cümlemüz arşlān kıatında olmaya mur

Rüstem-i Destānıla olma ki şād
Cümlesin kıram anuñ ‘ömri ola bād

⁽⁸⁾Şol baḥādur peḥlevānım aşikār
Mirriḥ itmez ḥazretümle kar-zār

Cengimi dünyāda görse Ẹaḥramān
⁽⁹⁾Ẹılıçımdan istiye idi pes emān

Yidi kıat göki kıuşdan mārī felek
Gözüme zerre görünür çün siñek

420 ⁽¹⁰⁾Küh-ı Ẹāfı kıulp olsa ṭutdum
Ẹopup şudan semāya atdum

O gice kıaksam şuya ökuzi ṭolduram
⁽¹¹⁾Omuz ursam çarḥi ‘arşa kıalduram

Gürz urub Elbürz edem ḥaşḥāş-ı ḥurd
Ẹoymayup zinde idem cümle murd

⁽¹²⁾Cengime ṭuş olsa esedle ejdehā
Tiğum odı yakın bulmaz rehā

Ben variken Rüstem u Destān nedür
⁽¹³⁾‘Ezrayılam kıurdla kıaplān nedür

425 İmdi tiz ṭut leşkerüñ çek gel baña
Kimi göresin neyleyim bende saña

¹⁰⁸ Yazmada iki kere yazılmıştır.

⁽¹⁴⁾Baňa çāker olmaziseñ bes hemān
Kılıçımdan bulasın şanma emān

Yā budur ki bāki-i çaker olasın
⁽¹⁵⁾Hükmümü dutup musahhar olasın

Yā budur kim başını tīgıla kesem
Bu Filistin burcine¹⁰⁹ götürüp aşam

⁽¹⁶⁾Yā budur ki kanuñi dökem yesre
Tīre¹¹⁰ geçsün er yigidi kim yire

430 Ġāfil olma yā Ķubād açgıl gözüñ
⁽¹⁷⁾Germe göksüñ görme iken kendüzüñ

Böyle diyüp nāmede Sām-ı süvār
Āhir itmiş sözlerin şöyle ki vār

⁽¹⁸⁾Nāme sözün işidüben Keyķubād
Ķaķdı vü şaķıdı vü ki ziyād

Diñle imdi kışşa nedür iy yere
⁽¹⁹⁾Vir şalavāt cānıla peygāmbere¹¹¹

3.3.3.3. Dāsitan-ı Sām-ı Süvār.¹¹²

Hakīm kavlince, kaçan kim Īrān Sulţānı ⁽²⁰⁾cAcem pādişāhı Sām-ı süvār nāmesinden bu zehirden acı ve kılıçdan kesgün kelmeciyi kim işitdi, ⁽²¹⁾ğazaba gelüp kaķdı. Hışmıla ıldırım bigi şaķdı dahı eyitdi kim: “Zerdüşlük nāri haķķiçün ol ciĥāna[30a] ⁽¹⁾nururci güneşüñ ĥamiyyetile Rüstem Zāl-ı Destān ķüvvet ile on sekiz gez yüz biñ erüñ cemiyyetile ol belürsün ⁽²⁾nām-ı nişān yok, Siyaĥuñ başını kesmeyince ol ādı-şan yok, Siyaĥuñ derisin yüzüp şaman taldurup ⁽³⁾ķal’a ķapusına

¹⁰⁹ Yazmada “purci” şeklinde yazılmıştır.

¹¹⁰ Yazmada “yire” şeklinde yazılmıştır.

¹¹¹ Yazmada “beygambere” şeklinde yazılmıştır.

¹¹² Sam-ı Süvar’ın hikayesi

aşmayınca koymayum diyüp hükm itdiği hüs u hazine açdı. Badem çeciği gibi ak ağcaları kara gün ⁽⁴⁾def itmek için pehlevānlar üzerine saçdılar. Andan Rüstemi- ciḥāngire atası Zāl emire yedi iklim haraḫı döker, irer, ⁽⁵⁾hil'at geyürdi. Andan cemi' şāhib-kırānlara, merd-i merdānlara, pehlevānlara, šāh ciḥānlara istimālet kılup kimine ⁽⁶⁾tīg u teber, kimine zerrīn siper, kimine kur kemer, kimine māl u genc, kimine mahbub mahbuba, kimine iklim vail en'am itdi ve ⁽⁷⁾kimine tatlu dil virüp gönlün aram itdi. Fīū'l-cümle cemi' serkeşlerūñ Siyistān serverlerinūñ, Nimrūz dilaverlerinūñ ⁽⁸⁾īrān-ı zemīn erlerūnuñ hazırların teselli kılup māl u ni'metle toyurup her birine istimālet virüp eyitdi ki: “ İy ⁽⁹⁾pehlevānlar tīg u zen şaf-şiken dilāverler, āgāḫ oluñ yārın ceng sultānıdır, yā Filistin ḫal'asın alsam ⁽¹⁰⁾gerek, Sām-ı süvār ele getürüp başın kesem gerek. Yā bu gayretten ben ciger, Hun olup, Fatih devletden ümiz üzsem ⁽¹¹⁾gerekdür. **Nazım:**

Kıt'a

Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fe'ül

Yā budur ki dilegümce devre ide çarḫ-ı felek
Düşmānumuñ 'ālem içre cümlesin idem ḫelāk

435 ⁽¹²⁾Yā budur ki tāk u taḫtum düşmān elümden ala
Ben Ḳubād'a ağlaşa insan cin ü mürğ ü melek

Neşir: Ḥakīm ḫavlince, Keyḳubād šāh ⁽¹³⁾öyle diyicek Zāl-ı Destān oğlu Rüstemi'le ilerü gelüp taḫt-ı pā öpüb šāh devletine du'ā kılup eyitdiler ki: ⁽¹⁴⁾“Yā šāh Ḳubād! İtmegil feryād! Naḡam irsin düşmān çün ki biz ol pehlevānlaruz ki taḡda arslān taḡda peleng avlaruz, ⁽¹⁵⁾bir yire evren şuda neḡeng avlaruz, ḫaḫramānlar ḫaḫrumuzdan ḫan ḫaşanur. Gökdeki Mirrīḫ burça ḫaçup ⁽¹⁶⁾cengimüzden üşenür eger ki oğlum Rüstemi Tehmeten birle ḫuluñ Zāl-ı Destān ciḥān-ı pehlevān raḫş-i raḫşan

(17)sürüp yüz gez yüz biñ düşmān leşkerine girüp yedi başlu evren bigi an içmek içün
ellü elümuze (18)şaluk alsak yāhu tīg -i küştelerden yir yüzi püşte oluben an
buarundan felek yüzün şafa bigi baliya mey  eger kim (19)ceng içün biñ bir İrtāl
gürzi at ur fīlinden cıkaruz, āf uñ kafasın aıduben yedi at yir götürüp (20) küzüñ
mazın cıkarauz. **Nazım:**

Kıt'a

F il t n/ F il t n/ F il t n/ F il n

Bizce   lemd  ba dur gelmedi bir pelev n
(21)Gelmedi gelmez ci na g rmedi ceng-i ci n

Oumuz  Anayi  f a ş nd r p per d nd r r
T gimizden burca aup Mirr   ister uş em n

[30b] (1) **Nesir:** H k m avlince, R stem bu pelev n u atası Z l-ı Dest n b yle
diyicek ub d ş h ş d olup (2)meclis urdı, Hun Keykub d geldi. Nite yitmiş yidi Hun
salar sel t n-i serverler g ne her yire pişgirler şalup, (3)alas ş freler yayup uş uşına
altun g m ş sinilerde zeberced ş henler laciverdi canalar ile enva  d rl 
(4)abalarla ni metler oyup şel  diy p yidiler ş krin didiler. Andan bezm urup
zerr n b diler urup y utu şerabıla (5)p r ılap pak aşli hub sim sa s kiler ayaın
urup la lin sara g m ş saralar ile alup y ut-ı rev n (6)birle urup billurin
begleri şıayup sa sol seyyareleyin seyr ılap sel t n-i serverlere rate ill  rev h (7)
şandılar. Andan sazandeler, g nideler meclis y zine şaf birle oturup kim anun-i
ergavan, kim ceng diyel n, (8)kim şasta ve ber-bevt kim def ve ney iler  get rd ler
bir birine d zdiler zam urup g ş-mal virdiler, alup seyr ıldılar, (9)c n u dilden am
u uşşaları s rdiler andan b lb l, umri, uı, ur c, elanlu g nideler eyitdiler.
Meclis kerem itdiler, (10)ş h la sel t n   ş u n ş ılap hoş gediler. **Nazım**

Kıt'a

Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün

Şıgayup gümüş bilek sâki tutar altun kadeh

⁽¹¹⁾Rahata illâ revâh şundi beglere alup ferah

Zühreyi zehra şıfat mütrib çalar ber-bevt ü ceng

Güş iden ney ü nüş iden mi dilde kalmadı terah

⁽¹²⁾**Neşir:** Hakîm kavlince, Keykubâd şâh ölüñce şubh oluncayadek yiyüp içmekde, hoş geçmekde. Ammâ ki Rüstem'le atası Zâl ⁽¹³⁾dağı şâh meclisinden çıkup otaqlı otağına gelüp ĩrân-ı zemîn pehlevânları dağı haymelü haymesine geldiler ⁽¹⁴⁾ceng-i yarağına meşgul oldılar. Nite bād- pâyı tazi atların ireleyüp kaza kodılar üç siñirlü kati yayların ⁽¹⁵⁾kurup kurbana koyup üç kanadlu, demur kaynaqlı la'lin dudaklı büllur tenlü okların kiş ağızına dize kodılar, ⁽¹⁶⁾kan içici şirazi mısır kılıçların açdurup cebe vü cevşenlerin geyindiler. Zirâ püş olup başlarına ⁽¹⁷⁾kurd-ı ışk urdılar. Bir eksiksüz düşmân yarağın temâm gördiler, dağı şabağa müntezir olup durdılar.

Nazım:

Kıt'a

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

440 ⁽¹⁸⁾İki düşmân leşkeri kuşanup o gice pes
Şübh ü şadık olmasını gözderler her nefes

Düzadüb ceng-i yarağın bî-kuşur

⁽¹⁹⁾Düşmâna bulmak dilerler dest- i res

Neşir: Hakîm kavlince, bu yañadan dağı Sām-ı süvâr pehlevân Kârun Pîltenile ⁽²⁰⁾Züpinle, Givle, Güzderile, Yağuyada' begler begile peleng efgenle oturmuşlardı. Meclis kurub şerab-ı ergavan ortaya ⁽²¹⁾getürmüşlerdi, rahata illâ revağdan ecriñ Āli

-rağim rüzgār hoş geçerek Keykubād şāhdan söz açıldı söz [31a] ⁽¹⁾içinden ceng olcağ eḥbar saçıldı. Andan Sām-ı süvār ḥükm eyledi meclis temām tağıtdılar. Peḥlevānlar yirlü yirinden ⁽²⁾ṭurdılar. Ceng-i yarağın gördiler, altı ḥarbi muḥeyya kıldılar. Andan Filistīn ƙal‘asınıñ cemi‘ egsügin gördiler, ⁽³⁾ṭop tufkirlerün zenburgelerin yir yirin hazır kıldılar. Mencalıklarına yine taşlar u ṭob ƙovanlarına güḥer cile ƙoyup pür atdılar, ⁽⁴⁾burclar üzerine pasbānlar¹¹³ cıkdılar. Erliklerinde nöbetci erleri fānuslar yaqdılar, nöbet döndiler. Allaha tekbīr getirüp ⁽⁵⁾gecmiş beyğāamberler ervaḥına şalavāt virüp Süleymān devletine külbenuñ itdiler, āteş-perestler dīnine te‘n idüp na‘reler ⁽⁶⁾ḥaykırup düşmān gözüne vasi‘-i ciḥān teng itdiler. **Nazım:**

Kıt’a

Fa’ilâtün / Fâ’ilâtün / Fâ’ilâtün / Fe’ül

Ġaziler gülbank iderdi zıkr Ḥaqq-ı tekbīrle
⁽⁷⁾Kafirāne meclis ƙurup nūş ider şeh-i mīrle

Pīr ü berna ki var mü‘min Yeḥūdī Ermenī
Ƙılıçın beyler ƙurur yāyin düzadur tīrle

⁽⁸⁾**Nesir:** Ḥakīm ƙavlince, çün kim oluñca iki düşmān leşkeri muḥeyya olub ki ṭurdılar, şabaḥ olmasına intizār olup ⁽⁹⁾şubḥdem ƙaçan ola dīv naẓar urdılar, cünki güneş ol şubḥdem ki nurān ‘ālemin Ƙāf ƙafasına tāc ki urdı, ⁽¹⁰⁾meliki ḥıṭayi gibi ḥabeş melikinden ḥarac aldı. **Nazım:**

Kıt’a

Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fe’ilün

Çün seḥer vaḳti yitüb irdi şabaḥ
⁽¹¹⁾Müezzīn azān oḳuyup itdi sabah

¹¹³ Yazmada “basban” şeklinde yazılmıştır.

445 Turdı oldum pehlevān Sām-ı süvār
Tākınup tîgi gir cevşen-i silah

⁽¹²⁾**Neşir:** Kaçan kim olunca geçdi ‘Ale’ş-şabah ki oldu güneş nūrcihān mülkine māl-ā-māl tldı. Hamandumki Qubād şāh ⁽¹³⁾āteş-perestler dinince namāz kılup dinince ‘ibādet idüp yirinden tırup cebe vü cevşen giyüp, koluna kollar, başına ışk ⁽¹⁴⁾urunup hālvēt otağından dīvān-hānaya çıkdı. Andan Keykubāduñ hāşları gelüp Bertūs vezīr Balus ⁽¹⁵⁾hakīm, Calus hakīm, Bidgarus hakīm kırk dört ehl-i hükümet vezīrlerle hālvēt kapısına seyf tayanup durmuşlerdi. ⁽¹⁶⁾Keykubād şāh görüp du ‘ā vü senā kılup eyitdiler ki: **Nazım:**

Kıt’a

Fe‘ilātün/ Fe‘ilātün/ Fa‘lün

İy emiri şāh-ı İrān Keykubād

⁽¹⁷⁾Devletüñ efsun ola ‘ömrüñ ziyād

Haşmu gök başı kesilsün hem-çü şem‘

Hāsидуñ bağrı qararsun çün cesed

⁽¹⁸⁾**Neşir:** Hakīm kavlince, vezīrler emirler Keykubāda bu vechile hemd u sena kılıcak, şād olup def‘i buyurdı at çekdiler ⁽¹⁹⁾niçe at Kuh-i peyker berķ siper bād- pā hāre sim müşkdüm. Peleng neza, bebirzade kulağından dırnağına polād pūş ⁽²⁰⁾Keykubād şāh süvār olup vezīrlerde bārgāh öñine geldiler, gördüler kim oğlu Keykāvus şāhla ⁽²¹⁾İrān pehlevānlarından Şālun, Qālun, Añlaş, Aķvas, Qāhır, Aķrabķi, Haţur, Havur, ‘Arkān, Kuhi, Qahram, Cebeli **[31b]** ⁽¹⁾Qamķumur tîgi zen, Şepervan, Cürçān, Teğergur şaf-şiken, Nāķur şiraz, Bezađ Farruh, Şetvan ‘acem, Ānton sivaz, ⁽²⁾Tanţun İrān, Tūrān dilāverleri, ‘acem-i cihāngirleri sair biñ dört yüz pehlevānlar ile Ahenpūş olup şaf ⁽³⁾bağlayup Qubād şāh bārgāhına qarşu süvār olup sūñüler

ṭayanup ṣāh müntazir ṭurdılar. Keyḳubād'a irüp anlara ʿizzet-i selām ⁽⁴⁾virüp dil açup dillerince Ḳubād'a duʿā ḳıldılar. Filistīn ḳalʿasın yaǵmaya çağrıṣdılar. Andan Keyḳubād öñünce ⁽⁵⁾yürüyüp bārgāḥ öñünden selāṭinler ṣaffına geldi. Ḳamu ḳarṣu gelüp baş urdı, ṣaǵ u ṣol yürüdi Keyḳubād'i ⁽⁶⁾sancaḳlar ʿulemalar götürölüp ṭabl-u duḥallar urulup, ṣadırdan çıḳup ḳalʿaya ḳarṣu yürüdiler. Bu ṭarafdan Rüstem-i ciḥān ⁽⁷⁾peḥlevān atası Zāl her birisi Āhenpūṣ, Polādpūṣ olup, igirmi dört pāre ceng altına müstaǵrık olup Rüstem ⁽⁸⁾raḥṣine süvār olup atası Zāl-ı Destān gergedanına süvār olup, atalu oǵullı eksi daḥı ceng-i aletine müstaǵrık ⁽⁹⁾olup Siyistan peḥlevānlarından Ṭuḥilub, ʿEccal, Aʿḳab, İʿlaḳ, Faṭṭis, Efvaḳ, Ḳaṭṭan Ḳazban bilesince ⁽¹⁰⁾olup andan ṣoñra Nimrüz serverlerinden Ḳeyṭun, Ḳuṣtan, Leḥleḥayı, Maʿḳil, Menheri, Muʿlaḳ, Maḥcemeyi, ⁽¹¹⁾Meḥceri bilesince alup her birisine istimālet virüp eyitdi ki: “İy peḥlevānlar merd-i- meydānlar bugün ol gönder ki ⁽¹²⁾atalu oǵullu meydāna girsevüz, gerek ol nām-ı -niṣanı yok Siyāḥun gögsine polād süñüyü vursavuz gerek, ⁽¹³⁾ḥancerle başın kesevüz, Filistīn ḳalʿasın alup burcine aşavuz gerek. **Nazım:**

Kıt'a

Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün

⁽¹⁴⁾Ol baḥādır ger olursa peḥlevān Sām-ı süvār
Gökde yā Mirrīḥ olup itse bizümle kar-zār

Cenge girüp tīg uruncaḳ ol baḥādur farkına
⁽¹⁵⁾Ḳaḥramān olsa eger andan götürüm ben ṭamār

Nesir: Ḥakīm ḳavlince, Rüstem atası Zāl-ı Destān bu vecḥile lāf urup ⁽¹⁶⁾at ve fil gergedan süvār olup cebe vü cevşene müstaǵfırık Sām-ı süvāri ʿālemler götürüp yidi biñ yidi yüz ⁽¹⁷⁾yitmiş yidi Siyistan serverleriyle, Nimrüz dilāverleriyle sürüp

Keykubād şāh gelüp tabu¹¹⁴ kılup du‘ā itdiler, ⁽¹⁸⁾şāğ yanında oğlu Keykāvus Zāl-ı Destān tūrdı, şol qolunda şāhuñ ‘ūmmusi Zerīr pehlevānla Rüstem-i Cihāngir⁽¹⁹⁾ sedd-i İskender gibi tūrdılar. Ceng yirine iricek biñ iki yüz altun çomaklu çavuşlar rahş sürüp seyl-i ⁽²⁰⁾ğarimleyin şafîle giden ‘askeri sedd-i İskender bigi tōr gūrdılar. Şaf ālāylar kurdılar, qoşunlardüzip ⁽²¹⁾tūrdılar, meymene ve meyseme qalb u cenah-ı araste kılup, rāst itdiler ki qasr u ‘ālemleri feleke qaldurdılar [32a] ⁽¹⁾kūs-ı harbi çaldırdılar. Bur şurnalar, nafirler ötdürup atlar süheyinden , erenler na‘resinden, fıl gergedan çağrışmasından ⁽²⁾yidi qat felekūñ tās avāze virüben gūmgūm ötdi. Atlar ayağınuñ gubarından gökūñ içi ⁽³⁾baqr-i qatrana döndi, ağı- kızıl benefşe-yi ‘alem şakqasından zemīn-i zemān lalezara döndi. **Naızım:**

Kıt’a

Fâ’ilâtün / Fâ’ilâtün / Fâ’ilün

450 ⁽⁴⁾Yidi qat yir tozidi ayakdan kıldı pīr
Gök sekiz qat oldı tozdan qaçdı tīr

Nizeler ucu çıkardı çeşm-i şems
⁽⁵⁾İl ‘ālemden asumañ bulmadı yīr

Neşir: Hākīm qavlince, Keykubād şāh Rüstem-i pehlevānla ve Zāl-ı Destānla qaçan kim ⁽⁶⁾leşkerün ceng yirine götürüp Filistin qal‘asına mükābil-i mu‘arız, at , fıl başın çekübki tūrdılar. Süleymān ⁽⁷⁾leşkerile ol Siyāh dilāver qal‘adan bu vecqile¹¹⁵ çıkar gelür diyü nazar meydāna şaldılar bular bunda. Bizüm kışşamuz ⁽⁸⁾**ez -ān -cānib** Sām-ı süvār cihān-ı pehlevāna geldi çün kim ol pehlevān Rūzgār nerre-yi şīr Sām-ı süvār pehlevān-ı cihān ⁽⁹⁾İbn Nerimān bin Kirimān, Āl Qaḥramān bin Qātıl ol şahib-kırān serveri Süleymān şubḥdem olduğun ⁽¹⁰⁾ki gördi ‘Uqqab bigi yirinden tūrdı, pāk

¹¹⁴ Yazmada “tapu” şeklinde yazılmıştır.

¹¹⁵ Yazmada “nevcehle” şeklinde yazılmıştır.

şudan abdest alup Musi beygāmbere şerī'etince şabaḥ nāmazın kılup ⁽¹¹⁾secdeye yüz sürdi, evrad okuyup Dīv şeytān boyunun tokıyup namazdan- niyāzdan farāğ oluncaḳ ⁽¹²⁾Ḳārun, Pilten, Zūbin, Cihāngir, Giv dilāver Pürzīn ciḥansuz peleng-i efgen dizdarile Süleymān begler gibisi Yaḥuyada ⁽¹³⁾Āhen-pūş olup ḥalvet Sām'a girüp selām virüp devam u devletine du'ā kıldılar. Andan Ḳārun Pilten eyitdi: ⁽¹⁴⁾“İy peḥlevān Rūzgār emir-i Sām-ı süvār! Müjde olsunki bu gün erenler meydān içinde oḡluñ Zāl-ı Destān ve ⁽¹⁵⁾ciger guşañ Rüstem-i peḥlevān göriceksin ḥasret def' olup vuşlata ireceksin diyü söyleycek ⁽¹⁶⁾Sām-ı süvāruñ gözleri nem-nak, ammā ki ḳalbi maraz-nak olup gāḥ bir zemān ḡamgin dil olup ḥayrete vardı. ⁽¹⁷⁾Gāḥ bir zemān ḥāndan olup şükr-i yezdan kılup secdeye yüz urdı. ” Buḡur Ḳārun Pilten peḥlevān ⁽¹⁸⁾şaf-şiken eyitdi kim: “Yā peḥlevān-ı ciḥān sebeḋ nedür ki gāḥ ḡamgin, gāḥ şād olduñ? ” Cevab virdi ki: ⁽¹⁹⁾“Yā Ḳārun şād olduḡum oldur ki oḡlum Zāl-ı Destānla ciger guşam Rüstem yüzün görsem gerek ⁽²⁰⁾ammā ki ḡamgin olduḡum budur ki merd-i meydān içinde kendim bildirmeyüp kendülerin kendülere bildirmekçün ḳafalarına ⁽²¹⁾tığ u ḥancer, gürz-i kiran ursam gerek, ḥof iderem, anlar daḥı ḡayret kılup benümle itişe gerek, ḳāzayı asumān[32b] ⁽¹⁾yitişe elümden bir ḥaṭa çıḳa ciger guşlarumuñ cismine zaḥm irişüp ḥelāk oldılar” diyiceḳ Ḳārun Piltenle peḥlevānlar ⁽²⁾eyitdiler: “ İy Āl Ḳaḥramān Ḳāḥir yüzinden doḡmasaḥ luṭf yüzinden meydāna girseñ ciger guşlaruñ aşinalıḳ virseñ muḥabbet ⁽³⁾ḳuşaḡın berk ceng-i cidāl terk eyleseñ Rüstem daḥı atası Zāl-ı Destān Ḥazretüñi Sām-ı süvār idügin belālār ḥāk-i payiñe ⁽⁴⁾yüz ⁽⁴⁾sürüp şād olup ḥizmet kıllalar. Keyḳubād şāḥ daḥı ṭabu ⁽¹¹⁷⁾ki Sām-ı süvār idügin bile ihtiyārın elüñe virüp cān u dilden ⁽⁵⁾Ḥazretüne ḳul olki sen Sām-ı süvārıñ cengine yidi başlu evren daḥı duyamaz Mirrīḥ felek daḥı cengü ki girmege üzine ⁽⁶⁾boyamaz. **Nazım:**

¹¹⁶ Yazmada “bayine” şeklinde yazılmıştır.

¹¹⁷ Yazmada “tapu” şeklinde yazılmıştır.

Kıt'a

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

Gökde Mirrîh itmiye seyrüñle¹¹⁸ ceng
İtse vâsi-yi' çarh ola çeşmine teng

⁽⁷⁾Tağda arşlan şaydumuzdur taşda mar
Kuruda ejder-i fil ger şuda neheng

Neşir: Hakîm kavlince, Kârun Pîltenle ⁽⁸⁾Zûpin pehlevân öyle diyicek Sām-ı süvâr eyitdi: “İy pehlevânlar merd-i merdânlar âgâh oluñ ki biñ yıllık Eyu Âdî ⁽⁹⁾pehlevânıñ bir nefes bilmezlik itse Âdî şanur. Zirâ ki ne kadar kişi Cihân- ı pehlevân dañı olursa erenler meydân ⁽¹⁰⁾içinde kenduye muķarin pehlevân görse ser-firâz cihân cengine girse nâmu-nâmusı âdî-şanu gözlemek gerek. ⁽¹¹⁾Erenler çırağın izlemek gerek, ol meydâna giren pehlevâna mûķabil-i mu'ariz olup tırmaķ gerek, eger ol er dileyüp ⁽¹²⁾meydâna giren pehlevân şulup oğlı dañı olursa farkına gürz-i kiran urmaķ gerek, egerçi ki Cihân-ı pehlevânlar ⁽¹³⁾zârbıla urup oğlun yâhu atasın ki yıkar, egerçi ki başın kesüp göğsine çıkar. Ata oğula kaçan kıyaki oğlı ⁽¹⁴⁾helâk idüp hasret üzine kendu cigerin tağliya, ammâ ki oğul ser-keşlik itse ataya lazımdur ki oğlı ellerin ⁽¹⁵⁾kafasında bağliya, imdi ben dañı bildürmedin oğlum Zâl-ı Destânla ve ciger guşam Rüstem-i Cihân pehlevânla buluşup ⁽¹⁶⁾ceng ideyin, ikisin dañı zârb u hârbıla yıķmağa ahang ideyin tâ ki soñra dimeler ki egerçi kim Sām-ı süvâr pehlevân ⁽¹⁷⁾cihândur ammâ ki şimdiki 'ömrde fertut ölmüş pir ü fanidür. Cihân dest pehlevân olmaķ bize lâyıkdur ki hem ⁽¹⁸⁾nev-civânuz, hem pehlevânuz” diyüp merd-i da'vayı iderler. Nefsüme güc gele efzalı budur erenler meydânına bu gün ⁽¹⁹⁾girem, oğlum Zâl-ı Destân ve ciğer-guşam Rüstem-i pehlevâna gürz-i kiran uram erlikle onları atdan ⁽²⁰⁾yıķam, hancer geçüp göksleri üstüne cıķam, andan soñra kendümi anlara

¹¹⁸ Yazmada “seyzünle” şeklinde yazılmıştır.

izhar idüp Sām-ı süvār ⁽²¹⁾idüğim bildürüm öpüp kucup her birisin bağıruma başup
yirden kalduram, andan soñra anları dağı sizüñ gibi [33a] ⁽¹⁾sözüñ gibi baña muṭi‘
fermān kılam dağı yālñuz Keykubād’uñ on dört ger yüz biñ leşkerine kılıç uram,
Tūrān halkınuñ ⁽²⁾қанların қара yire қарup Keykubād’ı erlikle dutam. Süleymān
Ḥazretine iletem zirā ki şimdi ben aña dostluğ şüratın ⁽³⁾kestirmez ki ol āteş-perest
ben yezdan-pirestem, Süleymān beyğāmbere dostem ve bir dağı bu ki Keykubād
Süleymān ⁽⁴⁾қал‘ası üzerine gelmiş ol beyğāmbere‘aşı olmuş. İmdi ben Süleymān
beyğāmbereüñ cān u dilden қulam, cān u dilden dostuna ⁽⁵⁾dost, duşmānına
duşmānam. **Nazım:**

Mesnevi

Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fâ’lün

Şeh Süleymāndur şeh maḥmūdumuz

⁽⁶⁾Ḥizmetin itmek ede maḳşūdumuz

455 Çün Nebbī Mürsel oldur bī-gümān
Emrine mā’ mūr ider ma‘būdumuz

⁽⁷⁾Ol Nebi’nüñ şıdķına şāḥid benem
Münkir ise nola ger mafşūdumuz

Bence¹¹⁹ yokdur bir baḥādur-şīrāz
⁽⁸⁾Tiğumuñ zehmin yayam meşhūdumuz

Ol melik dergāḥına alduḳ bende-i çün
Ḥizmet idem k’oldu şeh mescūdumuz

⁽⁹⁾Böyle diyüp peḥlevān sākin olur
Vir şalavāt Ḥaḳḳ’a bu muāvidumuz¹²⁰

¹¹⁹ Yazmada “mence” şeklinde yazılmıştır.

¹²⁰ Yazmada “muadumuz” şeklinde yazılmıştır.

3.3.3.4. Kışsa-yı İskender-i Kübra.¹²¹

⁽¹⁰⁾Hakīm kavlince, Sām-ı süvār bende pehlevānlar ile Qārun Pīlten ve Zūpin pehlevānla cevāb virmekde, ammā ki bizum kışsamız ⁽¹¹⁾**ez-ān-cānib** Süleymān Hāzretine geldi ki Racīm-i la‘īn Süleymān’uñ salṭanatın görüp ḥesed iletüp ben bu ḥātemi Süleymān ⁽¹²⁾elinden aldurmayınca rahatlığum yokdur ki diyüp Ğayyur-ı cāzūya gitmekde ve Denes ve Gines ki vüzerā-yı ⁽¹³⁾seyṭāndur ve umera-yı mela‘īndür. Benī Aşfarla Endelüs melikine iğva virmege niyyet itmekde, ammā ki Süleymān Hāzret ⁽¹⁴⁾‘Aleyhi’s-selām Benī Aşfar melikile Endelüs melikin kenduye muṭi‘ fermanber kılup daḥı ol şadluğla Loḫmān-ı ⁽¹⁵⁾hakīmüñ yüzine baḳdı. Eydür: “Yā hakīm Ciḥān dide ve ‘Ömri Eṭval Ciḥān dide luṭf idüp yine İskender-i Kübrā’nuñ ⁽¹⁶⁾sergüzeştinden ve baḥr-i zūlmāta girüp teferrüc itdi ki Kuh-i deştten ḥaber vir işidelüm ve āb-ı ḥayata tevciḥle ṭalep idüp ⁽¹⁷⁾ele getürmedugin bilelüm” diyicek Loḫmān-ı Ekber cevāb virüp eyitdiki: “Yā Süleymān-ı Zemān! Āgāḥ ol ki ol ⁽¹⁸⁾zemānki İskender-i Kübrā ile ol mu‘teber ḳal‘a gördüñ. Bād-pāyi muḳaddem gönderdüñ, Bād-pāyı daḥı seḫer yili gibi gitdi. ⁽¹⁹⁾Ānī gördüñ ki Bād-pāyı bir muḥteşem kişi alup getürdi, andan ol şahşuñ dilini kimse bilmedi. İskender-i Kübrā ⁽²⁰⁾kimseneye andan Eflāṭun Keḫḫal’a emr itdi, dilin bilüp söyleşdi” ne didi. Dilince eyitdi ki: “Ne ḳavimdensiz? ” Eyitdi ki: ⁽²¹⁾“Ḥaḳ Te‘ālānūñ ḳullarındanuz. Şol ḳarşuda görünen ḳal‘ada oluruz, her gün Ḥaḳ Te‘ālāye ‘ibadet ḳıluruz, geleni gideni[33b] ⁽¹⁾miḫman iderüz ve ammā siz ne ḳavimdensiz ki şöyle bī-ḥad bī-şümār leşker çeküp bu baḥr-i zūlmāta girüp geldüñüz.” Eflāṭūn-i ⁽²⁾Keḫḫal daḥı İskender-i Kübrā’yı gösterüp eyitdi ki: “Buña İskender-i Zü-l Ḳarneyin dirlerdi, eḳālime ḥükm ider, virür ⁽³⁾alur bizler ki ḳullarıyuz ve bu görünen ‘asker cemi‘si bu şāhuñ fermān-berinde dur diyüp āb-ı ḥayat isteyüp bu ⁽⁴⁾baḥr-i zūlmāt kenarına geldi diyü ḥaber virince bir bölük ḳavm daḥı geldi

¹²¹ İskender Kübra’nın hikayesi

kal'adan ki leşker tozun görüp ihtiyāt⁽⁵⁾ kılup haber almağa ol qavm dahı gelincek muqaddem gelen bir muhteşem anlara haber viridi. " Andan ol qavm İskender-i Kübrā'yı görüp⁽⁶⁾ kimdügin bulup 'izzet kılup ser-cümlesi tabu¹²² kılup, Sikenderün devam-ı devletine du'ā ol şah serverün eyyam-ı rif'atine senā⁽⁷⁾ kılup eytdiler ki: "İy şāh heft-i kişver! Şād geldün şādi getürdün, sa'ādetlu sayını diyārumuza şalduñ, varalum ölülerümüze⁽⁸⁾ haber virelüm, Hāzretiñe bildürelüm ni'met-i nüzul birle gelüp hizmet kılalum "diyüp ol qavm kal'alarına gitdiler. Kim meger kim⁽⁹⁾ anlar cāzūlardan imiş. Ol kal'ada ölürlermiş biñ yidi yüz sahir perī dirilüp İskender şāh kimdügin⁽¹⁰⁾ bulup İskender-i Kübrā ile leşkerine kaşd itdiler, ne itdiler dersu kal'adan inüp süre gelüp şāhuñ leşkerini⁽¹¹⁾ cebb-cevre alup sihr kıldılar. İskender çerisin konup oturduğı yiri cebb-cevre sihrle od dutdı, yandı yana yana⁽¹²⁾ çadır haymelere irdi. İskender çerisi ānī görüp ürküp İskender üzere kaçdılar, ğulu kıldılar. İskender⁽¹³⁾ ğuluyu işidüp nażar kıldı gördüğim deryāleyin konup oturan çeri çevresinden od tutup sure üzerine gelür. ⁽¹⁴⁾İskender-i Kübrā ol zemān ol hal görüp hayran olup eydür: "İy Hızır zemān! Bu ne haldur? **Nazım:**

Kıt'a

Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün

460 ⁽¹⁵⁾Bu ne ateş baħridür kim leşkeri yakup yanār
Ben bu āşil görmişem 'ālem içre dahı nār

Çare kıl ki işbu odi Hāzretün söndire
⁽¹⁶⁾Yohsa cümle leşkerümi yakuben kül itdi vār

Neşir: Bes İskender-i Kübrā öyle diyicek andan Hızır zemān eydür: "Demin⁽¹⁷⁾ gelüp gidenler cāzūlardı, gelüp seni sözile meftün itdiler gitdiler. Buğur sihr kılup

¹²² Yazmada "tapu" şeklinde yazılmıştır.

saña kaşd itdiler ve hem Haḫ Te‘ālāya ⁽¹⁸⁾şıgınuḫ el götürelüm ben du‘ā kılayın siz
āmin di, olalım Haḫ Te‘āla bizleri cāzū sihrinden ḫalaş kıla” ⁽¹⁹⁾didi. Bes yā Süleymān
İskender-i Kübrā’ya Hızır zemān öyle diyicek yüz Haḫḫ’a dutup el götürüp Hızır du‘ā
kıldı ⁽²⁰⁾şāh āmin didi. Du‘ā Haḫ Ḥazretinde müstecāb oldu nite. **Nazım:**

Kıt’a

Fe’ilâtün/ Fe’ilâtün/ Fe’ilâtün/ Fe’ilün

Hızır ḫazır el götürüp itdi çün kim ol du‘ā
⁽²¹⁾Haḫ Te‘ālā Sikender’ün bu ḫacetin kıldı revā

Diñle imdi kışşa nedür cān u dilden şerḫ idem
Lîki virgil sen şalavāt pes bî-cān Muştafā

[34a] ⁽¹⁾**Neşir:** Ol zemān Hızır’uñ ve İskender’uñ du‘ası kim müstecāb oldu
andan Haḫ Te‘ālā emriyle ḫevādan bir bulut peydā oldu. ⁽²⁾Şöyle kim gök yüzün
kapladı. Andan ol bulutdan bir ‘acāib ve hem-nak yağmur yağdı, ol sihr odun
söndürüp siller ⁽³⁾yürüdi. Yağmur dinicek İskender-i Kübrā buyurdi on altı gez yüz
biñ er süvār olup cāzūlarıñ ḫal’asın gözleyüp deryā ⁽⁴⁾mişal mevc urup, Hızır ile
İskender çeri ceküp karşı görinen ḫal’aya gitdiler. Tā kim od sihrin iden cāzūlar daḫı
gördiler kim ⁽⁵⁾sihrleri odı gürleyip yanarken bir çatı yağmur olup söndi. Andan
Deryāleyin çeri süvār olup sürdi ḫal’alarına gider ⁽⁶⁾gibi yidi yüz cāzū ol ḫali görüp
ḫal’alarına irüp girüp sihrle ḫal’aların berkidince İskender daḫı ⁽⁷⁾on altı gez yüz biñ
erle Deryāleyin gürleyüp gümleyüp irdiler ḫal’ada cāzūları gördiler dersuğrayu kılp
yürüyüş ⁽⁸⁾itdiler. Sikender leşkerünün ḫeybetinden şaşdılar, sihr kılmayup düşdiler.
İskender severleriyle sure ḫal’anuñ kapısına ⁽⁹⁾irdiler, gördiler karşı gelen cāzūları
kırdılar kışşa-dıraz ḫalmıyalum ḫal’a alup biñ iki yüz cāzūyı dersu kırıp ⁽¹⁰⁾ḫal’aya tā
bünyadindeñ yıķup yıķup ḫārab kıldılar. Ol gün ol gice daḫı anda olup yārındası güç

ķılıp gitdüñ ⁽¹¹⁾on dört gün yürüyüp şādkamiler diyārına irdüñ. Sikender Hızır ile vezirlerle muķarriblerle ve Bin Loķmān-ı hākīm bile ķeri ⁽¹²⁾öñünce giderken gördük ki ķarşudan bir kaç atlu ve eşeklü kim biz kim, yürür gelürler. Anca kim yāķın ⁽¹³⁾iricek İskenderle vezirler gördük kim ķarşudan gelenler heb ‘avratlar ersüz dirilüp ķanda gider ola ⁽¹⁴⁾şoralim mi şormayalım mi diyüp geçdiler. Ķarşularından bir munazzam şehir daķı göründi. Anca kim bir yire irdiler gördiler ⁽¹⁵⁾iki ‘avrat öküzler ķoşup çift sürürler. İskender eydür: “Ne ‘aceb āvratlar sürür çifti diyince gördiler kim iki ⁽¹⁶⁾‘avrat daķı tırup odun kesirler? ” İskender ānī göricek eydür: “Yörük şol ‘avratlara şoruñ ķanı erleri kim ⁽¹⁷⁾odun kenduleri kesirler ve çift kendüler sürür” didi. Andan vardılar ol odun kesen ‘avratlar ķatına varup selām ⁽¹⁸⁾virdiler ol ‘avratlar daķı bu verenleri göricek evvel nażar u vehm aldılar, baltaların elden şaldılar. Bunlar eytdiler: “ İy ģatun ⁽¹⁹⁾ķişiler! Ķanı erleriñüz kim odunu siz kesersüz çifti daķı siz sürersiz” didiler. Bunlar böyle diyicek ol ⁽²⁰⁾‘avratlar daķı üzlerin dirup bir birine baķışup tebessüm ķılıp eytdiler: “İy serverler siz ne ķişilersiz kim bu diyāruñ ģālın bilmezsüz”. ⁽²¹⁾Bunlar eydür: “Biz İskender-i Kübrā’nuñ ādemileri yüz İskender-i Kübrā āb-ı ģayat zılmāta gide yürür sizleri şöyle ‘avrat [34b] ⁽¹⁾göricek bizi gönderdigim sizleri sizden şoravuz” didiler. Andan ol odun kesen ‘avratlar eytdiler: “İy serverler İskender-i Kübrā. **Nazım**

Mesnevi

Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilün

⁽²⁾Didiler kim iy emir-i tācver
İçimüzde yokdur ańla ģiç er

465 ⁽³⁾Cümlemüz ‘avratdurur ersüz temām
Böyle ģılķat eyledi rabb-ül-enām

Şeh Sikender işidüp hayran olur
(4)Küdrete Hakk görüp veäle kalur

Bildi Hakk'ın kudretidür aşikâr
Kim neyliyesüz urur insan kam-kâr

(5)Hayrata vardı temâmet tâcver
Vir şalavât Muştafâ'ya mâ-ğazar

Nesir: Bunlar ol ‘avratlardan ol (6)haberi işidüp gayat ‘aceble dilerandan eyitdiler: “İy hâtunlar begüñüz şimdi kândadır? ” Eyitdiler: “Tahtigâhında. Bunlar eydür: “(7)Tahtgâh kândadır?” Eyitdiler: “Şol karşı görinen şehir-i munazzam şehriyârumuzuñ tahtgâhıdır, ende olur adına şadkâm dirler” didiler. (8)Bunlar dağı ‘avratlar haberin alup evvel -âhîr haber virdiler. İskender işidüp halkuñ küdretin hükümetin tahsîn kılup (9)birliğin dağı ruşen itdi. Andan İskender-i Kübrâ bir kaç kişi gönderdi eyitdi: “ Yürüñ bu zenanlaruñ şehriyâruna varuñ (10)geldigümüz bildirüñ, görüñ ne yüz gösterür size biz dağı aña göre idelüm anlara ‘itibar” didi. İskender hüküm (11)bunlar dağı ‘uğab-manendi gitdiler. Şadkam şehrine yitdiler, tâ kim şehrüñ kapısına irişdiler gördiler kim kapıçıları (12)‘avrat ol kapıçı ‘avratlar bunları evvel nazar göricek veñm alup eyitdiler: “Ne kişilersiz kim sizcileyin kimisine (13)gördüğümüz yokdur”. Bunlar eydür: “Biz İskender-i Kübrâ âdemiler yüz Şadkama ecel ki geldüñ” didiler. Bunlar dağı anları (14)alup begleri sarayına gelüp Şadkama haber itdiler. Şadkam dağı İskender-i Kübrâ haberin işidüp şad-ı hürrem (15)olup buyurdi, bunları getürdiler gördiler ki bir mu‘teber kaşr. Kaşra girüp bir ‘acâib dīvân gördiler. Nite bir taht urulur (16)üzerinde tâcidar bir melik oturmuş, kafasında kafadarlar тұrmış, kaşr içi tolu mîr u sipahiler saz salıblar, (17)kim тұrmış kim oturmuş veli cümlesi ‘avrat kim bir eri yokdur. Şadkam dağı bunları göricek şavet-i şalâbetlerün (18)begenüp vezîrleri ‘avratlara eydür: “Ciğânda er olıcağ bunlaruñ gibi

olsa” didi. Bunlar daḥı revan Şādkama karşı⁽¹⁹⁾baş koyup du‘ā kılup eyitdiler: “İy sultān zenan İskender-i Kübrā zulmāt diyārına gide yürür āb-ı hayatçün. Uş⁽²⁰⁾şehri ki yakın irdi bilmiş oluñ” didiler. Şādkam daḥı bunlardan ol sözi işidcek revān ayağ üzerine turup⁽²¹⁾kol baş üzre urup eydür: “ Ol İskender’e yüz sürüyü karşı turalum, alalum şehrimize geelüm elden geldüğince[35a] ⁽¹⁾hizmet kılalum” diyüp Şādkam mī-ir sipaḥile süvār olup o kişiler oña şalup İskender-i Kübrā’ya karşı gitdiler yitdiler ⁽²⁾bu cenubdan daḥı İskender serverler ile ol varan ‘avratları görüp ‘acebleşüp ‘izzetleşdiler. Andan Şādkam İskenderi merḥabālayub ⁽³⁾alup şehrine geldi. Kaşrına İskenderi da‘vet kıldılar. Şāh şehirden taşra kondı andan altı gez yüz biñ çeri irüp ⁽⁴⁾ol şehir çevre olup kondılar. Şādkam kavmile cīs İskenderi görüp hayran kaldı. Andan Şādkam delīm ni‘met-i nuzul ⁽⁵⁾alup İskender’e gelüp hizmet kıldı. İskender seririne oturup altı gez yüz biñ er dīvān dutdugim turdı, kim ⁽⁶⁾oturdı, muraşşa‘ şandalı kodılar. Şādkam daḥı İskender’e karşı oturup bir zemān yidiler, içdiler. Andan İskender-i Kübrā eydür: “İy ⁽⁷⁾Emīr-i zenān ne ‘aceb bu diyārıñuz kavmi kamu ‘avrat, hīç er yok, faşl bir bir gözden yenice alursuz urursuz” didi. ⁽⁸⁾Andan Şādkam eydür: “İy İskender Zemān! Bu şehrimizde bir āğaç vardur, gāyat ulu hezan yili aña hīç güz nedir¹²³ görmez, ⁽⁹⁾yaz kış şöyle sebz-i ser bülend turur. Ol āğaç biz kavmuñ kıblegāḥudur. Andan ol āğaç dibinde bir bīkār vardur, ⁽¹⁰⁾şöyle kim şuyu kıt-u revān olur. Yā İskender biz kavimden kaçan birisine‘ıyal gerek olsa ol āğaç varur, bir koyun ⁽¹¹⁾kurban kıılır. Andan karnın ol āğaç sürür. Yā Havva diyü çağurursa bir kız toğurur, yā Ādem diyü çağurursa er ⁽¹²⁾oğlan toğurur ve daḥı ol āğaç karnının süricek ol bīkār şuyundan daḥı içer, hem güsl kıılır Hāk Te‘ālā emrile ḥāmile ⁽¹³⁾olur tokuz ay

¹²³ Yazmada “güzned” şeklinde yazılmıştır.

temām olicaḵ ʔoḡurur oḡlan ʔoḡursa kırk gün diri olur ölür, kız ʔoḡurursa ʔalur.

Nazım:

Kıt'a

Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fe'ül

⁽¹⁴⁾Yaşamaz oḡlan ʔoḡuncaḵ 'ömür sürmez bî-şümār
Lîki dişi ʔoḡsa yaşar 'ömür sürer kam-kār

470 ⁽¹⁵⁾Hılḵatımız āşil bu ki yā Sikender oldu şerḥ
Buña hem-tā ḥalḵuñ Ḥaḵ ḵudretide bî- ʔarār

Neşir: Andan İskender-i Kübrā ⁽¹⁶⁾Şādkamdan ol 'avrat bu vecihile faşl olduḡun işidüp Ḥaḵ Te'ālānuñ kemal-i ḵudretine taḥsîn ḵılup, Şādkam ⁽¹⁷⁾birle ol gün yiyüp içüp yarındası veda' idüp güc ḵılup gitdüñ. İgirmi dört gün daḥı yürüdüñ ḥayat-ı zulmāta ⁽¹⁸⁾irdüñ, irāḵ yirde ʔarañuluḡı göründi. Becid sürüp yāḵın irüp bir ulu şu üzerinde ḵonduḵ. İskender-i Kübrā ⁽¹⁹⁾ḥanışdigim ʔarañuluk içine tevciḥle gire Ḥızır'a şordu ne didi. Eydür: "İy Ḥızır Zemān bu ʔarañuluḡa nice girmek ⁽²⁰⁾gerek? Hem āb-ı ḥayat daḥı bulicaḵ neden bilevuz, kim āb-ı ḥayatdur" didi. Andan Ḥızır zende eydür: "Yā Sikender leşkeri iki bölelüm ⁽²¹⁾yarısı bunda orduda otursın, yarusın alalum gezelüm, āb-ı ḥayat bulanumuz ordu bekliylene getürsün" didi. **[35b]** ⁽¹⁾Andan yā İskender her kırk ḵışide bir ḵişi bir ulu balıḵ götürsün, irduḡı şuya ol ulu balıḡu ʔarşu şalsun, balıḵ her ʔanḵı ⁽²⁾şuda dirülürse ol şu 'aynü'l-ḥayat dur didi. Andan İskender buyurdi, daḥı çeri ol gün ol gice ⁽³⁾ol şu üzre ol buyruḡı ḵılup kırk ḵişi bir balıḵ bulup āb-ı ḥayatçün daḥı kim ḥolum kim kırba ḥazır ḵıldılar, ⁽⁴⁾ol gün daḥı gitdi andan cîn siḥr İskender yirinden ḥurup, saz u selbile ḥutup süvār oldı. Andan ser- ⁽⁵⁾asker daḥı ol altı gez yüz biñ çerīnüñ iki yüz begin orduda ḵodılar, dört gez yüz biñ eri irāḵ ḵıldılar ⁽⁶⁾at yügenlerin gergedan zindelerin bindiler. Kırk ḵişiye bir balıḵlu dilāveri

baş kıldılar, andan İskender-i Kübrā⁽⁷⁾ kırk dört biñ hāş kulu kafasınca alup vezirler selaṭin-i şahib serirler yanınca Hızır zinde ve ben şeyif birle zūlmāt⁽⁸⁾ kenārına gelüp ṭurduk, andan leşkeri şaf şaf kılup bir birine kul virüp kolaylaşdılar andan Hızır eydür: ⁽⁹⁾“Yā İskender di imdi ‘aḳabimce yūri diyüp zūlmāta girüp kulağuz olup gitdūñ bence yā Süleymān Hızırūñ ol zemān ⁽¹⁰⁾bir ḳamçısı vardı du‘ā okuyup ḳarşusuna şaldı. Haḳ Te‘ālā emrile ol ḳamçıdan şū‘le ururdi, at yirişi yir yüzi ⁽¹¹⁾ol şū‘leden görünürdi. Hızır zinde ol şū‘leye yürürdi, ardınca İskender bile yürürdūñ bir bu ve bir daḫı bu ki ⁽¹²⁾Hızırūñ bir mühresi vardı üzerine du‘ā okuyup mühreyi atardı. Mühre dimişki ṭās mişal oturdi. At yirişi mi ⁽¹³⁾yire yiterdi. Düşdügi yirde mühre meşğaleyin odı keb yanup şū‘le virürdi. Hızır zemān mühre atduğı yirden ⁽¹⁴⁾düşdügi yiredek görürdi. Gördügi yir şu ola ulu balığı birağup tecrube kılurdi. Andan İskender-i Kübrā ⁽¹⁵⁾selaṭin-i serverlerle Hızır ardınca yürürdūñ, bāḳi leşker sağı sol kol kola virişüp şaf şaf yürürdūñ, ammā ⁽¹⁶⁾yürüdükümüz yiri tefahḥuş kılurlardı, buldukları şuya balık şalı verürlerdi, dirilmezdi gerü alurlardı, yürürlerdi. Kışşa ⁽¹⁷⁾-dırāz itmeyelüm, bir gün bir gice zūlmāt içinde gezdūñ yarındası ḳarañuluk ḳavmından bir ḳaç kişi bulup İskender’e ⁽¹⁸⁾getürdiler. İskender-i Kübrā ol ḳavma eydür: “Ne ḳavmsuz bu zūlmāt içinde ne idersüz” didi. Ol ḳavm eyitdiler: “ Bu diyārı ⁽¹⁹⁾zūlmāt ḳoymayun, yirimüz yurdumuz, soyumuz dur” didiler. Andan İskender eydür: “Yā ḳavm bu diyār gözde bir ‘ayn var imiş. ⁽²⁰⁾Ādi ‘aynü’l-ḥayatdur anuñ suyından içen şur İsrāfil urulmayınca olmazmış. Ol ‘ayn ḳanda ḳandadur bilürmiz “didi. Ol ⁽²¹⁾ḳavm gülüşdiler andan eyitdiler: “İy dilāver bu diyār ḳavminuñ dün gün işi güci ol ‘aynü’l-ḥayat istemekdür[36a] ⁽¹⁾kimise bulmağa ānī çare bulmadı, belürsuz olup bulunmadı gitdi ve daḫı İskender-i Kübrā ol ḳavmdan ol ḫaberi işidüp ⁽²⁾gitdi, zūlmāt içre üç gün üç gice yürüyüp gezdūñ āb-ı ḫayat bulunmadı. **Nazım:**

Kıt'a

Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'lün

⁽³⁾Çok talep kıldı Sikender isteyüp âb-ı hayat
Tâ kıyâmet 'ömr sürüp bula ecelden ol nicat

Çare kılup bulmayacak oldu ğamgin tâcver
⁽⁴⁾Derd ü mevtden ditreyüp canı cigerdi iztirab

Neşir: Ol gice yağmur İskender çerisine bir iş kıldığım gözler görmüş diller
haberini ⁽⁵⁾virmiş degüldür. Şöyle kim çeri târ-mar oldu hâş u 'âm cümle şaşdı. **Nazım:**

Kıt'a

Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün

⁽⁶⁾Bir 'aceb yağmur yağdı ğâyet katı
Ğarkâ leşker vardi öldü aldı seylab er atı

Lülüde ra'd u felek gümledi deryâ ol zemân
⁽⁷⁾Şan kıyâmet kopdu kayru halk irdi âfeti

Neşir: İskender gördüğüm şuya çare bulunmadı. Buğur dönüp zulmâtdan
⁽⁸⁾çıkmak ardınca oldu, sordu leşkerle bir yire irişdüñ şöyle kim cümle yâkut firuze
la'l güherdi, at ayağında ol ⁽⁹⁾kıymetli taş şöyle çağıldığım hâş u 'am işitdi, andan
İskender tabl urup bi-avâz bülendile çağırdı kim: “ Yâ kavm at ayağında ⁽¹⁰⁾çağlayan
taşdan götüren dahı peşiman götürmiyende peşiman ola” didi. İskender-i Kübrâ
çağurduğun Mirsipahı ⁽¹¹⁾işidüp eyitdiler: “Çünkü bu taşdan götüren peşiman olur
nidelum götürüp kim eydür: “Götüren götürmiyen dahı peşiman¹²⁴ olur
⁽¹²⁾götürmedün peşiman¹²⁵ olunca götürelüm olalım “diyü ol kıymeti taşdan kâşdan

¹²⁴ Yazmada “beşiman” şeklinde yazılmıştır.

¹²⁵ Yazmada “beşiman” şeklinde yazılmıştır.

götürdiler, kim koyun kim iken kim tiken ⁽¹³⁾kim kurbanın kim at tevbesin taldular. Gitdüñ beşinci gün bir yire geldüñ zulmât içinde konduk bir dürlü kavm gördüñ ⁽¹⁴⁾ki kavm gibi kaynaşurlar, gâyet çokluk ve bir şe‘b-i kal‘a var mahkum ve ‘ali ü mu‘azzam kömürden yapılmış, ammâ ki ⁽¹⁵⁾yiri kum sıl bir at kuşu mu ola kal‘anuñ bir cânibinden ol kum âb-ı revân olup akar. İskender çerisinden her kim ol kuma ⁽¹⁶⁾girmek kaşd itdise, kuma batup nâ-bedid oldı gördiler ki kal‘aya gecmege çâre yok, ammâ ki tedbir ân edüp ⁽¹⁷⁾kal‘a begine Eflâtûn-i Keḥḥal mektub yazup bir oḡa bağlayup peḥlevânlardan bir tîr-i endaze virdiler. Yidi siñürlü yayla, yidi ⁽¹⁸⁾yilekli bir oḡ bir tâb kılup atdı. Rast oḡ kal‘aya düşdi, oḡu alup beglerine iletüp ne dilince olduḡın bulup ⁽¹⁹⁾oḡuyup anlar daḡı bitti yazup İskender’e alıcı ile gönderdiler begile kavm geçüp şubḥdem İskender-i Kübrâ mecasında hazır oldılar. Naḡar ⁽²⁰⁾kılup gördük ki başları tuṭı şeklinde, ammâ ki ḡadd-u ḡamet vaṣı‘yi endam âdem şekil, el ayak yirlü yiründe ve bir ‘aceb ⁽²¹⁾daḡı bu ki naṭık insan gibisiler, ḡeman şedası tuṭı âvazına beñzer ve bir ‘acâibliği daḡı bu ki yüzünüñ ve boyununuñ ve ḡafasınıñ[36b] ⁽¹⁾yüñleri var, tuṭı yüzündeki yüñler gibi yeşil ve belinde burḡu tas var âḡac yapraḡından var, ḡasında geydugi daḡı âḡac yapraḡından ⁽²⁾münir yapraḡı şeklinde amma gâyet büyük bes nâme-i İskender-i Kübrâ’ya şundi. Eflâtûn-ı Keḥḥal nâme-i İskender-i Kübrâ ⁽³⁾eline virdi. Yetmiş iki dilden ṭaşra olmaḡun ‘aciz gösterüp begi virdi ‘inayet-i Ḥaḡ birle yâ Süleymân bu ḡaḡir-i Loḡmânı gördüm. Mektubda ⁽⁴⁾yazılmış ki: “*bismillah daü’l-min ve elleṭul minel-faḡir iliyü’llah illâllah Sikenderü’l mütez’-ziballah inne mesekîn leysetülna emvalün* ⁽⁵⁾*irci’inna*” ¹²⁶bes bunun ma‘nasına İskender-i Kübrâ muṭṭalı‘ olup baña eyitdi ki: “Yâ Loḡmân-ı Ekber bu ḡaşıde söyle ki benüm murādum ⁽⁶⁾bu ki bu kavmdan geçem ve kal‘aya varam, şehirlerini görem diriliklerine mezḡeblerine muṭṭalı‘ olam”. Andan İskender sözün

¹²⁶ Dua: Rahim ve Rahman olan Allahın adıyla ; Fakir, yoksul olan İskender var olan Allaha inanır ve güvenir, çünkü Allahtan başkası yoktur.

⁽⁷⁾kaşide söyledim. Eyitdi ki: “Şenbe gicesi ki olsa bu kavm kaynama üzerinden geçelüm gelecek şenbe gicesi kavm üzerinden ⁽⁸⁾geçüp gelün kabildur didi. Çünkü şenbe gicesi geldi kırk biñ erile ve kırk ‘Adī pehlevānla geçüp ol qal‘aya varduq. Meliklerle ⁽⁹⁾muhteşemleri qarşu gelüp İskender’i ol şehir içine iletdiler ve bir ‘aceb dañi bu ki ol şehirün meliki cemi‘ dili bilür. İskender-i ⁽¹⁰⁾Kübrā ile söyleşdi. İskender’i cennet- misal sarayına kondurdi. Andan İskender onların şehirine nażar itdi, gördüki ⁽¹¹⁾saraylar yapmışlar. Qamus bir birine beraber gurlari, qapuları elinde İskender anlardan suāl itdi ki: “Ne sebebden böyle ⁽¹²⁾idersiz?” Eyitdiler ki: “Saraylarımız beraberliğı qonşularımız incinmekçündür ve hem sanlumız gözümüz önünde ola tā ki ölümü ⁽¹³⁾aña duravuz tā ki halkuñ yavuzraqından olmayavuz”. İskender eydür: “Halkuñ yavuzraqı kimdür?” Eyitdiler: “Oldur ki dünya ⁽¹⁴⁾işin düze āñiret işin düzmiye”. İskender’e eyitdiler: “Hacetün nedür?” Eyitdi : “‘Ömr-i cavidanı.” Bunlar eyitdiler: Ol bizüm elümüzden ⁽¹⁵⁾gelmez ve līkin bizüm cevahirümüz vardur size virelüm İskender’ün elin alup bir ırmağa getürdüler, cemi‘ taşlar cevahir idi. ⁽¹⁶⁾Bu nesneler sizün olsun. Didiler ki bular bizüm qatımızda taşdur, bize hacet degüldür.

Nazım:

Kıt’a

Fe’ilâtün/ Fe’ilâtün/ Fe’ilâtün/ Fe’ilün

475 ⁽¹⁷⁾Qurb-i haqdan gayri nesne olmadı maqşūdumuz
La‘l-i cevahir mevkin virmedi hīç ma‘būdumuz

La‘l-i cevahir neki virse yā Sikender ol seng

⁽¹⁸⁾Māla meyl iden ciḥānda ol bizüm mefsūdumuz

Nesir: Yā Süleymān çün kim İskender anlaruñ sözün işitdi kelāmin taşdıq

⁽¹⁹⁾idüp la‘l-i cevherden alup döndi. Ol gice anda yatup ‘Ale’s-şabah göçüp gitdün bir

kaç gün giderek zulmât serheddine⁽²⁰⁾ yâkın bahtum velâyetine kırk günlük yol kıla
 ki serhedd-i zulmâtdur. Bir ‘azim tığ göründi, laciverdin reng gök yüzine beñzer ol
⁽²¹⁾tağun bir kaç hâşlarile üstüne çıkdık, bir şaru yakutdan bir ev gördük kim içinde
 bir çeşme var ve ol çeşme üstünde[37a] ⁽¹⁾bir kemer var heft rengden yapılmış ol
 ‘azim kemerüñ üzerinde bir güher gümüşler anıñ gibi şeb-çırağ kim şü‘lesi ol şuya
 düşmüş ‘aksinden ⁽²⁾ol ev içi aydın olmuşçün kim ol güher ve ol şaru yâkutdan evi kim
 gördüñ te‘accüb kılup içerüsine girdüñ. ⁽³⁾Bir altun taht var gâyet muṭavvel ol taht
 üzerinde bir kadid yatur, altında kafurdan bir düşük peyda itmişler. Üzerinde yatur
 ve ⁽⁴⁾üzerine yine kızıl altundan bir çar örtmüşler. Zemânıla çürümesün diyu ve dahı
 yâ Süleymân çün kim İskender-i Kübrâ ile anuñ yaqınına ⁽⁵⁾varduk carini üzerinden
 götürmege huddamdan şâh her kime hüküm itdise el yıkayan cân virüp helâk oldu ve
 hem kim ol ⁽⁶⁾çeşmeden dahı içdise zehir içmiş gibi çatlayup cân virdi. Hükema ol
 şahsuñ carın gidermekde ‘icaze varıcağ yüz ⁽⁷⁾bu du‘alciya dutup İskender-i Kübrâyı
 eyitdi ki: “Yâ Loqmân-ı Ekber İskender –i Kübra olam bende gelem bu kadidüñ carın
 giderüp ⁽⁸⁾şeklin görmek olmaya baña ‘ard gülmegim ve senüñ gibi ustadum ola ki
 Loqmân-ı Ekbersin hükümetiñe ‘alemiñe halel ⁽⁹⁾degil mi buña dermân itsekne
 diyicek cevâb virdüm ki: “Yâ İskender-i Kübrâ iki nesne baña gâyet ‘aceb geldi. Ol
 cihetden ⁽¹⁰⁾sükuta varup hayretdeyim suâl itdigi nedür?” Cevâb virdüm ki: “Evvel
 ‘aceb Hâk Te‘âlâsin Sikender ‘abidini melik ala, ⁽¹¹⁾adımdan zuhura götürüp
 kudretini izhar itdi ki ve sana dört yüz yıl yaqın ‘ömr virüp salṭanatıla ciḥân melikini
⁽¹²⁾musahḥar itdügüñ ol beḥşabından bahşış‘izzetine layık virdü ki ni‘mete muṭabık
 şükr ta‘at ve kana‘at kılmadıguñ ⁽¹³⁾ecelden dünyâya heriş olup âb-ı hayat talep
 itdükse Hâk Te‘âlâ bu fül‘ki reva görmeyüp âb-ı hayat yirine uş ⁽¹⁴⁾âb-ı memat ruz
 kıldı bu çeşme çeşme-yi mematdur, her kim nüş itdi helâk oldu ve ikinci te‘accübüm
 budur ki bu dört yüz yıl ⁽¹⁵⁾‘ömr içinde defineler açup ki hazineler cem‘ itdük, ser

cümlesinüñ kıymeti bu lāciverd tağca yokdur ki hāş lāciverd kıymetde ⁽¹⁶⁾altunla beraberdür. Ve bir dahı bu güher-i şeb-çırağ ki görürsin yidi mil yire deñiz şü‘le virmişdür. Kanķı padişāh ⁽¹⁷⁾hazinesinde vardur ve bir dahı bu kadar ki zerrīn taht üzerinde car örtmüşler, yatur ve zerrinden zira ⁽¹⁸⁾şeklindeki düzadup üzerinde car örtmişler. Yakın budur ki bu deḡ padişāhdı kiķadimü’l-eyyamda gelüp bu baḡr-i ⁽¹⁹⁾zūlmāta girüp āb-ı ḡayat sencileyin bulmayup, āḡir bu memat çeşmesine gelüp ḡelāk olmuşdur ḡayat şanup. **Nazım:**

Kıt’a

Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilün

⁽²⁰⁾Yā Sikender şöyle bil ki bī-gümān
Didi kimdür şekk degüldir bes ḡemān

⁽²¹⁾Verdürür tarih anuñ görmek gerek
Şübhemüz ḡal ola tā ki bes ‘ayān

Neşir: Yā Süleymān!İskender-i Kübrā [37b] ⁽¹⁾bu sözümü taşdıķ kılup aḡsen didikden şoñra yine suāl itdi ki: “ Yā ḡākim ne kim didikse rast buyurduñ, ammā ki bu padişāḡuñ ⁽²⁾örtüsüne el yıķayan niçün ḡelāk olur, cevāb virdüm ki bu lāciverdden tağ ki vardur zehrūñ bir cins laciverddür. Bir kimsene bir dirḡem ⁽³⁾hāş laciverd içse kuşdurur. Üç dirḡem yise öldürür, ḡāyet müsneddür, ḡuşuşa kim bunuñ içinden memat çeşmesi çıķmış ola bes ⁽⁴⁾bu zehirnak çeşme-yi mematuñ buḡarundan ve bu laciverd guḡuñ ḡevāsı tesirinden rüzḡār müddetile bu ḡubbeye ve bu cara eşer itmiş imtiḡan ⁽⁵⁾itmek dilersek muḡendislerden birine ḡükm it bu şeb-çıraḡı yirinden kıparup alsunlar. Bes İskender-i Kübrā ile idüp muḡendislere ⁽⁶⁾ḡükm eyitdi ki: “Şeb-çıraḡı yirinden alalar. El yıķayan kimsene ḡelāk oldu.” Andan İskender baña eyitdi ki: “Yā Loḡmān bu şeb-çıraḡı ve bu ⁽⁷⁾cair-i ķadid üzerinden gideruz, şekil şemayilin

görüp hâline muṭṭal'i olavuz diyicek tiryek Ekber getürüp mühendislerin bir kaçına ⁽⁸⁾içirüp ve gevdesine sürüp emr itdi. Cair giderdiler, nazar kırup gördük ki bu altun taht üzerinde yatan kadidüñ başını hınzır ⁽⁹⁾başına beñzer velâkin kudsi âdem kib el ayak yirinde cairin yine örtüp bildük ki bu melekdür ki hınzır serler ciḥân ⁽¹⁰⁾sarayın dutduğı vaḳit ol devrde salṭanat tahtında muḳarrir olmuşdur. Āb-ı ḥayata ṭalep ide gelüp bunda ölmişdür diyü fikr ⁽¹¹⁾iderken nāgāḥan ol kemerde yidi saṭr ḥazza gözüm ṭuş oldu, hınzır serler dilince yazılmış ki Mirriḥ devrinde hınzır serler ⁽¹²⁾kavmine sulṭan idum. Biñ yıl 'ömr sürsem ve biñ server-i selâṭin tahtından indirdüm ve biñ yirde genḫana yıgdum ciḥānda 'ömr ⁽¹³⁾toymadım, 'aḡibet āb-ı ḥayata ṭalep idüp baḥr-i ḫulmāta girdüm, elüme girmeyüp bu Guḫistān üzerine çıkdum.” Bu 'aynū'l-mematdan bir ⁽¹⁴⁾avaz geldi: “Yā hınzır serler meliki! Senüñ ecelüñ bundadur ve şuyüñ daḫı bu şudur kim içersin, çün kim bu avazi işitdüm ⁽¹⁵⁾egerçi ki deḫşet itdüm illā ki içmesine göñlüm tekāza itdi. Şöyle ki içdüm āb-ı- ḥayat şanup meriz olup yetdüm ⁽¹⁶⁾beglerüme emr itdümki benüm üzerüme bir 'ali ḫubbe yapup ve ol güḫer-i şeb-çıraḫ ki baḥr-i ḫulmāt içinde o gümce ⁽¹⁷⁾me'şale kib götürürlerdi ve dört gez yüz biñ erüm ki anuñ şü'lesince giderdi, giceler gündüz kib ve ⁽¹⁸⁾baḥr-i ḫulmātuñ ḫulmāt içine yidi fersaḫ yire şü'le virürdi. **Nazım:**

Mesnevi

Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/Fâ'ilün

⁽¹⁹⁾Ol güḫer bu durur şöyle ki vār
Bu kemer üstünde ṭurur aşikār

480 İy benüm ḫabrum görün şāh-ı ciḥân
⁽²⁰⁾Bilki bākī ḫalmayır bu zemān

Şöyle bilki yaşasañ biñ¹²⁷ yıl ‘ömr
Hizmet itse cümle şey’ zeyd-i ‘ömr

⁽²¹⁾Yüz yıl itseñ sen talep āb-ı hayāt
Bencileyin bulsın ‘ayn-ül memāt

[38a] Bu ciḥān bākī degüldür şehriyār
⁽¹⁾Ğurre olma devletüñe kam-kār

Bu ölümüm saña bil ‘ibret yiter
‘Aķilsıñ bu ölüm ḥikmet yiter

485 ⁽²⁾Böyle diyüp anda tarih içre pes
Yā Süleymān āḥır itmiş ol nefes

Nesir: Kaçan kim bu tarih okudum ⁽³⁾İskender-i Kübrā işidüp ḥayrata varınca
nāgāḥan bu āb-ı memātdan bir ‘azim avaz geldi ki: “ Yā İskender-i Kübrā! Ciḥānı
şarḳdan ġarbe ⁽⁴⁾tutduñ biñ bir server-i selātinleri tācu tahtından indirüp şāḥmat
idüp, meliklerün tutduñ ve sedd-i-ye’cuc yapduñ, ḳaydafa milkin ⁽⁵⁾baḥr-i inṭiaş
kesüp ġarḳa virdüñ ve bulut tahtuñ getürdi ‘ālemi Ḳāfdan Ḳāf’a gezüp gördüñ rub ‘-i
meskunüñ gencin cem’ idüp bir yire ⁽⁶⁾dürdüñ, dört yüz yıl ‘ömr sürdüñ ḥenüz daḥı
mülk ü mālā ‘ömre toymaduñ. Şimdi āb-ı hayat talep idüp baḥr-i zulmāta daḥı gelüp
girdüñ ⁽⁷⁾ġāfil-i mübaş ki ‘ömrüñ āḥirine irdüñ. **Nazım:**

Kıt’a

Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/Fâ’ilün

Böyle diyüp çeşmeden geldi nidā
⁽⁸⁾Ḥayrata vardı Sikender iy fetā

Deḥşet aldı ol şedadan iy emir
Ḥaşıl itdi ol zemān derd ü ‘enā

¹²⁷ Yazmada “ben” şeklinde yazılmıştır.

⁽⁹⁾**Neşir:** Andan İskender ki geçüp gitdiñ, ammā ki İskender vardıñca dehşeti hofından ol derd artdı ol cānibden Hızır ‘am ⁽¹⁰⁾dañı gelmedüğine ħali eħvaline olduğun bilmedüñ. Hızır bārı gelse āb-ı ħayātdan buldu ise bir nişān getürse bu dertden ⁽¹¹⁾ħalaş olunsa diyü baħr-i zulmāt içinde İskender-i Kübrā ħenüz āb-ı ħayāt içüm diyü ümizle giderdi. Ol ħalda dañı ⁽¹²⁾ħayātdan ümiz ħať‘itmemüşdi. ‘Aķibet yolumuz bir ‘azim ħulleye uğradı, nażar ħılup gördük ki bir ‘azim ħulle bu ħullenüñ ⁽¹³⁾üzerinde bir firişte ādem ħeybetlu Tavus ħuşı ħanatlu baħr-i zulmāt içinde uru turmuş, gözi gökde iki eli ⁽¹⁴⁾du‘āda veli öñünde bir tās var. Çetük başı ħadar ola ħün kim İskender ol firişte gördi eyitdi ki: “⁽¹⁵⁾Yā İskender-i Kübrā! Zü-l Ķarneyn olduñ, ciħān mālın cemi‘ itdüñ, dañı toymadın mı? ‘Ömr-i fanidiğın bulurken İbrāħim ⁽¹⁶⁾beygāmbere şeri‘ etince ħalka tāt‘at ħılurken āb-ı ħayāta tāt‘alep idüp izn Ħaķ olmadun, baħr-i zulmāta girmek seniñ nübüvvetiñe ⁽¹⁷⁾muṭabıķ, ‘aķluña beşiretüñe lāyık degüldür. Veli ħün kim bu araya geldüñ baħr-i zulmāta ki girdüñ āb-ı ħayāt göline ⁽¹⁸⁾naşibüñ işbu tāşdur” diyüp ol tās İskendere virüp firişte ħayb oldu. İskender ol ⁽¹⁹⁾tāşuñ sırrını ħükmlerin teftiş itdi. Ne ma‘dendür ve ne cevħerdendür fark idmedüñ dañı Hızır Nebī ⁽²⁰⁾gele diyü ümiz varile tırdı, bu taraftan Hızır dañı ol zemān ki zulmāt içinde güħer şeb-çırağı ⁽²¹⁾götürüp giderken şü‘lesinde zulmāt diyārın seyr iderken nāgāħan zulmāt içinde bir şu göründi. **[38b]** ⁽¹⁾Anuñ kib şu ki mevcinden yidi fersaħ her cāniba şü‘le virirdi ve gökdeki yıldızlaruñ şevķi ‘aksin ol şu içine ⁽²⁾düşmüş. Ve çevre yanı yāsemin, sünbül, ze‘feran, zemiran, şeķaiķ, nergis, gülzār bürümiş ve seriv revānlar revān kenārında ⁽³⁾dersu bitmişler. Bir cennet -mişal yirdür ki ol revān olup aķar, āb-ı revān selsebil kevsere beñzer. **Nazım:**

Kıt'a

Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/Fâ'ilün

⁽⁴⁾Bir 'aceb cennet -mişal olmuş o yir
Sebz u atı gül benefşe olmuş serîr

Hem-çu turna gözi okur ol bikâr
⁽⁵⁾Ömr-i bâkî bula içse ânî pîr

Neşir: Yâ Süleymân Hızır beygâmberiñ atı ol şuyu göricek içimege çekinur, Hızır kımaz ⁽⁶⁾at yine şuya tekrar çekilür, Hızır yine kımaz. Buğur ol şu tırduğı yirinden Hızıruñ at ayağından yaña revâne olup akar. ⁽⁷⁾Hızır ân görüp şu kendudan yaña akduğından hikmet anlayup şuya karşı varup atın şuya kıyup at 'inanın ⁽⁸⁾gevşetdi. Tâ kim at şu içdi. Hızır atını şu içine depdi nazar kıldı. Gördi ki öyle şafi tâbbanak şudur ki ⁽⁹⁾içindeki kum kır gözikür. Andan Hızır eyitdi: “ Bu şu tahi degül vakt ola kim âb-ı hayât bu ola ne hoşdur” diyüp ⁽¹⁰⁾elindeki süñüsin şu içine şancup at üzerinde kol şanup ol şudan içdi. At dağı kıanup şudan serin kıldırdı. ⁽¹¹⁾Andan Hızır dağı şundu kim süñüsin yerinden alup kıbre gördüğim süñüsin bitmiş ol kırı ağaç yaşarmış, meger kim ⁽¹²⁾ol süñü hurma ağacıdı, hurma dağı virmiş pürlenmiş, budaklanmış meger kim İskender-i Kübrâ zulmâta girmeli olicak ⁽¹³⁾hükema ile meşveret kıldı ki zulmâta tevcihile gireler ki çıkması asan ola tedbîr bunu gördük ki üçyüz ⁽¹⁴⁾bağadur pehlevânlar üç yüz 'Arabi kılunu ata bineler ve 'askerüñ önünce muğaddem yürüyürler bu üç yüz yundlaruñ kılunu ⁽¹⁵⁾zulmât-ı bağı kenârında bağlayup kıyup, üzerlerine üç biñ kışile Mısır sultânın müvekkil kıduğ ve çerinüñ ⁽¹⁶⁾hastasından şikestesinden endabile kıyup eyütdük ki: “ Eger âb-ı hayât elümuze girürse sizlere dağı ⁽¹⁷⁾naşibünüz götürelüm ve eger ki mağrum kılursuz dağı seyr-i

sefer içre “*ele’s-sefer kut’ta minül’ün-nar*”¹²⁸ mucibince zaḥmet ⁽¹⁸⁾maşaḳḳat çeken bizler olavuz, sizler ḥuzurile burada muḳim oluñ ve bir daḥı ḥudavend-i ‘ālem bir iş iki dūr tedbirümüzü ⁽¹⁹⁾taḳdir-i Ḥaḳ bozarsa ḡulmātdan āb-ı ḥayāt bulmaḳ muḳaddir degilse, ki nā-ümüz maḥrum olduğumuzdan ḡayri ḡulmāt maḥluḳatınıñ ⁽²⁰⁾cabbarlarına tuş gelüp bu yolda ḥelāk olursuz. Sizler daḥı saḡ esenlikle velayetlü velayetiñize varup eglendüğümüzden ⁽²¹⁾ḥelāk olduğumuz bilesüz, aḳrabalarumuza ḥaber kılasuz” diyüp üç yıllık azuḡayla baḥr-i ḡulmātuñ içine girdüñ. [39a] ⁽¹⁾ve bir daḥı ḡüḥer-i şeb-çıraḳ ki aña cām kiti nümādarlar idi. Yidi fersaḥ yoldañ ḡün kib şü‘le virürdi. İskender Ḥızır beyḡamberüñ ⁽²⁾eline verdi ve bir daḥı yidi ölmüş balıḳ ḳurusın cülid bendine şaldı, bu ṭariḳ üzre Ḥızır muḳaddem ḡüḥer-i şeb-çıraḡı eline ⁽³⁾alup giderdi, ‘asker İskender ol ḡüḥer şü‘lesine baḥr-i ḡulmāt içre giderlerdi ve ölmüş yidi balıḳ Ḥızıra añınçün götür didim ki ⁽⁴⁾muḳaddem ‘asker önünce giderken ḳanḳı şuya ki irişürse ol sünüsün içine şanca eger def‘i yapraḳlanup ḥurma virürse ol ⁽⁵⁾balıḡıñ birin daḥı şolcına şala ḥayāt bulursa bile kim taḥḳıḳ āb-ı ḥayāt şuyudur. İskender şāha ḥaber kıla ve daḥı ḡüḥer ⁽⁶⁾şeb-çıraḡı Ḥızır eline anınçün virdürdim ki beyḡamber ḳadim mübārek va işin oñarıcı Ḥaḳ tebārekdür. Hem beni-Ḥuda, ḥem rehber İskender-i ⁽⁷⁾Kübrā o ḥem ṭālī’n dutdum ki Ḥızır āb-ı ḥayāt bulur, bize daḥı naşip ola diyü imdi var olduḳ onuñçün Ḥızır ‘askere ⁽⁸⁾pış-ser kılduḳ ve bir daḥı ol üçyüz yundi üçyüz peḥlevānlara bindürdib ḳulunların iki ḳovdurduḳ ki ḡulmāt ser ⁽⁹⁾serḥaddine girüp muradumuzca gitdigümüzden şoñra yine geldüğümüz yire ki dönmeli oluruz, ḥayvanat cinsinde insāna ⁽¹⁰⁾merkeb olanlarda dişi ḳışıraḳ ḳadar zehin ider iki ḥiss artuḳ yoḳdur, vaḳti ki ḳulunundan ayru düşse gitdüḡi ⁽¹¹⁾yiri bilür, elbetden varup ḳuluncuḡını bilür, bes bu ṭariḳle baḥr-i ḡulmāta girmişdüñçün kim Ḥızır Nebīyem āb-ı ḥayāt ⁽¹²⁾içinden kim nizesi yapraḳlandı, ḥurma virdi bu yañadan

¹²⁸ Hadis Hz. Muhammed (a. s) peygambere aittir. Seyahat, ateşten biridir, biriniz birinin yiyeceğini yasaklar.

ol cānibidindeki balıklar ı çağ ırd ı, da ğ ı ol ŝuya ŝalup ⁽¹³⁾gördü ki ol āb-ı revāna dü ŝdü ki dem revān canlanup ħerekete gelüp ar ħasına pul bitüp gözleri nurlanup, ⁽¹⁴⁾gümerlenib ħayāt ŝuyu içinde ħanatlanup yüzme ħe başlar. Çün kim ol ħuru balıklar ı da ğ ı Ĥa ħ Te‘ālānũñ ħükmile ⁽¹⁵⁾canlanup ŝu içinde cunbiŝ ħareket ħıldıklar ın Ĥızır göricek ta ħķķ bilür, kim içdugi ŝu āb-ı ħayātdur, ħācetin maķbul ⁽¹⁶⁾ķılan ħāziü’l- ħacetdür. Andan ħayāt kenārına çıkar, atından iner, ŝeb- çıra ğ ı ķible cānibine ħur atını ħaza ħur. Andan ⁽¹⁷⁾āb-ı ħayātdan ŝoyunca içüp taze abdest alup iki rük‘et ħacet nāmaz ın ķılup, evvel ⁽¹⁸⁾rük‘etinden ŝu ħuf Ādem oķur, ikinci rek‘atinden ŝu ħuf u İbrā ħim oķur ve üçüncü rek‘atden Tavrāt-ı Musa oķur, ve dördüncü rek‘atden Zebūr-u Dāvud oķur andan ŝo ħra ⁽¹⁹⁾geçmiş bey ħamberler ervā ħına ŝalavāt ħetürüp çünkü āb-ı ħayāta naŝip iden “*ķayyum çünkü ħayāt üzre ħayāt ve in* ⁽²⁰⁾*allahül’ŝ-ŝamedüñ lem yelid velem yulidüñ lā- ŝeriklā- mekan lā -vezir aħedüñ*” ¹²⁹ŝükrünü yirine ħetürüp du‘ādan niyāzdan ve nāmazdan ⁽²¹⁾fari ħ olup tekrar du‘ā ķılup el yüzün sürünce nā ħā ħan cānib Ĥa ħdan ħı ħab-ı İzzet yetiŝdi ki: “ Yā Ĥızır sa ħa [39b] ⁽¹⁾āb-ı ħayāt ı naŝip ķıldum tā ķıyametedek zinde olas ın ve ‘ālemlerün sa ħa naŝip itdüm” diyüp nida iŝidüp tekrar Ĥızır secdeyi ⁽²⁾ŝükr itdi. Andan bir altun meŝre bile āb-ı ħayātdan İskender’e naŝip olup ba ħr-i zulmāt içine dönüp gelüp giderken ⁽³⁾her caniba ki Ĥızır na ħar ķılur görür ki ba ħr-i zulmāt içi gündüz kib olmiş e ħerçi irāķda zulmāt görünür, ammā gündüzü ⁽⁴⁾her cāniba giderse a ħzından çıkan nefes çıkdukca bir nūr-za ħir olur ve andan ŝo ħra yüzü nūrından ālem münevver olur ⁽⁵⁾ve bir ‘aceb da ğ ı bu ki atınũñ a ħzından her nefes ki çıkar, bir yeŝil ba ħar olur, ammā ki güneŝ ŝe mŝemesi kib mevc urur ve üçüncü ⁽⁶⁾‘acāib da ğ ı bu ki kendünĩñ gözi nereye yitiŝerse ⁽⁷⁾atınũñ aya ğ ı da ğ ı ol araya beŝer ve dördüncü ‘acāyib da ğ ı bu kim atınũñ aya ğ ı nereye başarsa sünbül nesrin biter. Bes Ĥızır Ĥa ħ Te‘ālā virdiki keramet, fa zilet

¹²⁹ Yarattıklar ının içini çeviren, her iŝleneni bilen hayat üzre hayat veren Allah, eksiksiz, Sameddür, o doğurmamış ve doğmamıştır, ŝeriksiz, mekansız, vezirsiz ħiç bir şey O’na denk olmamıştır.

āb-ı hayāt kıyāmetedek olmaz, ⁽⁸⁾hayāt viren rāzıkā tekrar şükr idüp atından inüp
sünüsün yire şanca kodu, tekrar dört rek‘at namāz kıldı du‘ā ⁽⁹⁾kılup şükr Hākı yirine
getürdi ve andan şöñra diledi ki kılup giden nāgāhan nidayı uluhiyyet yitişdi ki: “
Yā Hızır!dun ber sağ ⁽¹⁰⁾cānibiñde üç pīr vardur, saña anlar münteżirdür buluşup hayır
du‘ālarun al, naşihetlerin dut, kaçan kim bu nidayı Hızır işidüp ⁽¹¹⁾küdrete atına süvār
olup sağ cānibe bir zirge gider gelüp bir laţif mekāna yiter ser-cümlesi laţif ana cir
⁽¹²⁾āğaçları ve engür āğaçları nazar kılup üç pīr āziz görür ki bir ğar içinde kāfur
düşünüp oturlar, veli öyle pīrler ki başları ⁽¹³⁾iki dizleri arasına gitmiş kışları
uzayup burunları üzerine dökölüp ve gözleri kabağları uzatup gözlerin bürümüş
⁽¹⁴⁾hemān heyātlarından bir nefes bākī kalmış ki alışıup virişürler. **Nazım:**

Kıt’a

Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilün)

490 ⁽¹⁵⁾Böyle diyüp ol hâkim hırdadan hoş nefes
Hızır hâzırdan rivāyet itdi şāh ol nefes

Diñle imdi kışsa nedür şerh ideyin bī-gümān
⁽¹⁶⁾Ömr-i mühlet bulmuşiken dimedin ecelde bes

3.3.3.5. Der- Beyan-ı Temsilât-ı Dāstān-ı Māzī¹³⁰

Mesnevi

Mefâ’îlün / Mefâ’îlün / Fe’ûlün

İşit sözüm āya kamil hünler
⁽¹⁷⁾Saña senden idüm nakil haberler

Vücūduñ baħr-i zulmātdır bilesin
Şeh Sikender o cān fikrūñ idesin

¹³⁰ Geçmiş hikayelerin temsillerle beyanı

(18) Hızır meşeli durur mürşid u kâmil
Elinde güheridür ‘aql u ‘ākıl

495 Sikender leşker yidürür te‘alluk
(19) Saña tab‘i durur ider temalük

Hudanuñ dergāhıdur āb-ı hayat¹³¹
Te‘allukdan kesilmesede ehl -i ‘irfan

(20) Kaçan Hakkıñ irişe dergāhına ol
Yeh gösterdüm Hızır u mürşid aña yol

Eger bilmek dilerseñ işbu rāzi
(21) Te‘allukdan kesilüp itme bāzi

Beşersin itmegil fasl-ı zemīme
Çün insansın ne beñzersin beḥīme

500[40a] (1) Fenā-yi zulmatın terk it sefer kıl
Baқа mülkin isteyüp güzar kıl

Sikender veş çekersüñ nefis-i zulmat
(2) Bulamazsın hayat mülk-i cennet

Hızır veş def‘ iderseñ bu hevāyı
Gümansuz bulasın kurb u Hudāyı

3.3.3.6. Der –Beyān-ı Meclis-i Āḥir¹³²

Mesnevi

Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/Fâ’ilün

(3) Hakkā minnet oldurur Raḥmān u Raḥīm
Ḥalıkları Rezzāk ‘ālem-i ḥay u āzim

(4) Kim ḥidayet virdi artdı vüs‘ati

¹³¹ Yazmada “hayvan” şeklinde yazılmıştır.

¹³² Son meclisin beyanı hakkında

Söyledüñ meclis diyüben temmeti

505 Şad-hezaran şükr bî- had Hakkâ hem
(5)Yüzle seksen üç meclis buldu tam

Nazmı didük anuñ emlaḥ kelām
Neşrını itdüm ḥadıṣ-i aḥsen tām

(6)Ol ḥudāvend ir görürse yārına
Tuş olursak dilberüñ didārına

Şerḥ idevüz şeh Süleymān kıṣṣasın
(7)Müstemi‘den giydirüp dil ḡuşṣasın

Lîk-i budem meclisim oldu temām
Şam irişdi taḡlısar ḥāṣ u ām

510 (8)Bu cemā‘atdan veli oldur murād
Ḥayır ile Firdevsî eyleye yād

Ḥaḡ Te‘ālā raḥmet itsun bes aña
(9)Fatıḥayla ruḡumuz dāim aña

Yā ilahî lem-yizelsin lâ-mekān
Lâ- yefut lâ- yemut bî- nişān

(10)Ḥalıķı Ḳayyum Ḳadir u Ḥazretüñ
Razıķısın cümle ḥalkuñ milletüñ

Aḥmed u Ḳasım Muḥammed nuriçün
(11)Ḥaṣm u Maḥmud Aḥmed nuriçün

515 Luṭf idüp Firdevsî’ye Firdevsi vir
Ḥızır tekden ḡayri aña yok dest-gir

(12)Bu kitābum okuyana vü yazana
Ḥazırını eşlaḥ idüben düzene

Rahmet eyle cümlesine yā ilāh
(13)Afvuñ eyle her ne k' itdi onlar günāh

Rahmeti haḳdan dirlersek ba-şafā
Vir şalavāt sen bī-can Muşţafā

3.3.4. Süleyman- name'niñ Yüz Tıoksan Dördüncü Meclisiniñ Zikrindendir. ¹³³

Gazel

Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Fe'ülün

- (14)Nidem benki¹³⁴ bu gün yār yād olupdur
Raḳibi āh kim işidüp şād olupdur
- 520 (15)Senüñ Şirīn cemaluñı görelden
Bu 'ışkıñda özüm Ferhād olupdur
- (16)Beni ¹³⁵Leyla şaçüñ Mecnun edilden
Gözüm ḳan yaş işüm feryād olupdur
- Gözüm yaşı Fırat olsa 'aceb mi
(17)Ki Hüsle yüzüñ Bağdād olupdur
- Yıkılan göñlümi cevruñ eliyle
Dil-i düşmān ḳamu abād olupdur
- (18)Benem¹³⁶ baş oynayan 'ışkıñda bu gün
Ki yoksa ḡayriye 'ışḳ ād olupdur
- 525 Beni¹³⁷ şakird edilden 'ışkıñ iy dost
(19)Dilüm medḥüñ dimekde üstad olupdur

Bana senden vefa gelmek ne mümkün

¹³³ Süleyman-namenin yüz doksan dördüncü meclisinde zikr edilenler

¹³⁴ Yazmada "menki" şeklinde yazılmıştır.

¹³⁵ Yazmada "meni" şeklinde yazılmıştır.

¹³⁶ Yazmada "menem" şeklinde yazılmıştır.

¹³⁷ Yazmada "meni" şeklinde yazılmıştır.

Veli nidem gönül üftad olupdur

⁽²⁰⁾Eser kılmaz saña ağladığım hiç
Meger gönülün katı pulād olupdur

Tolaşdı zülfüne Firdevsî gönli
⁽²¹⁾Halâşı yok tabuñ şayyad olupdur

Lebüñ hâtem tabuñ şâh Süleymân
Benem¹³⁸ mûruñ işüm inşād olupdur

530[40b] ⁽¹⁾İşit mûri sühan-verden hikâyet
Süleymân kışşası mi‘ad olupdur

Şalavât vir Veli Aḥmed ü Resül’a
⁽²⁾Daḥi eline hem evlād olupdur

3.3.4.1. Hikâyet-i Efrâsiyâb-ı Türk ve Kışsa-ı Gayyûr-ı Cāzû.¹³⁹

Loḡmân-ı Ḥakīm kavlince naḡılân-ı ⁽³⁾muḥtâr ve Eflâtûn-ı Yûnânî yetmiş iki dilüñ tercemânı naḡlince ol vecḥile şaḡiḥ hikâyet kılup eydürler ki ⁽⁴⁾çünkü Loḡmân-ı ḥakīm ol zemân ki İskender-i Kübrâ kışşasın bu araya ki getürdi, zıkr ⁽⁵⁾olundu. Vaḡt-i şâm daḥi yitdi. Süleymân dīvân taḡıtdı, ḥalvet-i ḥâşşa varup şubḥ oluncaya dek ⁽⁶⁾Ḥālîḡ’a ‘îbâdet itdi. Çünkü ol gice geçüp ‘âle’s-şabâḥ oldı. Hınḡ-ı İshâḡ’a süvâr olup ⁽⁷⁾göçdi. On iki biñ enbiyâ asker önünce giderlerdi. Ve ‘ulemâ başları üzerinde sekîne getirüp ⁽⁸⁾giderlerdi, geçmiş beyḡamber ervâhına şalavât getirürlerdi. Ve Süleymân’uñ saḡ tarafında Loḡman-ı ⁽⁹⁾ḥakīm ve şol cānibinde Āsaf bin Berḡiyâ yürürdi. Ve server-i selâtinler ‘alemlü‘alemîle eşerdi. ⁽¹⁰⁾Kuşlar daḥi gök yüzine pervâz urup bile giderlerdi. Sîmurḡ, Ḳuḡnûs kuşu kuşlar önünce ⁽¹¹⁾yürürdi. Tâ ki ‘alâ raḡm-ı rûzgâr bir nice günden soñra Sinop ḡal’ası şınırunda baḡır mâdenine

¹³⁸ Yazmada “menem” şeklinde yazılmıştır.

¹³⁹ Efrasiyab-ı Türk ile Sihirbaz Gayyur’un hikayeti

⁽¹²⁾gelüp qondılar. Ol mādēn kenārında bir kūḥistān var idi. Şimdiki ḥalde añā Ilğaz tağı dirler. ⁽¹³⁾Anuñ şēmsi ṭulū‘undan yaña bir köḥne qaşır var idi. Ğāyet ‘aẓīm idi, çevresi yazı idi. Çünkim ⁽¹⁴⁾Süleymān Ḥazreti- ‘aleyhi’s- selām- ol burcı bārūya gelüp ḥalkı görüp qal‘a-yı köḥne kenārında qondı. ⁽¹⁵⁾Tā on dört gez yüz biñ ‘Arba çerisi Mışır Şām leşkeri, Qayşar-ı Rūm ulusu, Yūnān ⁽¹⁶⁾begleri, Endelūs yigleri, Benī Aşfar melikleri atlu atından inüp ol şaḥrāya qondı. Süleymānī otağ ⁽¹⁷⁾uruldu. Dīvān-ı sulṭānī kuruldu. Süleymān Ḥazret-i ‘alehi’s-selām -salṭanat taḥtı üzerine çıqup ⁽¹⁸⁾ qarār eyledi. Ol aḳālīm-i mülūḳdan daḥı otağlu otağına varup qondı. Ādem ḡulūsından zehreleri cak ⁽¹⁹⁾oldı. At, ester, fıl, gergedan, birle yiryüzi ṭoldı. At süheylinde, er na‘rasından ṭaş-ı gerdūn ⁽²⁰⁾çıñladı, aşḥāb-ı Kehf beliñledi. Öküz, balıḳ polad-puş erenleri götürmeyüp iñledi. **Naẓım:**

Kıt’a

Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fe’ilün

⁽²¹⁾At telin götürmeyüben iñledi gāv u semek
Na‘ralardan gümlēdi gök ötüben ṭās-ı felek

Yirde ayakta bulmadı bircīs ide tā karar

[41a]

⁽¹⁾Yirde gökde asmedi yıl şehper açmadı melek

Neşir: Ḥakīm qavlince, Süleymān ⁽²⁾‘asr vaḳti olıcaḳ ‘asr namāzın kıldı, Ḥālīḳ’a şükr eyledi. Namāzdan niyāzdan fāriğ olıcaḳ salṭanat ⁽³⁾taḥtı üzerine çıqup qarār eyledi. Ādemī- zād melikleri dergāḥ-ı Süleymāniye, dīvānı sulṭāniye cem‘ olup ⁽⁴⁾geldiler. Dīvān ṭurdu. Vūzerā, ümerā, ‘ulemā, ḥükemā, zūrefā ve nüdemāyirli yirinde qarār itdiler. Kim ⁽⁵⁾oturdu, kim ṭurdu. Ḥan daḥı geldi, yinildi, içildi, āḳibetbu qaşır-ı köḥneden ⁽⁶⁾ḥaber açıldı. Buğur Qayşar-ı Rūm’a ā Ḥazreti baş qaldurup eydür: “Yā Qayşar-ı Rūm! Bu nuḥās ⁽⁷⁾ma‘deni kimiñdür? Bu velāyetde kim ḥākimdür?” didi.

Kayşar-ı Rûm ayağ üzerine tûrup devâm-ı devletine ⁽⁸⁾Süleymân'ın duâ vü şenâ kılup didi kim: Yâ şâh-ı cihân! Bu velâyet-i nuhasdur, Sinop kal'asınun ⁽⁹⁾diyârına tâbi durur. Zemân-ı evvelde Kayşar-ı Rûm hüküm iderdi. Atam zemânında Efrâsiyâb ⁽¹⁰⁾gelüp atamun elinden almış. Şimdiki hâlde Efrâsiyâb'ındur" didi. Süleymân işidüp ⁽¹¹⁾eyitdi kim: Efrâsiyâb kim durur? Ne velâyetlere hâkim durur? "Kayşar-ı Rûm eydür: " Efrâsiyâb ⁽¹²⁾Türân şahıdır. Acem mülki anuñ taht-ı yedinde durur, Keykubâd ile yağı durur. Rüstem-i Zâl ⁽¹³⁾Efrâsiyâb'a cevâb viremez. Anuñ korkusından yedi başlı evrenler mülkine giremezler. ⁽¹⁴⁾Bu gün 'âlem içinde Efrâsiyâb Türân şahıdır. Bir bahâdur pehlevândur kim nâra ursa ⁽¹⁵⁾Ra' d-ı felek kan kaşanur. Cenge girse Kaḥramân'a yılan kuşandırur. Bir arşalandur kim ⁽¹⁶⁾Rüstem-i Zâl anuñ katında tavşandır. "Nazım:

Mesnevi

Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün

Bir bahâdur pehlevân kim ol emîr Efrâsiyâb
⁽¹⁷⁾Yidi kat gök kuşadan ejder gözünde bir zübâb

535 Kıykimından kan kaşana Kaḥramân görse anı
Üzerinden geçse döker gökde pür şahın 'uḳâb

⁽¹⁸⁾Gökdeki Mirriḥ Keyvân görse anuñ aḥengini
Beñzer şaru çarḥa gire hemçu şem'-i âfitâb

Ol kadar bî- ḥad bahâdur cem' idüp çekmiş çeriye
⁽¹⁹⁾Kâtib-i çarḥ-ı Uṭarid itmeye ânı ḥisâb

Diñle imdi cân u dille bu Süleymân kışşasın
Vir şalavât Aḥmed'e Ḥaḳ'dan bulasın tâ şevâb

⁽²⁰⁾**Nesir:** Hākīm kavlince, Süleymān Hāzreti -‘aleyhi’s-selām- Efrāsiyāb’uñ
⁽²¹⁾bu veçhile salṭanatını, salābetini, şeca‘atını gūş idicek bir zemān baş aşāğı şalup
dağı baş kaldırup **[41b]** ⁽¹⁾eydür: “Yā Qayşar-ı Rūm! Bu Efrāsiyāb bu veçhile ciḥān
pehlivānı olıcağ benüm dergāhımda karin idi. ⁽²⁾Acabā nedine tapar?” didi. Qayşar-
ıRūm eyitdi: “Yā Süleymān!Efrāsiyāb bir ‘aceb aşıl nā-bikār kāfir ⁽³⁾durur, put-perest
durur, ammā kim gāyetde kuvvetlü, şalābetlü kimesne durur. Felege gelen ⁽⁴⁾ejderhā-
yı çarḥa siñek dimez, kuvvetine yedi başlu evren tākāt getüremez. Eylükile dāvet
⁽⁵⁾kılmağı bilmez, ḥaqqı bātıldan farq kılmaz. Hemen anuñ çāresi bu durur ki Hāk
Te‘ālā sen Süleymān’a ⁽⁶⁾anı keşān- ber -keşān getüre, şerrini ciḥān sarayından
götüre.” Didi. Süleymān eyitdi: ⁽⁷⁾“Bizüm Sinop üzre varacağum aña kāşıd göndürüp
i‘lām itmek gerekdür. Yā gelüp baña ⁽⁸⁾çāker ola yāḥud çerisinle gelüp cinkidüp
kılıcından ḥāle berāber ola. Devlete salṭanata ⁽⁹⁾layıq budur kim Sinop’a geldigümden
Efrāsiyāb’ı āgāḥ kılam” didi. Dağı buyurdi. Loḳmān-ı ⁽¹⁰⁾ḥakīm Efrāsiyāb’a Süleymān
dilinden bir nāme yazdı. İçinde ḥikmet, guḥer- ⁽¹¹⁾engiz, dil-āviz sözler yazdı. Dürr-i
meknūn sözleri incü bigi düzdi. Nāmeyi temām ⁽¹²⁾idicek ayağ üzerine kalkup
Süleymān’a okudı. Süleymān diñleyüp nāmeniñ inşāsın ⁽¹³⁾begenüp taḥsīn eyledi,
dağı nāmeyi alup dürüp üzerine mühür ihātem urup Sīmurğ’a ⁽¹⁴⁾ḥükm eyledi.
Hüdḥüd’i bulup getürdiler. Hüdḥüd peyk-i Süleymān olup kanad açup ⁽¹⁵⁾icerü girüp
şağ kanadını kaldırup şol kanadını yire sürüp yüzünü taht-ı pāya sürüp ⁽¹⁶⁾tevāzū kılup
dağı baş kaldurup ayağ üzerine turup dilinceSüleymān’a duā kılup ⁽¹⁷⁾didi: **Nazım:**

Kıt’a

Fā’ilātün/ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilün

“Tā kıyāmet turduğunca mihr ü meh encüm felek
Ḥükmüñüñ maḥkūmu olsun ins ü cin murğ melek

Neşir: ⁽¹⁹⁾Hakīm kavlince Süleymān Hazreti-‘aleyhi’s-selām hüdühüduñ bu vechile medh-i laṭifin ⁽²⁰⁾diñleyüp āferinleyüp eydür: “Yā Hüdühüd! Bu benüm elümdeki nameyi alğil, Efrāsiyāb taht-gaḥına ⁽²¹⁾varğil, nameyi önüñe koyup uçup karşusunda turgıl. Ammā kim hāzer kıl kim[42a] ⁽¹⁾ol ‘āşinüñ zararı degmeye.” didi. Daḥı nāmeyi hüdühüda şundi. Hüdühüd daḥı nāmeyi ‘izzet ile ⁽²⁾alup andan taht kenārında ‘izzet ile koyup eyitdi kim: “Yā Süleymānü’z- zemān! İy şāḥ-ı ciḥān! ⁽³⁾Hükmine fermānem, peyk-i revānem. Ammā baña bir şehbāz rehber қоşğil kim benümle bile uça, ⁽⁴⁾baña nigeḥ-bān ola, beni yırtıcı tartıcı kuşlardan şaḥına” didi Süleymān hüdühüd’üñ bu sözini ⁽⁵⁾hoş müvecceḥ görüp şehbāzlarıñ ulusın aña rahber kafadār қоşdı. Meger kim bir gürāb ⁽⁶⁾anda hāzır idi, ileri geri eydür.” Yā nebīya’l-lah! Kerem kılup beni daḥı bile gitmege icāzet vir kim ⁽⁷⁾varam, Efrāsiyāb tahtgaḥında işüm yoldaşum var durur, görem, hem bunlara kılağuz ⁽⁸⁾olam kim benüm maḳāmum Efrāsiyāb tahtgaḥındadır” diyicek Süleymān aña daḥı icāzet virdi. ⁽⁹⁾Hüdühüd, şāḥin, gürāb üçi kanad açup uçup yiryüzinden felege çıkup gitdiler, ⁽¹⁰⁾cāzm-ı Efrāsiyāb itdiler. Ammā kim şehbāz dāim hüdühüd’üñ altı yanında uçardı. Gürāb ⁽¹¹⁾üstine çıkardı. Buğur hüdühüd suāl eyledi kim: “Yā şāḥbāz-ı ser-firāz! Senüñ kuvvetüñ ‘aḫim, ⁽¹²⁾şecā‘atuñ delim. Niçün benim altı yanımda uçarsın? Gürāb ḥod bir rü- siyāḥ kizzāb, ⁽¹³⁾muḥmelāt, ḥor hemçün kilāb, niçün benüm üstümden gitmez, üzerümde uçar” didi. ⁽¹⁴⁾Şehbāz didi kim: ” Yā Hüdühüd! Senüñ ağzuñda Süleymān bigi mürsel beygāamberüñ ve resül-i ⁽¹⁵⁾muṭṭaḥaruñ sultān-ı ekberüñ nāmesi vardur kim ol nāmenüñ içünde ‘ālemi “kün” dimekden ⁽¹⁶⁾iḫḫār idenüñ ferşi sākīn ‘arşı dar idenüñ ismi vardur. Ol Ḥallaḳ- ‘ālemüñ, ⁽¹⁷⁾rezzāk-ı ṭayrı ādemüñ ismi üzerinde uçmaḳ baña hoş gelmez. Allaḥu Te‘ālā’nuñ- celle celālühü- adına ⁽¹⁸⁾‘izzet kılup uçmazam. Quzgun ol ‘izzet-i ismi bilmez, rü-siyāḥdur, bāṭılı ḥaḳḳı fark kılmaz ⁽¹⁹⁾. **Nazım:**

Kıt'a

Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün

Çünkü şāhuñ nāmesinde vardur ism-i Hāk Te'āl
İsm-i Hāk'ıñ üzerine uçuban açup dü bāl

⁽²⁰⁾Hāk'ı a 'izzet itmeyenlerdür Yeḥūdī Ermenī
Nite 'izzet itmeyem ki ḥorlamakdur çün vebāl

Neşir: ⁽²¹⁾Hākīm kavlince, ḥüdhüd şehbāz ile gurāb gelüp Süleymān'ıñ nāmesin getürmekde hevā-yı [42b] ⁽¹⁾fenā yüzinde uçup nāmeyi Efrāsiyāb'a yitürmek kaşdında. Ammā ki bizüm kışşamuz **ez-ān -cānib** ⁽²⁾Efrāsiyāb'a geldi. Nite Efrāsiyāb şāh, ol cebbār nefer ü gümrāh, Tūrān tahtgāh şehirde ⁽³⁾salṭanat tahtı üzerinde karar itmekde, rüzgār şerrinden düşmān ḥücūmundan gāfil olup ⁽⁴⁾gurūr ile dimāğını fesāda virüp kevn ü fesāduñ nuḥūsetin, devr-i sitemkāruñ şudūdetin ⁽⁵⁾unutmuşdı. Kaşr u saray ı dīvānhānesinde dīvān 'azīm kūrurp Tūrān begleri ile Acem serverleri ⁽⁶⁾ile Şiraz ve Semerkāndan yigleri ile Harezmi, Isfahān dilāverleri ile meclis-i 'ālī kūrurp sīmīn-ten, ⁽⁷⁾meḥ-rū sākīler billūr cām, altun kadeḥ içre şarāb-ı erguvānı koyup nūş iderlerdi, ⁽⁸⁾alā rağm-ı rüzigār ḥātırların mey ile hoş iderlerdi. Çünkim şarāb başa çıkdı. Efrāsiyāb ⁽⁹⁾başı kızdı. Sözdən söz açıldı. Süleymān sözi açıldı. Efrāsiyāb eyitdi: "Aceb Süleymān ile ⁽¹⁰⁾BeniAşfar meliki, Endelūs Şāh'ıñ hāli niye vardı. Ceng ücidāli anuñla ne hāle irgürdiler" ⁽¹¹⁾didı. Vezīr-i ḥāşş eyitdi: "Şehāl! İştüdüm ki Süleymān cümlesin rām idüp 'azm-ı Sinop ⁽¹²⁾kılup şāhuñ kal'asın urmağa gelür, didiler. Kayşar-ıRūm kılağuz olup eben 'anceddün ⁽¹³⁾bizümdür. Sinop kal'asını alıvir, nuḥās ma'denisenüñ oluñdiyu iştidik. ⁽¹⁴⁾Ba'zıları dir kim Süleymān Kayşar sözün istimā' itmemiş. Ba'zıları dir kim çerisin ⁽¹⁵⁾çeküp Sinop nāhiyyesine yürümiş dirler. Vāki'in bilmezüz" diyüp duā kıldı. Efrāsiyāb-ıTürk, ⁽¹⁶⁾ol melik-i gürd ü karı kurd, bu sözü gūş idicek gönline hoş gelmedi. ⁽¹⁷⁾Vāykim ra'd-ı felek gibi şakıdı, daḥı dönüp

eyitdi: “İy benüm beglerüm, yiglerüm! Server⁽¹⁸⁾ selâtinlerüm! Bilürsüz kim ʿâlem içre
ben Efrâsiyâb ne vecḥ ile peḥlevânem. Zâl-ıDestân benüm⁽¹⁹⁾ adum işitse kan kaşanur.
Ḳubâd Şâḥ taḥt-gâḥında benden üşenür. Rüstem daḥı baña kin⁽²⁰⁾ kuşağın kuşanur,
ammâki aña daḥı bir ṭabançe urmuşam, bilür. Ben ol Efrâsiyâb’amki⁽²¹⁾ Tūrân mülkin
ḥarâb itdüm, İrân mülkine ḳatdum. Menüçerḥeni Nebrûz’a sille urdum, [43a]⁽¹⁾ Tūrân
çerisiñüñ kanlarun ḳara yire ḳardum. Süleymāncuğaz kim olur? Kim baña gele, ⁽²⁾yâ
ḳal’amu elümden ala? Biñ ‘Arap- beççe benüm gözümde mûşca yokdur. Biñ Sîmurğ
ḳuşı gözümde serçe ⁽³⁾degüldür. Ve biñ Süleymân-ı deḥr ḳatumda bir zaif serçe
degüldür. **Nazım:**

Mesnevi

Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilün

⁽⁴⁾Çünkü benem peḥlevân-ı Efrâsiyâb
Per döker ger uça üstümden ğurâb

Ḳılıcım ile tutmuşam Tūrân ilin

⁽⁵⁾Ḥancerim ile almışam İrân ilin

545 Tağda arslan oluram şuda neḥeng
Gökde ʿuḳḳâb oluram yirde peleng

⁽⁶⁾Anca yokdur bir baḥâdur ser-firâz
Şîr -merd üşîr- ğîr ve kîne- sâz

Ser ḳor önümde benüm ḥer ser- keşân

⁽⁷⁾Ḳılıcımdan Mirriḥ ister emn ü emân

Ol demürce oğluSüleymân kim durur

Zenbil örici ʿArab ḥâkim mi durur

⁽⁸⁾Kim benümle olup müḳâbil-i ceng ide
Kim görüpdür ğürbe şîre ḥeng ide

550 Göresin kim aña nidem bu demin
(9)Ḥatm idüp ‘ömrinüñ alup ḥātemin

Böyle diyüp urdı lāf Efrāsiyāb
Vir şalavāt Muştafa’ya bul sevāb

(10)**Neşir:** Ḥakīm kavlince, Efrāsiyāb bu vecḥile laf ururken ol (11)yañadan hüdhüdle şehbāz Belḥ şehrinüñ taḥtgāḥı Efrāsiyāb’a gelüp yitdiler. Gördüler kim bu ḥacer (12)vasatında bir lütf şeh-i vāsi’ içinde mā-ḥalakallah ādem tolu. Şehr kenārında güneş maṭla’ına (13)karşu bir kaşr-ı ‘ālīolmuş kim biñ altı yüz ‘amūd üzerinde bir köşk-i zībā kim şekli (14)gügül şekli gibi müstedir, yapusunun taşı yedi dürlü mermerden. Ancılayın mermer kim āyineleyin (15)içindeyüz görünür. Ve yine kaşruñ yanında ḥavlı ortasındabir ‘acāip kal’a yapmışlar, (16)Ḳubbe-i şahrādan nişan virür. Ḳubbenüñ şimālinden bir bağ içre cennet bağı gibi serv-i revānlar bitmiş, (17)uzanup gāyet felege çıkmış. Ayaklarında āb-ı ḥayāt mişāl-i şular revān olup akmış. Bağ u (18)büstān, gülistānı erguvā, zemuyrān arasında Efrāsiyāb ‘āc-ı zerrīn abanos taḥt üzerinde oturmuş. (19)Taḥt çevresinde Tūrān begleri, ‘Acem yigleri cem’ olup dizilmiş. Şan kim maḥşer kavmidir, (20)ölü kalmayup dirilmiş. Evlān elvān ni‘metlerini ol lāle-ḥad, serv-ḳad, gül-‘lizār maḥbūblar, (21)maṭlūblar, mergūblar niyāz u nazla ellerine altun sağar alup gün bigi devr kılop oturan[43b] (1)ṭuran beglere rāḥatü’l -ervāḥ olup şunarlar. Efrāsiyāb-ıTürk dahı altmış altı arış ḳadd u ḳāmetile taḥt (2)üzerine oturmuş şarāb nūş ider. **Nazım:**

Mesnevi

Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilün

Taḥt-ı zerrin üzre şāḥ-ı Efrāsiyāb
(3)Oturur öñinde gürz-i āsiyāb

Meclisüñ şaffında  urup m  trib n
Kim  alar ceng    ı  ane kim reb b

⁽⁴⁾Ol g mi  bilekl ler altun  ade 
R  hat 'l-erv   diy p  unar  ar b

555 Rak   urur rak         h  sn    n melek
⁽⁵⁾ ar   urur perv neve  odda keb b

Meyile ma  b b  af s n s r ben
Zev  ide  r olmad n cismi n t r b

⁽⁶⁾**Ne ir:** H k m  avlince h     ,       felek y z nden Bel 'i, Efr siy b' n
⁽⁷⁾  hrini ba  u da  u de tini, t c u ta t n , ' zametini g ricek h      eyitdi: "Y 
     ! ⁽⁸⁾Siz bunda  uru uz, perv za  alk  uz. Ben varupS leym n' n n mesin
Efr siy b'a virey m. H zmet-i ⁽⁹⁾S leym n yirine gels  " didi.      , gur b
Efr siy b' n beraberliginde  urd lar,  anad a up ⁽¹⁰⁾perv z urd lar. H       anad
s z p ba   zerine indi. Efr siy b' n g zine  ar   ⁽¹¹⁾bir serv a ac n n  stine  ond .
Bu ur Efr siy b elinde c m  utub S leym n kim durur ⁽¹²⁾dirken gur r ile otururken
v zer dan birisi eyitd : "Y  Efr siy b! ⁽¹³⁾Bu S leym n kim 'Arab-u 'Arba i inde  opd ,
H   '  tapd . E er i kim ulu p     h deg ld r. ⁽¹⁴⁾Amm  kimd rt t rl  sal anat ,
' zamenti s ylen r kim hi  a  ldan h ari  f zel  ⁽¹⁵⁾ ab l itmez" didi. Efr siy b-  T rk
didi ki: "Nice?" Vezir eyd r: "Evvel bu kim yil S leym n'a ⁽¹⁶⁾m  ti' olmu , ma rib
zeminde     r  al'as  kim  al'a-i  atran dirler, yile h  km ⁽¹⁷⁾eylemi . Yil ma ribden
ol  al'ay  yiri yurd le ba  u bostan le, g listan le, p sb n¹⁴⁰ h    le ⁽¹⁸⁾get rmi , bir
gece i inde Med ne i ine get rmi . Cem '  Arab-u 'Arb  g r p ⁽¹⁹⁾S leym n'a yil
musah  ar oldu un h p bilmi ler, istik  l   lmi lar. İkinci, T bba ' bin Asda' kim

¹⁴⁰ Yazmada "paspan"  eklinde yaz lm  tır.

⁽²⁰⁾senüñ emründe idi. Bağdād meliki idi. Saña ‘āşī olup kızın ol ‘Arab-beççeye
⁽²¹⁾virmiş, ‘ākıbet Süleymān’a dahı ‘āşī olup muķābil muārız çeri çeküp dürüşmiş,
[44a] ⁽¹⁾Süleymān’a ġālip olmışken Süleymān yire hüküm eylemiş. Yir Tübbā ‘çerisin
Bağdat leşkeri ⁽²⁾ķahr idip yutmış, helāk itmiş. Yirdahı Süleymān’uñ emrinde oldıġın
Bağdat meliki Tübbā ‘ bilüp ⁽³⁾Süleymān’a çāru-nā-çār itā‘at eylemiş. Üçünci
Süleymān’a Keyķubād Şāh beşer deñizinüñ içindenki Keyhüsrev’üñ ⁽⁴⁾cām-ı ġitī-
nümāsın istemiş kim ādem oġlanı ol deryādan ol cām-ı ġitī-nümāyı ⁽⁵⁾çıķarmaķ muķāl
idi. Süleymān melek-i müvekkel-i bahrı da‘vet kılup ol cām-ı ġitī- nümāyı bir gice
⁽⁶⁾içre getürtmiş. Keyķubād’uñ elçisi görmiş, varup Keyķubād’a haber virmiş. Ammā
kim Süleymān ⁽⁷⁾cām-ı ġitī-nümāyı Keyķubād’a virmemiş. Dördünci yine Ķubād Şāh
kürre-i nārdan baña ⁽⁸⁾Süleymān od getürüp göndersüñ tā kim aña od dahıfermān
idüġin bilevüz dimiş. Süleymān ⁽⁹⁾melek-i müvekkel-i āteşi gönderüp, bahır-i āteşden
od getürmiş, Ķubād’a göndermiş. Ķubād dahı ⁽¹⁰⁾ol od ile bir nice biñ ārī ili şı eylemiş.
Nite şöyle kim ol odu bir biñaruñçeşme-i ⁽¹¹⁾çeşmin bulup miķdārınca aña kürre-i
nārdan Süleymān gönderdüġi nārı ķatmış. Ne ħod ⁽¹²⁾ol odol biñaruñ şuyunu yıķub
geyindürmiş, ne ħodol şı ol odı ⁽¹³⁾söndürübilürmiş kim ol oduñ ħāşşası yaġmur
yaġınca şı ‘lelenürmiş. Beşinci yine Süleymān’a ⁽¹⁴⁾Sīmurġ kuşı atyār uluları felekden
yaña Süleymān üzerine ġölge olurlarmış, ⁽¹⁵⁾ķizmet-i Süleymāniye yüz sürerlermiş.
Ol Süleymān eydürmiş: “Ben ciķāna sultān oluram, ins ü cinne, ⁽¹⁶⁾vuķūş u tıyūra,
mūr u māra çerrendeye vü perrendeye fermān kıluram. Yil taķtım felekde
ġötürecedür, ⁽¹⁷⁾meġriba meşāriķı yitürecedür” dirmiş. **Nazım:**

Mesnevi

Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilün

Ĥaķ Te‘ālā rūķ baķş eyleyelden Ādeme

⁽¹⁸⁾Secde kıldan melaike alnı nūrında ħeme

Çün Süleymān nesli ādem geldi dünyāya pes
İns ü cinne hüküm idüben kıla fermān ‘āleme

⁽¹⁹⁾On iki biñ evliya vü enbiyā vü etķiyā
Meclisinde cümle hāzır himmet ide mahremā

560 Yirde insānı hizmet ider tūruban dīvānına
⁽²⁰⁾Gökde murğān şehper açup sāyebān ber -a‘zamā

Hem nebī mürsel oldur hem emīr-i kāmīl ol
Ol ciħetden ānı hākīm kıldı Allah hāteme

⁽²¹⁾Böyle didi Ü‘ziret Efrāsiyāb’ın üzine
Oldu sākīn vir şalavāt Muşafā’ya ğam yime

Nesir: [44b] ⁽¹⁾Hākīm kavlince, vezir-i hāşşı kim Efrāsiyāb’uñ gine
karındaşıdır, adına Ü‘ziret ⁽²⁾dirleridi, çün Süleymān’dan -‘aleyhi’s-selām bu vecħile
haber viricek kaħkaħa ile gülüp eydür: ⁽³⁾“Yā karındaşım Ü‘ziret! İy bī- devlet! Eger
kim bir karından çıkmış, bir yerden kopmuş karındaşım, ⁽⁴⁾her hālīme hāldaşım
olmayaydın tapdığım din haħķı için bu yalan sözlerüñden ötürü ⁽⁵⁾kılcımla seni iki
biçerdüm, kara kanuñı kana kana içerdüm. Bir ‘Arab-beçeyi ol kadar medħ
⁽⁶⁾eyledüñkim Cemşīd Şāh’dan, Daħħāk-ı Mārī’den, Ferīdün-ıFerrūh’dan İskender-i
Kübrā’dan ⁽⁷⁾daħı ziyāde tutduñ. Ādem oğlunuñ müti‘ olduĝın kōduñ, yili, tapraĝı, odı,
şuyı aña ⁽⁸⁾ferman-ber eyledüñ. Huşūşā kim Sīmurğ kuşı kim aña ‘Anķā‘dur dünyāda
kimseye musaħħār olmadı kim ⁽⁹⁾yedi başlu evren ‘Anķā‘nuñşikārıdır. Daĝdan
arşalan peleng, deñizden ⁽¹⁰⁾su‘bān u neheng kapanuñ kōduñ ol ‘Arab-beçeye
Sīmurğ’ı daħı çāker eyledüñ. Bu māķul ⁽¹¹⁾kelām degüldür. ”diyüp ğazaba gelüp bark
gibi barkıyup ra‘d gibi kaķıyınca nāgeħān ⁽¹²⁾gözi hüdhüde tuş geldi. Gördü kim bir
ibik kuşı gelüp gökden indi, ⁽¹³⁾karşusunda bir ağaç üzerine kōndı. Ağzında bir nāmesi
var, mühürlü. Efrāsiyāb ⁽¹⁴⁾te‘accüb kıldı. Andan vūzerā ümerā gördiler. Efrāsiyāb’uñ

karındaşı Ü‘ziret didi kim: “Şāhā! ⁽¹⁵⁾Benüm sözüm hāşā ki yalan ola. Uş bu gelen hüdḥüd peyk-i Süleymān’dur. Bu nāme Süleymān’uñdur. ⁽¹⁶⁾İnanmazsañuz icāzet vir. Varup nāmeyi alup ḥazretüñe getürem kim hüdḥüd kōrkār ola” ⁽¹⁷⁾didi. Efrāsiyāb ḥışm idüp eydür: “Bir melikūñ kim kāşidi hüdḥüd ola. Ol ⁽¹⁸⁾gelen hüdḥüd nāmeyi daḥı getürebilür. Eger biryabanda bulmış kağıdı gelse kağıdı okuyamazsa” ⁽¹⁹⁾diyince ol yañadan hüdḥüd gözleri gördi kim Efrāsiyāb-ı Türk kendüyi görmiş. Def‘ī ⁽²⁰⁾servi ağacı budagından kanad açdı, uçdı, Efrāsiyāb’uñ taht-ı pāyına gelüp irdi. Serīr ⁽²¹⁾üzre kōndı, daḥı sağ kanadın yilken bigi yukaru ulvīye kaldırdı, şol kanadın yire sürüp[45a] ⁽¹⁾süfliye indirdi daḥı yüzün yire süriyü süriyü gögsi üzre yürüyüp taht kenārına gelüp ⁽²⁾nāme-i Süleymān’ı taht kenārında kōdı. Daḥı kıçın kıçın gidüp kōnduğı yire varup ⁽³⁾kanad açup uçup varup gene ol servinüñ gelüp kōnduğı budak üzerinde oturdı, ⁽⁴⁾yönünü Efrāsiyāb’danyaña döndi. Havādan, gurāb daḥı görüp gelüp ⁽⁵⁾kanad büküp, ol servinüñ yanında bir çınar ağacı vardı, şehbaz ile gurāb aña enüp ⁽⁶⁾kōndılar. Efrāsiyāb hüdḥüdün edebin görüben te‘accüb kōlup nāmeyi eline alup, daḥı dönüp ⁽⁷⁾beglerine eyidür: “Yā Tūrān serverleri! Acem dilāverleri, bu hüdḥüd kāşid idügin, bir mülkden ⁽⁸⁾geldügin, ne hoş kendüzin bildirdi. Edeb ile yirine vurup yōñini daḥı benden ⁽⁹⁾yaña döndi”. **Nazım:**

Kıt’a

Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilün

Zī melik kim hüdḥüd olmış kātibi
Şahih¹⁴¹ nebīdür gerçi kuşlar kāşidi

⁽¹⁰⁾Olmayadı noldı yağı baña
Eylükile añdum ol ‘ābidi

¹⁴¹ Yazmada “sah” şeklinde yazılmıştır.

Nesir: ⁽¹¹⁾Hakīm kavline Efrāsiyāb-ı Türk diyicek vüzerā, hükemā, ‘ulemā eyitdiler: “Yā Şāh-ı ciḥān! Hüdḥüdün ⁽¹²⁾edebinde hikmet-i ibret çokdur. Ammā ki bilmevüz, nāme kimiñdür? Nāmede ne yazılmışdur? Ol ⁽¹³⁾vaḳt müşkilimiz āşān olur” didiler. Efrāsiyāb nāmenün müḥrun getürüp Ü‘ ziret vezīr-i ⁽¹⁴⁾ḥāşş eline şundı. Vezīr daḥı edeb ile yirinden ṭurup taḥt kenārına varup nāme-i Süleymān’ı ⁽¹⁵⁾alup yirine gelüp müṭāla‘a kılup nāmenün meḥfumını bilüp okuyup beyān eyledi. Didi kim: ⁽¹⁶⁾“Şāḥā nāmei saña ‘Arab-u‘ Arbā içinde olan Dāvud beyḡāmbēr oḒlı İbrāḥim Ḥalīl aşı, Yā‘kūb ⁽¹⁷⁾Yeḥūda nesli, Ḳuds-i Mübārek sultānı Rūmu Yūnān ḥāḳānı, Süleymān-ı zemān göndermiş. Nāmede şöyle ⁽¹⁸⁾yazmış kim: **Nazım:**

Mesnevi

Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/Fâ’ilün

565 Şeh Süleymān nāmesinde ol zemān
Böyle demiş nām-ı ezel Ḥaḳ lā-mekān

⁽¹⁹⁾Ḥalīḳ-ı Rezzāḳ-ı ‘ālem Lem -yezel
Ḳādir ü Ḳayyūm u Ḥayy’dur bī- ḥalel

Lā- yefuṭ u Lā-şerīḳ ü Lā- müşīr
⁽²⁰⁾Lā- yemūt u Lā- yenām u Lā- vezīr

Ḥāki gūyā eyleyen Ḳādir’ dūr ol
Çarḥı a‘lā eyleyen nāzırdır ol

⁽²¹⁾Ḥāki Ādem odı bostān iden ol
Lafz -ı künden çarḥı devran iden ol

570 Vāḥid ol kim sācid aña nüh felek
[45b] ⁽¹⁾Ḥāmid ol kim medḥ ider ins ü melek

Ḥayy u Bāḳī ol ki aña yokdur memāt
Ḥikmitdür mürdeye virür ḥayāt

⁽²⁾Zerre zerre ne ki varsa cümle şey^c
Birligine şāhid ü hāmid ile hayy

Nāya k̄and u k̄āne gevher bahş ider
⁽³⁾Bahre emvācı deñizde naķş ider

Şeh ki şaḥan emrinüñ me'mūrıdur
Bu Süleymān dergāhinuñ mūrıdur

575 ⁽⁴⁾İstese İskender'e sedd yapdurur
Dilese Cemşid'e nüh cām k̄apdurur

Şeh Ferudūn dergāhinde fer degül
⁽⁵⁾Ḳudreti Ḳāf'ında 'Anḳā per¹⁴² degül

Ḳādir oldur Ḳudretidrü bī- şümār
Ḥākim oldur ḥikmetidür bī- k̄arār

⁽⁶⁾Ol Ḥüdā' dur baña viren ḥātemı
Ḥātemi k̄abzında k̄oyan 'ālemi

Cümle ḥalkı baña çaker itdi Ḥaķ
⁽⁷⁾İns ü cinni ḥem musaḥḥar itdi Ḥaķ

580 Gökde yiller götürdi ser- taḥtımı
Yirde cinni taşır ser-raḥtımı

⁽⁸⁾Şem'imüñ pervānesi Ḥurşid olur
Cem'imüñ kemmürçesi Cimşid olur

Ḥizmetüme yüz sürür şehler ziyād
⁽⁹⁾Kem ḳulumuñ nökeridür Keyḳubād

Ḥükmimüñ maḥkūmıdur Sîmurğ-ı Ḳāf
Ki emrüme başın egipdür ḥemçu Ḳāf

¹⁴² Yazmada "ber" şeklinde yazılmıştır.

(10) Tahtımu ider ihāta insān benüm
Üstüme mürgān tuta sāyebān¹⁴³ benüm

585 ‘Ālemi Kāfdan Kāf’a gezsem gerek
(11) Postını¹⁴⁴ hāsıdlerüñ yüzsem gerek

Biñ bir ümmet olısar fermān-berüm
Şark u ğarbı dutısar server benüm

(12) Bu yakında göresin rabb-ül ‘ibād
Emr ide tahtum götüre gökde bād

Şah-ı mārān idirserdür hizmetüm
(13) Ki evrende hüküm idiser hizmetüm

Şāhı olam yitmiş iki milletüñ
Cānı olam işbu fānī milletüñ

590 (14) Yüz yigirmi dört şıfat maḥlūk hem
Baḥr u berde ne ki var biñbir ümem

Hükümümüñ kabzında kodı Hāk Te‘āl
(15) K’itdi hātem baña rüzī-yi Zü-l Celāl

Tahtu baña virdi Rabbü’l -‘ālemīn¹⁴⁵
Kim benüm ola kamu rü-yi zemīn

(16) İmdi yā sulṭān-ı Tūrān añla sen
Bir naşihat virem oñat diñle sen

Çünkü nāmum okudup diñleyesin
(17) Bu Süleymān nuşhını añlayasın

595 Nuşhım oldur iy emīr-i Efrāsiyāb

¹⁴³ Yazmada “sayvan” şeklinde yazılmıştır.

¹⁴⁴ Yazmada “bostını” şeklinde yazılmıştır.

¹⁴⁵ Kur’an, Fatiha 1/2, Alemlerin Rabbi

Germe gögsün görme özüñ çün gurāb

⁽¹⁸⁾Emrūme çāker olup īmāna gel
Gerdenüñe taḡ kefen dīvāna gel

Peḥlevānsın gerçi sen de pīl- mest
⁽¹⁹⁾Līkin olur dest-i ber bālā-yı dest

Dime benven peḥlevān-ı Efrāsiyāb
Kim ḡatumda sen degülsin bir zübāb

⁽²⁰⁾Ṭapma oda kāfir olup ateş-perest
Yoḡsa urdum saña tīḡ ḡarb-i dest

600 Yā budur ki ḡükmümün me'mūru ol
⁽²¹⁾Bu Süleymān dergāhinün mūrı ol

Ḥaḡḡ'ı bir bilüp tutup Ḥaḡ yolını
Küfrile incitme Allāḡ ḡulını

[46a] ⁽¹⁾Ger müslümān olasın işbu zemān
Ḳılıcumdan bulasın emn ü amān

Yok diriseñ başını tīḡıla kesem
⁽²⁾Ḳal'a-ı Sinop'un üstine aşam

Sen dime kim ḡüvvetüm var serverem
Ḥeybet içre yedi başlu ejderem

605 ⁽³⁾Ṭaşda evren dürseñ yaḡo peleng
Şuda tinnin olsañ yaḡo neheng

Ṭaḡda taşda ḡomayup şayd idem
⁽⁴⁾Ḳuruda vü yaşda seni ḡayd idem

Mirrīḡ Keyvān olursañ gökde ger
Dökdürüm ḡanuñ uram tīr u teber

⁽⁵⁾Yidi at ceven gey p binse n ata
C nu n alam alaa avm u ata

Ger dirise n leker m okdur ziy d
⁽⁶⁾Altın  st ne d ndere emrimle b d

610 K h-ı  f'ı aıda arar disem
Yiri yirde ditred r arar disem

⁽⁷⁾Bi nden artu var ba dur erler m
Her biri ' d  cian serverler m

Bar u 'umm na gir p bunlar geer
⁽⁸⁾Y z bi  er-i B bil' i n ırup geer

Her birin  n addı  f-'ı Elb rz olur
Kim degirmen aı elinde g rz olur

⁽⁹⁾ nce asa r ze olur g v-ı semek
Sille alsa bozılırar-ı felek

615 Na'ra urup abaaya alarsa kef
⁽¹⁰⁾oruben belinle ye a b-ı Kehf

Basa yirden g ge hımile yeyaq
Mirrih Keyv n bula orup yeyaq

⁽¹¹⁾Cengini g rse n eger Efr siy b
Bir si ek sinek olur dery  z b b

Sen ben mle idemezsin eng   heng
⁽¹²⁾ tse n idem ' lemi g z  ne teng

Ef al oldur utsın bu pendi sen
Kend  el  nle urma ayaa bendi sen

620 ⁽¹³⁾Nu mı utup ben m endie ıl
Endieyle i itmesini p e ıl

Devletüñe lâıık işler kılasın
(14)Şoñ peşimān¹⁴⁶ aşşı kılmaz bilesin

Sen cetüksen kılcımdur ejderhā
Gürbe ejderden bula mı hiç rehā

(15)Da‘vetüm ile kabül-ı imāna gel
Hizmetüm emrin gözet dīvāna gel

Nice olursın kāfir ü āteş-perest
(16)Nice içersin hamru iy pıl-mest

625 Sünni olup imāna gelgil Hakk’ı bil
Bātil işi terk idüben Hakk’ı bil

(17)Yohsa hāzır ol ki idem senüñle ceng
Kim ola vāsi‘ ciḥān cismüñe teng

Söz budur kim söylemişüm muhtaşar
(18)Ākil ol ki devlete lâıık ider

Böyle diyüp Şeh Süleymān- nāmede
Āḥir itmiş okunur hengāmede

(19)Böyle dimiş nāmede Efrāsiyāb
Vir şalavāt Aḥmed’e bulup şevāb

Neşir: (20)Ḥakīm kavlince, Ü‘ ziret kim nāme-i Süleymān’ı okıdı. Efrāsiyāb diñleyüp nāme sözine kaçıdı, (21)ıldırım gibi şakıdı, ra‘d mişāl ḥaykıruban bark gibi bar kıyuban deñizleyin kükredi. [46b] (1)Eyle kim tokuz kat felegi kuşadup içine alan ejderhā korkusından añrariken siñiredi. (2) Andan sağ elin sağ dizin üzerinde koyup sol elin dahı sol gürzgāhında koyup (3)ğazaba gelüben ağız açup Süleymān ḥakkında

¹⁴⁶ Yazmada “beşiman” şeklinde yazılmıştır.

şecā' at yayın kıruban ğayret okların ⁽⁴⁾ atup kıafasında urup ğāh kemān-ı lāfı yine yaşdı. Nite eyitdi kim: "Ol 'Arab ⁽⁵⁾-beçe, muğyalan dikenin yakıcı vü kömür yakıcı, demürce Dāvud oğlu zembıl örıcı kendin ⁽⁶⁾ gerüci Süleymānçuk donla toğup büyüyen oğlan çokdur kim baña bunuñ gibi ⁽⁷⁾ verhemli nāme gönderüp baña ululığıngösterür ve yol erkān mı bildürür? Tūrān' dan ⁽⁸⁾ ħaracu bāc ister, kal' amdan ni'ster? Bu sözi ol Süleymancuk leşkerile söyler, yoksa ⁽⁹⁾ ğöñlinceve memleketile misöyler? Men şol tavşancılam kiSüleymān-ı zemān degül, ħüdhüd degül ⁽¹⁰⁾ ciĥanuñ şāĥinleri benüm elümden tırna bigidir. Yāşöyle deryāyım ki şāĥlar ⁽¹¹⁾ kıatumba toprakdan kem durur. Çākerüm zebūnum Zāl ile Rüstem durur. Hiç kimse ılduz ile ⁽¹²⁾ berāber dirilmez ve yā gökten alçaķ olduğına ār kılmaz. Güneşin nūrunu ğünülemek ⁽¹³⁾ olmaz. Bunuñ bigi beyĥüde söz söylemekden bir ĥüner ğöstermek yigrekdür ki ⁽¹⁴⁾ buncılayın sözi ĥayra yormak uyur ejderĥānuñ kıuyrığını başup yatur arşalanuñ ⁽¹⁵⁾ kıulağını burmak olmaz. Şoñ pişmanlık aşşı kılmaz. 'Arab beglerinüñ ne begligi ola, ne ⁽¹⁶⁾ erligi ne genc ü mālī ola, ne iklimi ola. Şāĥlıktan ĥemen naşibleri lāf ugüzāf ururlar, ⁽¹⁷⁾ andan ğayrinesne ellerinden gelmez. Tūrān milkini, çarĥı kıuşadan yedi başlu evren ⁽¹⁸⁾ daĥi elümden almaz. Acem vilāyetini Tūrān memleketini benüm gencümle tolmuş durur ki ĥiç ⁽¹⁹⁾ bir melike ol kıadar genc müyessar olmamıştır. Benüm cübbem ve silāĥumĥazīnelerüm ⁽²⁰⁾ dükelin cem' idersem pıller çekmez. Eger kıılıcumuñ çuķalumuñ ĥişābın disam ğökteki ⁽²¹⁾ ılduzlardan çok durur. Ve[47a] ⁽¹⁾ benüm leşkerümi yirler ğötürmez. ğürzüme kimse tākāt ğetürmez. Benüm kıorķumdan Keyķubād taĥtı üstinde rahatlığ ile ārām kıılıp oturmaz. Altun, ğümüş, ⁽²⁾ baķır cıķan ma'denler benüm tağlarumdadur. Elvān elvān meyveler ni'metler benüm bostānumdadur. Cennet ⁽³⁾ ğülleri benüm bağımdadur. Oğüĥer cıķan, incü biten bahr-ı Kıulzum benüm deñizümde ırmağımda durur. ⁽⁴⁾ Ciĥānuñ arkası şimdi benümle toğrulmuşdur. Benüm ceng-imeydānum yiri kıan ileyoğrılmış durur. ⁽⁵⁾ 'Üdı anber

deñizi benüm ilimdedür. Altunuñ gümüñüñhad hisābı yokdur. Miftah-ı ma‘ādin hep
(6)elümdedür. Cem‘i dertlere dermān olan otlar benüm velāyetümdedür. Dülkeli
düşmana kılıç ile (7)cevāb viren kuvvatlı pehlevānlar benüm taht-ı
hükümetümdedür. Ben ol şāham ki İrān-ı zeminden (8)tā mağarib serhaddince ve
Karadeñiz’den Deşt diyārından tā Ağaç deñizine varınca benüm vilayetümdür.
(9)İçindene kadar hūner-mendler, ne kadar ulular varsa benüm elümde. Tūrān
pehlevānları ‘Acem (10)merdānları benüm çākerümdür, baña rām olup dururlar.
Şehr-i Medenī’den tā Sinob’a varınca, (11)Karadeñiz’den Akgerme’ye varınca
kal‘adaki şehir içindeki pās-bānlar benüm adum çağırurlar. (12)Bunca vilāyitüñ şāhları
benüm tācum geyerler ve benüm ‘alemlerüm çekerler ve baña kulluk kılurlar. (13)Ben
ol Efrāsiyab’am ki ciḥān içre hem pehlevān-ı ciḥān hem melik-i Tūrān hem sultān-ı
(14)şāhib-kırān bilürler. Fağfūr-ı Çin gibi pādişāhuñ kızı benüm sarayımda durur.
Andan bir arşlan (15)oğlum vardur kim kılıç ile tağda arşlanlaruñ ādem ile taş
uranlaruñ bağrın ezer, kuruda (16)pelengdeñizde neheng şayd ider. Ben ol
Efrāsiyāb’am ki üzerimde ‘Ankā-yı felek uça (17)per döker, ilümde arşlan giçerse ter
döker. Kaḥramān-ı Kerīman katumdan geçerse (18)ser döker. Biñ Keykubād katumda
zenbūr degüldür. Biñ Süleymān gözlerümde zerrīn mūr degüldür. (19)**Nazım:**

Mesnevi

Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilün

630 Pehlevān-ı ‘ālem içre ber- güzīn
 Tutısaram tīgile yirüñ yüzün

(20)Dünyada er yok durur Rüstem kadar
Cevşenin yırttum tutup şalgam kadar

Nice Destān çeşmüme‘anter degül
(21)Terre gelmez şalgam ü mantar degül

Pehlevānam adla Efrāsiyāb
Per¹⁴⁷ döker üstümden uça ger ʿuqqāb

[47b]⁽¹⁾ Cenge girüp elüme alsam ʿamud
Komayam müfsīd teninde hiç vücūd

635 Küvvet idüp şalar olsam men şalık
⁽²⁾Yir yirilüp hürd ola öküz balık

Ceng idüp haşma çeksem mışr-ı tığ
Kān buḥārından karara gökde mīg

⁽³⁾Naʿramuzdan Keḥf-i aşḥāb uyanuḵ
Tīgum odından şafaḵ gökde yanuḵ

Hancerümden ser şaḵinup ser- keşān
⁽⁴⁾Kim idüp gökde gözler kehkeşān

Haşma aldan ceng içinde tir- siper
Çarḥ-ı Mirrīḥ idinür başa siper

640 ⁽⁵⁾Hem baḥādur peḥlevānam nerre- şīr
Hem melik-i Tūrān şāḥam ben emīr

Ol ʿArab- beççe demürce oğlu şabī
⁽⁶⁾K’ oldu maʿrūf ol Süleymān nebī

Kim durur leşker çeküben heng ide
Ben baḥādur peḥlevānla ceng ide

⁽⁷⁾Böyle diyüp urdu lāf Efrāsiyāb
Vir şalavāt Muştafā’ya bul şevāb

¹⁴⁷ Yazmada “ber” şeklinde yazılmıştır.

Nesir: ⁽⁸⁾Ḥakīm kavlince, Efrāsiyāb böyle diyicek karındaşıÜ‘ziret eyitdi: “Yā şāh-ı ciḥān! Süleymān’uñ ⁽⁹⁾ne t̄āgatıvardur kim saña mükābil mu‘ārız ola. Ammā kim nāmesine göre cevāb virüp ⁽¹⁰⁾daḥı asākir cem‘ idip üzerine varalum, Sinop ḳal‘asın üzerinden şerrin ıralum. ⁽¹¹⁾Süleymān ḥenüz cüvāndır. Kenduzin beg oldum şanur. Yile ḥükm iderse anca sāḥirler ⁽¹²⁾gördüm ki küpe süvār olup yiller esdürüp ālemi t̄ufān itdürürler. Oda ḥükm ⁽¹³⁾iderüm dirse cāzūlar var kim ālemi od deryāsı bigi gösterür. Şuyaḥükm iderüm ⁽¹⁴⁾dirse deşt ilinde ādemiler siḥr ile göge bulut ağdururlar, yağmur yağdururlar. Eger kim ⁽¹⁵⁾ḳuşlar baña fermān oldı dirse ādeme cümle vuḥūş toyur mūr u mār fermān durur. Doğan ⁽¹⁶⁾oldur, ḳuşöldürür. Tāzīleri, segsünleri şikāra şalup āḥū gürkuşaḳu sığıza ⁽¹⁷⁾öldürüp öldürdüm. Ḥüner budur kim mükābilmu‘ārız ola, gelüp bizümle cenk ide. ⁽¹⁸⁾Yoḥsa ḥüdhüd ile nāme göndermek ne nesne durur? ‘Arab velāyetinde ḳāşid gögerçin ⁽¹⁹⁾durur. Cemī‘çeri beglerine nāmeyi gögercin ile gönderürler. Gögercin varup düşmāna ⁽²⁰⁾irüp gözcüler gözedüb gökerçin ayağından nāmeyi alup, ḥaber issisine okuyup ḥaber ⁽²¹⁾bildürürler. Süleymān’ı gör kim sözünden incinürsin. ‘Arab aşılı delü olur, kendözin[48a] ⁽¹⁾bilmez, özün yıldururlar, ciḥān ḥalḳını aña güldürürler. Buyur yazıcı nāme yazsuñ” didi. Efrāsiyāb ⁽²⁾buğur karındaşunuñ sözün begendi, buyurdu. Kātib devāt ḳalem getürdi, Süleymān’a Efrāsiyāb-ı ⁽³⁾Türk ağzından nāme yazdı. Ḳılıçtan iti kesgün sözler yazup temāmidüp nāmeyi dürüp ⁽⁴⁾getürüp Efrāsiyāb’a virüp Efrāsiyāb üzerine müḥhür urdı, daḥı nāmeyi taḥt kenārında ⁽⁵⁾ḳodı, gözedür kim ḥüdhüd nice gelüp nāmeyi alur. Ḥüdhüd daḥı nāmenüñ yazıldıḡın ⁽⁶⁾gördi, bildi kim Efrāsiyāb cevābnāme yazdı. Def‘i seririnüñüzlerinden uçup ⁽⁷⁾ileru vardı, taḥt kenārına ḳonup baş yire sürüp edepile nāmeyi ağzına aldı, daḥı uçdı, ⁽⁸⁾ḥevāya döndi. Ol yañadan ḡurāb şāhine eydür: “Hiç bilürmisin Efrāsiyāb neyledi ne didi? ⁽⁹⁾Şāḥin eydür: “Ben ādem dilin bilmezem kim Efrāsiyāb ne didiḡin feḥm idem ammā kim ⁽¹⁰⁾Süleymān

dilimizce söyler ānuñla söyleşürüz” didi. Andan kızgün eydür: “ Efrāsiyāb, Süleymān’uñ nāmesi ⁽¹¹⁾oğunıcağ bildüm ki kaçıdı, zīrā kim beñizi şaman rengine döndi, kaçıduğından kaba kaba ⁽¹²⁾çağurup söylerdi. Kim bile kim nāme içrene vecñile herze yiyüp durur ammā nice durur kim ⁽¹³⁾Efrāsiyāb’ıñ hevā yüzinden rast gözleyüp ol mağara bigi ağzına yestehleyem” didi. ⁽¹⁴⁾Şāhin eyitdi: “Eger kim sen bu nezaketi Efrāsiyāb’a geçecek olursañ hezerān āferīn ⁽¹⁵⁾dağı neancağ olur” didi. Andan kızgün ötmege başladı. Efrāsiyāb’uñüzzerinden yaña hevāya ⁽¹⁶⁾kalğup ötdi. Efrāsiyāb incindi, bu kızgünü kanda bulduğ diyüp başladı, Hüdhdūdün ⁽¹⁷⁾mektübinalup gitdüğün görüp dağı hükm eyledi. Kātipler nāme yazdılar, Tūrān ⁽¹⁸⁾beglerine cem‘ olmağ içün siyāsetnāmeler yazdılar. Tūran tekīdile nāmeler temām olıcak ⁽¹⁹⁾üzerlerine nişān-ı Efrāsiyāb urulup dağı yiglerevirüp vilāyet beglerine gönderdi. Kim ⁽²⁰⁾on gün içre cem‘ olup geleler yigler nāmeler alup gitdiler. Buğurbaş kaldurup ⁽²¹⁾eydür: “İy benüm beglerüm, yiglerüm! Bu demürce oğlı zenbil örici ‘Arab- beçe benüm üzerüme korkmadın[48b] ⁽¹⁾nice geldi ? Ol ben hod Efrāsiyāb’ıgürdem, ceng-i ciñān görmüş eski kurdam. Benüm üzerümde ⁽²⁾korkusından ‘uqqāb uçmaz, uçarsa per döker” diyince Efrāsiyāb okun yayın ele alup ⁽³⁾kızgünugözetdi kim ata. Kızgün rāst Efrāsiyāb yukaru bakarken gök yüzinden ⁽⁴⁾gözleyüp terāzüleyinyesteheledi. Rāst Efrāsiyāb’uñ kızgün necisi ağzına gelüp ağzı ⁽⁵⁾ñoldı. Nefesi tutuldı, cān acığından nefesin alamayup taht üzerinden turu gelüp kadem ⁽⁶⁾hāneye kaçdı. Ne çıkacak nefes kaldı, zebūn olup aşşı gitti. Az kaldı kim cān vire. ⁽⁷⁾Biñ edeb ile ‘ākībet şu virdiler. Şu ile içmegeğkızgünüñ necīsin yutdı. Yüzin gözin yudı, ⁽⁸⁾elin urup āh gördüñ mi Süleymān’uñ kızgünü ne yaramazlık eyledi, diyüp hışma geldi. ⁽⁹⁾Ġayretinden cigeri hūn oluben şecā‘at cevheri, erlik tamarıñından barğ uruben ⁽¹⁰⁾ıldırım gibi şakıdı, dağı deñiz gibi gümleyüben gök gibi kükredi, gürlledi, Merrih ⁽¹¹⁾ bigi kaçıdı, emr eyledi. Hāzīneler açup hāzır olan beglere yiglere cebe, cevşen, ⁽¹²⁾ışık, kolçağ, kılıç,

kalķan, teber ü süñü, ĥancer, bozdoğan ü gürz, ‘amüd ulaşturđı. ⁽¹³⁾Peĥlevānlara ĥāş ĥil‘at geydürđi, dilāverleri māl u ni‘met ile ıoyurđı ve ĥer birisine ⁽¹⁴⁾isti‘mālāt virdi. Kim, çerilü çerüñüzücem‘ eyleñüz, bir eksüksüz düşman yarağın ⁽¹⁵⁾görüñüz. On birinci günde göçerem, varup Süleymāncuğaz çerisinüñ ķanın içerem ⁽¹⁶⁾elinden Süleymānlık ĥātemin olup ‘ālemde Süleymān olup ĥoş geçerem diyüben Efrāsiyāb beglerine ⁽¹⁷⁾tenbīh eyledi. **Ma‘a’l-ķışsa** sözi dırāz ķılmayalum on gün içre cem‘i Tūrān begleri cem‘ ⁽¹⁸⁾olup geldiler, cenk yarağile ĥāzır oldular. Çerilü çerisin getirüp Efrāsiyāb’uñ taĥtgāĥını ⁽¹⁹⁾ķuşatdılar. Ve ĥer bir melik gelüp dest būs ķılup aziīm pişkeşler çekdiler. Andan Efrāsiyāb ⁽²⁰⁾emr eyledi. Otağın şeĥirden taşra ķurdılar. Beglere yarın göçdür deyüp ĥaber virdiler. ⁽²¹⁾Andan ol Tūrān leşkerinüñ begleri daĥı dergāĥ-ı Efrāsiyāb’danķıup ĥer birisi atlu atına**[49a]** ⁽¹⁾süvār olup otağlu otağına gelüp leşkere göç ĥaberin verüp cevşenli cevşenlerin ⁽²⁾giyüben başlarına ışıķ urundılar ve bellerine ĥancer şokundılar. Ve ķılıçlarını ĥamayil- vār ķuşandılar. ⁽³⁾Otuz altı pāre ceng-i āletin üstlerine giyinüp göm gök polād demüregarak oldular. ⁽⁴⁾Üç siñirlü ķatı yayların ķurdılar. Üç ķanatlu ķayın ağacından oķların ķurbān ağzına ⁽⁵⁾ķiş ağzına ‘uķķab yeleklüsin dize ķodılar. Andan şoñra ol Acem atların Aşķar ü ⁽⁶⁾Düldür-şıfat perī-peyker, āĥū-yı nāĥūn tazılara zerrīn eyerler urdılar. Cemī‘i ceng yarağı ķurdılar. ⁽⁷⁾Şabaĥı intizār ile ıurdılar. Çünkim ol gice geçüp şabaĥ oldı. **Nazım:**

Kıt’a

Mefâ’ilün /Mefâ’ilün /Mefâ’ilün/ Fâ’ilün

⁽⁸⁾Çünkim ol gice geçüp oldu seĥer k’atdı tañ
Şeĥ Süleymān mü’ezzini virdi temcīd itdi bāñ

645 At süĥeyl urup ķayadan tağda gümrendi neĥeng
⁽⁹⁾Añradı bebirile arşlan gümledi gök bañ bañ

Pāsbānı ḥarāb itdi fānus çaldıra hep ḥāliyā
Kūs-ı ḥarbī ötdi āvāze urdı kelisā üzre çak

⁽¹⁰⁾Pehlevānlar giydi cevşen daḳınup ḥancerile tīg
Cenge ḥāzır oldı ḳamū olmadılar anda visāl

Diñle imdi işbu cengi aşıl birle şerh idem
⁽¹¹⁾Vir şalavāt Aḥmed'e ammā enbiyānuñ ḥātemi ekberi¹⁴⁸

Nesir: Ḥakīm ḳavlince, 'ale's-şabah⁽¹²⁾ olup ṭañ kim atdı. Efrāsiyāb kilisesinde
çañ çalınup nāḳūş kim ötdi. Tūrān⁽¹³⁾ begleri yirlerinden ṭurı gelüp atlarına süvār
olup leşkerlü leşkerin alup Efrāsiyāb⁽¹⁴⁾ otağını çevre alup şaf ṭutup ṭurdılar. Ol
yañadan Efrāsiyāb-ı Türk daḥı yirinden ṭurdı, ⁽¹⁵⁾başına tāc-işehri urdı, beline buz
pāresigibi bir ḳılıç ḥamāyil ḳuşandı. Üç siñirlü⁽¹⁶⁾ eleğim şagma mişāl Dımışḳī yayın
ḳurdı. Polād peykānlu, Sīmurḡ yeleklü oḳların⁽¹⁷⁾ ḳiş aḡzına şaldı. Bezirḥāne sütunu
bigi süñüsin eline aldı. Daḥı 'araşatıla⁽¹⁸⁾ şelābatile yirinden ṭurup şıçrayubanyirden
raḥşına süvār oldı. Kūs-ı ḥarbī⁽¹⁹⁾ ötdi. Tabl u duḥūl yüzi urulup ciḥān için velvele
'alāle ṭutdı. Ol sekiz⁽²⁰⁾ kez yüz biñ Tūrān çerisin çeküp daḥı 'azm-ı Süleymān ḳılup
gitti. Sinob ḳal'asına⁽²¹⁾ doḡrı yürütdi. Atlar na'lından yiryüzi demür polād oluban
miḥtan yirler yüzünüñ ṭaşı, [49b]⁽¹⁾ ağacı, otı didilip öküz arḳası delinüp balıḳ şırtı
dörpiye döndi. Süñüler, gāvī⁽²⁾ alemleri ucından felek ejderḥāsı oḳlu kirpiye döndi.
Altun başlu sancaklardan gök⁽³⁾ yüzündeki aya berāber olmuşdı. Ve süñüler
yalmanından gökdeki ılduzlara şüle virüp şülelerden⁽⁴⁾ gūş-ı ciḥānı ṭutmuşdı. Ḳılıç,
ḳolçaḳ yalmanından nacaḳ, bozdoḡan, 'amūd, ışıklık ışığından⁽⁵⁾ şanasıñ kimkevkeb
yüziniyir yüzine dönmüşidi. Atlar süheyinden, pīller na'rasından⁽⁶⁾ yedi felegüñ ṭası

¹⁴⁸ Yazmada "ek" şeklinde yazılmıştır.

çınlıyup öter idi. Merrîh kulağın kūs āvāzi ker iderdi ⁽⁷⁾. Efrāsiyāb'ın sağ yanında karındaşıÜ' ziret ⁽⁸⁾ eşerdi. Şol tarafında Kehrem bin Behrām pehlevān eşerdi. **Nazım:**

Mesnevi

Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/Fâ'ilün

Buncılayın leşkerile Efrāsiyāb
Çekdi leşker haşma bula fath-i bāb

650 ⁽⁹⁾Yirde ayakdan çalışup geçmez demür
Gökde uçup geçmez süñülerden zübāb

At nalından yir yüzidi gök demür
⁽¹⁰⁾Er deminden kızdı gökde āfitāb

At mîhından hüt cevşen yırtılup
Nîze uçından çıkdı çeşm-i āfitāb

⁽¹¹⁾Fîl- bâden tozdi zulmat tıldı çarh
Çalışup itmez 'Utaride hisāb

Buncılayın saltanatla gitdi bes
⁽¹²⁾Şāh-ı Tūrān tāt-ver mālîk rîkāb

655 Diñle imdi cān u dilden kışşayı
Aḥmed'e ammā vir şalavāt bul şevāb

3.3.4.2. ⁽¹³⁾Dasitān-ı Sîmurğ u kışşa-ı Süleymān'am ve Sergüzeşt-i Sîmurğ-u Kāf¹⁴⁹

Hakīm kavlince, Tūrān sultānı Efrāsiyāb, ol melik-i ⁽¹⁴⁾devrān, mālîk-i rîkāb, bu vechle 'azīm leşker çeküp ⁽¹⁵⁾Süleymān Ḥazretile cenk etmege Sinob kal'asıüzerine kim 'azm edüp gitmekde, ⁽¹⁶⁾lāf urupmerd-i da'vāitmekde ammā ki

¹⁴⁹ Süleyman'la Simurgun hikayesi ve Simurgun Kaf dağında macerası

bizüm kışşamız **ez- an- cānib** Süleymān Hāzretine geldi. ⁽¹⁷⁾Nite ol zemān ki nāme yazup ‘uḳḳābile Efrāsiyāb’a kim göndermişidi, nübüvvet tahtının ⁽¹⁸⁾üzerinde oturmuşidi, server ü selātinler şafllu şafında oturmuşlar dahıpehlevānlar polād ⁽¹⁹⁾kürsiler üzerinde diz çöküp tırmuşlar. Sîmurğ kuşu dahı Süleymān tahtı ⁽²⁰⁾kenārında altun nişāmeüzerinde cennet tāvusıgibi kendüzin zeyn eyleyüp ⁽²¹⁾Süleymān’a du‘ā kılup meger kim Süleymān Hāzreti Sîmurğ’a nazar kılup eyitdi: “ YāSîmurğ-ı [50a] ⁽¹⁾Ḳāf! Billahi’l-‘aẓīm senüñ sergüzeştüñdenbize haber vir ki baña andan ‘acibraḳḳışsa gelmedi” didi. Andan ⁽²⁾Sîmurğ dahı du‘ā kılup eyitdi ki: “ Yā Süleymān! Çünkim nesr-i t̄air bize başından geçen kışsa-i Süleymān ⁽³⁾bin Cān’dan hikāyet eyledi ve gördüğü ‘ālemleri ki rivāyet eyledi. Pes ‘ilme’l-yāḳin bildük ki bu Sîmurğ ⁽⁴⁾ğayrı dahı ‘ālemler varımış. Bes bu benümle varan Sîmurğlar iki bahş oldılar. Bir bölügieyitdi ki: “ ⁽⁵⁾Çünki bildük bu ālemden ğayrı dahı Allah Teā‘lānuñ ‘ālemleri varmış, eyle olsa ‘ālemumuzden ⁽⁶⁾çıḳup nesr-i t̄air gibi zahmet çekmek ne ḥācet” diyüp dönüp gitdiler. Ammā ki benüm göñlüme ⁽⁷⁾bu geldi kim ṭakatüm yitdüginceḳanad açup uçam, ol nesr-i t̄air gördüğü ‘ālemleri varup geçem. ⁽⁸⁾Eyle olsa yā nebīya’l-lah! Baña tabi‘ olan Sîmurğlardan dört Sîmurğ kuşın yoldaş itdüm. Ve iki Sîmurğ ⁽⁹⁾dahı ḳarındaşum varıdı. Yedi Sîmurğ olup ittifāḳ itdük ki ol ‘ālemleregeçevüz. Ammā ki ḳarnımuza ⁽¹⁰⁾ṭoḳ kılup acılık bizi za‘īf itmeyedi diyüp nesr-i t̄airlevidā‘laşup gitdük. Ḳanad açup felek ⁽¹¹⁾yüzine çıkduk yir yüzinde şikār gözetdük. Ānı gördük ki nāgāḥ iki ṭaḡuñ kulesi birbirine ⁽¹²⁾ḳavuşmalı olmuş, yirde Ceḥennem deseri mişāl bir derede bir ‘acāyib düttün çıkar ki felege ḳara bulut ⁽¹³⁾gibi ḳaḳar. ‘Acabā nedür diyüp derenüñ aḡzına endük. Gördük ki bir yedi başlu evrendür kim ⁽¹⁴⁾budereye ṭoṭtolu olup yatur, altı başu uyur, bir başu felege dikmiş uyumaz. Ammā kim ⁽¹⁵⁾anuñ bigi ‘aẓīm ejderḥādür ki gevdesi bir ḳara ṭaḡa beñzer, aḡzından ki dem çıkar şan kim ⁽¹⁶⁾Ceḥennem odıdur ālev virür, her nereye ki ṭoḳunursa ḳararu

tutup yaqar. Qaçan kim yedümüz dağı ⁽¹⁷⁾ol evreni gördü k, bir zemān pervāzaqalkup durduq. Andan yoldaşlaruma eyitdüm ki: “ YāSīmurğan! ⁽¹⁸⁾Ejderhānuñisebaşı yedi ve bizimse bir. İmdi bu heft-ser ejderhāyı helāk itmek dirlerseñüz ⁽¹⁹⁾yidimüz dağı yedi başına inüp çengāl urup helāk kılup gıda alalum” didük. YāSüleymān! ⁽²⁰⁾Egerçikim bu tedbiri kılduq, yedimüz de ki ejderhānuñ başlarıüzerine ki indük, kaynaq urduq, ⁽²¹⁾çaynaq ki çalduq ejderhānuñ beşimüz başlarun pāreledi. Ammā ki benüm qarındaşlarum [50b] ⁽¹⁾ejderhāgörmemişlerdi, evren cenginden gāfillerdi. Ejderhānuñ ağızın kaynağa alamamışlar. Üzerine dem ⁽²⁾şaçup zehri yüzlerine tokunmuş. Ol iki qarındaşcuğum ol evren elinde helāk oldu. ⁽³⁾Egerçikim ol evreni helāk eyledük, nefsimüz gıdāsın aldük. Ammā ki yā nebīya’l-lah ol qarındaşlarımıñ ⁽⁴⁾acığı içümden çıkmadı. **Nazım:**

Kıt’a

Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/Fâ’ilün

İşbu qardaş acığıdur key qatı

⁽⁵⁾Key yaqar bu cān u cismi hāseti

Geçmiş atadan qarındaş gelmeye

Bundan özge var mı çarhuñ şiddeti

⁽⁶⁾**Neşir:** Hākīm qavlince, Sīmurğ böyle diyüp qarındaşlar hāsetinden ⁽⁷⁾āh vāh idicek Süleymān Hāzreti eyitdi: ” Yā Sīmurğ! o qarındaşcuqlaruñ senüñ ne vecħile ejderhā ile ⁽⁸⁾cenk ide idi ki anları evren helāk itmiyeydi”Sīmurğ eyitdi: Yā nebīya’l-lah!Bu Sīmurğ ‘āleminde ⁽⁹⁾evren ve ejderhā gāyet çoğ olur. Ekser gıdāmuz ejderhādur. Ammākaçan kim ejderhāyı görsek ⁽¹⁰⁾kanad açup ki üzerine ki varuruz, yılana yılancıl varur gibi. Evren dağı bizi bilür, düşmanlıgumuz ⁽¹¹⁾fıkr kıılır, qaşd ider ki zehr atup bizi yaqa. Bes biz dağı ejderhānuñ zehrini gözedürüz ⁽¹²⁾şol cenk içinde

tir-endāz dūşmānuñ okun gözetdügi gibi. Nite şöyle kim ejderhāzehrin ⁽¹³⁾ şaçıncaḳ def‘iyolından ırıluruz. Zehri doḳunmaz. Veyāḥud irişirse ḳanad gererüz ḳanada ⁽¹⁴⁾ aluruz. Eger kim ḳanadimuza tūş gele ḳanadımız ki işlaḳ bulunmaya perr ü bālümüzi yaḳar, ⁽¹⁵⁾ söyündürmezsevüz. Ekşer vaḳt kim ejderhāya varavüz, ḳanadlarumuzu şuya işladuruz, ⁽¹⁶⁾ ağzumuza daḥı şu alavüz ateşin demi söyündürmek için. Ammā ki yā nebiyā‘l-lah! Ejderhā daḥı bir ⁽¹⁷⁾ degüldür, şol ejderhā ki şuya yaḳındur şu içer anuñ deminde ki od çıḳmaz, çıḳarsa daḥı ⁽¹⁸⁾ bālümüzi yaḳmaz. Ammā şolevren ḳışusuzluḳ yirde vāḳı‘ olur, anuñ gibi ejderhāyı kırḳ gün ⁽¹⁹⁾ şu içmese kırḳ birinci gün çıkan nefesi tā şu içinceye dek her deminden od şaçılurve her ⁽²⁰⁾ nereye kim toḳunursa yaḳar. Bes ol ejderhā daḥı yā nebia‘l-lah şusuzluḳ dereye duşmuşıdı. ⁽²¹⁾ Egerçi bilürdük ki ejderhānuñ demi ateşidür, ammāittifāḳ şöyle itmişdükki ejderhanuñ [51a] ⁽¹⁾ üzerine ki inüp irevüz, yüz-be- yüz ki başlu başın görevüz, mecāl virmeyüp ağzını ḳaynaḡa ⁽²⁾ alup çeñesini şıḳavuz tā kim ejderhā bizüm perr ü bālımız yaḳmaya. Egerçi kim biz bu tedbiri itdük ⁽³⁾ ammā ki ol ḳarındaşlarumıñ ḳüvveti yetmemiş ki çeñesin şıḳalar. Ol sebebden ejderhā demine ⁽⁴⁾ düşüp ḥelāk oldılar.

Nazım:

Kıt’a

Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilün

Bir ‘acāib evrenidi ol yılan

⁽⁵⁾ Kim mişālin görmedi çeşm-i ciḥān

Añabeñzer görmedüm su‘ban ḥem

Meger var ola ḥacīm içre ḥemān

⁽⁶⁾ **Nesir:** Ḥakīm ḳavlince, Sımurḡ böyle diyicek andan Süleymān Ḥazretine ⁽⁷⁾

suāl ḳılupeyitdi ki: “Yā Sımurḡ bu evren ejderhā ki çoḡ ulur dirsın ol ⁽⁸⁾ yirde mi dirilür

ve yaḥūd aḥar yirden mi gelürler?” Andan Sîmurğ eyitdi: “Yā nebīya’l-lah! Ol ‘ālemi Sîmurğdan ⁽⁹⁾ ne ilan çıyan vardur ve ne ḥod anda şıgın geyigi vardur ki ejderḥā toğura. Ammā nāgāḥ ānī ⁽¹⁰⁾ görürüz ki ra’d-ifelek ḥaykırur. ‘Ālem yüzinden kara bulut kıpar. Yağmur yağar. Şimşek şakır. ⁽¹¹⁾ Gürüldü çatıldı olup ıldırımlar oynar. Ve bād-ı pīçān gibiyiller eser. Ne cānibdeolursa ⁽¹²⁾ bilirüz ki evren ejderḥası geldi. Bes varup ol ejderḥayı bulup gıdā idinürüz. Ammā ki ⁽¹³⁾ bilmezüz bulut ejderḥayı ne yirden kıpdı getürdi” diyicek Süleymān Ḥazreti te‘accüb kılup dönüp ⁽¹⁴⁾ Loḳmān-ıḥakīme eyitdi: “Yāḥakīmü’z-zemān! Sîmurğ-u Ḳāf ne ‘aceb söz söyledi, ol ⁽¹⁵⁾ ejderḥaları bu ‘āleme iletduğine sebep ne durur? Gördüñ mi?” didi. Loḳmān cevāb virüp ⁽¹⁶⁾ eyitdi ki: “Yā Süleymān! Ejderḥānuñ ḥaḳḳında söz çokdur, ba‘zı ḥükemā dir ki ḳavl-i ⁽¹⁷⁾ İdrīs’ dūr ki eydür: Şol ejderḥā ki gergedandan toğar, şāḥ müḥresi olur. Ol şāḥ müḥrenüñ ⁽¹⁸⁾ üzerinde perde vardur, kırk gün temām olmayınca şāḥ ⁽¹⁹⁾ müḥre gözükmey. Ḳaçan kim şāḥ müḥre peydā olup görüne gine nār ol şāḥ müḥrenüñ mıknaṭısıdu, r cezm idüp kendüye ⁽²⁰⁾ çeker kim yā şaman kıpar gibi ve mıknaṭı taşı demüri kendüye ḥükmçeker gibi çeker, ⁽²¹⁾ felege alup çıkarur, ḥarḳ idüp yağar. Bir kıoldan budur ki şāḥ müḥre yandığı gibi[51b] ⁽¹⁾ ol ejderḥā atılup ba‘zı yiri ḥarḳ idüp gider. Bir kıul daḥı ejderḥānuñ ⁽²⁾ bulut mıknaṭısıdur. Vaḳtā ki bulut tūş gele kıpar, kıurre-i nāra yaḳın gelicek ḥarḳ ⁽³⁾ idüp yağar. Ve ba‘zıları dimişdür ki bahri zulumātda adalar vardur ki ol bulutların içinde ⁽⁴⁾ ejderḥalar var. Ammā ki şāḥiḥ ehl-i mezḥeb sünnetibudur ki vaḳtā kim ejderḥayı geyik toğurur ⁽⁵⁾ kırk gün temām oluncaḳ ol yirden anuñ şerrini def‘ itmek içün Ḥaḳ Te‘ālā yidi göklerin ⁽⁶⁾ ferişteḥlerine emr ider. Ol ejderḥayı zencire alup ba‘zını Ye‘cüc milketine iletürler, ba‘zını ⁽⁷⁾ Anḳā ‘ālemine aladuralar. Bāḳisin Ḥūzā-yı Rabbü’l-ālemīn bilür. **Naḏım:**

Kıt'a

Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/Fâ'ilün

660 ⁽⁸⁾Bildüğümüz bu kadardur şehryār
Ġaybı kimse bilmez illā Girdgār

Böyle diyüp oldu hāmūş o hākīm
⁽⁹⁾Vir şalavāt Muştafā'ya yādgār

Neşir: Hākīm kavlince, Loḵmān-ı ⁽¹⁰⁾ hākīm böyle diyicek yakīn bildi ki 'Ankā 'ālemine varan ejderhā rub'-ı meskūn 'āleminde ⁽¹¹⁾ varurmuş. Andan Süleymān Hāzreti Sīmurġ'a eydür: "Yā 'Ankā-yı Kāf! Çünkim ġidā alduñuz, nereye ⁽¹²⁾ gitdñüz? Haber virgil didi. Cevāb virüp didi kim: "Yā nebīya'l-lah! Çünkim ejderhāyı ⁽¹³⁾ dapeledük, ġidā ki aldük. Ammā ki kanad açup uçduķ kırķ gün kırķ gice ve gündüz felek yüzine çıkup ⁽¹⁴⁾ gitdük. Şol kadar gök yüzine uçup çıkduķ ki Sīmurġ 'ālemi bize bir ġalbur kadar ⁽¹⁵⁾ görünürdü. Andan bir niçe gün daḥı uçduķ gördük ki yir yüzi görünmez, 'ālem tūfān ⁽¹⁶⁾ oldu. Andan bir niçe gün daḥı uçduķ, yir yüzine nazar kılduķ, gördük ki yir yüzinden ⁽¹⁷⁾ ve deryādan nişān belürmez, ammā ki gök yüzünñ ılduzları gözümüze rüşen görünür. Ve bir ⁽¹⁸⁾ aceb daḥı bu ki gök yüzi ġāyet rüşen; şöyle ki giceyle gündüz fark olmaz. ⁽¹⁹⁾ Gice olduġın andan bildük ki Ay toġar. Ve gündüzi andan bilürdük ki Gün toġardı. ⁽²⁰⁾ Velākin gündüzün issi olur gice ġāyet şovuk olurdu. Velākin açlıķdan ġāyet buñalduk, ⁽²¹⁾ şöyle ki uçmaġa tākatumız kalmadı. Andan gönlümüzden Allah'a tezarru' itdük. **Nazım:**

Mesnevi

Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/Fâ'ilün

[52a]¹⁵⁰ ⁽¹⁾Fātiḥayla bu faḳīri kim aña
Ḥācetini niyse virsün Ḥaḳ aña

Deyni varsa deynin Allāḥ ödeye
⁽²⁾‘Āşıkīsa ḥūb gelsün odaya

Manşıbından itdise ‘azl anı şāḥ
Ḥaḳ Tebārek yārıkıla bula cāḥ

665 ⁽³⁾İy Kerīm ü Zü-l Celāl-i lam-yezel
Vey Raḥīm ü Pādişāḥ-ı bī- bedel

Dü ciḥānuñ faḥri Ḳāsim ḥurmeti
⁽⁴⁾Aḥmed u Maḥmūd Hāşim ‘izzeti

Her ne kim Firdevsī eyledi günāḥ
‘Afv it anı luṭf idüben pādişāḥ¹⁵¹

3.3.5. ⁽⁵⁾Süleymān-nāme’nün Yüz Toḳsan Beşinci Meclisinün Zikrindedür¹⁵²

Gazel

Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilün

İy yüzi gül saçı sünbül ḥālī fülful ḡam -güsār
Çeşmi fettān la‘li ḥayvān ḡonce ḥandān gül-‘izār

⁽⁶⁾Serv-i nāz ü dil-nüvāz miḥri āz vü cevri çok
La‘l amsem derdime amsem dime epsem iy nigār

670 ⁽⁷⁾Serv-i ḳadsın lāle ḥadsın sīm bedensin zer-nişār
Kāmḳār u nāmudār u baḥtiyār u şehryār

Sence maḥbūb aşlı mergūb āḥ ki bir maṭlūb yok

¹⁵⁰ Yazmada 52a varağındaki mühür içerisinde yazılmış Sahib Vakf-ı Çili Zeynel bin Hacı Ali ve tarih olarak da 1212 (1797) yazısı bulunmaktadır.

¹⁵¹ Yazmada bütün meclislerin bitiş kısmında gelen “Der-Beyan-ı Temşilât-ı Dāstān-ı Māzī”, “Der – Beyān-ı Meclis-i Āḥir” bölümleri Süleyman-nâmenin yüz doksan dördüncü meclisinde muhtemelen ya müellif, ya da müstensih tarafından yazılması olasılığı unutulmuştur.

¹⁵² Süleyman-name’nin yüz doksan beşinci meclisinde zikr edilenler

⁽⁸⁾Hüsni ahsen huyı tūsen zūlfi sūsen müşk-bāz

İşi āl ü yā kefi al ü cānum al vü būse vir
Pādişāhum alma āhum ger günāhum bī- şümār

⁽⁹⁾Bu cemāl ü bu kemāl ü bu maḳāl ü nütḳa bak
İtme ḳaḫru eyle miḫrū ki ola meḫ-rū āşkār

Kān-ı devlet ehl-i mürüvvet eyle himmet ḫazretüñ

⁽¹⁰⁾Ḳavl-i şādīḳ saña‘ aşīḳ bu ḫalāyīḳ tā ki var

675 İy ḳıyāmet ḫüsni āfet bir ḫikāyet diñlegil
Şāḫ-ıMaḫmūd ibn Dāvud añla mevcūd anı iy yār

⁽¹¹⁾Ki o Süleymān işbu devrān içre cānān bitdise
Hoş ḫikāyet ola ḡāyet vir şalavāt bī -şümār

3.3.5.1. Dāsītān-ı Sīmurḡ-u Ḳāfve Ḳışsa-i Süleymān -‘Aleyhi’s-selām. ¹⁵³

⁽¹²⁾Loḳmān ibni ‘Ād ol ḫakīm-i üstād naḳlınce ve Eflāṭūn-ı Yūnānī, ⁽¹³⁾yetmiş iki diliñ tercümānı, nāḳılān-ı muḫtār ve muḫaddisān-ı aḫbār ol vecḫile şaḫīḫ ḫikāyet ḳılup eydürler ki: ⁽¹⁴⁾Çünkim Sīmurḡ-ı Ḳāf ḳışsayı kim bu araya gitürdi. Süleymān Ḥazreti diñleyüp ḫezār-bār taḫsin-i belīḡ ⁽¹⁵⁾buyurduḡdan şoñra eyitdi kim: “ Yā Sīmurḡ-ı ‘Anḳāl Ve iyi elfāz-ı dürer-bārı gökcek, ḫüsñü zībā ne ‘aceb ⁽¹⁶⁾şīrīn, nāzūk, nādirü’l-vuḳū‘, ‘acāib-i ḡarāib dāsītān zikr eyledüñ ki Süleymānluḡumca ben bunuñ emsali emlaḫ ⁽¹⁷⁾ḫikāyet, şaḫīḫ rivāyet diñlemedüm. Billahi’l-‘azīm işbu sergüzeştiñi temām eyle. Diñleyüp müşerref olalım” ⁽¹⁸⁾diyiceḳ ‘Anḳā du‘ā ḳılup eyitdi ki: **Nazım:**

Kıt’a

Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilün

İy emīri ins ü cinn vey şeh-i vaḫş u tuyūr

¹⁵³ Kafda Simurgun hikayesi ile Süleyman a. s. hikayesi

⁽¹⁹⁾Tā kıyāmet devletüñe irmesün hısrān hısr

Sen Süleymān dergāhında fahr ider ‘Ankā-yı Kāf
Hizmetüñe yüz sürüp ola sühendān mīsl-i mūr

⁽²⁰⁾**Neşir:** Yā Süleymān! Çünkü melegün sözünü işitdüm, tākātum dağı ⁽²¹⁾

kalmadı ki bir arış yukarı çıkam. Hemāndem gök yüzünden yir yüzine inmege başladum, tā ki varduğunca[52b] ¹⁵⁴ ⁽¹⁾süzülüp gök yüzünden yir yüzine inerdük. Ammā ki inmesin çıkmağdan tiz inerdün ⁽²⁾ tā ki felekden bir ay mīkdārı inmekile yir yüzünde bir ‘ālem göründü ki dağı yakın inicek ⁽³⁾ zebercedden tağları kulleleri göründi. Çünkü ol tağ kulesine indük, bir ‘azim ağac üzerine ⁽⁴⁾ konduk, bizi ol ‘āleme yitüşdüren pādīşāha şükr itdük. Andan ol ‘āleme nazar itdük, ⁽⁵⁾gördük kim bir ‘āleme gelmişüz; Sīmurğ ‘ālemi gibi degül. Ammā ki ol ālemden dağı yedi derya vü yedi ⁽⁶⁾ aḳālīm içinde bir bölük kuşcuğazlar şaru gögerçin şeklinde, ammā ki kadd u kāmētleri mevzūn ⁽⁷⁾ ve kuyuruḳları kanadları uzun. Bizüm ‘azametümüz görüp kaçdılar. Andan mantıḳu’-ṭ- tayrca çağırup ⁽⁸⁾eyitdük kim biz bu vilāyete ḡarīb geldük. Çünkü sözümüz işitdiler, bir kaçı dönüp geldiler, ⁽⁹⁾şecer talı üzerine qarşumuza kondılar. Baş koyup eyitdiler ki: “Ne diyārdan geldüñüz? ⁽¹⁰⁾Melek misiz yā murḡān cinsi misiz ki biz bu ‘ālemde siz cileyinheybetlü, şelābetlü, kuvvetlü gördüğümüz ⁽¹¹⁾yoḳdur. ” Andan cevāb virüp eyitdük: “ Biz bir ‘ālemden gelürüz ki aña ‘ālem-i Sīmurğ dirler ve bundan ⁽¹²⁾ ḡayrı Haḳ Te‘ālānuñ ‘ālemi var mı diyüp üç ey mīkdārı felek yüzine çıkup ⁽¹³⁾uçduk, birinci kıata felege yitdük, melekūt tesābihin kulağumuzla işitdük, ⁽¹⁴⁾şol kadar yüksek gitdük ki uçmağa tākātumuz kalmaduğu sebebden gine mekānumuz ⁽¹⁵⁾ tālep idüp yir yüzine indük, ammā ki ‘ālemümüz yavu kılduk. İndigümüz ‘ālem ol ⁽¹⁶⁾‘ālem degül. İmdi bize haber virün ki bu ‘ālem ne

¹⁵⁴ Yazmada 52b varağında da 52 a varağında yer alan mühürün aynısı, içerisinde yazılmış Sahib Vakf-ı Çili Zeynel bin Hacı Ali ve tarih olarak da 1212 (1797) yazısı bulunmaktadır.

‘ālemdür? Ve bir dahı sızcileyin murğān⁽¹⁷⁾ cinsi gördükümüz yok. Mantıķu’t-ṭayrca size kimler dirler ve adlarıñuz nedür? ”⁽¹⁸⁾ diyüp çeşm-i gūş oldu. Pes Mantıķu’t-ṭayrcahaber virüp eyitdiler ki: “ Bu ‘āleme ‘ālem-i Hümā dirler.⁽¹⁹⁾Bu memleketde Hümā’dan ğayri dahı kuş cinsi yokdur. ” Andan eyitdik ki: Ğıdāñuznedür? Bize diyivirüñ⁽²⁰⁾. Biz dahı ğıdālanalum. Bizeķonuķluk eyleñ” didük. Eyitdiler ki: “Bizüm ğıdāmuz nesīm yilidür.⁽²¹⁾ Ve yir yüzine dahı inmezüz. Ammā kim eger ğıdā isterseñüz bu ‘ālemden hiç canlu yokdur, [53a]⁽¹⁾ zübāb ve magesden ğayrı. Ammā ki deñizlerde ziyāde balıķlar vardur, ejderhāları dahı vardur. Eger⁽²⁾ anları şikār idebilürseñüz ğıdā olur. Gelüñ gösterelüm ķulağuzluk idelüm.⁽³⁾ Miħmānumuzsiz. Ziyāfet ķılup ħizmet idelüm”didi. **Nazım:**

Kıt’a

Fâ’ilâtün / Fâ’ilâtün / Fâ’ilün

⁽⁴⁾Āķil ol miħmānına ħizmet ķıla
Hoş ziyāfet eyleyüp ‘izzet ķıla

680 Cāħil olan kim ķonuğın gözlemeye

⁽⁵⁾ Ĥizmet ide döne aña ħimmet ķıla

Neşir: Yā Süleymān! Ćünkim Hümā⁽⁶⁾ķuşları bize ol cevābı virdi. Nefsimüze ğıdā urmak içün uçduk. Anlar dahı ķulağuzluk eyledi.⁽⁷⁾Tā kim ol Hümā ‘āleminüñ muħiṭi kenārına varduk Andan deñizle gök ortasından ķanad açıp⁽⁸⁾ pervāza ṭurduk, çevre yaña göz urduk. Ānī gördük kibu deryā-yı muħiṭüñ vasaṭında ħiĉ cezire⁽⁹⁾ gözükmez illā ki iki kemer gözükür. Şu içinden çıķup birbirile bitişmeyüp ṭurur. ‘Acabā⁽¹⁰⁾nedür, dirken benüm erkek çiftüm Sīmurĝ hevā yüzinden süzülüp kemer üzerine indi.⁽¹¹⁾ Ķaçan kim ķondı. Ol ĥod yencek imiş, ĥarĉenk ‘aźim neħeng imiş. Ķışşacile işüm Sīmurĝ-ı ‘Anķā-yı⁽¹²⁾ eyle ṭutup şıķdı ki ‘ömr-i ‘azizi āħir idüp cān-ı

şîrîni ol acı deñiz üzerinde ⁽¹³⁾kışac çengâli içinde yile viridi. Andan çengâlile harçeng başın çıkarup mağara gibi ağzın ⁽¹⁴⁾açdı, bir loğma gibi Sîmurğ-ı ‘Ankâ-yı ağzına alup yidi. Anuñ öldüğine âh itdüm, âhum duhânından ⁽¹⁵⁾felek yüzün siyâh itdüm. **Nazım:**

Kıt’a

Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilün

Benden özge yok durur çarhuñ güçrek hiç işi

⁽¹⁶⁾Kim işinden ayru düşüp yaluñuz kıla kişi

Yalıñuzluk kimseye yaraşmaz illâ Hâlîk’a

Kim Ahad’dur kim Şamed’dür yokdur anuñ beñdeşi

⁽¹⁷⁾**Neşir:** Yâ Süleymân! Çünkim işümi ol yengeçiyidi. Nice zemân feryâd u âh ⁽¹⁸⁾itdüm, ‘âkıbet ânî gördüm ki deñiz içinde bir ‘âzîm ejderhâ başın yukaru çıkardı. Hemân dem ⁽¹⁹⁾ol acugıla deñiz yüzine inüp ejderhâyı kaynağa aldum, ilancil ilan urup alup ⁽²⁰⁾gider gibi. ‘Âlem-i Hümâ üzerinden alup ol evvelki münteḥâ şecerüñüz üzerine vardum, kanad ⁽²¹⁾büküp süzölüp ağac üzerine indüm, bir münteḥâ ‘âzîm ṭal üzerine kondum. İşüm acugile **[53b]** ⁽¹⁾ol ‘âzîm neḥengepençe urup itdüm, loğma loğma eyleyüp yiyüp yutdum. Payumdan artuğun yabana ⁽²⁾atdum. Rızkımı viren Rezzāk-ı ‘âleme şükrler itdüm. Andan bu Hümâ kuşlarına ki baña kılavuz olmuşlardı. ⁽³⁾eyitdüm ki: “ Hiç siz baña münis olıcağ kimse yok mu ki yalıñuzluk Allah’ayaraşur, Vâḥid, ⁽⁴⁾Lâ- şerîk’dür. Nolaydı birkaçuñuz baña münis olaydınız, varup Sîmurğ ‘âlemine gideydük. ⁽⁵⁾Ol ‘âlemi daḥı teferrüc kılayduñuz” diyicek kırk elli mıkḍârı Hümâ baña muvâfiğ olup yoldaş ⁽⁶⁾olmağa rızâ viridi. Andan ol ejderhânuñ bir pâresin kaynağa alıp gıdâ götürüp ⁽⁷⁾getdük, uçduk şol kaşd üzerine ki ‘âlem-i Sîmurğa üzerine varup bir gayrı iş bulup ‘ömr ⁽⁸⁾sürem. Ammâ ki taḳdîr-i Rabbâni tedbîrimi bozup râst getürmedi. Nite üç ay temâm yâ Süleymân! ⁽⁹⁾Gine ol

felek yüzine ol Hümâlar ile uçup getdük. Şol kadar oldu kim kürre-i nesîme⁽¹⁰⁾ yitdük. Andan açıkduk. Dahı ğāyet buñaldum. İllāHümā kuşlarınıñ derdi yoğıdı. Zîrā ki anlaruñ⁽¹¹⁾ ğidāsı kürre-i nesîmdi. Çünki ben hazır olan ğidāyı düketdüm tākātun tāk oldu. Andan⁽¹²⁾ diledüm ki yir yüzine inem, ümîd var ki Sîmurğ ‘âlemini bulam. Bunuñüzlerine niyyet idüp⁽¹³⁾ Hümâlarla yir yüzine ineridük, ğāḥ pervāz kılup dönerdük. ‘Âķibet şol kadar induk ki⁽¹⁴⁾ yir yüzi deryā gibi göründi; şol bir cām mişāl. Bir nice zemān dahı yir yüzine inicek ‘âlemler⁽¹⁵⁾ göründi. Mā-ḥaşal yā Süleymān! Kışşa dırāz kılmayalum. Bir ‘âleme gelüp induk ki anuñ dahı⁽¹⁶⁾ yedi deryāsı ve yedi iķlîmi var. Ammā ki ağaçları ābanūs ve issi otlar ağaçları bitmiş. Ve ırmaķları⁽¹⁷⁾ revān olup aķar. Ammā bir issi ‘âlemdür ki issiden vücūdum ‘araķa ğark oldu. Andan bir münteḥā⁽¹⁸⁾ şecer tālina inüp kındum. Velākin bu Hümā kuşları yir yüzine inediler, ağaca dahı kındadılar,⁽¹⁹⁾ pervāz tırdılar. Andan bu ‘âleme nażar kılup gördük ki bu ‘âlem dahı bir ‘âlemdür ki ne Hümā ‘âlemine⁽²⁰⁾ beñzer ne ‘âlem-i Sîmurğa beñzer. ‘Acabā bu ne ‘âlemdür diyüp fikr iderken nāgeḥān ānî⁽²¹⁾ gördük ki bir bölük kuşlar geldi. Ğāyet mu‘ teber ulu burunlarında biñ bir delügi var. [54a]⁽¹⁾ Ve kendüler dahı ol kadar uludur ki her birisinüñ gevdesi kara tığa beñzer. Ve kanadları⁽²⁾ baḥr-ı zulumātdan çıkan karabuluṭlar mānendi, her birisinüñ kanadı yir yüzün bürür. Ve bir dahı ‘āceb⁽³⁾ bu ki yā Süleymān burnınıñ delüklerine yil girür, erġanün gibi biñ bir delükden āvāze virür. Çünkim⁽⁴⁾ yakın gelüp bizi gördiler, çün te‘accüb kılup tırdılar. Andan birisi ilerü gelüp mantıķu‘t-tayr⁽⁵⁾ dilince selām virüp eyitdi ki: “Yā murğ-ı ‘acîb! Ne ḥūb şekl üşemāyiliñ var? Ne ‘âlemden⁽⁶⁾ geldüñ ki biz senüñ mānendi şāḥ murğān gördüğümüz yok. Yoksa kerrūbiyün⁽⁷⁾ melek misin? Bunda Ḥaķ ḥizmetine mi geldüñ” didi. Cevāb virüp eyitdim ki: “ Yā murğān!⁽⁸⁾ Baña Sîmurğ dirler. Kūh-ı Kāf ‘âlemi dirler, bir ‘âlemden gelürin ki aña ‘âlem-i ‘Anķā dirler, bir⁽⁹⁾ nice Sîmurğlar ittifāķ itdük ki ‘acabā Ḥaķ Te‘ālā‘nuñ bu ‘âlemi ‘Anķā‘dan

ğayrı ‘ālemi⁽¹⁰⁾ var mı yok mı? Bir niçemüz didi ki bir ğayrı ‘ālem varmışsa bir nişān işide idük. Birimüz⁽¹¹⁾ eyitdi ki ben bir nesr-i t̄āir gördüm ki Süleymān bin Cān’la bu rub ‘-imeskūn ‘ālemine inmiş⁽¹²⁾ niçe bunun emsālī ‘ālemler görmüş diyüp haber virüp o nesr-i t̄āire varduk. Mā-ḥaṣal⁽¹³⁾ nesr-i t̄āirūn sözini ve başından geçen sergüzeştini sercümlesin ḥikāyet ve Hümā ‘ālemin⁽¹⁴⁾ dahı rivāyet ve işimden yoldaşumdam cüdā duşdügümi takrīr kılup devr elinden⁽¹⁵⁾ şikāyet eyledüm. Kaçan kim ol ‘azīm kuşlar benüm sözümi işitdiler te‘accüb kılup⁽¹⁶⁾ gelüp benümle görüşdiler, ḥāl ve ḥātırşoruşdılar. Andan bir kaçı varup fil ve gergedan⁽¹⁷⁾ kaynaqlarına alup getürdiler beni ziyāfet itdiler. Çünkü ta‘āmdan murādumca yidüm.⁽¹⁸⁾ Andan eyitdiler ki: “ Bu senūnle gelen kuşcuğazlar cubat mı getürelim ki anlar dahı⁽¹⁹⁾ ziyāfet ola didi cevāb virdüm ki: “Anlaruñ ğıdāsı kürre-i nesīmdür ve dillerince⁽²⁰⁾ Ḥālīk’ı tesbīḥ itmekden ğayrı söz bilmezler, gice de gündüz de. **Nazım:**

Kıt’a

Fâ’ilâtün/ Fâ’iltün/Fâ’ilün

⁽²¹⁾Anlaruñ ismi durur bilgil Hümā
Cümlenüñ tesbīḥidür nām-ı Hudā

[54b] Yire konmaz gök yüzinde olur bular
⁽¹⁾Kürre-i bād-ı nesīm olur ğıdā

Neşir: Kaçan kim yā nebīya’l-lah! Bu sözi ki⁽²⁾ işitdiler be-ğāyet te‘accüb itdiler. Andan ben eyitdüm: “Yā murğān! Size ḥālümüzi takrīr eyledük ne ‘ālemden geldüğümüzi⁽³⁾ söyledük. Ammā siz dahı haber virüñ; bu ‘ālem ne ‘ālemdür ve sizlerene cins murğān dirler? ” Cevāb virdiler⁽⁴⁾ “ Bu ‘āleme ‘ālem-i Kuḫnūs dirler. Ve bizüm cinsimüz Kuḫnūslar toptoludur. Bu sen didigüñ⁽⁵⁾ ‘ālemleri biz işütmedük, bu ‘ālemden ğayrı dahı ‘ālemvarduğın dahı fikr itmedük. Hemān⁽⁶⁾ kār ı kesbümüz

bu ‘ālemüñ kühistānında pīl ve bebür ve neḥeng coğ olur, anları şikār ⁽⁷⁾ idüp
nefsümüzze gıdā virürüz, dilümüzce Ḥalīḳ’ı zikr idüpşükryn kıluruz. Ammā ki sen
bunda ⁽⁸⁾ muḳīm olup ḳalursañ saña tā ölünce ḥızmet ḳılalum ve seni aramızda
pādişāḥ naşib ⁽⁹⁾ idelüm, sercümlemüz emrüne fermān olalum “didiler. Bir niçe gün
anlaruñlaol ‘ālemi ⁽¹⁰⁾ seyrān eyledüm. Ammā ki ziyāde eglenicek ol bilemce gelüp
giden Hü mā ḳuşcuğazları rencide-dil ⁽¹¹⁾ olup baña eyitdiler ki: “Yā Sīmurğ! Biz senüñ
sözüne uyduḳ vaṭanumuzdan cüzā düşdük. ⁽¹²⁾ Bu ‘ālemüñ ḥevāsı daḥı ḡāyet issi.
Bizüm ḡdāmuz kürre-i nesīmidi. Bizümbu ‘ālemde dirilik ḳalmayup ⁽¹³⁾ ḥelāk oluruz.
Gel bizümle muvāfıḳat ḳıl bize pīşrev olḡıl. Uçup felek yüzine çıḳalum. ⁽¹⁴⁾ Vaḳt ola ki
‘ālemümüz ḡrevüz, ‘ālemlü ‘ālemümüzze varup pīş iş dūst bulup ‘ömür sürevüz”
didiler. ⁽¹⁵⁾ Anlar eyle diyicek bendaḥı sözlerinden çıḳmayup gider olduḳ. Sefer niyyet
idüp gider olıcaḳ ⁽¹⁶⁾ kırḳ elli miḳdāri Ḳuḳnūs ḳuşları bizümle bile gelmege niyyet
itdiler. Ol ‘ālemleri ⁽¹⁷⁾ teferrüc idevüz diyüp sefer yaraḡın gördiler. Yaraḡları daḥı bu
kim ḥer biri bir fīl bir gergedan ⁽¹⁸⁾ yidüklerinden soñra ḥer birisi birer fīl birer
gerdeganḳaynaḡlarına alup götürdiler. Bendaḥı ⁽¹⁹⁾ nefsüme gıdā virüp soñra saḡ
ḳaynaḡuma bir neḥeng ve şol ḳaynaḡuma bir pīl alup ⁽²⁰⁾ ḳanad açup ḥümāları ve
ḳuḳnūsarıla felek yüzine uçduḳ. Ol ḳadar yüksek uçduḳ ki ⁽²¹⁾ ol ‘ālem ḡörünmez oldu.
Ammā ki yir yüzi deñiz ortasından bir ḡalbur miḳdāri ḡörünürdi. [55a] ⁽¹⁾ Bir niçe gün
daḥı uçup yir yüzine naḡar itdük. Andan yir yüzine naḡar idüp ḡördük ki yir ⁽²⁾ yüzi ḥiç
ḡörünmez, ‘ālem yüzi deryā, üstümüz āsumān ḡözükür. Ve bir niçe gün daḥı ⁽³⁾ uçup
naḡar ḳılup ḡördük ki ne yir yüzi ḡörünür ve ne deryā ḡörinür ammā ki ‘ālem-i ⁽⁴⁾
ṭuman ḡörinür. Bir nice gün daḥı gitdük, zevādumuz dükendi, ṭāḳatumuz ⁽⁵⁾ ḳalmadı,
tā kimkürre-i nesīme irişdük, bildük ki andan yuḡaru çıḳmaga ṭāḳatumuz yokdur.
⁽⁶⁾ Andan yir yüzine inmege başladuk. ḡöñlümüzden bu geṇer ki Hü mā ‘ālemin bulam
ve Ḳuḳnūs ⁽⁷⁾ ḳuşları kendü ‘ālemün isterler. Nāḡāḥ bir niçe gün inerken yir yüzine

geldüğümüz dağı ma'lûm⁽⁸⁾ oldu. Bir göl şuyuortasında yedi kat kulle gibi görindi. Çünkü dağı yakın⁽⁹⁾ irdük, bir 'āleme dağı geldük ki ne Kuknûs 'ālemine beñzer, ne Sîmurğ 'ālemine beñzer⁽¹⁰⁾ ve ne Hümā 'ālemine beñzer. Dürlü dürlü canavarlar tağlarında yürüyüp ve envā' dürlü' acāyib ğarāyib⁽¹¹⁾ kuşlar pervaz ururlar. Ve āb-ı revānları cennet irmağı gibi revān olup akar. Giyāhı⁽¹²⁾ sünbül ve semen ve za'ferān bitmiş. Yir yüzini sebze-i ḥazrā örtmiş. Çünkü gelüp bu tağ⁽¹³⁾ kullesinde qarārıldık. Ānī gördük ki tonı yeşil, ağız burnı kızıl uşacuk⁽¹⁴⁾ kuşcuğazlar pervāz urup uçarlar, ammā kim faşih elḥānları var, la'lîn tutağlarından⁽¹⁵⁾ şeker-efşānlıklar iderler. Anlarıñ birkaçın katumıza da'vet idüp su'āl itdük:⁽¹⁶⁾ Bu 'ālem ne 'ālemdir? Cevāb verdiler ki: Bu 'āleme rub'-ı meskīūn 'ālemi dirler. Nesl-ı Ādemile⁽¹⁷⁾ māl-ā-māldur. Ve baḥr u beri vardur, biñ bir dürlü ümmet vardur. Ve Ādemi neslinden yüz yigirmi⁽¹⁸⁾ dört dürlü maḥlūkāt vardur. Kaçan kim bu sözi aldık, Allah'ın emrine rızā virdük, kūh-ı⁽¹⁹⁾ Elbürz'ün dağı bu vilāyeti degülvüz, kūh-ı Elbürz'ün kullesinde maḳām tutduk. Kuknûs kuşları⁽²⁰⁾ Hindūsitān memleketinde mekān tıtdular. Amma ki Hümā kuşları bu 'ālemi begenmeyüp⁽²¹⁾ yir yüzine inmediler. Ol vaktten berü yirle gök ortasında pervāz itmekdedür. [55b]⁽¹⁾ Ğıdāları ḥevā yüzindekürre-i nesīmdür. Hevā yüzinde yumurdlar ve ḥevā yüzinde tıururlar,⁽²⁾ ölmeyince yire düşmezler. Ve dağı Kuknûs kuşları ol vaktten berü ve Hindūstān'da⁽³⁾ nesilleri varıdı. Ben dağı yā Süleymān! İki yavru yavruladum. Ammā ki bu 'ālemün ḥevāsı⁽⁴⁾ müḥālif düşmegın kanadları yitilüp bitmedi, uçmağa tākātları yitmedi. Ben dağı şol⁽⁵⁾ ümizle oturdum ki bu eski ciḥāna bir tāze Süleymān gele, nübüvvet taḥtına süvār olup⁽⁶⁾ Kāf 'ālemine gidicekbeni dağı bile olup gide. Tā kim varup 'ālemi Sîmurğ'ı bulam.⁽⁷⁾ Çok şükür Allah'a ki sen Süleymān Ḥazreti'ne yitüştüm, ümīdüm varki Sîmurğ 'ālemine girü varam.⁽⁸⁾ **Nazım:**

Kıt'a

Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/Fâ'ilün

685 Var ümizüm şeksüzün Kâf'a varam
Devletünde ol diryârı ben görem

⁽⁹⁾Böyle diyüp sâkin oldı murğ-ı Kâf
Vir şalâvat Aḥmed'e daḥı direm

3.3.5.2. Der Beyân-Âmed Ber Hüdühüd Ḥazret-i Süleymân-‘A. S. - Âverden-i Nâme-i Efrâsiyâb¹⁵⁵

⁽¹⁰⁾Hakīm kavlince çünkim Sîmurğ-ı Kâf sergüzeştinden kışşayı ⁽¹¹⁾bu araya kim getürdi. Anı gördiler. Ğurâb ki cāsûsdur, per açup uçup Sîmurğ nazarına geldi. ⁽¹²⁾Yüz yire sürdi, mantıku't tayrca eyitdi ki: “ Hüdühüd ve ‘uḳâb geliyorur” diyince ⁽¹³⁾nâgâḥ anı gördiler ki Hüdühüd ve ‘uḳâb ve hemrâhı ğurâb her birisi perr ü bâl açuşup ⁽¹⁴⁾bir birini geçişup ḥevâ-yı fenâdan süzilüp yire indiler, kuşlar şafında dīvân-ı Süleymâniye ḳondılar. ⁽¹⁵⁾Hüdühüduñ nâme-i Efrâsiyâb ağzında, tâc-ı Edhemîsi başında ve hırḳa-ı Şâḥîsi egninde. ⁽¹⁶⁾Andan Sîmurğ-ı Kâf Ḥazreti Süleymân’a hüdühüduñ geldigin ‘arz idüp nâme-yi taḥt ⁽¹⁷⁾merkezine iletmege icâzet istedi. Andan Hüdühüd per açup uçup taḥt-ı pâya çıkup ⁽¹⁸⁾daḥı sağ ḳanadcuğın ğâzîler ‘âlemi gibi yukaru ḳaldurup ve şol ḳanadın daḥı seccâde-i ⁽¹⁹⁾züḥḥâd gibi yir yüzine şaldı, sarîr üzre yüzün süriyerek nübüvvet taḥtı kenârında ⁽²⁰⁾nâme-yi Efrâsiyâb’ı koyup daḥı kıçın kıçın daḥı yine yirine geldi daḥı yüzün yirden ⁽²¹⁾götürüp sarîrden ser ḳaldurup Süleymâ’nuñ devâm-ı devletine ve eyyâm-ı rif‘atine du‘â ve senâ [56a]

⁽¹⁾ḳılup eyitdi, mantıku’ṭ-tayrca didi ki: **Nazım:**

¹⁵⁵ Hüdühüdün Hz. Süleyman a. s mektubunu Efrasiyab’a getirmesi

Kıt'a

Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün

“Didi şāhā devletile müstedām ol müstedām

⁽²⁾Baht u izz ü şevketile şāduḳām ol şāduḳām

İns ü cin ü vahş u tayra mūra māra ḥükm idüp

Tā kıyāmet şahhatile şeh hümām ol şeh hümām”

⁽³⁾**Neşir:** Hākīm ḳavlince, hüdḥüd bu du ‘āyı kim ḳıldı, andan nāme-i Efrāsiyāb

⁽⁴⁾Hāzreti Süleymān’a ‘arz, geḥen mācerāyı taḳrīr, olan ḥikāyeti eyitdi: Süleymān nebī

gūş idüp ⁽⁵⁾“fetebesseme zāḥikan”¹⁵⁶ mūcibince tebessüm itdi, daḥı ḥükm itdi.

Loḳmān-ı ḥākīm nāme-i Efrāsiyāb’ı oḳudı. ⁽⁶⁾**Nazım:**

Mesnevi

Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün

“Böyle dimiş nāmede Efrāsiyāb

Kim benem āteş-perest ol kāmiyāb

690 ⁽⁷⁾Yidi ataya pādişāḥam peḥlevān

Tiğ urıcı dūşmāna şāḥib- ḳırān

Nār u nūrdan umaram ben himmeti

⁽⁸⁾Zerdehūşuñ olmuşmudur ümmeti

Tiğ-zendür gökde Mirriḥ rezmüme

Ceng-zendür Zühre mütṛib bezmüme

⁽⁹⁾Sille şalsam bozula zāt-ı felek

Püşt-u pā ursam ölür gāv-i semek

Gürz urursam Ḳāf’ı şıyam şırçaca

¹⁵⁶ Kur’an, Neml 27/19, Süleyman bunun üzerine gülerek tebessüm etdi.

⁽¹⁰⁾ Kāf-ı ‘Ankā yok gözümde serçece

695 Ne felekdür gözlerüme bir kelek
‘Arş-u ejderdür katımda bir siñek

⁽¹¹⁾ Hancerümden kaçdı Mirrîh pusıya
Heybetimden girdi balık puşuya¹⁵⁷

Püf dirisem söyine şems-i cırāğ
⁽¹²⁾ Muşt urursam yıkıla gerdün-ı tāğ

Dem urursam koparam tūfān-ı Nūh
Na‘ra ursam yañılur tesbîh-i rūh

⁽¹³⁾ Çarh-ı tāsı okumuz kefgîr ider
Buşt kavi nizen muz ğalbir ider

700 Rüstem ü Destān’ıla Burzîn Gîv
⁽¹⁴⁾ Korkusından kan kaşanur iy hıdîv

Cenge girüp şalar olsam şalığ
Öldürem bir zarbıla öküz balığı

⁽¹⁵⁾ Kimse yokdur baña hem-tā nerre- şîr
Heybetümden şemsî arşlan dökdi şîr

Şark u ğarbı tutucağ server benem
⁽¹⁶⁾ Dem çeküp kanlar içen ejder benem

Biñ Süleymān gözlerümden ola mūr
Cümle cānlar emrüme me’mūr ħor

705 ⁽¹⁷⁾ İy demürce oğlı Süleymān aç gözüñ
Zebîl örici ‘Arab devüşür özüñ

Sen nesin kim ilime içre başduñ kadem

¹⁵⁷ Yazmada “busuya” şeklinde yazılmıştır.

⁽¹⁸⁾Ġāfil olma cūd ki kıldum ʿadem

Kim didi kim mülkim içre giresin
Kālʿamuñ şınurı üzre iresin

⁽¹⁹⁾Serçe şahin āşiyānın tutmaya
Ülfetī şehbāzıla kaz ötmeye

Sen çetükseñ olmışam ben de peleng
⁽²⁰⁾Sen bebürseñ olmışam ben de neheng

710 Mūrçesin ser heft ser -āverān özüm
Sen Süleymān ben de Şeh Tūrān özüm

⁽²¹⁾Cemʿ iderseñ nola ʿAnkā şāhbāz
Tağıdam devletle ursam taḡlbāz

[56b] Nola eger çok olsa koyun sürüsi
⁽¹⁾Birine yiter kaşşābuñ birisi

Nola ʿasker dirse aʿdā key ciḡān
Leşkerinden tola tā mülk-i ciḡān

⁽²⁾Şayd idem Sîmurğ'unı sayyādveş
Kayd idem çok leşkerüñ cellād veş

715 Yā kafen taḡ gerdenüñe gel baña
⁽³⁾Kim ʿArab mülkini virem girü saña

Taḡtınile ḡātemüñ vir armağan
Kılıcında virmeyesin tā ki cān

⁽⁴⁾Yohsa leşker çeke vardum üstüñe
Kim uram düşmān kılıç dostuña

Oḡuyup nāmem iderseñ ger ʿamel
⁽⁵⁾Devletüñe gelmeye ḡergiz ḡalel

Ger naşihat tutmaziseñ yā ‘Arab
Tāc u tahtuñla ilüñ kılam harāb

720 ⁽⁶⁾Böyle diyüp nāmede Efrāsiyāb
Āhir itmiş sözlerin evi harāb

Şeh Süleymān işidüp kaçır katı
⁽⁷⁾İldırımveş ol zemān şakır katı

Diñle imdi kışşa nedür yār-i cān
Vir şalavāt Muştafā’ya ol zemān”

⁽⁸⁾**Neşir:** Hākīm kavlince, çünkim Süleymān Hāzreti -‘aleyhi’s-selām ⁽⁹⁾
Efrāsiyāb’ıñ nāmesin kim gūş itdi, gāyetde gāzaba gelüp on iki sıbtuñ beglerine emr
itdi ki ⁽¹⁰⁾ceng-i Efrāsiyāb’a cem‘ olun. Sinop qal‘ası üzerinden ceng-i Süleymānīdür
diyü tenbīh idüp ⁽¹¹⁾server ü selātinler dahı ceng yarağın hāzır müheyyā kıldılar.
Andan Süleymān tutup haymelü haymesine gelüp ⁽¹²⁾cebe vü cevşenler dahıgeyüp
başlarına ışıkların urundılar ve bellerine hancer şokunup, ⁽¹³⁾kılıçların hemāyil
bağlanup, kollarına kolçaq urundular, otuz altı pāre ceng āletin üstlerine geyüp ⁽¹⁴⁾
göm gök demür büründiler, üç siñirlü Dımışkī yayların kuruben üç kanatlu, bir
ayaqlı, la‘līn ⁽¹⁵⁾tuñuklu, billür tenlü, gümüş bileklü, Sīmurğ yeleklü kayın ağacı
oqların qurbana koyup ⁽¹⁶⁾kış ağzına dizek qodılar. Ve ‘Aşkar tenlü, Düldül şıfatlü pıl
küvvetlü, gergedān şevketlü, ⁽¹⁷⁾barq- rev, āhen-i nāhūn, yürigen, yügrük, eşkin atlara
zeyn i‘inān urup licāmından eyer ⁽¹⁸⁾kaşına kazaqodılar. Ve ‘ulemā dahı haşma nüşret
bulmağıçün on iki biñ mu‘cizātı zāhir olmuş ⁽¹⁹⁾enbiyā, ihlāşıla Hakk’a tāt kılup
kıbleye karşı diz çöküp oturdılar, Ādem-i Şaflı ⁽²⁰⁾ve Nūh nebī, İbrāhīm Hālil ve Mūsā-
yı Kelīm ve Dāvud ervāhına şalavāt getürdiler. ⁽²¹⁾Süleymān Hāzreti dahı halvet-i
hāşına varup ‘ibādeti Hakk’a yüz sürüp Tevrāt, Zebūr okuyup[57a] ⁽¹⁾tīg-i tevḥīdile
dīv- i şeyātini boynun tokuyup namaza niyāza meşgul oldu. **Nazım:**

Kıt'a

Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün

⁽²⁾Hâzret-i Şâh-ı Süleymân şubha dek kıldı namâz
Kâzi-yül hâcâta nâliş birle itdi çok niyâz

Cenge hâzır oldı cümle serverân ü serkeşân
⁽³⁾Gördiler düşmân yarağın şaf-şiken her ser-firaz

3.3.5.3. Kışsa-ı Gayyūr-ı Cāzū Ve İgvā- Kerd-i Şeytān-ı Racīm¹⁵⁸

⁽⁴⁾Hakīm kavlince, çünkim leşkeri Süleymân çünki leşkeri Süleymân cengehâzır oldular, Sîmurğ Kâf dahı Kuqnūs⁽⁵⁾la ve Rahne kuşıla murğ-ı Ruḥile ve cemī' atyār ulularile şāhīn ve seḥbāz, sunḡurıla 'ācizī⁽⁶⁾ kartal ve balban ve tayr u/ ve yırtıcı bile ol gice seḡergāḡ pervāza kalkup uçdılar felek yüzine⁽⁷⁾ per açup pervāz urup geçdiler, hem şikār ideler hem Efrāsiyāb çerisin görüp haber⁽⁸⁾ bileler ve Süleymân dil getüreler, âdem kapup. Amma bizümez-ân-cānib Gayyūr-ı cāzūye⁽⁹⁾ geldi. Nite rivāyet-i şāḡiḡ budur ki Daḡḡāk-ı mārī zemānında bir cāzū vardı ki aña Hūn-hārī⁽¹⁰⁾ cāzū dirlerdi, şöyle kim siḡri İblisden ibtidā ol cāzū öğrenmiştir. Velī⁽¹¹⁾ siḡirde ol la 'īn şöyle şöḡret bulup sāḡir olmışdı ki 'ālemiñ cāzūsına siḡri⁽¹²⁾ ta 'līm iden vilāyet-i Bābil'de anca sāḡir yoğıdı. Bir gün Hārūt Mārūt çāḡına varup⁽¹³⁾ anlardan dahı temām kırk siḡr ta 'līmın aldı. Ol kadar oldı ki Daḡḡāk-ı mārī'nüñ tācını⁽¹⁴⁾ elinden almağičün on kerre yüz biñ cāzū leşkerin cemī' idüp Daḡḡāk'ile kırk gün⁽¹⁵⁾ ceng eyledi. Ne kadar ki Daḡḡāk-ı mārī dahı ciḡānda sāḡirler varısa cümlesin cemī' idüp⁽¹⁶⁾ Hūn-hārī cāzūyla mükābil mu 'ārız ki oldılar, cemī' sin Hūn-hārī cāzū⁽¹⁷⁾ ḡelāk idüp ḡanların içdi. 'Āḡibet Daḡḡāk-ı cāzū 'aciz kılup kız ḡarındaşını⁽¹⁸⁾ Hūn-hārī cāzūya barışdı. Andan soñra Daḡḡāk-ı mārī, Hūn-hārī cāzūsiḡr küvvetile⁽¹⁹⁾ Cemşid Şāḡ'ı dahı bulup aña getirdü, ḡelāk idüp işin bitürdi, salḡanāt⁽²⁰⁾ taḡtına geçüp oturdı.

¹⁵⁸ Sihirbaz Gayyur'un hikayesi ve Şeytan'ın baştan çıkartması

Ammā ki cāzū söziyle ‘amel kılup ‘āmil olup zūlmile cihān⁽²¹⁾ milkinharāb idüp ‘adl u inayeti deyini veve ‘ināyeti, dīni ve dināyetiaradan götürdi. Ol[57b]⁽¹⁾ ejderhālar ki omuzunda bitmiş idi, günde iki ādem beynisi anlara gıda virürlerdi ve kanlarını tāsılara⁽²⁾ koyup Hūn-hārī cāzūya ileterler idi, gıdāsı kan olduğu sebebeden laķabı Hūn-hārī ‘yidi⁽³⁾ ammā ki aşıl ismi ‘Āric idi, Māric oğlu idi kim, Māric’uñ atası Yāft neslinden⁽⁴⁾ ādem idi, atası daķı aşlı idi ki anuñ aşlı şeyātīn nesline çıkardı. “‘Acāyibü’l-⁽⁵⁾maḥlūķāt-ıKebīr”de gördüm ki ibtidā-yı siḥr Māric zemānında zaḥīr oldu, ammā ki⁽⁶⁾ ‘Āric zemānında şöḥret buldı. Kaķan kim Daḥḥāk devrinde Hūn-hārī cāzūevlenüp⁽⁷⁾ Daḥḥāk’ınkız karındaşını aldı, dört oğlu vücūda geldi kim evvelki oğlu ‘Angūr-ı⁽⁸⁾ cāzūdur, ikinci Ğayyūr-ı cāzūdur, üçünci ‘Anfuvān-ı cāzūdur, dördünci Kattāl-ı cāzūdur ki⁽⁹⁾ müslümānları ziyāde inciddügi sebebeden Ḥalili’- Raḥman du‘āsıyla Ḥaķ Te‘ālā ol mel‘ūnı⁽¹⁰⁾ ıldırım odına yaķup helāk eyledi, şerrinden yir yüzini pāk eyledi, ammā kim üç oğlu⁽¹¹⁾ tā Süleymān zemānına degin baķıķıldı **ma‘a’l-kıssa** Ğayyūr-ı cāzū kuh-ı Elburiz’uñ kullesinde⁽¹²⁾ muķīm olmış idi. Bir ‘ālī, bülend, muşanna‘, muraşsa‘ ḳal‘ası varıdı. Çevresinde ol ḳal‘anuñ⁽¹³⁾ vādi-yiceḥennem bigi ḳudretten deriñ ḥandaķi varıdı ki ol ḥandaguñiçinde yir yiriyirin⁽¹⁴⁾ cā-be-cāneft çeşmeleri varıdı. Bu cāzū ol çeşmelereod atup od nefti tutup⁽¹⁵⁾ ‘alevi felege çıķmış idi; ne neft çeşmesi dükenüridi ne od neft çeşmesin⁽¹⁶⁾ yıķmağıla göyündüribilüridi ne ḥod neft çeşmesi aķmağıla odı söyündüribilürdi.⁽¹⁷⁾ Kimse ol ḳal‘aya ceng ile yol bulup iķerü giremezidi. Ol ḳal‘anuñ tūl u⁽¹⁸⁾ arzı elli mīl varıdı, cevresi ḥandegüñiç yanı od taşınla yapılmış muḥkem yüce ḥışarıdı.⁽¹⁹⁾ **Nazım:**

Kıt’a

Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilün

725 ‘Āşıkun ‘amidi bigi muḥkem ḥışār-ı a‘lā ḳanı
Çün Sikender seddirek edvār-ı çarḥ-sezā ḳanı

(20) Handedgi ƙa‘rında yatur sevr hüt-ı bahrî anuñ
Ƙal‘ası burcında ƙoğar mihr ü meh her-cā ƙanı

Neşir: (21) Hakīm ƙavlince, Ğayyur-ı cāzū ƙal‘a-ı āteşde kim muƙīm olurdı. Otuz gez yüz biñ [58a] (1) cāzū sihr öğrenmekiçün andan sebaƙ alurlardı. Bes ol hindebir gün Ğayyūr-ı cāzū sāhirler (2) bihterlerle meclis ƙurup oturmuş idi, şarāb yirine ādem ƙanların orta yire getürmişidi. (3) Ādem ƙanın insān ƙafalarından iƙerlerdi, geƙmiş dūnyā pādişāhlarından söyleşüp haberler aƙarlardı. (4) Ba‘zı cāzūeyitdi ki: “Ciḥān sarāyına Cemşid Şāh gibi pādişāh gelmedi ki ciḥān halkı (5) anuñ hūkmindeyidi ins u cin taht-ı yedinde Ğayyūr-ı cāzū eyitdi: “Ciḥān milkinge (6) Ḍaḥḥāk-ı mārī gibi sulṭān gelmedi ki hiç bir melik ƙalmadı ki hūkmine fermān olmadı. (7) Huşūşā ki biñ yıl ‘ömürsürdi ki bu biñ yıl içinde devletile tahtında ƙarār ƙıldı Ğayyūr-ı (8) cāzū ile” diyicek vezīri Ƙanṭūr-ı cāzū eyitdi ki: “ Yā server-i sāhirān! İy mihter-i ƙāfirān! (9) Ciḥān sarāyına Ferīdūn-ı Ferrūh gibi, İskender-i Kübrā gibi ādemī- zāddan, Cincime gibi dīv-zāddan, (10) Ƙamƙama gibi niçe sulṭānlar gelüp gitdiler kim cemī‘ si ciḥān sarayınun halkına hūkm itdiler. (11) Ammā ki şimdiki ‘aşırda Mekkediyārında, Ƙuds-ı mübārek kenārında, ciḥān sarayında, ‘Arab-u ‘Arba içinde (12) İbrāhīm Ḥalīl aşlından, Ya‘ƙūb-ı Yehūdā neslinden Dūvud beyğamber oğlu Süleymān’a Hāƙ Te‘ālā (13) Süleymānlıƙ virmiş. Nübüvvet ḥātemın eline almış. Ādemī- zād leşkeri ƙatına cem‘ olmuş. Ḥattā eyüdürler ki (14) Sīmurğ ƙuşu cemī‘-i ƙuşlar ile dāyim ḥizmetine gelüp yüz sürürmiş. Hevā yüzünden issi günler (15) içinde ol Süleymān’a gölge olmağıçün atyār ulurlarıƙanad ƙanada ƙatub ol Süleymān (16) üzerine gölge olurlarmış. Ve daḥı ol Süleymān bu du‘āyı ƙılurmuş kim Hāƙ Te‘ālā (17) baña nübüvvet ḥātemin ki iḥsān eyledi ins ü cinni, vuḥūşu ƙuyūrı, mūr u mārı, ƙerrendeyi, perrendeyi (18) hūkmüme fermān eyledi. Yıl tahtmı götürse gerek, mağāribe meşārıƙa yitürse gerek (19) şeyāṭin neslini ḥelāk idiserem, yir yüzün şerlerinden pāk idiserem diyüp da‘vā ƙılurmuş.

⁽²⁰⁾Hattâ Mışır sultânı Celâle'd-din ve Bağdâd meliki Tübba' ibni Aşda' ve 'Amâlika sultânı Sührâb ⁽²¹⁾Şâh ve Endelüs meliki 'Ukrân Şâh, Benî Aşfar melikî AţfaşHân-ı Aşfarî ve Yûnân sultânı[58b] ⁽¹⁾ Kuţţât Hân-ı Yûnânî ve 'Arab u 'Arbâ begleri Mekke ve Medine serverleri, Kuḏs-ı Mübârek dilâverleri ⁽²⁾ cümlesi ol Süleymân meclisine dizilmişler diyü işitdüm. Geçmiş pâdişâhlardan, kışşasından Süleymân'uhn ⁽³⁾genc ü māl ve hazinesi bunuñ idi nolaydı kim ol Süleymân'uhn üzerine cāzû leşkerin ⁽⁴⁾ çeküp varayıduķ tâc u tahtın, hâtemın elinden alayıduķ âdemî-zâd leşkerin urayıduķ. ⁽⁵⁾Süleymân tahtına geçüp Süleymânlıkılup ins ü cin ü vuḥûŝa fermân kılup ḥükm ḥükümet idüp âdemî-zâd ⁽⁶⁾ kanlarını içeyidük insân vilâyetinde bir zemân saltânat ile hoş geçeyidük fırsatı ganîmet bileydük ⁽⁷⁾devletüñden her birümüz şâh olayıduķ.

Nazım:

Kıt'a

Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün

Bizce sâḥir yokdurur 'âlemde çün cāzû-yı pelîd

⁽⁸⁾Hîmmet itkim siḥrle 'âlem tutavüz çün ŝedîd

Siḥr idincek ayı inek âdemi işek iderüz

Mekr idincek berr ü bahri idirserüz nâ-bedîd

⁽⁹⁾**Neşir:** Hâkîm kavlince, Kañtur-ı cāzû öyle diyicek Ğayyûr-ı cāzû anuñ ⁽¹⁰⁾bu sözine inanmadı, Süleymân'a Süleymân'luķ verilüp nübüvvet hâtemini eline girdüğüne göñli kanmadı. Eyitdi kim ⁽¹¹⁾eger ol 'Arab-beçeye Süleymânlık şunulduğı nübüvvet hâtemi eline girdüğü dünyâ begleri katına cemi' olduğı, ⁽¹²⁾Sîmurğ kuşı daḥı aţyâr ulularîle katına geldüğü zâḥir gerçek ise cāzû leşkerini çeküp ⁽¹³⁾üzerine varaydum, hâtemin elinden alup tâc ve tahtın tağıdup köşk ü sarâyın oda yaķup ⁽¹⁴⁾âdemî-zâd memleketin yıķup 'âŝilerünün tiğıla billerinden iki biçeydüm, siḥr

küvvetile kanların kana ⁽¹⁵⁾ kana içeyidüm ins ü cinne Süleymānlık kılup bir zemān bu ‘ālemde hoş geçeydüm, gāḥ tahtumı leşkerümle ⁽¹⁶⁾ yil felekde götürüp mağāribeve meşārıka geçeydüm, gāḥ cāzūlar leşkeriyle küplere süvār ⁽¹⁷⁾ olup siḥr küvvetile Kūh-ı Elbürz tağlarında uçayidüm. Ammā ki bu söz vaḳı‘ degildir Süleymān ⁽¹⁸⁾ ḥātemi ucından ins ü cin ortasında Ādem-i Şafī zemānından tā bu devre gelince ceng ü cidāl ⁽¹⁹⁾ ve lāff u meder, da‘ vā-yı kıl ü kāl çok olmışdur ammā ki Süleymān ḥātemin kimse bulmadı, kimse ⁽²⁰⁾ daḥi ciḥāna Süleymān olmadı ne ḥod Sīmurğ’a buluşmuşkimse gördüm ne Süleymān ḥātemin bilür kimseye irdüm. ⁽²¹⁾ **Nazım:**

Kıt’a

Fâilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fe‘ilün

Ne Süleymān ḥātemin görmüş durur çeşm-i felek
Ne ḥod ¹⁵⁹ ‘Ankā gördi kimse ins ü cinden ne melek

730[59a] ⁽¹⁾ Bir yalan aḥbar durur ider ciḥān ḥalkı kıyas
Yoksa şaḥiḥ ¹⁶⁰ bildüm ki yokdur cümlesidür tūl u emek

Nesir: ⁽²⁾ Ḥakīm kavlince, Ğayyūr-ı cāzū, ol mekkār-ı bed-ḥū, ol nā- bekār-ı zişt-ru bu vecḥile lāf ⁽³⁾ urunca nāḡeḥān şeyātīn-i la‘īn-i racīm-i bī-dīn daḥi Ğayyūr-ı cāzūnuñ ser-vaḳtinde ırmış idi, ⁽⁴⁾ sāḥirleruñ gözlerinden niḥān cām manzarasında turmuş idi kulaḳ Ğayyūr-ı cāzū sözine ⁽⁵⁾ ırmış idi. Bunlarıñ Süleymān’dan bī- ḥaber idügin bilüp şād olup, def‘i kendüzün ⁽⁶⁾ zāḥir kılup zürriyatı ile Ğayyūr-ı cāzū dīvānına girdi. Cāzū daḥi şeytānı bilürdi, ⁽⁷⁾ birbirine dayim dostluḳ kılurdi. Ammā ki Süleymān zemānı gelince geldügi yoḡdı. Ğayyūr-ı cāzū ⁽⁸⁾ şeytānı görme gemüş tāk olmışıdı. Bes Racīmi cāzū görüp yirinden ‘izzet için tūrup ⁽⁹⁾ tahtından aşaḡa inüp yaḳın varup yüz yire sürüp el ele urup görüşdiler, bir birinüñ

¹⁵⁹ Yazmada “ne ho” şeklinde yazılmıştır.

¹⁶⁰ Yazmada “sah” şeklinde yazılmıştır.

⁽¹⁰⁾hālın hātırın şoruşdılar. Andan gelüp tahta geçüp oturdı. Diz-be-diz karar kılup teklif, ⁽¹¹⁾ta ‘zīm ortadan götürdiler. Andan Şeytānuñ vezirleriçün, nesl-i şeyātīnūñ emirleri için ⁽¹²⁾altun gümüş şandal kodılar. Yiriyirin geçüp oturdular. Andan cāzū hüküm eyledi Raṭb-ı Yābis ⁽¹³⁾buhūrāt getirüp altun gümüş micmerlerdebuhūritdiler, ba‘zi kim gıdā-yı rūḥāniçün būhur dütsü ⁽¹⁴⁾itdiler Anlar kim cāzū neslidür, ādemī-zād aşıldır, ekli şarāb itdiler. Şunlar kim şeyātīn neslidür ⁽¹⁵⁾gıdā için ‘ūd ve kāfūr dütüzdiler. Andan meclis āletin ortaya getürdüler, ādem kafalarından bağa ⁽¹⁶⁾ka buklarından ba‘zı şarāb ve ba‘zı hun-ı merdümī memzūcı tama‘kılup içdiler, germiyyetile ḥāşil ⁽¹⁷⁾idüp hoş geçdiler, şarāb başa çıkıcak sözden söz açdılar, söyleyirek çün söz sözden ⁽¹⁸⁾seçildi. Süleymān İbni Dāvud’dan söz açıldı, başladı. İblīs-i la‘īn pür- telbīs-i bī- dīn yirinden ⁽¹⁹⁾ṭurup el yakasına urup cak, gözlerin nemnāk eyleyüp Süleymān’dan şikāyet idüp geçen mācerāyı ⁽²⁰⁾ḥikāyet, ḥātemin ḥavāşın rivāyet eyledi, zemān-ı māzīde olan ceng ü cidāl Süleymān’ıla ⁽²¹⁾kendüarasındaki kıl ü kālī cemi‘ aḥvālī, aḳvālī beyān eḫḫerun mine’ş-şemsi ‘ayān, revān söyledi. [59b] ⁽¹⁾Şöyle kim Ğayyūr-ı cāzū leşkerin dire Süleymān üzerine vara tāt u tahtın, yüzigin elinden ⁽²⁾ala, şeytānı vezir idüp ‘ālemde Süleymānlık kıla, baykūşiken şāḥīn, sunḫur ola, ceḥennem iti ⁽³⁾cāzūyiken rahmet bulup maḡrūr ola.

Nazım:

Kıt’a

Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilün

O Süleymān kaşdı budur ki eyledüm şāḥiḫ āşkār

⁽⁴⁾Ĝāfil olma ḥazretinden iy la‘īn ü nā- bikār

Böyle diyüp anda şeytān oldu sākin ol zemān

Diñle imdi kışşa nedür vir şalavāt yār-ı cān

⁽⁵⁾**Neşir:** Hakīm kavlince, Ğayyūr-ı cāzū Süleymān adın işidüp hātemiçün gülüp ⁽⁶⁾şād olup dışışidüp eyitdikim: “Yā server-i şeyātīn, mihter-i melā‘īn! Bu zikr ⁽⁷⁾itdüğüñ Süleymān kimSüleymān yüzügin barmağına aldı, insāna murğāna hüküm kıldı dirsın. ⁽⁸⁾Şimdiki hālde şol ‘Arab-beçe, muğaylan dikenin yakıcı, şeyātīn evin yıkıcı, deve güdüci, beriyye kumınla ⁽⁹⁾ faḥr idici, deşt-i yabana gidici, zenbīl örücü, demürce Dāvud oğlu kandanadür ki varam tāt u taḥtını ⁽¹⁰⁾elinden alup kanını toprağa karam, yüzügin barmağından alam, ben daḥı ins ü cinne Süleymānlık kılam, cāzū leşkerine ⁽¹¹⁾insān çerisin tālān itdürem, Mekke vü Medine yi yıkup Ẹuds-ı Mübārek’i vīrān idem” diyicek, Racīm ⁽¹²⁾eyidür: “ Yā server-i sāḥirān, mihter-i kāfirān! Ol Süleymāncugaz Ẹuds-i Mübārek yirinden ki kopardı, Allah’ı bir ⁽¹³⁾ bilüp Ḥaḳḳ’a tapdı, atası Dāvud şerī‘atin tıtdı, Mūsā beyğāmbere tārīkına gitdi, vaḳti ⁽¹⁴⁾on yaşına kim irdi. Ḥaḳ Te‘ālā aña nübüvvet hātemin virdi. Salṭanat milkine ili irdi. Ve çünkim ⁽¹⁵⁾atası Dāvud öldi. ‘Arab milki aña mīrās kaldı. Da‘vā-yı salṭanat kıldı, Süleymānlığı daḥı zāḥir oldı. ⁽¹⁶⁾ Ol Mışır sulṭānı geldi. Andan Bağdād meliki Tübbā‘muṭī‘ oldı. Şoñra Sührāb Şāḥ ile ceng ⁽¹⁷⁾ itdi, ‘Amālīka kavmi gözlerine ciḥānı teng itdi. Andan şoñraḲayşar-ı Rūm üzre yürüdi. Atlar ⁽¹⁸⁾ayağından çıkan toz ciḥānı bürüdi. Ḳayşar-ı Rūm ile ceng ü cidāl eyledi, ‘ākıbet Ḳayşar’ı tıutup ⁽¹⁹⁾kendüye fermān kılup mekr ü āl eyledi. Def‘aten Yūnān milki üzerine varup memleketini ⁽²⁰⁾urup ceng oyunu içinde şāḥını māt idüp ütđi, kendüye geñsüzün kıul itdi. ⁽²¹⁾Anuñ salṭanatın işidüp Benī Aşfar meliki kırudan leşker çeküp vardı. Ve Endelüs meliki leşkerile[59b] ⁽¹⁾gemilere binüp deñizden geldi. İkişi daḥı Süleymān’la buluşup ceng kıldı. ‘Ākıbet Süleymān muṣaffer ⁽²⁾düşüb ol iki sulṭānı tıtdı, kendüya kıul itdi. İmdi ben bilürem ki bu Süleymān’dan muḳaddem gelen ⁽³⁾ Süleymānlar gibi‘ālem milkine Süleymān olacaḳdur, ḥalāyıkın kendüye fermān kılacaḳdur. Benüm ⁽⁴⁾zürriyetüm ayaḳda kıalacaḳdur. Pes bu Süleymān’uñ taḥtı ḥenüz eline girmediñ, yıl taḥtına merkeb olup ⁽⁵⁾mağāribe

meşārıkā leşkerile varmadın, yitmiş iki millet, yüz yigirmi dört dürlü maḥlūkāt,
(6)baḥr uber içindeki biñ bir dürlü mevcūdāt kıl olup Süleymānlık salṭanatına eli
irmedin, bu yidi başlu (7)evren kanatlanup uçmadın, yidi yirden yidi başşıkırap yidi
iḳlīmüñ ādemlerin yudup kanların (8) içirmedin cāzū leşkerin cem‘ idüp üzerine
varalum, kanını toprağa karalum, şeyātın nesli üzerinden (9) insān neslinüñ şerrin
ıralum. **Nazım:**

Mesnevi

Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilün

Ol demürce oğlu Süleymān’dan aluben ḥātemi

(10)Şeh Süleymānlık kıluben tutmak ister ‘ālemi

Dīv u şeytān leşkerinden cem‘ idüben bī-şümār

Sürelüm mülk-i ciḥāndan öldürüp nesl-i Ādem’i

735 (11)İçelüm ādem kafasından şarābı şād olup

Yiyelüm insān etinden tez kebāb-ı eṭ‘amı

Tiğ u ḥancer birle idelüm ḥākinüñ neslin ḥarāb

(12)Yirlerin tutsun şeyātın nesl-i nār-ı a‘zamı

Ḥākinüñ alsa yirin cāyiz durur nār aşlı kim

Sufliden ‘ulvī ciḥānda yegdür aña bu demi

(13)**Neşir:** Ḥakīm kavlince, Racīm la‘ın böyle diyicek Ğayyūr-ı cāzū-yı bī-dīn (14)

bu sözi müveceḥ görüp Süleymān yüzüğine ‘āşık olup cān virüp ḥükm eyledi. Sekiz
güne dek (15)leşker-i cāzū cem‘ oldı. Andan buyurdı. ‘Ācı ābanūsdan bir taḥt kuruldı.
Fevk-ı taḥtı naḳş idüp (16)lācverdle, altunıla yazdılar. Şeytān-ı la‘ın ile ikisi taḥta çıkup
oturdılar. Vezīrleri, emīrleri taḥt-ı (17)pāda ayağ üzerine tırdılar. Bākī otuz kerre yüz
biñ cāzū leşkerisiḥr āletlerile ceng (18)yarağın gördiler. Toḳuzuncu gün oluncaḳ

seksen cāzū gelüp taht-ı Ğayyūr-ı Şeyāṭīn ile götürüp ⁽¹⁹⁾uçdular. Bākī leşker ba‘zī küplere süvār olup ba‘zī sihirle pelenglere, ba‘zī ejderhālara ve ba‘zī ⁽²⁰⁾nehenglereve ba‘zīhınzırlara süvār olup taht cevresince felek yüzine uçdular, yirden fevka‘l -u‘lāya ⁽²¹⁾ geçdiler, andan hurūc idüp ‘azm-i Süleymān kılup gitdiler. Cāzū leşkerinden gök yüzü görünmez[60a] ⁽¹⁾oldı. Nefesden gün yüzü tondı, şankim sihr ‘alāmetinden gün kaçup yir de öküze balığa gizlenüp ⁽²⁾ ay inek olup yire indi. **Nazım:**

Kıt’a

Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fâ’ilün

Ṭoldu cāzū leşkerinden bu zemīn ile zemān

⁽³⁾Gümledi ṭās-ı felek küpile ṭoldı ciḥān

Sihrile güneş ṭutuldu girdi sevrüñ şāḥına

Ay belürsüz oldu gökde şanki leng oldu ḥemān

⁽⁴⁾**Neşir:** Ḥakīm kavlince, Ğayyūr cāzū, İblīs-i la‘īn ile pūr-telbīs ü bī-dīn ile Süleymān’a ⁽⁵⁾ ṭoĝru gelüp gitmekde. Ammā bizüm kışşamuz bu cānibden Dines ile Gines’e geldi. Çünkim dem çeküp şeyāṭīn ⁽⁶⁾yanından gitdiler, gelüben Süleymān leşkerine yitdiler. Gördüler kim Süleymān nebī Sinob şahrāsında konmış, ⁽⁷⁾yir yüzini Süleymān leşkeri bürimiş, ādem gülūsından gāv u semek beliñlemiş, at süḥeylinden, pīller na‘rasından ⁽⁸⁾ ṭās-ı gerdün güm güm idüp çıñlamış, filler kız gırmasından ‘Aql u Zühre çāk olup ve kuşlar Sīmurĝ kuşu ile ⁽⁹⁾felek yüzünde sāyebān ṭutmuşçifti çiftile atyār uluları kanad kanada çatmışlar, ṭururlar, Süleymān ⁽¹⁰⁾üzerinde pervāz ururlar ve yine yir yüzünde leşker içinde kızıl atlāsdan bir otaĝ kurulmuş, insān ol otaĝ ⁽¹¹⁾ çevresine dirilmiş. **Nazım:**

Kıt'a

Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün

740 Bir 'aceb dīvān tutmuş Şāh Süleymān kām̄kār
Ki ance dīvān kurmadı Cimşid ü Beḥmen nāmdār

⁽¹²⁾On iki biñ enbiyā vü on iki biñ evliyā
O nübüvvet tahtın itmiş külli ihāta bī- şümār

Sīmü zerrīn kürsilerde oturur şāh-ı şihād
⁽¹³⁾Kayşar u Fağfūr Dārā Husrev üḥākān-ı kibār

Baḥr uberre tolmış insān şarku ğarbı tutmuş ins
Şan kıyāmet gūnidür maḥşer yirinde ḥalk iy yār

⁽¹⁴⁾Gök yüzün murġān bürimüş nüh felek tolmış yilek
Bāl u perden gün görünmez şu'le vire āşkār

745 Kuş şedāsından çıñıldar çarḥ-ı gerdün tāsı da
⁽¹⁵⁾K'oldu Zühre zehresi çāk incinür Mirrīḥ-i vār

Ḥākī ādem bürimüş gök yüzini şehperle bāl
Yirde ayakdan göçmez mūr perden esmez rūzgār

⁽¹⁶⁾**Neşir:** Ḥakīm kavlince, Dines'ile Gines, Süleymān'ıñ 'azametın leşkerin görücek ⁽¹⁷⁾salṭanatını te'accüb itdiler; şöyle kim muḥaddem gelen Süleymānlaruñ şevketin, şelābetin unuttılar, andan ḥalk-ı insāniden ⁽¹⁸⁾pinḥān, melā'ike çeşminde 'ayān, vaḥş u tıyūrdan niḥān sürüp ikisi bile leşker içine gelüp ⁽¹⁹⁾indiler, evvel Endelüs meliki otaġına kōndılar. Andan Gines, Endelüs meliki 'Akrān Şāh'ıñ siḥrile ⁽²⁰⁾aġzından dimāġına girdi, vesvese kıldı, gönle iġvā ile ol kadar ilkā' eyitdi kim Dines'le ⁽²¹⁾Yüves'üñ vesvesesi 'Akrān Şāh-ı Endelüsinüñ dimaġını fesāda virdi azdurdı, Süleymān'dan bizdürdi, [60b] ⁽¹⁾imānı ḥaṭṭın gönül levḥinden tīg-ı şirkile kazdurdı. Nite gönline bu ġurūrı virdi ki 'Akrān ⁽²⁾Şāh gizlü gönlinde eyitdi ki: " Ben

hod Endelüs milketinuũ vālisiyem, mağrib- zemīn pādīşāhlarınuũ⁽³⁾ ulısıyam. Sebeb
 nedür ki bir ‘Arab-beççeye gelüp fermān olam, Endelüs’üñ sultānıyiken ‘Arab-
 beççenüñ⁽⁴⁾ çobanı olam. ‘Ale’l-ḥuşuş ki benüm atam budemürce oğlu Süleymān
 ucından ḥelāk olmuş ola ve andan⁽⁵⁾ şoñrabenüm nice leşkerümi Süleymān yüzüğine
 ṭama‘ itdügüme cilden kırdırdum, Benī Aşfar pādīşāhına⁽⁶⁾ tāt ü tahtın irdirdüm,
 ḥānümāndan çıkdım āḥir ḥabs daḥı oldum. Bunca müşibetler çekmiş iken⁽⁷⁾ kanı
 benüm ğayretüm ki Süleymān’uñ itdüğün yirine koyup intikāmum almayamveyāḥud
 Benī Aşfar melikinüñ⁽⁸⁾ kanın yire aḳıdıp başın bedeninden cüdā kılmayam” diyüp
 fikre vardı. Dines ki vesvese ile⁽⁹⁾ dimāğın bağladı, ğayret odı Endelüs şāhınıñ cigerin
 tağladı, tiz yirinden tırup dīvānın⁽¹⁰⁾ tağıdıp ḥalvet-i ḥāşına vardı, vezirlerini kığırdı,
 eyitdi ki: “Hīç bilürmisiz ki bu benüm gönölümde⁽¹¹⁾ ne geçdi. ” Eyitdiler: “ Şehāl!
 Buyur, işidüp diñleyelüm, aña göre bir rāy idüp biz daḥı bir iş idelüm”⁽¹²⁾ Endelüs
 şāhi bir āḥ itdi, duḥānile ‘ālem yüzün siyāḥ itdi. Henüz söylemedin ‘aḳılların serinden
⁽¹³⁾ āğāḥ itdi. Eyitdi ki: “ İy Endelüs ‘aḳılları ‘aḳıl u rāy ulusı kāmilleri! Hīç bilür misiz
 bu⁽¹⁴⁾ Süleymānçuğaz ucından benüm başuma ne vāḳı‘a geldi. Evvel bu kim benüm
 atam Endelüs sultānı⁽¹⁵⁾ iken ḥātem-i Süleymān’a ṭama‘ itdüğü sebebeden
 ḥānumāndan, baş u cāndan çıkdı. İkinci ben daḥı⁽¹⁶⁾ Süleymān yüzüğünü alam,
 ciḥāndan Süleymān olam diyüp leşkerüm cem‘ eyleyüp gemiye girdüm, mağrib⁽¹⁷⁾
 zemīnden geçüp serḥadd-ı Rūm’a irdüm, Benī Aşfarleşkerine irişdüm, ḥātem
 ucundan anuñla⁽¹⁸⁾ cengidüben tıruşdum. ‘Āḳibet ḥātem ucından işim ḥatm oldu, eyü
 adımı yuydı. Benī Aşfar⁽¹⁹⁾ meliki beni tutup kafeşe koydı, māl u gencimi aldı, baña
 cefālar kıldı. Egerçi ki⁽²⁰⁾ de dīnin terk idüp müslümān olduğumı⁽²¹⁾ istemez.
 Süleymān’a ḳul olup fermān Endelüs şāhiken çoban olduğum istemez. İsterim ki **[61a]**
⁽¹⁾ Süleymān dīnini terk idem, ğāyret ḳuşağın bilüme berk idem, bir gice çerim cem‘
 idüp Süleymān leşkerine⁽²⁾ şebīḥün kılam, ādem kanını yir yüzünden ceyḥün kılam.

Yā Süleymān'dan hātemi intikāmum alam ciḥānda Süleymān olam⁽³⁾ yāḥud ṭālī' yārı
kılmazısa bu yolda ölem, hāke yeksān olam ki biñ yıl 'ālemdə ğayretsüzlük ile
⁽⁴⁾dirilmekten ölmek yeğdir” Diyüp. **Nazım:**

Kıt'a

Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün

Şaf- şiken böyle virüpdür baña pendı¹⁶¹ iy ölüm

⁽⁵⁾Kim ciḥānda yavuz addan yig durur ere ölüm

Yā budur düşmān yolına cān u başım terk idem

Yāḥud oldur mülki mālına 'adūnuñ ire ölüm

⁽⁶⁾**Neşir:** Hakīm kavlince, Endelüs meliki 'Akrān şāh böyle diyicek buğur
⁽⁷⁾vüzerā, ümerā, Endelüs beglerinden mağrib zemīn yiglerinden, Endelüs
peḥlevānlarından şāh sözünü ki ⁽⁸⁾işitdiki sercümlesi şāḥuñ sözünü sakınub taḥsīn
itdiler. Süleymān'dan incinmişlerdi, Benī Aşfar ⁽⁹⁾şāhından da kocunmışlardı ve
ekşeri daḥı müslümān olduklarına peşimān olmuşlarıdı; gördiler ki ⁽¹⁰⁾şāhları
Süleymān'a 'āk 'āşī olmuş, ğayretinden cigeri ḥūn Süleymān çerisini şebīḥūn itmek
⁽¹¹⁾diler. Cemī'si bu ittifāk üzerine müttefik olup Süleymān için kin kuşağın
kuşandılar, ⁽¹²⁾Süleymān'dan ne kōrkup ne üşendiler. Ammā vezīr-i ḥāşī eyitdi ki: “Yā
şāh-ı Endelüs! Varise sende ⁽¹³⁾'aklıla rāy, uş devletüñe, sa'ādetüñeki lāyık
tedbīrdürkim Benī Aşfar meliki Atfāş ⁽¹⁴⁾Hān-ı Aşfarī ile dost olasın, ikiñüz ittifāk idüp
Süleymān'a şebīḥūn kılasız tā kim ⁽¹⁵⁾Süleymān leşkerine muzaffer düşüp manşūr
olasız. Zīrā kim Süleymān'ın leşkeri 'āzīmdür, ⁽¹⁶⁾peḥlevānları delīmdür ki çeri aña
şebīḥūn daḥı itse zafer bulımaz ve 'ākıl kimesne düşmānını ⁽¹⁷⁾ḥor görmez kim

¹⁶¹ Yazmada “bendi” şeklinde yazılmıştır.

murçeler arşlana üşüp zebûn iderler ve siñekler file üşseler ciger gün ideler.

⁽¹⁸⁾**Nazım:**

Mesnevi

Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/Fâ'ilün

Şeh Süleymân leşkeridür bî- şümâr
Şaf-şikendür cümlesi çu İsfendiyâr

750 ⁽¹⁹⁾Yüz biñ ola pehlevân-ı ser-keşân
Kân dökücü pehlevân şâhib-kırân

Biñden artuğ var durur 'Ādî dilîr
⁽²⁰⁾Şaf-şiken kal'a-küşâ vü nerre- şîr

Atı leşkerden ziyâde bî-kuşûr
Gök yüzün tutmuş durur murgân tuyûr

⁽²¹⁾Hizmetine yüz sürür 'Ankâ 'uqâb
Gökde şehperden görünmez âfitâb

[61b] Tartıcı murgân tutup yirüñ yüzün
⁽¹⁾Yırtıcı gökde büridi gün yüzün

755 Hâki insân bürimüşdür çarhı bâl
Gökde yıl bulmadı yir yirde nümâl

⁽²⁾Bürka' olmuş gün yüzine gökde per
Bağlamış şed yirde tîgila teber

Şeh Süleymân leşkerinden şehryâr
⁽³⁾Ġâfil olma kıl hâzer şöyle ki var

Böyle diyüp ol emîr ü ol vezîr
Vir şalavât Muştafâ'ya lâ- nazîr

⁽⁴⁾**Neşir:** Çünkim vezîr-i a‘zam-ı şâh-ı Endelüs bu râyitedbîr idicek ⁽⁵⁾şâh dahı anuñ dānişin dil-pezir görüp kaçd itdi kim AtfâşHân-ı Aşfarı’le müdārā ⁽⁶⁾kılup dostlık ide, fırsat elvirince düşmân olup başın kese. Andan emr itdi; ol ⁽⁷⁾vezîr Süleymân’dan niḥānī Aşfar pâdişāhına vara, bu sirri ḥalvetinden aña söyleye, Endelüs pâdişāhınuñ ⁽⁸⁾Süleymân’a ‘āşī olduğın beyān eyleye ve Aşfar melikin dahı uydura. **Ma‘a’l-kıssa** Dines ile ⁽⁹⁾Gines bu ḥāle muṭṭalı‘ olup Dines, Gines’uñ iğvāsına taḥsîn kılup andan ikisi bile ol aradan ⁽¹⁰⁾dem çeküp çıkıp uçup Aşfar meliki otağına geçüp gelince nişfu’l-leyl dahı ⁽¹¹⁾ırmış idi. Benī Aşfar meliki ḥalvet-i ḥāşında uykuya varmış idi. Yanındağıḥāşlar dahı yirlü ⁽¹²⁾yirinde uyurdu. Pes Gines’le Dines birer melik şekline girüp Aşfar şāhınuñ ⁽¹³⁾taḥtı kafasından ṭurdılar. Andan Gines’le ol kadar şabr itdi ki pâdişāḥ ilk uykusını ⁽¹⁴⁾aldı, gözin uykudan ki açdı, ‘aqlın başına dirüp nazār kılup başı ucundagıyı ⁽¹⁵⁾görüp te‘accüb idüp vehme varup kendüyi yine uyurlığa urdı; ‘acabā düşüm miyiki ⁽¹⁶⁾āşikāre mi ki bu görünen melek mi ki, yā perîmi ki, şabr ideyin göreyin ki bunlar ne cünbüşde ve ⁽¹⁷⁾ne ḥareketde ve ne sözde ve ne kelimâtda dururlar didi, bunlara çeşm-i güş idüp kulağ urdı. ⁽¹⁸⁾Dines’le Gines dahı pâdişāḥuñ uyandugın bilüp iğvā kılup Gines Dines’e ⁽¹⁹⁾eyitdi ki: “ Yā melek-i a‘zam Hâk Te‘ālāḥod saña şöyle emr itdi ki ḥātem-i Süleymân’ı alup ⁽²⁰⁾bu pâdişāḥa viresin tā ki ciḥānda Süleymānlık kıla. Cinn ü vaḥş u ṭuyūr mūr mār, çerrende ve perrende ⁽²¹⁾ḥükmine muṭi‘ ola. Pes varup Süleymân ḥātemin alup bu pâdişāḥ teslim itseñe. ”

[62a] ⁽¹⁾Gines eyitdi: Hâk Te‘ālā müsebbibü’l- esbābdur, sebebsüz nesne kılmaz. Bes emr-i Hâk budur ki Endelüs ⁽²⁾şāhı ‘Akrân şāh-ı Endelüsī Süleymân’a ‘āşī olacaḥdur bu Aşfar melikile ittifāk idüp ⁽³⁾Süleymân’a şebîḥün idecekdür. Ammā ki Süleymân bu Benī Aşfar meliki elinde ḥelāk olacaḥdur. ⁽⁴⁾Ḥātem-i Süleymân’ı kendü Süleymân bar mağından kendü elile alacaḥdur, ‘āleme dört yüz yıl Süleymân ⁽⁵⁾olacaḥdur. Cemî‘ begler bunuñ emrine fermān olacaḥdur. Yārın gîce bu şebîḥün olsa ⁽⁶⁾gerek, Ğayyūr-

ı cāzū daḥı gelüp bunlara yardım kılsa gerek. Şimdi vaḳtı degildir. Gel ⁽⁷⁾ gidelim üçüncü gün gene gelevüz, Süleymānlık kutluyavuz” diyüp söyleşürek ḡayb olup ⁽⁸⁾ gitdiler, Benī Aşfar melikin vālih ü ḡayrān itdiler. Bu yañadan pādişāḥ cāme-ḡʾabdan başın ⁽⁹⁾ kaldırdı, ne ḡadar kim gözledi göremedi, ne ḡadar fikr itdi bu sırra iremedi, ammā kim ⁽¹⁰⁾ bu sözler dimāḡını fesāda viridi. Yirinden def‘i ṭurdı, eḡnine ḡıl‘at geyüp başına tāc urdı, ⁽¹¹⁾ taḡta geḡüp oturdı, ḡükm eyledi Cemī‘mi ḡāş vezīrlər ḡalvet-i ḡāşına geldi. Andan ⁽¹²⁾ vezīrlere geḡen mācarāyı birbir söyledi dünle Gines ne didiyse beyān eyledi. Vūzerā daḥı anları ⁽¹³⁾ melek şanup sözlerine inanup yūmnlerine güvendiler, beglerini Süleymān ola şandılar. Bu şāzılık ⁽¹⁴⁾ ile oturup rāy iderken Endelüs melikine niḡe tedbir idelüm, niḡesine ādem gönderelüm ⁽¹⁵⁾ diyüp fikr iderken nāḡāḡ bir ḡācib iḡerü girip du‘ā kılup yüz sürüp ⁽¹⁶⁾ eyitdi kim: “ Şehā Benī Aşfar melikinüñ vezīri Mıḡrāk-ı Aşfarī ki vezīr-i ḡāşıdur, otaḡ ⁽¹⁷⁾ ḡapusunda ṭurup iḡerü girmeḡe ⁽¹⁸⁾ icāzet ister “didi. Şāḡ iḡidüp şād olup icāzet viridi. Mıḡmrāk vezīr dergāḡdan iḡerü girdi, yüz yire urdu, du‘ā vūsenā ⁽¹⁹⁾ eyledi. Andan şāḡ buyurdi. Ḳarşusına bir şandal ḡoyup geḡüp Mıḡrāk vezīr oturdi. ⁽²⁰⁾ Buḡur şāḡ-ı Endelüs melikinden ḡaber şordılar, ḡışşayı dırāz ḡalmayalum Endelüs şāḡınıñ ⁽²¹⁾ sırrından Benī Aşfar melikin vāḡıf eyledi, evvel ü min-āḡir mācerāyı söyledi. Aṭfāşḡān-ı [62b] ⁽¹⁾ Aşfarī Endelüs melikin Süleymān’a ‘āşī olduḡın bilicek beḡāyet şād oldı. Dines ile ⁽²⁾ Gines’i daḥı melek şanup sözleri rāst geldiḡine güvenüp ol ḡurremlıḡla tebessüm ⁽³⁾ kıldı, kendüyi Süleymān olam şandı, salṭanatına ṭayandı. Andan ḡurūrıla baş ḡaldurup ⁽⁴⁾ eyitdi kim: “İy Benī Aşfar begleri! Bütün Tuna velāyetinüñ yigleri, gördüñüz mü kim ol meleklerüñ ⁽⁵⁾ sözleri vāḡı‘ oldu devlet baña yüz ṭutup ṭālī‘ yarı kıldı. İmdi bu sırrıḡöñlünüzde ⁽⁶⁾ şaḡlañuz. İḡḡār eylemeñ, kimesneye söyleyüp tekrār āşikāre eylemeñ. İttifāk şöyle ⁽⁷⁾ olsun ki Süleymān Sinop ḡal‘asını varup yārın eḡecekdü, ḡerisini ceng idüp zebün ⁽⁸⁾ olacaḡdur ḡünkim yārın gice ola, şaḡ ṭarafdan

karındaşım Endelüs pādişāhı yürisün. ⁽⁹⁾Şol taraftan Benī Aşfar leşkerile ben yürüyeyin. Şebīhūn kılup Süleymān leşkerin başalum, ⁽¹⁰⁾düşmānūñ kurulu yayın yaşalum, bize kılıç çekenlerūñ başın keselüm, Sinobkal‘ası burcına ⁽¹¹⁾aşalum” diyüp Mıgrāk vezīre hıl‘at-i hāş geyürdi. Mıgrāk dahı gelüp Endelüs ⁽¹²⁾melikine ‘ahd u peymān niçe olduğın, rāz-ı penhān niçe söylendüğün beyān eyledi. ‘Akrān ⁽¹³⁾Şāh-ı Endelüsī işidüb şād oldu, cemī‘ beglerin vezīrlerin götürüp ‘ahd u peymān ⁽¹⁴⁾ile kavlı ü karar idüp şebīhūn yarağında oldılar. Ma‘a‘l-kışşa ol iki melik Süleymān’a ‘āşī ⁽¹⁵⁾olup şebīhūn niyyetine kin kuşağın kuşandılar, rāy ı tedbīrlerine inanup şebīhūn yarağına boşandılar. ⁽¹⁶⁾**Nazım:**

Kıt’a

Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/Fâ’ilün

Cümle server pehlevān gerdan -keşān
Hāzır oldu eyleye ceng-i girān

760 ⁽¹⁷⁾Güş-u hūşı baña tut kim yā emīr
Söyleyevüz size emlah dāsītān

3.3.5.4. Dāsītān-ı Ğayyūr-ı Cāzū Ve Āmeden –i Be- Hāzret-i Süleymān Ve Ender-Sıfat‘-ı Asker-i Sāhīr¹⁶²

⁽¹⁸⁾Hakīm kavlince, bunlar niḥānī ittifākda yarağda ammā ki bizüm ⁽¹⁹⁾kışsamuz Ğayyūr-ı cāzūya geldi. Nite çünkim Ğayyūr-ı cāzū, sāhīr leşkerinle gidüp ⁽²⁰⁾hevā yüzinden sihr küvvetinle uçup deşt-i beyābāna geçüp Sinop qal‘asınūñ ⁽²¹⁾cānibine Qaradeñiz kenārına gelüp Kefe’nūñ sağ tarafından deşt iqliminūñ solında[63a] ⁽¹⁾bir tağ üzere gökden indiler, kondılar. Dahı Ğayyūr-ı cāzū İblis’e didi kim: “Yā Racīm! ⁽²⁾Nicīdelüm? Süleymān’dan haber bilsevüz, hem aña ilçi

¹⁶² Sihirbaz Gayyur’un Hz. Süleyman askerini büyülemesi hikayesi

gönderevüz, hâtemi dilesevüz, virdise hod ⁽³⁾hâtem elümdeolıcaķ cemī‘mi âdem-î-
zâd leşkerin helâk idevüz, velâkin şimdiki hâlde ⁽⁴⁾ilçi gönderilsün” diyicek İblis-i
la‘în-i racīm-ibî-dî n cevâb virüp eydür: ” Yâ server-i sâhîrân! ⁽⁵⁾Ser-defter-i cāzūyan!
Âgâh olasın kim Süleymân’uñ yanında leşkeri bî- had durur, aña ġāfil ⁽⁶⁾varup giceyile
şebîhūn itmek gerekdür kim Süleymân’a zafer bulasın. Süleymân’a ilçi ⁽⁷⁾
göndermekden ise ġāfil varmaķ evlâ durur. Ol saña hâtemi viricek digildir. Żarb-ı
dest ⁽⁸⁾ almaġa çâre eylegil. Bu dem bir cāsūs gönderelüm varup Süleymân’uñ
ķandalıġın bilsün, haber getürsün, ⁽⁹⁾aña göre biz daġı yaraķ görelüm” didi. Racīm’uñ
bu sözün hoş görüp cāsūs gönderelüm ⁽¹⁰⁾ diyince nâġahân Dines’le Gines mel‘ün
gelüp tapu kılup Racīm ile Ğayyūr-i cāzūnuñ ķademinde ⁽¹¹⁾ baş ķodılar, itdikleri
işlerden telbīsile iġvâ virüp cünbüşlerinden söylediler, cemī‘i ol ⁽¹²⁾ķaẓiyyeden beyân
eylediler, Benî Aşfar melikin, Endelūs melikin azdurup Hâķdan bezdürüp ⁽¹³⁾dininden
dönderüp kâfir eyleyüp Süleymân’a ķaşd eyledüklerini beyân u ‘ayân eylediler,
Süleymân’ı ⁽¹⁴⁾bir gice şebîhūn kılacāġın ittifâķ itdiklerin söylediler. Racīm Ğayyūr-ı
cāzūyla ⁽¹⁵⁾diñleyüp rumūzı ańlayup daġı ġükm itdiler, cāzū çerisinūñ yaraġın yâtın
gördiler. ⁽¹⁶⁾Bes Ğayyūr-i cāzū ġükm idince cāzūserverlerinden cümlesi çerilü çerisün
cem‘ eyledi, ⁽¹⁷⁾yaraġ u yâtıla şâf şâf tırdılar. İblis-i la‘în daġı Ğayyūr-ı cāzūyla taġt-
ı ‘âc üzerinde ⁽¹⁸⁾oturdılar. Cāzūlar serverlerinden seksencāzū taġt omuzlarında
siġrile götürüp ⁽¹⁹⁾küplere süvâr olup yir yüzinden yuķaru ħevâda bir mîl miķdârı
yirde tırdılar, leşker-i ⁽²⁰⁾sâhirlere ‘askeri kâfirlere göz urdılar. Andan Ğayyūr-ı
cāzūġükm eyledi. ⁽²¹⁾Şūr uruldı. On iki biñ ķara ‘âlemler çekildi. On biñ kūs ötdi. On
iki biñ[63b] ⁽¹⁾on iki ķalındı, on iki biñ borı ötdi. On iki biñ şürnây, on iki biñ ķarâbe ⁽²⁾
ve on iki biñ nâķūs ķalındı. Ğulġule evc-i âsumâna yitişdi. Evvel Bark-ı cāzū yüz biñ
merdüm- ⁽³⁾süvârlarile cāzū leşkerile müsellaġ ve müzzeyyen gelüp geçdiler, kim ħer
birisinūñ ellerinde ⁽⁴⁾demürden tıraķlar varıdı kim yir yüzine siġr okuyup atıcaķ rü-

yi zemînde demürden taşlar, ⁽⁵⁾ mîşeler olurdu. İkinci gine Şafşaha-i cāzūiki yüz biñ cāzū ‘askerile gelüp geçdiler, ⁽⁶⁾ her birisi pelenge süvardı, nehenge süvardı, ellerinde neftile od tutarlarıdı, sihrle kim ⁽⁷⁾ yir yüzine düşmān üzerine od atsalar kâināt için yakup ciḥān sarāyun tolu od gösterürlerdi. ⁽⁸⁾ Üçüncü üç yüz biñ cāzūçerisinle Kōysūn-ı cāzūgelüp gecdi kim her bir cāzūnuñ ⁽⁹⁾ ellerinde tāsıla tolu, sihrile olmuş şular tutdılar kim her birisinüñ tāsı kim yire ⁽¹⁰⁾ düşe ciḥān içre kuru yir kalmaz, baḥr-i ‘umman olurıdı. Dördüncü dört gez yüz biñ ⁽¹¹⁾ leşker-i cāzūyla Demdike-i cāzū gelüp geçdi kim cümlesi ejderḥāya süvardı, her bir ⁽¹²⁾ cāzūnuñ elinde bir at kuyruğı varıdı kim sihrile yir yüzine bıraksa ciḥān içi oddan ⁽¹³⁾ ejderḥā olurdu, ādemī -zāduñ zehresi çāk olurdu. Beşinci anuñ ‘akabince beş yüz biñ ⁽¹⁴⁾ cāzūçerisinle Dağdağa-ı cāzū gelüp geçdi kim her birisi hınzıra süvardı, ellerinde ⁽¹⁵⁾ taşlar tolu ziftler götürürleridi, karalar geymişleridi, kaçan kim bir tāsı zeftile yire ursa ⁽¹⁶⁾ ‘ālem içi ‘ummān baḥrine dönüp ādem ādemi, göz gözi görmezidi, yir yüzinde baḥr-i ‘ummān ⁽¹⁷⁾ bigi mevc ururdu. Zift dütüninden ciḥān karañluk olurıdı. Altıncı anuñ ‘akabince Ahdehe-ı ⁽¹⁸⁾ cāzū altı kez yüz biñ cāzūleşkerinle gelüp geçdi kim her birisi maymūna süvardı, ellerinde ⁽¹⁹⁾ birer taşarcuk karınca vardı, vaḳtī kim bunların birin yir yüzine sihrle koyup daḥı ⁽²⁰⁾ karıncaları bıraksa her bir karınca bir peleng, yā neheng, yā arşlan yā kurd, yā bebir olurdu. ⁽²¹⁾ Ciḥān milki yırtıcı canavardan tölardı. Yidinci anuñ ‘akabince yidi gez yüz biñ **[64a]** ⁽¹⁾ cāzūçerisinle Ma ‘reke-i cāzū gelüp geçdi kim her bir cāzūnuñ ellerinde körük varıdı, ⁽²⁾ vaḳtā kim bunlar sihr okuyup körük çekeleridi, ciḥān içre bād-ı şarşar kopup ciḥān ⁽³⁾ içi yıllerden tölardı. Tağ yir yüzinde panbuk gibi atılurdu. **Naẓım:**

Mesnevi

Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün

⁽⁴⁾Bir 'aceb çokluk çeri kim yok şümār
Gökde esmez cāzūlardan rūzgār

Ƙapladı yirüñ yüzin cāzū -ğuzūb
⁽⁵⁾Tutdı eflāk içini sāhırle kūb

Sihr okurlar gökde ay inek olur
Mekr iderler yirde ins eşek olur

⁽⁶⁾Çün bular efsün okur çatup da Ƙaş
Yaşı Ƙuru Ƙuruyı iderlerdi yaş

765 Dürlü dürlü şeikle girmiş her biri
⁽⁷⁾Sihrile 'ummān ider anlar yiri

Eyle bī-ħad gelmiş anda sāhırān
Kim Ƙolu cāzū çerisinden ciħān

⁽⁸⁾Ba 'zısı yirde yürür eşkālī hoş
Ba 'zı uçar sihrile gökde hem-çu Ƙuş

Neşir: ⁽⁹⁾Hakiīm Ƙavlince, ol zemān ne kim Ğayyūr-ı cāzū kendünün bu vecħile sāhırlar leşkerini ⁽¹⁰⁾ göricek begāyet devletine, sihr Ƙüvvetine mağrūr olup daħı dönüp Racīm'e eydür: İy ⁽¹¹⁾server-i şeyātın miħter-i melā'ın! Benüm çerim ol Süleymāncuğa zafer bula, tācı, taħtı, ⁽¹²⁾hātemı bu Ğayyūr Süleymān'dan ala mı ? Nice bilürsin. Bu leşkerümi nice görirsın" didi. ⁽¹³⁾Racīm göñlinden eydür: "HeySüleymān'a biñ biñ cāzūzafer bulamaz, ammā kim bu mel'ün ⁽¹⁴⁾daħı sihrile az Ƙalup Süleymān olayazmış, nice mağrūrdur göre, ya bu adıla yāħud Süleymān ⁽¹⁵⁾baña fāyide yok degildür" dönüp Ğayyūr'a eydür: "Yā Ğayyūr-ı cāzū! Senün salṭanat-ı eşħaruñ ⁽¹⁶⁾ görelden Süleymān gözümnden Ƙıkdı, haḳıket sen Süleymān'a zafer

bulursın, elinden Süleymānlık ⁽¹⁷⁾yüzügin alursın, ammā kim bilmezem şoñra sen dañı Süleymān bigi baña ‘āk ‘āşī ⁽¹⁸⁾olmayasın, benüm meşveretümsüz ciñānda bir iş itmeyesiz” didi. Ğayyūr-ı cāzū İblīs’ün ⁽¹⁹⁾sözün işidüp gelüp eydür göñlinde, “bu mel‘ün-ı Racīm gördüñ mi ? Baña vezīr ⁽²⁰⁾olmağ, beni hükminde kılmağ ister. Hele Süleymān mühri elüme girsün, ben bilürüm ki ⁽²¹⁾senuñ zürriyātuña ki ne binālar yapdururam “didi. Dañı aşkāre sözi bu oldu kim eydür: **[64b]** ⁽¹⁾“Yā re’is-i şeyātīn ve İblīs-i melā’īn! Benüm elüme Süleymān yüzügi girsün, gözüm ol salṭanatı ⁽²⁾görsün ḳatumda senden ḥāş olmaya kim cāzūlaruñ ulusı, sāḥirleruñ yüzi şulusı, ⁽³⁾kāfirleruñ baḥtulusısın. Ammā kim bu dem nitmek gerek , ne bilmek gerek baña ḥaber vir gil” didi. ⁽⁴⁾Racīm eydür: “Gines, Dines kim benüm vezīrlerümdür, Benī Aşfar melikine ve Endelüs şāḥna ⁽⁵⁾anuñ bigi iğvā virmişler kim ceḥd ideler, oiki mülūk-ıselātīn bu gice degül yārın ⁽⁶⁾gice Sinop ḳal‘asınuñüzlerinde şebīḥūn ideler. Biz dañı yārın gice varup Süleymān’uñ ⁽⁷⁾leşkerin urup ḥevā-yı fenādan gözdi devürelüm, görelüm ol iki mülūk şebīḥūn ne kim ⁽⁸⁾ideler. Biz dañı ḥevā-yı fenādan Süleymān leşkeri üzerine siḥr ile leşker-i cāzūyı cenge ⁽⁹⁾ḳarışduralum, Süleymān çerisin alsun ol pādīşāhlara virsün. Gök yüzinden biz ḥelāk ⁽¹⁰⁾idelüm, Süleymān’uñ varca çerisin ṭağıdalum, andan alalum, ciñān ḥalkına Süleymān ⁽¹¹⁾olalum, Süleymānlık ḳılalum” Didigüñ nedir? Müşterek beglik olmaz. Ben Süleymān oluram, ⁽¹²⁾sen vezīr-i Āşaf bin Berḥıyā yirinde otur, vezāret mesnedi senüñ ola didi”Racīm ⁽¹³⁾eydür: “Süleymānlık baña lāyığdır, kim senden ‘umurda ulu racīm, eşḥār-ı cāzūyan içre ⁽¹⁴⁾sāḥirleriñ ma‘lūmudur kim ḥocayam, siḥrüñ ma‘deniyem ben olmasam ‘ālemde eşḥār olmayadı”. ⁽¹⁵⁾Ğayyūr-ı cāzū eydür: Süleymānlık baña lāyığdır kim leşker benümdür, ceng iden server benümdür, ⁽¹⁶⁾ben varmayınca Süleymān’a cevāb mı virilür” didi. Verḥem eyledi İblīs göñlünde kendüye ⁽¹⁷⁾didi kim: Bu dem şabr ḥoş durur, murādınca cevāb vireyüm didi. “Semi‘na” diyüp ⁽¹⁸⁾Ğayyūr’uñ göñlünce oldu. Ğayyūr-ı cāzūşād olup göñlünde

kendüye eydür: “Gördün mü ⁽¹⁹⁾ İblis mel‘ün baña Süleymānlık virilecegin bilüp durur, anuñçün baña muṭī‘ ve çāker⁽²⁰⁾ olup durur” diyüp ol mel‘ün muṭlaḳ kendüzin Süleymān tavuḡiken toḡan, dilküyiken ⁽²¹⁾arşlan oldum şandı. **Nazım:**

Mesnevi

Fâ’ilâtün/ Fâ’ilâtün/ Fe’ül

[65a] Mūriken özin Süleymān şandı ol
⁽¹⁾Serçeken özin balābān şandı ol

Zī çetük olmak diler taşda peleng
Zī şaḡāl olmak şuda neheng

770 ⁽²⁾Nā-ḡu serçe olısar şehbāz u bāz
Nā-ḡu cāzū Şeh Süleymān ser-firāz

Terbiyetle şırçe cevher olmaya
⁽³⁾Terbiyetle dilki şehper olmaya

Ne Süleymān’a bulur cāzū ḡalel
Ne ider şeyṭāna rahmet lem-yezel

⁽⁴⁾**Nesir:** Ḥakīm ḳavlince, Ğayyūr-ı cāzū birle Racīm-i la‘in leşkerüñ ⁽⁵⁾yaraḡın görüp, şād olup daḡı ol gün anda ārām ḳılıp Süleymān cānibinden yaña Barḳ-ı ⁽⁶⁾cāzūyıkırk dört cāzūseveriyle cāsūsıḡa gönderdiler kim varup Süleymān’uñ ⁽⁷⁾Sinob ḳal‘asıüzerinde leşkerini göreler, şol ḳadar şabr ḳılalar kim Süleymān, ol iki ⁽⁸⁾mülūk-ı selāṭin ḡurūc idicek gelüp ḡaber ḳılalar tā kim cāzū çerisi daḡı varup ⁽⁹⁾ḡevā yüzinden siḡr-i ebṭālıla Süleymān çerisin ḡelāk ideler. Bes Ğayyūr-ı cāzū emri birle ⁽¹⁰⁾Barḳ-ıcāzū neḡenglere, pelenglere siḡrile süvār olup dem çeküp uçup gitdiler, gelüp ⁽¹¹⁾Sinop üzerine teveccüh itdiler.

Meger kim ol h̄inda S̄imurğ kuşuRūh kuşıyla, ⁽¹²⁾Ḳuknūs kuşunla uç dört biñ atyār ulularile Kūh-ı Elbūrz kullisine togru varup ⁽¹³⁾kimi neheng, kimi gergedan, kimi fil kapup S̄imurğ kuşu daḥı yidi başlu bir evren şikār ⁽¹⁴⁾kılup pençesin urup ılancı ılan şarkıdur bigi felek yüzinden ağız açup görenüñ ⁽¹⁵⁾beñizi kanı uçup tartıcı yırtıcı kuşlar heybetinden kaçup gök yüzün kuşlar kanadından ⁽¹⁶⁾yilek tutmuşıdı. Yidinci kat gökdeki melā'ike S̄imurğ kuşu heybetinden urküp ⁽¹⁷⁾‘arşa kaçup gitmişdi. Kanadı ğijıldusından ra‘d-ı felek bulutlara siñmişdi. ⁽¹⁸⁾Āvāzı na‘rasından çarḥ-ı āsumān taşu gümleyüp öküz balık belinleyüp Hārūt ⁽¹⁹⁾Mārūt efğānı diñmişdi. **Nazım:**

Mesnevi

Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün

Gūş-u ḥūşı baña tut şāhib-ḥüner

⁽²⁰⁾Saña senden naql ola bir hoş haber

Kendü nefsüñden virem saña mişāl

Ḥazretüñdür bilesin şāhib-kemāl

775 ⁽²¹⁾Bu vücūduñ Ḳāf olur ‘Ankā da rūḥ
Tābi‘-i nefsüñ kuvāsı kıl şulūḥ

[65b] Şeh Süleymān Ḥazreti dergāḥ-ı Ḥaḳ
⁽¹⁾Ceḥd kıl kim ḥall ola müşkil sebak

Terk iderseñ bu ḥevā-yı nefsi bes
Dergeḥ-i Ḥaḳ’da bulursın dest-i res

⁽²⁾Eyle ‘Anka gibi Ḳāf-ı cūdı terk
Ḥaḳḳ’a irişmege bağla bili berk

Bu ḥevāyıla ḥevesden kıl güzar
⁽³⁾Ki irişesen ḳurb-ı Ḥaḳḳ’a mā-ḥazar

780 Bir daḥi var tā ki senden hoş miṣāl
Şerḥ ideyin gūş iderseñ ber- kemāl

⁽⁴⁾Bu ciḥān cismüñ durur iy pür-ḥüner
Fi'l meşel rūḥuñ Süleymān-ı tāt -ver

Tābi^c-i 'aqluñ kuvası pīş ü kem
⁽⁵⁾Aql u feḥm idrāķiledür zihñ ü veḥm

Ḳal^a-yı Sinop olur cāzū pür-ğazab
Nefs-i emmāre olur cāzū pür- ğazab

⁽⁶⁾Tābi^c-i cāzūyla şeytān-ı racīm
Ḥātem-i tenzīl-i Ḥaḳ'dur iy kerīm

785 Şuḥfu Ḥaḳ'la ider olsañ ger 'amel
⁽⁷⁾Dīv-i şeytān göñlüñe virmez ḥalel

Ḳāzi-yül ḥacāta kıl tāt^a delīm
Göñlüñe yol bulmaya sāḥir-i racīm

⁽⁸⁾Şuḥf u ḥātem birle nefsi çāker it
Vir riyāzet gūşmālin ebter it

Nefsüñi itseñ Süleymān bī- gümān
⁽⁹⁾Cennetile bulasın ḥūr-ı cinān

Ceḥd kıl nefsüñ tuta ḥū-yı melek
Kim ola cevlāngeḥüñ 'ulvī felek

790 ⁽¹⁰⁾Mā-sivādan geç te'alluḳdan kesil
Mā ü menden geç temelluḳdan kesil

Ḥizmet eyle bir emīre yok miṣāl
⁽¹¹⁾Tāt^a eyle ol Ḥudā'ya yok zevāl

Şāḥ-ı şāḥān ol ki yok muḥtācī ḥiç
Mülki bāķī ḥaḳıñuñ yok bācī ḥiç

⁽¹²⁾Lā- şerîk u Lā-yemût ol Hayy durur
Lā- yenām u Lā- yefût ol Hayy durur

Hayy u Kayyûm oldur âhir bî- halel
⁽¹³⁾Mülketinüñ nakşı yok olmaz zelel

795 Sedd-i harpüşti Sikender tâcîdur
Taht-ı mîhî Şeh Süleymân bâcîdur

⁽¹⁴⁾Biñ Sikender emrine me'mûr anuñ
Yüz Süleymân emrine me'mûr anuñ

Cümle şâhân dergahinüñ bendesi
⁽¹⁵⁾Husrev i Hân bâbinuñ efgendesi

Mâlik ol ki mülkine yoğdur zevâl
Hâlık ol ki Lā- şerîk ü Lā- yezâl

3.3.6. Der-Du‘â-yı Firdevsî Ve Der- Hâtm-ı Kitâbü'l- Cildü't-Tâsi‘ü's-Şelâsûn¹⁶³

⁽¹⁶⁾İlâhî! Herbendenüñ bir yüzden ‘izzeti var ve her bî-devletüñ bir ⁽¹⁷⁾nev‘ faşıldan bir dürlü devleti var. İlâhî! Her kâmilde bir nev‘a ⁽¹⁸⁾çalañuñ var ve hermurdârda dağı bir yoldan bañlıkvar kim her şüret bir ma‘nâsuz ⁽¹⁹⁾olmaz ve her ma‘nâ bir şüretsüz bulunmaz, zirâ ki ⁽²⁰⁾şüret ma‘nasuz olsa âla beñzer, şüret-i ma‘nâ ki şüretsüz ola bir hayâle beñzer. İlâhî! Luğ ü ‘inayetüñ olmasa ⁽²¹⁾bu Firdevsi’nüñ miqdârı olaydı ki buncılayın kitâb te’lîf idebileydi. [66a] ⁽¹⁾İlâhî! Taqdîriñdemuğadder olmasa bu haķîrüñ ne kemâl-i ma‘rifeti varıdı ki bu otuz toğuzuncu ⁽²⁾mücelled kitâbı söyleyüp qaleme raqama getürebileydi. İlâhî! Ol risâlet-i Ahmed’üñ nûrî ⁽³⁾haķkıçün. İlâhî! Ol server-i enbiyâ, Maħmûd u Muħammed nûrî

¹⁶³ Kitabın 39. cildini bitirmesi hakkında Firdevsi’nin duası

hakkıçün bu Süleymān-nāme'nün ⁽⁴⁾ih̄titāmın müyesser eyle, Firdevsī'nün 'afv idüp günāhını, Firdevs-ī cenneti muḳadder eyle. ⁽⁵⁾**Nazım:**

Gazel

Müstef'ilün / Müstef'ilün / Müstef'ilün / Müstef'ilün

Cürmüme tevbe her zemān estaḡfırū'l-lahi'l-ʿazīm
'Afv eylegil iy Müsteʿān estaḡfırū'l-lahi'l-ʿazīm¹⁶⁴

800 ⁽⁶⁾İtdim nidem bī-ḥad ḥaṭā yüzüm siyāh misk-i Hıṭā
Yā Rabbi tevbe kıl 'aṭā estaḡfırū'l-lahi'l-ʿazīm

Her dem göñül hūn oldu āḥ iki gözüm Tuna oldu āḥ
⁽⁷⁾Hālüm diger-gün oldu āḥ estaḡfırū'l-lahi'l-ʿazīm

İy nefsi-i miskīn tevbe kıl var ola mü'min tevbe kıl
Cā itmesiçin tevbe kıl estaḡfırū'l-lahi'l-ʿazīm

⁽⁸⁾Firdevsī'dür ḡāyetde pīr Firdevsi vir ol destigīr
Her cürmüne ol tevbe dir estaḡfırū'l-lahi'l-ʿazīm

3.3.7. Der Du'ā-yı Pādīşāḥu'l-İslām-Ve'l-Müslimīn¹⁶⁵

⁽⁹⁾Şükr-übī- ḥad ol Kerīm u Ḳādir u Ḥallaḳ'a kim bu kitāb Süleymān-nāme-i Kebīr'ün otuz ⁽¹⁰⁾toğuzuncı cildini itmām itmesin müyesser itdi. Ve ḥamd-u bī- ḥad ol Ġāfir u Raḥmanu'r-raḥīm ⁽¹¹⁾pādīşāḥ kim biñ sekiz yüz otuz altı mecālisün bu toğsan beşinci meclisin dahı ⁽¹²⁾āḥir itmekligimuḳadder itdi. Ba'd-ez-ān inşā'a'l-lahbāḳīsin dahı zıll-ı İzid, Sulṭān ⁽¹³⁾Bāyezīd bin Muḥammed Ḥān'uhn, Āl-i 'Osmān'uhn, ḥānı ḥāḳānuñ Keyḥusrev-i devrānuñ, ⁽¹⁴⁾İskender-i zemānuñ, Süleymān-ı ciḥānuñ - aṭāla'l-laḥu 'ömrehu-devām-ı devletinde ve eyyām-ı rifa'tinde temām ⁽¹⁵⁾idevüz. Nesrini aḥsenü'l-ḥadīs, nazmını emlaḥu'l-kelām söyleyevüz tā kim ol ⁽¹⁶⁾zıll-i

¹⁶⁴Şanı pek yüce olan Allah'tan bağışlanmamı diliyorum, anlamındadır.

¹⁶⁵İslam'ın ve müslümanların padişahının duası hakkında.

Sübḥān'ıñ, şāh-ı şāhānuñ nām-ı nīgūsı bu ciḥān içinde bu kitāb-ı Süleymān-nāme
(¹⁷)birle 'ālemde yādigār ola ve bu Firdevsī-i ḥaḳīrden tārīḥ-i rüzgārı ola. **Nazım:**

Kaside

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

(¹⁸)Şehinşeh-i Ildırım sultān-ıkāmīl şems-i ṭālī'
Selāṭīn-u ciḥān çāker melikler aña rāci'

805 Çu zıllu'l-laḥ arz oldı zāt-ı pāk anuñ
(¹⁹)Yüzinden nūr olursa nola eger encüm meṭālī'

Ne ḥāndur pāk zātına anuñ yok mişl-i şāh
Ne kāmildir ki cūdına şebīḥle yok muzārī'

(²⁰)Du'āsı virdin ider dāyimā aşḥāb-ı ḥalvet
Senāsı zıkrin ider cümle anuñ ehl-i şavāmī'

İskender' dūr musaḥḥar şarḳ u ğarb iklīm sābi'
(²¹)Süleymān'dur muṭī'ci ḥaḳ-ı 'ālem çarḥ-ı tāsī'

Felekler nice kim Zühre çalar cengini ider 'ış
Feleklerde nitekim ders oḳur Bircīs-u sāmī'

810 [66b] (¹)Ḥasūduñ cānına gelsün ḳazāyıla meşā'ib
'Adūñuñ başına olsun ḳadr raḥmet veḳāyi'

Süleymān Ildırım Ḥān'dur ki millet aña dā'ı
(²)Bu Firdevsī-yi suḥandān murçe sultāna tābi'

SONUÇ

Eski Türk edebiyatı, edebiyat tarihimiz açısından oldukça zengin ve geniş kaynaklara sahip olan; içerisinde Kur'ân-ı Kerîm'i, hadisleri, peygamber kıssalarını, mucizeleri, din ve tasavvufu, sosyal ve tarihî olayları, aşk ve devlet büyüklerine övgü gibi sayısını artırabileceğimiz birçok konuyu barındıran edebî eserlerin muhtevasını içermektedir.

Bu açıdan tezimize konu olan çeviri yazı için yukarıda belirttiğimiz niteliklerin çoğunu kendinde taşıyan Firdevsî-i Rûmî'nin Manisa İl Halk Kütüphanesi, Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu; 45Ak Ze 226'da arşiv numarasında bulunan *Süleyman-nâme-i Kebîr*'in 39. cildi incelenmeye esas alınmıştır. İç içe girmiş hikâyelerin birbirini beslediği çerçeve hikâye tekniğiyle kaleme alınan bu eserde, kuşdilini bilen, cinlere ve rüzgâra emretme yetkisi bulunan Hz. Süleyman'ın hayatı, hükümdarlığı ve mucizeleri hakkında konular işlenmiştir. Aynı zamanda yazarın eserde ayet ve hadislerden iktibaslar yapması, dini hassasiyetlere değer verdiğinin ve bu alanda ilim sahibi birisi olduğunun göstergesidir. Eserde yer yer halk dilinden esintiler de görmek mümkündür.

Süleyman-nâme-i Kebîr'in 39.cildinin inceleme-transkripsiyonlu metnini ihtiva eden bu çalışma sonunda vardığımız sonuçları şu şekilde sıralamak mümkündür.

1. Firdevsî'nin *Süleyman-nâme-i Kebîr*'inin 39. cildinin transkripsiyonlu metni ortaya konuldu.
2. *Süleyman-nâme-i Kebîr*'in kaynağı olan kutsal kitaplardaki Süleyman peygamber konusuna; bu konuyla birlikte kısas-ı enbiyâlar ve Süleyman-nâme türlerine değinilmeye çalışıldı.
3. Nazım ve nesir karışık yazılan bu eserde manzum kısımlardaki toplam 125 manzum parça ve 810 beyit tespit edildi.
4. Yazmada geçen manzum parçaların şekil özellikleri ve türleri tespit edilmeye çalışılarak vezinleri bulundu ve bazı manzumelerde vezin bozukluklarına rastlandı.

5. Eserin dilinin Türkçe, Arapça ve Farsça kelimelerle örölü olmasına rağmen yazarın açık, sade ve anlaşılır üslûp kullandığı tespit edildi.
6. Eserin tahkiyeli, hâkim bakış açısı ve iç içe girmiş hikâyelerin birbirini beslediği çerçeve hikâye tekniğiyle kaleme alındığı tespit edildi.
7. Eserde geçen hikâyelerde bazı mekânlar tespit edilmiştir. Bu mekânlar genellikle İran ve Turan ülkeleridir. Bunun yanı sıra Sinop Kalesi, Filistin Kalesi, Kaf Dağı, Demavend Dağı, Elbruz Dağı gibi mekânlar da vardır. Hikâyelerin zamanı ise çoğunlukla belirsizdir.
8. Son olarak çalışmamızda Türkçe özet tercüme yapılmıştır. Tezimizden faydalanmak isteyenlerin bu tercüme sayesinde konulara daha kolay ulaşabileceği ve inceleme yapabileceğini ümit ediyoruz.

KAYNAKÇA

- ABUL, Yasemin, (2004). *Süleymân-nâme-i kebir (47. cilt) Metin Tenkidi ve İnceleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- AKAY, Asuman, (1990). *Firdevsî: Süleymân-nâme (44. Cilt) Metin ve Fiiller Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- AKKAYA, Hüseyin, (1988). *Şemseddin Sivasî'nin Süleymâniyyesi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE.
- AKKAYA, Hüseyin, (1988). Süleyman-name, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 38, s. 61.
- AKKUŞ, Metin, (2000). *Divan Şiirinde İnsan I- Dinî Kişilikler*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay. , Erzurum.
- AKDENİZ, Safiye, (2011). *Hikâye ve Romanda Anlatıcıya Göre Metin Tipleri, Bakış Açısı ve Odaklanma*.
- ALPER, Kadir, (2014). *Türk Edebiyatında Süleymân-nâmeler*, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/7 Summer p. 147-163, Ankara.
- ALPER, Kadir, (2015). *Süleymân-nâme Hâkî*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- AKSOY, Mustafa, (2000). *Uzun Firdevsî'nin Süleymân-nâmesi'nde Destan Unsurları (2 Cilt)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- AKTAŞ, Şerif, (1984). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Birlik Yay. , Ankara.
- BABÜR, Yusuf, (2013). *Süleyman-nâme-i Kebîr (6-7 ciltler/İnceleme Transkripsiyonlu Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Erzincan.
- BİÇER, Bekir, (2005). *Firdevsî-i Rûmî ve Tarihçiliği*, Doktora Tezi, Konya.
- BÜYÜKKARCI, Fatma, (1993). *Fidevsî-i Tavîl ve Da'vet-nâme'si, (İnceleme-Metin-Dizinler)* Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- BÜKE, Himmet, (2015). *Firdevsî-i Rumî, Süleyman-nâme (38 cilt) Dil özellikleri, Metin, Söz dizini*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta.
- BURSALI, Mehmed Tahir, (1972). *Osmanlı Müellifleri*, C II, hzl. Fikri Yavuz, İsmail Özen, Meral Yayın evi, İstanbul.

- ÇAĞBAYIR, Yaşar, (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*, C I-V, Ötüken Neşriyat A. Ş. İstanbul.
- ÇATIKKAŞ, Ata, (1983). “*Türk Firdevsi’si ve Süleymannâme-i Kebir*”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 25, Ağustos, s. 169-177.
- ÇELİK, Zeynep, (2010). *Firdevsî-i Rumî’nin Süleyman-nâme Yazmasının (81. cilt) (82 b-123b yk.) Bilimsel Yayını ve Üzerine Dil İncelemeleri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- ÇETİŞLİ, İsmail, (2009). *Metin Tahlillerine Giriş/2- Hikâye-Roman-Tiyatro*, Akçağ Yay. , Ankara.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, (2006). *Osmânlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay. , 23. bs. , Ankara.
- DİLÇİN, Cem, (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 503, Ankara.
- DOĞAN Ahmet, (2011). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ERKAN, Mustafa, (1996). *Gazavatnâme*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. XIII, s. 439–440.
- ERDEM, Mehmet Dursun, (2005). *Kitâb-ı Kıssanâme-i Süleymân Aleyhisselâm Üzerine Söz Dizimi Çalışması (Süleymânâme 74. cilt)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- FORSTER, Edward Morgan, (1982). *Roman Sanatı*, (Çev. Ünal Aytürk), Adam Yay. , İstanbul.
- FİRDEVSÎ-İ RÛMÎ, *Süleyman-nâme-i kebîr*, Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum Nu. 317, C 81 s. 55a/06.
- FİRDEVSÎ-İ RÛMÎ, *Hakikat-nâme*, Milli Ktp. nr. A 2251, s. 32.
- FİRDEVSÎ-İ RÛMÎ, *Süleymân-nâme-i Kebîr*, Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum Nu. 317, C 81, s. 82a/01, 02.
- FİRDEVSÎ-İ RÛMÎ, *Süleymân-nâme-i Kebîr*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu, 45Ak Ze 226 C39.
- GÜLEÇ, Hamdi, (1994). *Firdevsî-i Rûmî’nin Süleymânâme’si - 42. cilt, -Dâsitân-ı Cengi Aheng-i Efrâsiyâb-ı Türk- Üzerinde Bir Metin İncelemesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- GÜLEÇ, Hamdi, (2006). *Süleymân-nâme’de Eski Türk Destanlarına Ait Unsurlar, Dil Üslup ve Motifler*, Bilig, S. 36, Kış s. 243-260.

- GENÇ, Gülnaz, (1995). *Süleymân-nâme (25 ve 26 ciltler) Giriş-Metin-Sözlük*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- IŞIK, Şemsettin, (2015). *Hız. Süleyman Kıssası'nın Kur'an-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes'teki Benzer Yönleri ve Tahlili*, Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi /4, c. 4, sayı: 8.
- İPEKTEN, Haluk, (2002). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yay., İstanbul.
- JAFAROVA, İlhame, (2003). *Fidevsî-i Rûmî'nin Süleymannâme Yazmasının (81. cilt 28yk.)Bilimsel Yayını ve Üzerinde Dil İncelemeleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, MimarSinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- JAFAROVA, İlhama, (2010). *Firdevsî-i Rûmî'nin Süleyman-nâme-i Kebîr'i (63. cilt) İnceleme Metin - Dizin*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- KANAR, Mehmet, (1993). *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük*, Birim Yay., İstanbul.
- KARATAŞ, Ahmet, (2009). *Süleymân-nâmeler*, Yağmur, Sayı 42, C. 42, s. 55-59.
- KARAMAN, Fikret; İsmail Karagöz vd. (2006). *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Baskı.
- KARTAL, Ahmet, (2007). "Eski Türk Edebiyatında Mesnevî", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (Özel Sayı: Eski Türk Edebiyatı Tarihi II)*, C. 5, S. 10, s. 353-370.
- KARTAL, Ahmet, (2001). "Türkçe Mesnevîlerin Tertip Özellikleri", *Bilig*, S. 19, Güz, s. 69- 117.
- KINALI-ZADE, Hasan Çelebi, (1989). *Tezkiretü'ş-şuara*, Türk Tarih Kurumu Yayınları: XVIII, S 4, Ankara.
- KİTAB-I MUKADDES, (2015). *Eski ve Yeni Ahit*, Kitab-ı Mukaddes Yay., İstanbul.
- KÖZ, İbrahim, (2004). *Fidevsî-i Rûmî'nin Süleymannâme Yazmasının (81. cilt 7a-54byk.)Bilimsel Yayını ve Üzerinde Dil İncelemeleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, MimarSinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- KÖPRÜLU, M. Fuad, (2004). *Türk Edebiyatı Tarihi*, hzl. Dr. F. Köprülü, bs. 6, AkçağYayınları, Ankara.
- KÖPRÜLÜ, M Fuad, (1988). "Firdevsî", *İslam Ansiklopedisi*, C IV, İstanbul Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, s. 649-651.

- KUTLUK, İbrahim, (1950). “Kenek Oğlu Orhan ve Teşhis ül- İnsan”, *Türk Dili, Belleten*, S3, 14 Ocak, s. 29-33.
- KUR’AN-I KERİM, Seda Yayınları, İstanbul.
- KUR’AN-I KERİM MEALİ, (2006). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Kaynak Eserler/26, Ankara.
- LATÎFÎ, (1999). *Latîfî Tezkiresi*, hzl. Dr. Mustafa İsen, bs. 1, Akçağ Yayınları, İstanbul.
- LEVEND, Agâh Sırrı, (2000). *Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey’in Gazavat-nâmesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- LEVEND, Agâh Sırrı, (1984). *Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*, bs. 4, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- ÖZER, Halil, (2006). *Kıyas-ı enbiyâ (v. 81a-159) Transkripsiyon, İnceleme, İndeks, Yüksek Lisans Tezi*, Kahramanmaraş.
- ÖZYAŞAMIŞ ŞAKAR, Sezer, (2003). *Firdevsî-i Rûmî’nin Süleyman-nâme Yazmasının (81. cilt, 28yk.) Bilimsel Yayını ve Üzerinde Dil İncelemesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- ÖZYAŞAMIŞ ŞAKAR, Sezer, (2007). “*Firdevsî-i Râmî ve Terceme-i Câmeşûy-nâme*”, *Turkish Studies* S 2, s. 723-730.
- PARLATIR, İsmail, Nevzat Gözaydın vd. , (1998). *Türkçe Sözlük 1-2*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları,
- PALA, İskender, (2004). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- REDHOUSE, James, (1997). *Türkçe-İngilizce Redhouse Sözlüğü*, Sev matbaacılık ve Yayıncılık, 16. bs. , İstanbul.
- SARAÇ, M. A. Yekta, (2007). *Klasik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*, 3-F Yay. , İstanbul.
- STEINGASS, F. , (2005). *A Comprehensive Persian-English Dictionary*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 5. baskı.
- ŞAHİN, M. Süreyya, (2002). *Kıyas-ı Enbiya*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 25, DİVANTAŞ Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- TANYILDIZ, Ahmet, (2005). *Firdevsî-i Tavil Münazara-i Seyf ü Kalem (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- TARAMA SÖZLÜĞÜ, (1995). Ankara, TDK Yayınları.
- TEKİN, Mehmet, (2006). *Roman Sanatı I*, Ötüken Yay. , İstanbul.

- TİMURTAŞ, Faruk Kadri, (1999). *Osmanlı Türkçesi Grameri*, bs. 9, Alfa Basım-Yayım-Dağıtım, İstanbul.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri, (1994). *Eski Türkiye Türkçesi*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANSİKLOPEDİSİ, (1977). *Fîrdevsî maddesi*, c1, s. 121-122.
- TÜRKÇE SÖZLÜK, (2011). Türk Dil Kurumu Yay. , 11. bs. , Ankara.
- TÜRKDOĞAN, Melike Gökcan, (2015). *Klâsik türk edebiyatında kur'an kıssalarını konu alan mesneviler*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research Volume: 3 Issue: 15.
- USTA, Halil İbrahim, (1995). *Fidevsî-i Rûmî Süleymân-nâme-i Kebîr*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ÜNVER, İsmail, (1986). “Mesnevî”, *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, S. 415- 417, Temmuz, Ağustos, Eylül, s. 438-443.
- VANLI, Murat, (2012). *Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme-i Kebîr (8. -9. ciltler)*, (*İnceleme- Metin*), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan.
- YAZIM KILAVUZU (2005). TDK Yay. , VII+ 505, Ankara.
- YILMAZ, Mehmet, (1992). *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- ZAVOTÇU, Gencay, (2006). *Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*, Aydın Kitabevi, Ankara.
- ZİYA, Şükûn, (1996). *Farsça-Türkçe Lûgat*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları: 3014, İstanbul.

<http://www.ege-edebiyat.org/wp/?> .

<http://muhammedi.net/>.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı ve Soyadı : Aytan MAMMADLI ŞAN

Doğum Yeri ve Yılı : Azerbaycan, 05. 09. 1983

Medeni Hali : Evli

Eğitim Durumu :

Lisans : Bâkü Kızlar Üniversitesi, Filoloji Fakültesi,
Azerbaycan Dili ve Edebiyatı Bölümü (2006)

Yabancı Dil (ler) ve Düzeyi :

1. Azerice : İleri Düzey
2. Türkçe : İleri Düzey
2. Rusça : İleri Düzey
3. İngilizce : Orta Düzey